

N. IORGA

ACȚIUNEA MILITARĂ

A

ROMÂNIEI

ÎN BULGARIA CU OSTAȘII NOȘTRI

EDIȚIA A II-a, REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ.

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă

1914

69441

N. IORGA

ACȚIUNEA MILITARĂ

A

ROMÂNIEI

IN BULGARIA CU OSTAȘII NOȘTRI

EDIȚIA A II-a, REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ.

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă

1914

Prețul 2.50

AUTOR... *N. Jorga*.....
VOL. *Achiziunea militară a României.*
Nr. *445*..... ANUL *1914*.....

I.

Isprăviam anul trecut cu impresia apăsătoare a unei noi biruinți în Balcani, la care nu luaserăm parte, din care nu profitam, natural, și, din nenorocire, după felul cum cerșisem în odaia de otel din București a d-rului Danev ori la masa verde a diplomației din Londra, nici moral. Alții făcuseră dovada unei mari puteri războinice, unei discipline naționale desăvârșite, unei puteri de sacrificiu cu totul fără păreche. Erau în preajma Constantinopolei, având, din punct de vedere militar, oricând puțința de a intra acolo, și se spuneă că în lăzile Țarului Ferdinand al Bulgariei, pe care prietenii și prietenele din Apus îl așteptau de mult Impărat al Orientului, se păstrează, pentru momentul potrivit, manția de purpură a vechilor Cesari bizantini. Intre aliați eră și o înțelegere perfectă în aparență. Europa-i sprijiniă cu toate simpatiile sale. Iar la noi — un guvern care-și luă îndrumarea dela strigătele întrunirilor publice, care nu îndrăzniă să risce nimic și totuși voiă, din instinct de conservăție, să „capete“ ceva, unde o fi și prin orice mijloace, o opinie publică în care fierbeă invidia și lăcomia fara un singur element sănătos de tradiție, fără o singură linie clară de direcție, fără un singur element solid de apreciere a împrejurărilor; în sfârșit o opoziție pentru opoziție, în fruntea căreia, ca mai puțin

răspunzători, stăteau cei jigniți personal — cu dreptate sau fără — la alcătuirea unui Guvern de colaborare, de echilibrare momentană a ambițiilor și pasiunilor: ea credeă că a strigă „războiu“ e o politică și se mândriă cu această cum nu se mândrește un adevărat om politic cu ideia cea mai mare, mântuitoare pentru un popor, cu pregătirea cea mai îndelungată, cu situația cea mai fericită, creată de dânsul prin muncă absolut desinteresată.

Iar împrejurul nostru săltau ispititori oamenii din Viena și din Petersburg, doritori să ni fixeze definitiv locul într'un conflict european, de care toți se temeau afară de exaltații noștri, gata să între, după împrejurări — și ca și cum n'ar mai fi fost și alții pe lume — la Chiev sau la Alba-Iulia, cu oarecare preferință pentru calea cea d'intăiu, mai potrivită cu „tradiția“ noastră de vasalitate.

La închiderea Camerelor asupra Crăciunului, puțința unui războiu stătea înaintea ochilor tuturor. Se ziceă că d. Marghiloman îl și anunțase, într'unul din acele ceaiuri în care diplomația română lasă fracul discreției și se „face comod“. La întrebarea mea în Cameră — căci un popor nu poate fi lasat în nesiguranță față de ceia ce-l așteaptă a doua zi chiar — mi s'a răspuns de pe banca Guvernului că acele cuvinte n'au fost pronunțate. A doua zi însă ziaristul care le raportase desminția hotărît această desmințire.

Pentru a forță rezistența d-rului Danev, adulat atunci de toată lumea — și de noi, firește, și mai mult —, plecase la Londra, cu fonduri pentru presa apuseană, care nu cruță niciun epitet „ornans“ pentru acțiunea noastră lipsită de „eleganță“, d. Tache Ionescu, elementul cel mai viu din Ministeriu, om cu reputație de abilitate. S'a lovit acolo de

obișnuitele tergiversări orientale, care ascundeau împotrivirea îndărătnică — și așa de naturală! — a Bulgariei învingătoare fără noi și cu voia noastră. Aș vrea să văd unul care ar fi capabil să smulgă fără violență unui triumfător o umilință publică... Artificiile de politică internă în care ai noștri au trecut maieștri, tocmai pentru că politica noastră internă e în afară de jocul normal al forțelor naționale, nu puteau ajuta la nimic. Totuși anume intervenții, cerute cu o stăruință desperată, aduseseră unele concesii: o bandă de teritoriu, *asigurătoare*, la Sudul Dobrogeii, dar fără Silistra. Așa cum se duc luptele politice la noi, cu indiscreție și părtinire, „opinia publică“ nu putea face alta decât să ceară cu pasiune, nu ceiaze refuză adversarul din afară, ci ceiaze nu putea să capete adversarul din lăuntru. D. Tache Ionescu, umilit de un „partener“ care se răzima pe Chirchilise și Liulè-Burgas — teribile argumente! —, eră rechemat de colegii săi. Și aceștia erau într'un fel biruitori. Dar țara n'avea nicio biruință, nici măcar acea biruință de sine însăși, care face să se amâne anume socoteli pentru timpul când ele se pot face cu toată cinstea cuvenită.

II.

Pe vremea aceia, în lumea mai modestă a celor ce nu guvernează și nu vor fi chemați să guverneze, fiind născuți din părinți fără strălucire, neavând bani de împărțit și niciun caracter de sacrificat pentru succes, eră unul a cărui lipsă de patriotism eră evidentă. El își dădea seama de lungile greșeli de neglijență și totală necunoaștere, de trufie și dispreț, de o potrivă neîndreptățite, pe care le făcuseră pe rând politicianii noștri față de cei mai apropiați

vecini, ca și față de marile Puteri, în care se sprijiniseră toate speranțele lor de viitor. El înțelegea că *ne găsim înaintea unei situații fără speranțe* și avea curajul să tragă conclusia, oricât de tristă, care se impunea. El era pozitiv informat că, în acel moment când strada era invadată de nerăbdătorii unui războiu, a cărui biruință d'întăiu, și principală, trebuia să fie o schimbare de Guvern, cu toate consecințele ei, până la prefecți și administratori de plasă, noi *nu puteam purta un războiu*, neavând nimic în adevăr gata, și el nu credea că o pregătire militară pentru lupta cu trupe oțelite și bete de biruinți mari se poate improviza. El vede bine ce urmări poate avea pentru Români de pretutindeni un mare succes, dar și o vădită neizbândă a României. Ca unul ce *nu* e om de Stat, el se revoltă, în ideile sale de ordine, impuse de studiul vieții popoarelor, la gândul că politica țării ar putea să plece din cabinetele dela Capșa sau din conciliabulele de cluburi. Și, însfârșit, ca unul care nu poate judeca o acțiune în afară de frumuseța ei morală — sunt defecte de acestea pe care nimic nu le poate îndrepta —, el nu se putea învoi cu o reducere a rolului, așa de mare și de nobil, pe care, după toate drepturile și amintirile ei, îl poate juca România în Balcani, — unde a fost timp de veacuri elementul de legătură și de conducere, — la o pretenție teritorială între Turcii, Tatarii și Bulgarii „Cadrilaterului“, care acum încunjură în rama sa luminoasă întregul ideal național. Și mai departe el credea în drepturile și datorile națiunilor, mai presus de orice.

Cu acestea toate, ce putea fi altceva N. Iorga, profesor la Universitatea din București, fost secretar al Ligei Culturale, decât un trădător? Sunt și poveri de acestea pe care trebuie să le porți în viață, și e

bine să fi crescut destul de tare, în lupta cu oamenii, ca să nu-ți încovoi câtuși de puțin umerii.

Infățișam în cartea „România, vecinii săi și cheștiunea Orientului“, la sfârșitul anului 1912, părerile mele, consecvente dela 1904 până astăzi. Din această publicație rămâneau la o parte numai broșura franceză care, cum se știe, „dăduse arme Bulgarilor“ — ca și cum li-ar fi trebuit altele decât acelea pe care le aveau, bine ascuțite și învingătoare —, și cuvântarea ținută în Cameră la discuția Adresei.

Le adaug în anexele acestui nou volum, care iese, în împrejurări cu totul altele, pentru a cuprinde ce am văzut în acțiunea militară, pe care *pentru prestigiul ei în rândul întâiu, pentru manifestarea independenței sale politice, care nu e adevărat că s'a cucerit la 1877 odată cu independența Statului*, a întreprins-o România, supt presiuni fatale, care n'au a face cu agitațiile de pe Calea Victoriei și cu naționalismul dela cafeneaua Capșa. Ca o pregătire pentru ca și cei simpli de minte și cei interesați până la simplitatea minții să poată înțelege cum același om care răspingea în Septembrie 1912 lăcomia lașă a anexărilor a putut aprobă în Iunie 1913 intervenția militară pentru echilibrul balcanic, pentru pacea durabilă peste Dunăre și hegemonia românească într'o confederație defensivă, pe care și acum o cred necesară, fac ca aceste note să fie precedate de articolele din „Neamul Românesc“ care au urmărit pas cu pas schimbările în situația din Sud-Estul Europei.

III.

În cea d'întăiu săptămână din Ianuar arătam bucuria mea pentru „partea cea bună“ a mișcării por-

nite, cu intenții mai puțin bune, de oameni pe cari îi cunoșteam îndeajuns ca să nu mă pot înșelă în ce privește adevăratele lor intenții. Simptomele de conștiință națională, oricât de redusă și exterioară, a lumii de sus mă impresionau adânc, pe când dela ceilalți așteptam marele avânt jertfitor de care până la urmă au dat dovadă. Iată ce aducea „Neamul Românesc“ dela 7 Ianuar:

Sunt oameni cari au nevoie să-și însemne cât mai des punctul de vedere. Imi pare bine că nu fac parte dintre aceia. Părerile exprimate odată, în cunoștința lucrurilor de care e vorba și în lumina ideilor de care socot că nimic nu se poate despărți și depărta, le mențin.

Dar aceasta nu mă împiedecă de a vedeă lucruri nouă, de a recunoaște, cu dreptate, cu bucurie chiar, partea bună ce se desface chiar din pornirile cele mai rău socotite.

Sunt dintre aceia cari au o nemărgenită încredere în sătenii cari nu pot vorbi și hotărî astăzi. Aștept pentru noi un mare viitor atunci când ei vor fi chemați la hotărîrea soartei acestei țări și a acestui neam.

Dar, pe cât de mult nădăjduiesc într'înșii, cei tăcuți și gata de jertfă, pe atâta de puțin stimez gălăgioasa, schimbătoarea, grandomana lume dela orașe, care-ți va da cel mai călduros concurs, oricând, pentru imperialism în Camciatca și alte idealuri de întruniri publice.

Ei bine, împrejurările din urmă au produs în *această* lume câteva fapte, puține, ce e dreptul, care pot să îndreptățescă speranțe mai bune și în această parte.

Colegul din Cameră, care, ieșit de mult din oaste, imploră pe ministrul de Războiu să-i dea puțința de a-și primejdui viața pentru țară — d. Mișu Pop; bătrânul colonel dela Grivița, care se roagă a i se încredința o brigadă de rezervă, pe care va ști s'o conducă, — d. Nicolescu; înnaltul funcționar care stăruie să fie primit, la 50 de ani, ca soldat și-și lasă moșia acelor dintre sătenii de lângă dânsa cari vor servi cu devotament România, — d. Teodor Cudalbu; ministrul care, ajungând vrâsta la care e șters cineva din cadrele ar-

matei, cere, ca un drept al caracterului său, să fie reînscris în ele; — d. N. Filipescu, sunt exemple vii de un înalt simț al datoriei. Iar, când, la apelul „Universului“, răspund cu sutele cei săraci, cari țin să-și dea banul pentru flota viitorului, și o spun în cele mai mișcătoare cuvinte, aceasta arată că nu numai în cei de sus tresaltă simțul celei mai curate iubiri de țară.

Un suflet omenesc valorează, nu cât învățăturile pe care le-a primit, ci cât emoțiile ce l-au străbătut. Ori de vom avea un războiu — bun, rău, folositor, netrebnic, primejdios; și va veni vremea s'o spunem —, ori de va fi pacea pe care o făgăduim, se zice, la începutul Anului Nou, Moștenitorul Tronului, — *acest* lucru va rămâne: înălțarea sufletului prin prevestirea zilelor de luptă pentru numele bun al patriei și pentru cinstea steagului.

Pentru lămurire, în contrazicerea punctelor de vedere, reproducem în n-l următor părerea cuprinsă în programul naționalist cu privire la politica externă a României, — *părere care, din fericire* — și cât mă bucur de aceasta! —, *e astăzi a tuturor*.

O politică externă care, plecând dela conștiința unității neamului și a intereselor lui solidare în toate privințele, să întrebuinteze cu înțelepciune toate împrejurările potrivite ce se oferă, fără a se angaja în costisitoare și primejdioase alianțe cu Puterile mari, și să caute în același timp și apropierea de vecinii României în Peninsula Balcanică, dobândind în această unire locul hotărîtor ce se cuvine de drept și după toată tradiția istorică, României.

În același timp, scriam contra unei ațâțări de presă în adevăr destrăbălată, datorită la două motive, pe care le știam bine și eram dator să nu le ascund: *mercantilismul și intriga de partid*:

Niciodată presa noastră n'a răspuns mai puțin — nu așteptărilor, căci acestora li-a răspuns cu prisos și cu

folos! —, dar marii sale datorii morale, decât în aceste zile tulburi, cu un așa de amenințător orizont.

Să ne amintim numai ce este, din nenorocire, în această țară, oricând și, mai ales astăzi. Incultură absolută pentru patru cincimi ale nației, pentru o cincime, cultură falsă, urcându-se, cu informațiile ei neîndestulătoare și greșite, cu sentimentalitatea ei artificială, cu falsa-i logică strâmbă, până sus, sus de tot, la jeturi universitare și la scaune de represintanți ai neamului în Parlament. Numărul celor ce sunt în adevăr orientați, celor cari s'au deprins a cugeta drept și a simți sănătos, e din cale afară de mic. În zilele când urletul „poporului“ cerea Cadrilaterul și un sistem de comunicație până la Marea Egee, când se propunea anexarea și păstrarea la distanță a Macedoniei, când Românul trăia pentru „mobilizarea“ imediată, având ca țintă pentru unii numai Sofia, iar pentru alții, mari de tot, și Chievul, asemenea oameni „rezonabili“ și cumpăniți făceau bine să steie acasă. Un anume „patriotism“ și „naționalism“ e prin esență intolerant, — și vai trădătorilor!

În altfel de împrejurări presa, căreia orice bunăvoință i-a stat la îndemână, avea un mare și frumos rol, Prin ea bunul simț putea să revie în drepturile sale și sănătatea morală a unei societăți să se restabilească. Lucru mare, căci după felul cum se manifestă un popor în zile ca acestea se vede și valoarea lui sufletească, serioșitatea, obiectivitatea, realitatea lui. Entuziasmul ușor al Meridionalilor, — dela Atena sau dela Palermo — e dar pentru toată lumea o notă de *inferioritate politică* permanentă.

În loc să procedeze așa, presa noastră, cu popularul „Univers“ în frunte, nu numai că a zvârlit cu nemiluita asupra unui foc ce începea să se aprindă, dela sine sau și prin uneltiri străine, untdelemnul ieften al celor mai necontrolate telegrame, în stare să înnebunească pe neștiutori și pe incapabilii de a judecă, dar ea a deschis coloanele ei tuturor reclamagiilor războiului. Toți au năvălit: profesori fără valoare științifică, educatori fără simț de răspundere, candidați de deputăție fără șanse de reușită, „istorici“ și „geografi“ de circumstanță, și vechi profesioniști ai minavetei șoviniste. Au venit cu procla-

mați, cu statistice, cu hărți, și din aceste locuri în vază au strigat cât îi ținea pieptul.

Și, geloasă de presa independentă, a partidelor nu s'a lăsat mai pe jos. Cea guvernamentală, uitând răspunderea de azi, cea liberală — vezi colecția de escitații a „Viitorului“ —, negândindu-se la răspunderea de mâni, au bătut furios în struna teoreticianilor unei megalomanii periculoase. Zi de zi, ceas de ceas... Ca să se vadă unitatea de vederi a națiunii.

Resultatul îl avem înaintea noastră: de unde chestia balcanică eră privită de public în Octombre cu o nobilă și demnă rezervă, în Decembre balamucul părerilor personale se deslănțuise, înrâurind și pe miniștri și tulburând toată ordinea fecundă a vieții sociale și economice.

Resultatul de azi nu voiesc să-l apreciez. Il vede toată lumea. Ce s'o fi petrecând în sufletele celor ahtiați în cadrilater, se înțelege lesne. Presa se poate mândri cu această stare de spirit. Ea a dat foc cu făclia care-i eră pusă în mâni ca să lumineze.

Și, când aceiași intrigă de partid tulbură atmosfera. Camerei, iată în ce cuvinte, făcând abstracție de persoana miniștrilor responsabili, ca și de sentimentele unor prieteni cari nu erau să mă cruțe, exprimam necesitatea unei chibzuri liniștite, la înălțimea împrejurărilor:

Poate că natura cunoștințelor și ocupațiilor mele mi-ar fi cerut să vorbesc în chestia atinsă de d. Grădișteanu. Cu toate acestea, dacă d. Grădișteanu n'ar fi vorbit, nu aș fi vorbit aici, și anume, fiindcă la noi, în aceste împrejurări grele, s'a adresat un îndemn, care ne privia pe toți: și pe membrii majorității și pe membrii minorității, și pe membrii minorității liberale, atât de puternică, și pe mine, acesta singurul, care vorbesc aici la tribună. S'a adresat îndemnul de a nu face mai grea o situație destul de grea, prin amestecul nostru neconținut în discuția ei. Și eu, acest rău patriot și vechiu anarhist, am crezut că sunt dator să ascult de acest îndemn.

Să-mi dați voie să vă spun că am ascultat încă o dată de un îndemn venit în împrejurări care după mine erau mult mai grele și care atingeau cu mult mai adânc inima mea decât împrejurările acestea, de un îndemn venit acum câțiva ani, în 1907, atunci când a fost — ce știți. În 1907, în momentul când țara ardea dela un capăt la altul, în casa mea săracă a intrat un membru al noului Ministeriu liberal de atunci — acel membru nu mai este printre cei vii. La un ceas de dimineață, l-am văzut pe dânsul intrând în casa mea, pe Spiru Haret, care mi-a cerut, — recunoscând ascendentul pe care puteam să-l am supra opiniei publice în acel moment, și pe care ascendent vă asigur că-l aveam, — mi-a cerut să mă abțin dela orice fel de acțiune câtăvâ vreme, până ce țara va reintră din nou în viața ei obișnuită. Și atunci, din conversația aceasta a doi instigatori, dintre cari pe unul îl iartă Dumnezeu, pentru tot binele făcut acestei țeri, iar cu privire la cellalt se va zice, cred, când îi va veni lui vremea, tot așa, — zic, din conversația acestor doi instigatori a rezultat liniștea desăvârșită în acest oraș. Nu s'a făcut nici o întrunire, nu s'a scris în foaia mea niciun articol care ar fi putut să însemne o încurajare dată oamenilor pentru cari sângeră de durere inima mea, atunci când se împușcau nevinovați. Și durerea mi-am strâns-o în inimă și nu am zis niciun cuvânt, pentrucă mi se spusese că viața și viitorul țerii atârnă dela liniștea și tăcerea tuturor.

Ei bine! Cum am tăcut atunci — și Dumnezeu știe cum am tăcut! —, tot astfel mă cred dator să tac astăzi.

Și, d-lor, să-mi dați voie să amintesc încă un lucru, să amintesc calitatea mea de istoric — de care nu mă pot lipsi, — căci fiecare are ocupațiile sale, care-l orientează și atunci când face politică.

Calitatea mea de istoric îmi impune, înaintea de toate, o datorie: să nu judec lucrurile pe care nu am mijlocul de a le cunoaște în întregime (aplause) și să nu osândesc oameni pe cari nu aș fi în stare să-i înlocuiesc cu succes. (Aplause prelungite.)

Și, prin urmare, d-lor miniștri, nu am nimic, nici în clin, nici în mânecă cu d-voastră. Am un singur lucru cu d-voastră: doriți ca această țară a noastră să fie cât mai puternică și mai mândră; tot așa doresc și

eu. (Aplause prelungite.) Și, câtă vreme sânteți acolo și aveți o majoritate care vă susține și luați toată răspunderea pentru faptele d-voastră, găesc că este și de rău gust și puțin cuminte să amestecăm la greutatea din afară greutatea din lăuntru, (Aplause prelungite).

Dacă se va face o greșală, d-voastră veți fi răspunzători; dacă va fi un merit, d-voastră îl veți împărți. Și, când lucrurile sânt altfel, nu este cavalesc ca reprezentanții independenței parlamentare să aibă altă atitudine decât aceia pe care o am aici. Independența trebuie să fie sinceră, dar independența trebuie să fie și dreaptă.

Am, din partea mea, însă, o rugăminte să v'o adresez, o rugăminte iarăși în numele binelui și liniștii acestei țări.

D-lor membri ai Guvernului, în împrejurări de acestea, o țară nu trebuie să se înfățișeze ca o gloată tumultoasă din Grecia modernă; în împrejurări de acestea, popoarele tari trebuie să fie liniștite, cumpănite în vorbă și hotărâte în faptă. (Aplauze prelungite.)

Popoarele care au o opinie publică, nu au nevoie să se adune și să o strige în împrejurările extraordinare, fiindcă și-au format-o pe deplin în împrejurările obișnuite. Mai puține întruniri publice, mai puține moțiuni, mai puține articole de gazetă din partea unor oameni cu desăvârșire sau măcar pe jumătate nerăspunzători!

Și d-voastră, cari aveți o presă, să faceți bine să v'o unificați, să chemați pe redactorii d-voastră, să li impuneți să aibă o altă atitudine decât atitudinea destrăbălată a unor oameni care vânează popularitate sau câștig. (Aplause prelungite.)

D. C. *Bacalbașa*: Cer cuvântul.

D. N. *Iorga*: Și vă mai cer un lucru, alegeți dintre toate ziarele d-voastră unul, și spuneți: acesta este ziarul care reprezintă vederile Guvernului. Și atunci țara, în loc să se piardă economicște, cum se pierde astăzi, din cauza unei nesigurante întreținută neconținut de o anumită presă, țara să se uite cu siguranță la ziarul acela, ca să afle intențiunile Guvernului. Va fi războiul, îl vom face, nu lăudându-se înaintea, ci arătându-ne vrednici de el, atunci. Iar, dacă este să fie pace, să nu lovim grav în bogăția și liniștea țerii

(aplause) pentru apetituri de popularitate sau pentru dorința de a face ca opinia publică, mai mult sau mai puțin bine informată, să se uite cu o încredere nelegitimă la anumite persoane, în loc să se uite la altele.

Acestea le aveam de spus. (Aplause prelungite și îndelung repetate.)

Și aceleași sentimente de neîncredere față de sportul naționalist român le aveam față de același sport naționalist, cu aceleași scopuri de partid, gașcă și persoană, din Turcia lui Enver-beiu:

Dacă n'a putut da o victorie, Turcia lui Mohammed al III-lea (cel de-al II-lea a luat Constantinopolul) dă lumii o surprindere, o mare, tulburătoare și amenințătoare surprindere. În momentul căderii celei mai adânci, când bătrânul Chiamil, despre care, așa Evreu cum este, se va spune cândva că a fost un credincios și devotat servitor al țerii sale și că a suferit adânc pentru cesiunile la care l-a silit o vreme atât de nemilostivă, când acest ultim Mare-Vizir al Turciei întregi se hotăra să părăsească Adrianopolul, cea dintâiu reședință europeană, Capitala lui Murad I-ii, a lui Baie-zid Fulgerul, a fiilor lui, a lui Murad biruitorul din Varna, strălucita Edirne cu moscheia lui Selim, — în acest moment 300 de hogi și ulemale, având în frunte pe politicianul jidanoid Geavid-beiu și pe cavalerul fără pată al oștirii turcești, Enver, intrau în sala Marelui-Sfat al păcii dureroase și, călcând peste trupul generalismului Nazim-beiu, impuneau un Ministeriu june-turc. Cu mâinile lui tremurătoare nenorocitul bătrîn căruia soarta i-a rezervat să părăsească în mâinile unui dușman desprețuit provinciile europene ale țerii sale a binecuvântat și acest nou ipostas de cărmuire. Mahmud-Șefchet e dictator, și în Consiliul său de miniștrii nu lipsește, ca o măgulire pentru România, — care ar trebui să cadă, pentru a salva Adrianopolul, asupra Bulgariei, — nici senatorul aromân N. Bațaria.

Ce poate însemna acest nou regime june-turc? Răspunsul se poate găsi amintindu-ne ce a fost cel vechiu.

Îlșii că Turcia lui Soliman-cel-Măreț poate să învie,

hotărîrea de a înlătură orice amestec european, centralism osmanic cu limbă turcească, dar înfrăţire cu creştinii şi cu Evreii, — iată frumosul şi fatalul program.

El a adus căderea partidului care şi-l scrisese pe steag şi, prin neglijarea totală şi neiertată a oştirii, peirea ţării.

Junii Turci vin astăzi cu alt spirit, cu altă ţintă, cu alt simţ al realităţii? Gândul lor de a păstră, contra tuturor, Adrianopolul, dovedeşte că *nu*.

Şi, când mijloacele materiale de care se pot servi sânt un popor fără conştiinţă şi oastea de la Ceatalgea, putem rămânea sceptici faţă de această ultimă încercare, pe care unii o cred curată şi cavaleriească şi în care nu vrem să bănuim criminala manevră a unui partid dorit de a ajunge la putere pe ruinele patriei.

Iar încercării pe care o făcea „Liga Culturală“, amestecată în lucruri care n'o privesc, de a mă pune în contradicere cu păreri mai vechi, îi răspundeam astfel la 19 Ianuar:

„Liga Culturală“ publică o broşură în care, alături de foarte folositoarele note ale d-lor Vîlsan şi Papa-hagi, se dau observaţiile critice, bine documentate şi vioaie, ale d-lui G. Bogdan-Duică.

Cunoscutul profesor şi scriitor se ocupă, între altele, de părerile mele privitoare la legăturile noastre cu Tripla Alianţă, cu Austria în special, şi constată maliţios că de la scrierea în 1904 a Istoriei Românilor în limba germană până azi mi-aş fi schimbat esenţial sistemul de cugetare. Atunci, adevă, socotiam că înţelegerea cu Austria eră preferabilă acelei cu Rusia şi astăzi aş strică anume socoteli ale României scriind împotriva alianţei cu Puterile centrale. Atunci credeam că idealele noastre în Ungaria sânt „poate de neatins“ şi acum le scot înaintea pentru a recomanda o alianţă cu Balcanicii care să le ajute.

Contradicere formală, — urită la un istoric, şi condamabilă la unul care se amestecă şi în politică.

Să vedem însă dacă e aşa.

Ce ziceam în 1904? Că Rusia ne-a despoiat și amenințat. Că ne-am apropiat de Austria inofensivă. Că aceasta eră numai o mișcare defensivă a *Statului* român. Că *poporul* român are idealele sale. Și *regretam* că ele sânt poate irealisabile. Deocamdată eră vorba de siguranța României, și Austria, mai ales prin faptul că eră membră a Triplei Alianțe, atunci stăpână pe Europa, *i-o garantă*.

De atunci însă atâtea lucruri s'au schimbat, și anume: Rusia, ocupată în Extremul Orient, subminată de tulburări interioare, nu mai constituie aceeași amenințare pentru noi;

Ungaria grăbește măsuri de desnaționalizare radicală, care nu ne pot lăsa nesimțitori (legile școlare, episcopia maghiară).

Austria ne impune un tratat de comerț împovăraător și nu ne dă niciun sprijin în nicio împrejurare, arătînd că legătura cu dânsa n'are niciun folos.

În Bucovina ea nu se hotărăște a lua partea Românilor în conflictul, hotărîtor, cu Rutenii pentru Biserică.

Departate de a mai fi inofensivă, ea visează un nou Imperiu ca acela din vremea triumfurilor lui Eugeniu de Savoia și momește popoarele cu ilusia unui federalism, lângă care România ar gravita ca Stat lăaturalnic, împreună cu Polonia înviată.

Desvoltarea firească a României și a neamului românesc, ca și suferințele supușilor lui Francisc-Iosif I-iu, apropie idealurile „poate irealisabile“.

Intr'o vreme când Sârbi, Bulgari, Greci își realizează aproape întreg idealul, rămânem singurii cari stăm încă departe de dânsul și, de nu-l vom apropia, perim.

Pentru a-l apropia, avem nevoie de un ajutor. Și de la cine l-am putea avea decât de la aceia cari au, unii din ei, ceva de cerut Ungariei, iar nouă — nimic?

E de mirare deci că recomand lumii să se gândească la altă îndreptare decât cea din 1904?

Eu cred că nu. Istoricul, căutînd în trecut, face constatări, care nu înseamnă angajamente. Iar omul politic dă sfaturi prezentului cu ochii la viitor. Cel care e mai bun profet, e și călăuzul cel mai bun.

Pe atunci, cum se vorbea de puțința unui Guvern

liberal, „Adevărul“ ațâța, pentru cazul venirii la putere a fraților Brătieni, la o rascoală țerănească. Iar „Neamul românesc pentru popor“, cu gândul la războiul ce stătea în prag, ținea țeranilor această predică a datoriei militare exclusive:

Toți oamenii cuminți, cari-și dau seama că un războiu nu e o jucărie, vreau pacea. Dar se poate întâmpla să nu se păstreze. Și atunci neamul întreg iese în luptă.

În oastea României cei mai mulți ostași sânt de la țară: flăcăi aflători supt steaguri sau gospodari de deosebite vrâste cari se chiamă numai atunci, la nevoie, de la vetrele lor. Și ostași mai buni decât acei cari se ridică din rândurile țărănimii n'are țara noastră.

Sunt buni pentru vitejia și pentru credința lor, pentru aceia că, dând tot, nu înțeleg să ceară nimic, ci-și fac toată datoria lor ca un dar scump față de viitorul nostru, al tuturor.

Se găsesc însă și răi sfătuitori, oameni cu scopuri ticăloase, cari încearcă a-i momi *ca să nu mai fie așa*. Ei li vorbesc de sărăcia celor de jos, de apăsarea sub care gem, de nedreptatea care dă bielșugul și stăpânirea tocmai acelor cari, prin lenea și stricăciunea lor, sunt mai puțin vrednici de răsplată. Și ei spun sus și tare că țaranul s'a învățat minte și că, data asta, el nu se va jertfi „degeaba“.

Îngăduiți-mi, frați săteni, să vă arăt ce mare e ră-tăcirea cu care sunteți sfătuiți de vânzători ca aceștia.

Fiecare din noi, dacă trăiește cinstit pe locul lui, e dator pentru aceasta părinților ce-a avut, moșilor, strămoșilor, tuturor acelor cari au muncit și au luptat, cu sudoare și sânge, ca să fim noi, cești de azi, măcar așa cum suntem. *Și nu trebuie oare ca noi să ni arătam recunoștința față de înnaintași, păstrând și crescând moștenirea lor?*

Dar nu vom mai fi în viață, ca mâine. Vom trece și noi între înnaintași. Și, dacă urmașii noștri vor duce-o și mai greu de cum ni este nouă astăzi, *pe cine vor blăstămă oare în mânia lor? Oare nu pe noi?*

Să ne gândim la una și la alta, și atunci și cel mai

sărac și mai bătut de nedreptate va lupta cinstit în amintirea înaintașilor și pentru viitorul urmașilor noștri.

Umblă zvonuri de războiu și mulți cred că azi-mâne poate să pornim oștile.

De fapt, țara noastră se pregătește, vremile fiind tulburi și Cărmuirea fiind în gâlceavă cu Bulgarii pentru hotarul Dobrogii, care li se pare unora că ar fi primejdios așa cum e astăzi. Sosesc puști și tunuri, și măsurile de cuviință se iau. Cine știe?, poate ca mâne neamurile lumii se vor prinde de grumazi pentru interesele lor cele mari și va trebui ca și noi să stăm de strajă cu arma în mână pentru păstrarea acestui pământ și pentru dreptățile neamului.

Gata să fim pentru ceasul acesta! Dar și cu *arma cea din lăuntru*, care e *credința și hotărîrea*. Când se va da porunca, — de va fi să se deie, — fiecare să-și știe locul și să alerge la dânsul.

Dar *până atunci să nu ne tulburăm*. Neamul nostru e așezat, răbdător, cuminte și tăcut. Așa să ne dovedim și *astăzi*. Fiindcă zbuciumul cel mare *înainte* de faptă prinde mai ales pe aceia cari se sperie de fapta însăși.

Sătenii români să dea din umeri față de cei ce asurzesc strigând și ameteșc frăsindu-se, și cu stăpânirea firii să aștepte ceasul.

Dar se cerea atunci, în haosul produs de atâtea glasuri discordante, în deosebirea scopurilor nemărturisite ce se urmăreau, un „om“, și asupra „omului“, „Neamul Românesc“ reflecta, la 27 Ianuar, astfel:

Prin articole, prin cuvântări și prin convorbiri partidul liberal are aierul că osândește pe guvernanții de astăzi, conservatorii de toate conducerile, pentru *incapacitatea* lor în resolvirea chestiunilor de politică externă la ordinea zilei. Cu prilejul cutare trebuia să se facă așa, și așa cu alt prilej, dar din nenorocire n'au fost oamenii... Și d. Virgil Arion dorește un „om mare“, providențial, dar nu știe unde să-l caute, căci în sensul d-sale de sigur că nu stă nici la d. P. P. Carp acasă.

Liberalii însă îl știu. Altfel n'ar critica așa de vehement în particular, altfel n'ar demonstra așa de zgomotos în Cameră, altfel n'ar zvârli cu pietre și în Regele României, cum o face „Semnalul“, „Facla“ liberală, la care colaborează domnii ministeriabili C. Banu și G. Diamandi cu cereri în folosul Evreilor și cu caracterizarea Tartarinului român pe care-l cunoșteam și eu, perfect, din „Viitorul“.

Deci liberalii cunosc Omul.

În asemenea împrejurări nu e permis să-l ascundă pentru a ni face deodată o mare surprindere bucuroasă cu dânsul. Renunțăm la această covârșitoare emoție. Îl vrem acuma, neîntârziat. Prea grăbesc împrejurările și prea sunt hotărâtoare pentru viitorul nostru și al Românilor celorlalți. Cată să știm acuma cine e acea minte superioară, acel spirit bine înzestrat cu tot felul de cunoștinți, acea conștiință fără nesiguranțe, acea voință netedă și tăietoare, acea consecvență desăvârșită în ciuda tuturor, acea putere de muncă nebiruită.

L-au avut și până acuma, și l-au ascuns. Alții au trecut înaintea, au ocupat locurile de frunte, s'au bucurat de onorurile cele mari, alții au posat ca șefi autorizați ai partidului liberal. *El*, pe atât de modest, pe cât de bine înzestrat, s'a retras în umbră. Știa ce face. Iși închipuia că va veni odată ceasul când, bună oară, vom avea de cucerit Cadrilaterul, de răsbătut la Marca Egee, de stârnit și de hotărît războiul european... Și se rezervă pe atunci, cu siguranța de viitor a oamenilor de Stat geniali.

Acel ceas a venit, întocmai cum fusese prevăzut.

Și noi toți cerem într'un glas partidului fericit că-l posedă:

Omul! Omul d-voastră cel mare! Să iasă! Să-l vedem!

V.

La 24 Ianuar am fost rugat sa vorbesc la Ploiești despre Unire. Eră un prilej de a se da o învățătură folositoare din comparația între bunul simț solid dela 1859 și pripeala de entusiasm din 1913. Și atunci

s'au exprimat aceste idei, care n'au fost primite cu prea multă antipatie:

Bine a făcut Liga Culturală serbătorind aici cu o pompă deosebită ziua de 24 Ianuar.

Căci eu nu găsesc, ca alții, impresionați de cine știe ce articol fără valoare al unui necompetent din Apus, care proclamă tendențios înfrângerea noastră fără luptă, că am avea motiv să ni acoperim fața de rușine. Rușine, înjosire, umilință, scădere, — de ce? Pentrucă, dincolo de Dunăre, cum eră de așteptat cândva, alte popoare și-au îndeplinit, împotriva unui dușman milenar, cel mai firesc ideal național? Dar aceasta nu ne scade, ci ne îndeamnă a crește și noi în chip firesc și în marginile idealului, adevă ale dreptului nostru național.

Că, în această operă de cucerire, dreptul național strict a fost călcat, că Sârbii vor opri pământ bulgăresc, că Grecii doresc să rămâie în Salonic, care e jidovesc? Aceste certe-i privesc. Nu putem considera pe unii cu simpatie, pe alții cu ură. Să se descurce cum înțeleg!

Dar că va ieși o Bulgaria având mai mulți kilometri pătrați decât România, — se poate! Mai mulți locuitori n'o să aibă, dar să zicem că i-ar avea. Oare prin rezultatele agrimensurii și ale statisticei se fixează rangul popoarelor în lume? Cum, tradiții, civilizație acumulată, aptitudini culturale, bunătate de suflet, însușiri ale minții, toate acestea nu intră în socoteală? Cum, un pământ de râpi, de prăpăstii, de stânci goale, un vechiu pământ stors și supt fac tot atâta cât binecuvântatele câmpii de roadă ale țerii noastre? Atâția kilometri, atâtea capete de om — și s'a isprăvit? Olanda, Belgia, Elveția trebuie să privească umilite la regiuni ale Europei răsăritene care sunt mai întinse și înfățișează un mai mare număr de locuitori? Dar stă în puterea noastră să creștem *valoarea* noastră umană! Și pentru aceasta trebuie, fără zăbavă, să ridicăm la deplina demnitate umană, pe o bază solidă de îndreptățire economică, socială și politică, pe țaranul nostru, care înfățișează peste șase milioane de suflete.

Am spus aceste lucruri, și cu un ton pasionat pe care l-am voit, fiindcă fără a se risipi acești nori ai preju-

decății n'am fi putut vedeà limpede vremile acelea pe care azi trebuie să le comemorăm. Și rostul comemorării lor e să scoatem lecția de civism de care avem o așa de mare nevoie.

* * *

Sunt răsboaie sterpe și sunt cuceriri mari cari se fac fără a vărsa o picătură de sânge. Intre acestea a fost Unirea Principatelor, crearea României.

N'aveam pe vremea aceea nimic din ce sprijină și e gata să așere Statul nostru. Oastea, — o biată miliție, care nu văzuse focul; finanțele, — o sărăcie cu scumpătate socotită; administrația, — o încercare în sens occidental; învățământul superior, — începuturi inimoase, dar încă neorganizate. Și totuși lucruri hotărâtoare au fost îndeplinite.

Prin ce? Aproape numai prin virtuți sociale, de o biruitoare realitate.

În rândul întâiu, o *solidaritate națională perfectă*. Clasele păreau mai osebite decât astăzi, dar oamenii erau mai apropiați. Intre boierul cu ifos și ighemonicon, între smeritul negustor și între țăranul supus erau legături din cele mai strânse. *Erau în adevăr de un neam și de o lege*. Se întâlneau în aceiași biserică, serbau aceleași praznice, cetiau aceleași cărți, aveau aceleași datine și vorbeau întocmai același graiu.

Al doilea, eră atunci *idealism curat în tineret*. Cum erau școlile vremii, ele nu dădeau numai aripi de zburat doritorilor de locuri înalte. Printr'însele, alături de învățătură, se strecură în suflet ce trebuia pentru a-l ținea curat în viață și împotriva vieții. Într'o vreme când nu erau agenți electorali, când nu puteau să apară și să se răspândească foi de propagandă, o societate întreagă a fost pregătită pentru marea schimbare prin munca plină de jertfă a acestor tineri din școli pe cari Amintirile d-lui P. Rășcanu ni-i înfățișează la Bârlad lucrând nopți întregi la copiarea înștiințărilor și proclamațiilor.

Și o bună viață de familie ajutase a-i face așa, viața în casa cu ziduri de cetate, în care cei de un sânge alcătuiau ca o singură ființă, în care nu eră unul care să nu se simtă răspunzător de fapta celorlalți.

În această lume de creștini, de oameni de omenie eră o *conștiință de drept* pe care nimic n'o putea birui. Prin ea s'a făcut Unirea, la care aveam tot dreptul. Din lumea europeană care biruise pe Ruși pentru a salva Turcia de cotropirea lor înceată, nu pentru a ne ajuta pe noi, mai mult indiferenți în micimea noastră ignorată, cine ne-a sprijinit de fapt? Anglia eră pentru Turcia, vechea și marea ei clientă, și unirea, întărirea noastră ar fi însemnat slăbirea, primejduirea Imperiului Otoman. Austria a făcut tot ce i-a stat prin putință ca să ne anexeze ori măcar să ne fie răzleți, temându-se și de atracția pe care am putea-o exercita asupra Românilor de sub sceptrul ei și pe care am fost destul de netrebnici pentru a nu o exercita în deajuns. Rusia năcăjiă pe Austria, făcându-se a susține cauza noastră. În Franța, — diplomații ei, puși să vorbească la Constantinopol pentru noi, râdeau de „boierii moldo-valahi“, barbari și hârbareți, și politica Unirii eră doar a sentimentalului romantic Napoleon al III-lea, care și el, la urmă, în întrevedere de la Osborne cu părechea regală a Angliei, s'a învoit la simulacrul de Unire cu doi Domni, două oști, două steaguri.

Noi însă eram pătrunși de dreptul nostru și, precum n'am fi fost în stare să încalcăm, pentru nimic în lume, dreptul altuia, tot așa nu puteam crede că dreptul nostru va putea fi biruit.

Și atunci am făcut Unirea, noi de capul nostru, pe răspunderea noastră și cu primejdia noastră. Căci primejdia eră. O ocupație turcească se putea produce, un amestec austriac, o intervenție europeană. Ce are a face! Toate acestea sunt trecătoare. Dar dreptul e altceva. Nevăzut, el merge pe urma oștilor: a doua zi după o înfrângere el îngroapă cu pietate morții săi și pregătește răsplata sigură de-a doua zi. Și fericite de poporul care-și știe lângă dânsul în ceasurile grele acest ajutor fără greș și fără oboseală!

Dintr'o viață bine orânduită, gospodărească, modestă răsăriă încă o virtute: *simțul realității, al posibilităților*.

Era greu să găsești atuncea, chiar pentru o revendicare de drept elementar, aventurieri politici, interesați sau numai lipsiți de echilibru sufletec. A socoti, a cumpăni, a alege momentul, a chibzui mijloacele eră o deprindere generală. Așa eră omul, așa eră familia, așa eră

societatea. A doua zi după Unire, chestia austriacă a fost pusă pe tapet prin biruința lui Napoleon asupra lui Francisc-Iosif. În Ardeal se așteptă zilnic intrarea dorobanților, și mulți bătrâni de acolo pomenesc și azi cu înduioșare de acele clipe ale celor mai nerăbdătoare așteptări. În Principate se ținea gata, în aceste părți, un lagăr. Și totuși dorobanții n'au plecat. Vodă știă de ce, și alții cari nu știiau, nu i-au cerut socoteală. Și eră a doua zi după minunea din Ianuar, și ne putem închipui ce bucurie fără margini, ce încrezătoare beție eră în suflete! Dar au tăcut toți, și, când atâtea chestii, începând cu cea țărănească, își așteptau resolvirea, au făcut bine.

* * *

Vremi mari ne prind și pe noi în vârtejul lor. Poate noi suntem generația care va hotărî de viitorul acestui neam, — noi sau copiii noștri, pe cari noi îi putem forma.

Să luăm aminte deci la aceste învățături.

Prin reforme hotărîte să restabilim solidaritatea națională și să ne pătrundem de gândul că numai atunci ea va fi deplină când și noi vom fi, ca înaintașii noștri, Români și creștini.

Să schimbăm școala cu totul, dându-i profesori cari să nu calce mai des pragul clubului de căpătuială, sprijinind-o cu o familie însănătoșată prin stârpirea luxului ruinător și a unei false vieți sociale care corupe conștiința sau răpește energiile.

Să facem din dreptul nostru național îndreptariul politicei României. Totul cu dânsul, dar fără dânsul nimic!

Și, repudiind lingușirile demagogice ale spiritului de aventură, să facem cu chibzuială pe pământ sănătos pași cari duc în adevăr înainte.

Atunci nu vom avea de invidiat nimic și nimănui!

Și în același n-r din „Neamul Romănesc“ care publică resumatul conferinței se înfățișau astfel motivele *reale* care țineau lumea de sus într'o perpetuă agitație:

Cu oarecare slăbiciune în ultimele zile, vuieste văz-

duhul rece al iernii de strigătele unui patriotism exasperat. La Silistra!... La Sofia!... Jos Bulgarii!.. Și în cuprinsul luxos al Parlamentului — al Camerei, căci Senatul tace, aceasta fiind rânduiala — apeluri vibrante se îndreaptă spre banca ministerială, săgeți aruncate de mâni pe care le crispează pasiunea națională țintesc filosoficul plastron al d-lui Maiorescu, care, la vrâsta d-sale, e silit pentru a face față situației să răsfoiască puținel prin repertoriul pătimăș al „retorilor“ și „limbuților“ de cari, în vremi liniștite, își îngăduie să râdă ca un om cuminte.

Asemenea manifestări le judec — și n'am ce face: e desigur o lipsă în simțirea mea — drept greșite în fond, precum sunt în formă fără gust. Și ori mă înșel prea mult, ori mâne-poimâne, chiar după cine știe ce anexări biruitoare, așa va judecă toată lumea.

Dar nu e numai atât.

Dincolo de acest tărăboiu de stradă, dincolo de „musica de Cameră“ din Parlament se văd unele lucruri care pun pe gânduri. Întâiu, Guvernul e alcătuit din doi dușmani vechi, cari s'au apropiat pentru chestia externă, deschisă fără voia d-lui Carp și fără voia d-lui Tache Ionescu. Și, discutându-se această chestie, negociindu-se cu privire la dânsa, o parte din asociați, tachiștii, sunt pentru o soluție, iar cealaltă, conservatorii, pentru alta.

Dar nu toți conservatorii, căci d. Maiorescu e totuși măcar atât de conservator ca d. coleg Mehedinți. O parte și aici, în partea care vrea ...ce nu vrea Guvernul, azi și mâine. Te străduiești a caracteriza această parte care nu desarmează, ci stă veșnic sub corturi pe un ger ca acesta. Și calificativul lipsește: sunt și mai tineri și mai bătrâni, blonzi, bruni și albi, sunt învățați și oameni mai puțin învățați, sunt persoane inteligente, dar și unele mai puțin inteligente. Un lucru e sigur: că, dacă unii au fost miniștri, niciunul nu este și n'are șansă de a fi într'un viitor apropiat.

Ah, ce dulci sunt emoțiile luptei pentru patrie, pentru națiune, pentru ideal!

D. Carp n'a fost niciodată un doritor de putere. Nu i se poate face ofensa de a-l caracteriza astfel. Dar d. Carp vrea războiul european și anexarea Chieului. Telegrame și interviewuri zguduie din când în când nervii

unu public foarte... vibratil. Și atunci?... Dar cine a putut spune vreodată că șeful demisionat al Guvernului de ieri și al partidului conservator nu e un doritor de răsbunare?

Și ce mândre sunt uneori visurile unei patrii mari pentru sceptici îmbătrâniți în critica amară!

Hotărît însă că liberalii sunt de o perfectă cumițenie patriotică. Ei se abțin de a judeca situația și acțiunea Guvernului. Dar cine poate opri ziarele oficioase ale partidului de a servi zilnic porțiunea de ațătare care trebuie pentru ca opinia publică să se ție vitează... mai ales față de Guvern, Bulgarul cel mai apropiat? Se știe că d. C. Banu, cu toată seninătatea sa placidă, e un om ireductibil. Și la Cercul de studii cum nu s'ar discuta, cu soluțiile cele mai radicale, „conflictul“? Oare se poate amesteca vre-un șef în această Academie național-liberală pentru acei cari nu vor intra niciodată în cealaltă? Iar, dacă d. Vintilă Brătianu stă în fruntea doritorilor de schimbări și de luptă, dacă d-sa conduce legiunea parlamentară a patrioților neobosiți, ce poate face, ca frate mai mare, d. I. I. C. Brătianu, decât să enunțe o declarație de care ceilalți vor ține seamă potrivit cu conștiința lor?

Și ce mângâietoare e pentru membrii viitorului, poate apropiatului Guvern liberal conștiința că încă odată totul a fost jertfit pentru patrie ca în Roma cea veche, mama noastră!

Iată ce se ascunde, — spune o lume întreagă. De-aici patriotism, naționalism, imperialism, visuri de bătrânețe, conștiință romană! Fără a pomeni de mărunții cari se răsbună la Dacia pentru că nu s'a găsit și pentru ei un Scaun în Parlament și cari sforăie mai rău decât tunurile de asediu dela Adrianopol.

Se ascunde? Ce vorbă nepotrivită! *Se răsfată*, fără nicio sfială de oameni.

Măcar de aceia cari n'au orbit și nu voiesc să-și acopere ochii și cari-și amintesc că războiul din 1877 l-au făcut oameni cari nu călcaseră pragul unei întruniri publice și nu usaseră niciodată de dreptul lor de interpelare.

„Dușmanul războiului“ vedeă însă absoluta ne-

voie a unei îndelungate și serioase pregătiri militare pentru războiul național, al carui ceas se apropie, și „Buletinul armatei și marinei“ găzduia aceste rânduri:

Istoria noastră e plină de războaie, dar mai toate nu sunt altceva decât *războie de apărare*. Când Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș și, în oarecare măsură, și alții intră peste granița de Miază-Noapte a Moldovei în Po-cuția regelui polon, ei reclamă, în puterea unui drept veșnic, moștenirea lor dela Alexandru-cel-Bun. *Ei apără deci un drept de moștenire*. Când Dan al II-lea și Vlad Țepeș și Mihai Viteazul trec Dunărea și lovesc cetățile turcești de pe malul drept, dela Vidin la Silistra, la Hârșova și la alte vaduri dobrogene, ei vreau să capete în-napoi *vama râului*, pe care pe vremuri ai noștri o avu-seră. Până și cucerirea Ardealului, a Moldovei de Mihai, cea mai îndrăzneată, mai *personală* din faptele război-nice săvârșite de neamul nostru, are în ea elementul de-fensiv mai mult decât acela de aventură, care totuși nu lipsește: cu Andrei Báthory peste munți Țara-Românească ar fi fost strânsă între două oști mișcate de mâna Sul-tanului; cu Ieremia Movilă în Hotin și Suceava, pasurile moldovenesti ale Carpaților erau deschise oricând unei năvăliri a Polonilor, aliații Turcilor.

Imprejurările pe atuncea erau așa, încât ajungea acel *instinct admirabil al războiului defensiv*, care ni-a dat atâtea și atât de mari biruințe. Noi n'avem nici idealul *ambției*, nici acela al chemării noastre. Chiar dacă un Domn simția în mintea lui neobișnuite porniri de mă-rire a țerii și de înălțare a neamului său — și astfel de porniri știm bine că le-a avut un Despot-Vodă, un Gașpar Gratiani, străini de rasă și aventurieri, ba chiar și Vasile Lupu, un pământean, probabil pe jumătate Român, — el trebuia să le înfrâneze, și nu atâtea din pri-cina Turcilor, cari n'ar fi îngăduit asemenea lucruri, cât din pricina boierilor și a ostașilor, cari n'ar fi vrut să le ajute.

De războaiele ambției să ne ferească Dumnezeu! Și, cu cât cultura noastră se va întări, cu cât va cuprinde

în ea mai multă realitate și va urmări scopuri practice mai vădite, astfel de răsboaie vor fi tot mai grele. În schimb va trebui să ne pregătim pentru răsboaiele ofensive, fără șovăire și fără zăbavă, menite să îndeplinească idealul chemării noastre.

Cine ar putea tăgădui adevărul elementar că, odată ce sunt nații, ele au dreptul de a căuta să se adune sub același steag? Se poate discuta numai în ce privește timpul și modul cum *această necesitate a lucrurilor trebuie să intre în dreptul ei.*

Și astăzi, cu privire la acest timp și mod, trebuie să se recunoască nevoia de a introduce mari schimbări. Bulgari, Sârbi, Greci, vecinii noștri de la Sud sunt aproape în stăpânirea formeii politice depline și permanente. E adevărat că alți Slavi de Sud, ca Cehii, ca Polonii, ca Rutenii, n'au început încă mișcarea lor de desfășurare din forma internațională — Austria, Rusia — care nu-i poate mulțami pentru totdeauna. Dar nu trebuie să uităm că n'avem a face cu popoare din care o parte, și încă o mare parte — peste jumătate —, să alcătuiască un sâmbure independent.

Avem noi însă, căroră sâmburele independent nu ni lipsește, din fericire, dreptul, pe care ni-l recunoște însăși diplomația austriacă în anii 1857-1859, când se opunea din răspuneri Unirii Moldovei cu Țara-Românească, de a trimete raze de cultură, care să trezească peste hotarele României un ideal, care e însăși voința lucrurilor?

Pentru ca această dorință să nu rămâie însă numai pe hârtie, trebuie cea mai deplină pregătire materială și morală, trebuie închiderea noastră harnică între marginile acestui vis —, și numai ale lui.

Și trebuie, neapărat, pe lângă armată și finanțe, pe lângă caractere, încă un lucru: *obișnuința așa de deplină cu ideea lucrurilor care vor trebui să fie, a marelui și greului războiu ofensiv, care va trebui să înceapă cândva, încât ea să se prefacă într'un puternic și sigur instinct al națiunii întregi.* Să înceteze tot ce moleșește, tot ce desbină, tot ce adoarme și tot ce risipește! Marea operă de dreptate față de țărani nu trebuie să întârzie nici o zi, și e o crimă a o zăbovi. Aceasta e basa, singura cu

putință, a solidarității naționale, care și ea e condiție neapărată a succesului.

Pe urmă, luându-se exemplul dela școala întemeiată de d. Filipescu, întreg învățământul să fie reformat. Școala să dea *nu trufie, ci puteri* tot mai multe, dela bietul dascăl de sat până la profesorul de Universitate. Școlarul să se simtă, nu tot mai învățat, mai pretențios, mai scos din ranguri și mai obosit, *și tot mai sigur și mai tare, tot mai deprins să asculte și mai bucuros să ajute, tot mai puțin el însuși și tot mai mult un fiu al țerii sale, al neamului său.*

Și la ieșirea din școli tânărul nu trebuie să scape de această disciplină. Ea trebuie să-l urmărească oriunde, prietenoasă, dar poruncitoare, intransigentă cu slăbiciunile omenesti. Societăți pline de viață, de vioșie, de colegialitate trebuie să prindă pe fiecare, ținându-l veșnic în râul viu al forțelor naționale. Iar mai ales literatura, — pentru care nu e sumă care să nu trebuiască jertfită —, o sănătoasă literatură de realități, să fie pe toți sub vraja unui cuvânt de ideal și de energie.

Și atunci, la ceasul cel mare, — care nu se poate să nu vie și pentru noi, — un popor întreg se va ridica și-și va face datoria fără strigăte și gesturi mari, ca lucrul cel mai firesc de pe lume.

De chestia macedoneană se vorbiă tot mai puțin, de hegemonie românească peste Dunăre, de loc. Trei profesori aromâni plecară însă — împrejurările le știu bine, dar nu le spun azi — în largul Europei pentru a-i propune soluția Macedoniei autonome, care în acel moment, — ca și azi —, era *imposibilă*. Nu numai atât, dar această idee se loviă cu înseși cererile Guvernului român, apărător chemat al Aromânilor. Atunci în Cameră, spre marea indignare a „patrioților“, am spus aceste cuvinte de desaprobară pentru misiune.

D-le președinte, cu toate că d. ministru-președinte și d. ministru de Interne, cari mi-ar fi răspuns mai hotărât, cu privire la ce vreau să întreb, nu sunt aici, totuși

țin să aduc chiar azi înaintea Camerei un fapt. De câteva zile călătoresc în Europa apuseană trei profesori de origine macedoneană. Unul e d. N. Papahagi, un fost profesor pe acolo, și nu știu dacă nu figurează și acum în statele Ministeriului de Instrucție. Ceilalți doi îmi sunt colegi, profesori la Universitate: d. Valaori și d. Murnu, personalități foarte distinse. Unul din ei, d. Murnu, e o personalitate însemnată și sub raportul literar și științific. Acești trei profesori cutreieră Europa pentru a supune deosebitelor Cabinete europene o anumită soluție a dumnealor, soluție prevăzând autonomia Macedoniei. Deocamdată cel dintâiu pas pe care l-au făcut a fost la Pesta...

Să fim bine înțeleși, la Pesta.

O voce: — E aproape.

D. N. Iorga: — Doamne, multe lucruri sunt aproape, dar acesta nu este un motiv ca să se ducă cineva acolo, ci se duce cineva mult mai departe, dar unde trebuie. Prin urmare, s'au dus la Pesta, au avut interviewuri cu o parte a ziaristilor evrei din Capitala Ungariei, vechi și dovediți prieteni ai națiunii române. Au cerut audiență la d. Lukács Laszló, președintele Consiliului de miniștri ungar, și el un vestit filantrop și mare filo-român; și ne închipuim ce interesantă trebuie să fi fost convorbirea între d. Lukács, care abia rupsese negociațiile cu Românii, tăgăduind Românilor din Ungaria dreptul de a se manifesta ca o nație deosebită, și între petiționarii macedoneni din Bucurcești, cari veniau să ceară compătimirea, ajutorul eventual al d-lui Lukács și al Ungariei politice pentru Românii cari vor autonomia în Macedonia.

Cred că trebuie lămurit un lucru. Dacă acei cari au mers la Pesta să ceară milă pentru Români — și nu pot arăta în de ajuns mirarea mea dureroasă pentru această acțiune dacă acei cari au mers acolo, ar fi niște Români din Macedonia, încă mi-ar părea rău, și iată de ce:

Interesele Macedonenilor sunt apărate de România oficială, și, precum nu se întâlnesc în Europa Bulgari, Sârbi, Greci, cari, în afară de Guvernele bulgăresc, sârbesc, grecesc, să solicite atenția și simpatiile Cabinetelor europene, nu ar fi trebuit ca nici Românii din Macedonia, în afară de Guvernul român, și cu o soluție pe

care nu Guvernul român a exprimat-o, să solicite în felul acesta deosebitele Cabinete europene. Dar acești profesori sunt de aici, din București, doi din ei sunt profesori la Universitatea din București, și atunci am onoare să întreb pe d. ministru al Instrucției Publice, care este aici, dacă dumnealui cunoșteă intenția acestor profesori atunci când li-a acordat concediul, neapărat, de care s'au folosit pentru a întreprinde călătoria în care se găesc. Eu cred că, dacă concediul s'a acordat pentru aceasta, rău s'a făcut; iar, dacă s'a acordat fără să se știe unde se duc, d. ministru al Instrucției Publice îi poate chema cu deplina siguranță că mai mult folos vor aduce aici, în București, în lupta pentru cultura românească în cuprinsul Universității, decât milogindu-se pe la ușile tuturor străinilor în Apus. Cred că trebuie să se isprăvească odată vremea când Românii sunt considerați pretutindeni ca niște prezentatori de *supplices libelli*, de cărți de rugăciune, și că trebuie să vină aceia când noi toți, uniți prin disciplină și reprezentați prin cine trebuie a fi reprezentați, să vorbim cu răspundere și hotărît unde trebuie și când trebuie.

Milogirile acestea trebuiesc să aibă un capăt, și d-voastră aveți mijlocul de a interveni, pentru ca acest capăt să fie cât se poate mai apropiat.

D. *Vintilă Brătianu* găsește că intervenția ar fi nepatriotică.

D. *I. Grădișteanu* strigă că d. N. Iorga a dat argumente Bulgarilor și Ungurilor.

D. *N. Iorga*: Cer cuvântul d-le președinte.

D. *Președinte*: Aveți cuvântul, d-le Iorga.

D. *N. Iorga*: Nu voi răspunde nimica la ceia ce a spus d. Ion Grădișteanu. Când un om are în urma sa o viață întreagă de muncă săracă pentru ridicarea acestui neam, atât pe cât a putut, el poate răspinge orice fel de învinuiri care vin din partea unor oameni, cari ei, prin munca lor, nu au crescut cu nimica prestigiul României și civilizația românească.

În ce privește cele spuse de d. Vintilă Brătianu, le înțeleg foarte bine. Nu este cu puțință să se ridice chestiunea externă fără să se desemneze cele două puncte de vedere:

Punctul de vedere al meu, clar, întreg, statornic, e

de a lăsa în seama Guvernului răspunderea pentru întreaga-i acțiune, pentru ca mai târziu să vorbim cu privire la acțiunea care va fi dus la o anume răspundere; și punctul de vedere al d-voastră, cari, pe de o parte, aplaudați sau admiteți acțiunea Guvernului și, pe de altă parte, vă folosiți de orice ocazie pentru a vă înveli cu un nimb de patriotism, pe care nu știu cum l-ați meritat.

Dacă d. Vintilă Brătianu — și, când vorbim în Parlament, suntem datori să ne respectăm, să nu ne facem răi patrioți, trădători, — dacă d. Brătianu mi-ar fi adus argumente, i-aș fi răspuns, și vă asigur că înaintea conștiinței d-voastră (către d. Brătianu) ar fi fost o conștiință care nu-i este inferioară și înaintea patriotismului d-voastră ar fi stat un patriotism care s'a dovedit prin fapte. Dar d-voastră, prin atitudinea d-voastră, prin însinuarea de nepatriotism, m'ați făcut să întrebuițez un ton pe care nu-l întrebuițez bucuros.

Domnilor, înțeleg durerea Macedonenilor și cred că această durere are răsunset și în inimile oamenilor cari au situația acum în mâinile lor și vor răspunde dacă Macedonenii nu vor căpăta măcar situația pe care o aveau până acum sub Turci.

Dar, până atunci, nu voi să avem o altă acțiune, paralelă cu acțiunea Guvernului, o acțiune clandestină, care să se opună acțiunii fățișe. În astfel de împrejurări, un Guvern trebuie să aibă o singură politică, iar clandestinismul, cu rușinea și primejdiile lui, nu trebuie să se întâlnească.

Și se adaugiau, pentru „Viitorul“, aceste explicații:

„Viitorul“ — fără iscălitură — mă întrebă, într'un articol firește indignat — cine nu e indignat astăzi? — și neapărat patriotic — cine nu e patriot astăzi? —, străbătut de cea mai călduroasă suflare de naționalism — unde nu e naționalismul astăzi? —, mă întrebă, zic, cum mă pot indigna de demersul făcut de cei trei profesori aromâni în Occident.

Adecă de demersul d-lor Valaori, Macedonean crescut

în Dobrogea, Murnu, Macedonean crescut în Pesta, și N. Papahagi — pe care nu-l cunosc — la „înnaltul prag“ și la „Sublima Poartă“ a lui Lukács Laszlo, onorabilă persoană, — mai ales! — și șeful Guvernului ungar, care în aceeași zi *refuză să negocieze cu Românii din Ungaria, pentru că nu li se poate recunoaște o basă națională a pretențiilor lor.*

Și, ca profesor și scriitor ce este, scriitorul, care rămâne același și fără iscălitură, mă cercetează cu acel zâmbet al omului care știe că nu-i vei putea răspunde: dar bine, domnule, emigrații dela 48, n'au lucrat ca persoane particulare pentru popularizarea în Apus a cauzei românești, deci și pentru Unire?

Fără niciun zâmbet de triumf, ci numai ca un om cinstit care totdeauna a știut ce vrea și nu s'a sfiit s'o spuie, oricum s'ar fi judecat aceasta, răspund:

Intre 1848 și 1856 nu există un Guvern român, ci numai niște Domnii, vasale și ocrotite, ale Moldovei și Munteniei, *căroră orice politică externă, orice legături politice cu străinătatea li erau interzise.* Viitorul României față de Europa trebuia înfățișat prin alții, și anume prin aceia cari *fuseseră membrii sau sprijinatorii altui Guvern, căzut în apărarea noului tricolor.*

E, mi se pare, cu totul clar. Când este un Guvern al României, când e dator să apere pe Români, când a declarat că-i va apăra, acțiuni clandestine — și zică aceasta știind ce zică — sunt ușuratece și stricătoare.

Dacă liberalii voiau să combată spusele mele — și de înfierările lor nu-mi pasă, căci se știe ce sinceritate au în politică înfierările —, n'aveau decât să *spuie*, nu să *însinueze*; *acțiunea oficială a României nu ni inspiră nicio încredere; să se apere fiecare cum poate!* Și să fi cerut răspunsul dela altcinevă decât vechea glumă acră a d-lui Disescu.

Așa, da! Și poate că și mie bunii amici ai amicului meu Filipescu mi-ar fi permis atunci, fără acele desaprobari inarticulate pe care le poate da orice juriu politic de mahală, să apăr vederile mele, care erau în deplină concordanță cu interesele și cu onoarea României și a Românilor.

O ultimă observație. Eu nu sunt naționalist, deși am fost, când speța eră ceva mai rară, și, dacă e vorba de

„uimirea și mâhnirea“ acelor care mi-au denegat totdeauna o chemare politică, de câte ori îi voi vedea „uimiți și mâhniți“, voi zice: trebuie să fi făcut vre-un lucru bun!

Iar țăranilor li se dădeau, la sfârșitul lui Februar, aceste sfaturi:

Bănuiala că se va rupe pacea și că vom porni războiul împotriva Bulgarilor ca să li smulgem o graniță mai tare în Dobrogea încep să se risipească. O graniță mai bună se pare că o vom avea și fără vărsare de sânge, prin buna înțelegere, care, și la țeri ca și la oameni, nu strică între vecini. Și mai ales când e vorba de popoare mai mici, care n'au avut mult noroc în viață și pe care, din toate părțile, le pândesc gurile lacome ale celor mai tari decât dânsele.

Se aude, pe de altă parte, că și între creștinii de peste Dunăre și între Turci nu va mai fi măcelărirea aceia grozavă de până acuma care a umplut lumea de scârbă, așa de strașnică eră patima ucigașă. E vorba ca între biruitori și biruiți să se facă pace, și anume ca Turcii să plece aproape cu totul din Europa, partea de lume în care ne găsim și noi și peste o întindere largă din care ei au fost stăpâni temuți vreme de cinci sute de ani și mai bine.

După ce va fi liniște, România noastră va avea griji mai grele ca până acum: să crească oastea, să o ție gata pentru orice împrejurări, să cumpere corăbii ca să ni apere coasta de spre Mare, și altele.

Dar fiecare din noi va trebui să fie de acum altfel și dânsul.

Să muncim mai mult și mai rânduiește, să cheltuim mai puțin pe cele ce nu sunt de nevoie, să alergăm mai puțin după lucruri aduse de aiurea, să nu hrănim atâția străini aduși la noi de toate vânturile— ia gândește-te, frate țărane, la mulțimea de bani ce iea de la d-voastră zarzavagiul bulgar —, să avem *încredere unul în altul și să lucrăm toți laolaltă.*

Căci altfel vom trăi tot cu frica altora sau din mila altora. Și decât așa, mai bine nici n'am mai trăi!

VI.

Ianina cădeà, și Adrianopolul nu erà să mai reziste mult. „Neamul Românesc“ scria la 1-iu Mart:

Una din cele trei cetăți în care s'a adăpostit tot ce societatea osmană are mai sănătos, mai energic, mai devotat legii a cărei iubire ține locul iubirii de patrie, Ianina, a căzut. Cum și de ce, nu spun știrile. N'a fost vre-un mare asalt nebiruit al oștilor regelui Georgios, un eroic avânt împotriva redutelor apărătoare. N'a fost cumpărată cu mii și mii de morți stăpânirea cetății care comandă Albania de Sud. Deocamdată cei ce au fost acolo știu mai multe; mai târziu vor ști și istoricii. Generalul Suțu a intrat în fruntea unor ostași cari au așteptat cam mult ceasul triumfului, și, la Atena, mic și mare se înfrățesc în veselia zgomotoasă pentru cucerire.

Gândul oricui are simț pentru vitejia îndărătnică în serviciul unei cauze pierdute, pentru sacrificiul total făcut patriei, chiar dacă nici prin acest sacrificiu ea n'ar putea să se păstreze în marginile ei și cu cinstea ei de odinioară, își va smulge gândul de la aceste scene de legitimă bucurie pentru a-l îndreptă asupra celor 5.000 cari au lăsat jos armele negre de fum, cari au înfășurat, încredințându-le dușmanilor mai norocoși, mătasa sângerată a steagurilor Islamului și au făcut, șovăind, cel dintâiu pas către robia de războiu.

Și gândul călătorește, mișcat, mai departe, către Scutari, sub zidurile căruia în vremea lui Ștefan-cel-Mare se așterneau corturile Turcilor cari trebuiau să scoată pe Venețieni din moștenirea lui Scanderbeg, și în cuprinsul căruia acuma mii de flămânzi, de răniți, de părăsiți fac ce nu s'ar putea crede că poate face virtutea omenească exasperată pentru ca un șir de zile încă semiluna să stea semn de stăpânire deasupra cetății. Și mai ales spre acel Adrianopol, pe care mi-l amintesc așa de liniștit și de patriarhal, în căderea serii blândă, când spre minarete se urcau în zbor lin berzele albe, și în care astăzi ostașii lui Șucri-Pașa adaogă o ultimă pagină de glorie dominației otomane în Europa.

Prin acești neînfrânați îndeplinitori ai datoriei lor, sfârșitul Turciei europene nu e o rușinoasă izgonire, ci căderea în luptă dreaptă, căderea din păcatele altora decât ale acestor admirabili soldați: Istoricul nu va putea zice la capătul acestei povești de cinci sute de ani, în care a fost atâta glorie și destulă înțelepciune, că neamul degenerat al Turcilor a trebuit să-și părăsească puterea și căminurile în fața pornirii răsbunătoare a supușilor de odinioară. Ci el va însemna că, la capătul imitației nesăbuite a orânduirilor și modelor europene, la capătul risipei nebune a unor Sultani corupți, la capătul intrigilor pentru putere și câștig ale efendiilor fără conștiință și fără patriotism, în sfârșit la capătul turburărilor sterpe ale unei ideologii de importanță, o mare clădire s'a prăbușit cu zgomot asupra muncitorilor cari și lucrau harnic ogorul lor, asupra cinștilor negustori și meșteri din orașe, asupra soldaților ce-și scosese, bucuroși de luptă, săbiile din teacă.

Și moralistul va trage, îngândurat, încheierile sale, grave și crude.

Totuși la noi se făcuse o potolire. Nota războinică scadea la oamenii politici. Alte ițe se țeseau pentru altă urzeală. Camera acum era liniștită. Intrunirile prin „Liga Culturală“ încetaseră. Se pregătea intervenția pe lângă Puteri; arbitragiul Europei ni se impunea. Și deocamdată lupta de partid se dădea în jurul chestiunii, *absolut oțioase*, date fiind împrejurările: mediație sau arbitragiu? *De fapt, era una pentru ca să fie cealaltă.*

Dar, în același timp, măcelurile de Turci și Albanezi, ambițiile fără frâu ale biruitorilor, deveniau tot mai cunoscute. În toată Europa se pregătea *inversiunea simpatiilor, pierderea situației morale a aliaților.* Aceasta o constatam la 7 Mart astfel:

Trei lucruri deosebite, foarte deosebite, acelea pe care le numește titlul acestui articol: războiul, diplomație și

omenie. Nu e, se poate zice, niciunul din acești termeni care să se potrivească pe deplin cu ceilalți.

Dar e adevărat că gradul de cultură morală al unui popor, dela care, mai la urmă, atârnă și viitorul lui, se poate constata după aproximația pe care o atinge apropierea dintre ele.

Cu părere de rău trebuie să spun că în ce privește pe vecinii noștri biruitori și triumfători, Bulgarii, aproximația aceasta e din cele mai slabe.

Cine n'a admirat avântul lor pentru mărirea patriei și liberarea neamului, a rasei slave de supt stăpânirea străină, solidaritatea tuturor claselor în aducerea jertfelor celor mai mari, stăruința îndărătnică în urmărirea, peste toate greutățile, a țintei odată fixate? Prin aceste neobișnuite însușiri, pe care le poate tăgădui numai un invidios fanatic strâmt la minte — căci înjosirea altuia nu crește pe nimeni —, s'a ajuns după două, trei lovituri mari, bine sprijinite de credința aliaților și încă mai bine de totala demoralizare a dușmanului, la scoaterea Turcilor din tot teritoriul lor european, afară de cuprinsul cetăților eroice și de acel unghiu lângă trei Mări, de unde acum cinci sute de ani a pornit valul supt care s'a înecat toată puterea creștină.

În acel moment începea rolul diplomației.

Erau elementare pentru negocierii bulgari anumite lucruri.

Că interesul țerii lor e înaintea de toate acela de a închide Balcanii, redeveniți creștini, amestecului interesat, egoist al marilor Puteri, care l-au privit totdeauna ca un debușeu comercial și ca un câmp de intrigi, indiferent de viețile și drepturile naționale ce se află într'însul.

Că, pentru aceasta, legătura cea mai strânsă și cea mai sinceră trebuie păstrată cu aliații, procedând față cu dânșii în delimitarea celor câștigate după alte norme decât ale unei etnografii dubioase în acest mare amestec de neamuri și ale unei istorii ilusioniste sau falsificate.

Că Turcii chiar, de acum înainte cu totul inofensivi, reduși la o mică provincie locuită de ai lor și care cu greu ar putea trece în mâinile altora, trebuie cruțați, în stăpânirea și în onoarea lor, că față de dânșii se impune aceeași politică de cumpătare pentru present, de asigurare pentru

viitor, pe care Germania biruitoare a avut-o în 1866, și de atunci până astăzi, față de Austria învinsă.

Că față de România se cuvine acea politică prevenitoare — chiar și în greșelile noastre, care nu pot fi decât trecătoare —, prin care singură s'ar putea înlătură la noi vechi și dăunătoare prejudecăți și s'ar putea stabili acele relațiuni care ar înfrână și ar garantă opera de independență economică și politică a Ținuturilor dintre Carpați și Marea Egee, dintre Marea Neagră și Adriatică.

Ei bine, tot ce *nu* trebuia să se facă, s'a făcut.

Ieri, „Europa“ stătea uimită înaintea unui războiu pe care nu-l prevăzuse, înaintea unui rezultat la care nu se putuse aștepta: cu sfială, cu respect ea se apropiă de învingători pentru a da oarecare sfaturi nesigure. Azi, după negocierile dela Londra, rupte de o trufie fără margini, se anunță altele, pentru toate problemele pe care le-au deschis armele la Cumanovo, Chirchilise și Liulè-Burgas.

Intre aliați relațiile sunt foarte rele. De mult a început războiul „frățesc“ de presă. Autoritățile militare respective îngăduie sau întetesc chiar ciocniri în toată forma, cu vărsări de sânge. Fiindcă Bulgarii vreau Salonicul evreiesc, de care n'au nevoie numai decât, fiindcă ei țin să scoată pe Sârbi din acele locuri macedonene asupra cărora ei văd plutind marea amintire a Țarului Dușan. Și acestea se spun fățiș. Interpelări necruțătoare s'au și făcut în acel Parlament din Sofia care nu știe ce mare și sfântă virtute poate fi în anume momente înfrânarea limbii.

Față de Turcia, cruzimea a fost extremă, fără putința de a reveni vreodată, de a câștiga aceste inimi așa de adânc jignite. Izgonirea în Asia fusese pronunțată la început; acum se consimte numai la recunoașterea unei mici stăpâniri pe țărmuri de Mare. Nici ca o comună independentă, neîntărită, n'au vrut victorioșii să recunoască acel Adrianopol în țerna căruia e frământat trupul vechilor eroi ai Islamului și asupra căruia se ridică mândra moscheie a lui Selim, una din cele mai desăvârșite opere de artă musulmană și pentru Osmanlii, una din cele mai pline de amintiri. Cu piciorul greu pe grumajii învinșilor, Bulgarilor li-a plăcut, ca o ispășire, să li vadă spasmurile de durere.

Nu judec aici politica Guvernului român, fiindcă nu suntem în acele ceasuri când o asemenea judecată se îngăduie. Dar nu e Guvernul român el singur; mai este și o Românie, care încă poate să aibă alte Guverne, fiecare cu vederile sale. Și e desigur greșeală mare aceia de a întinde polemica asupra unei întregi țeri, unui întreg popor, batjocurindu-i moravurile, trecutul, limba cea „alcătuită din șeptezeci și șapte altele“. O și mai mare greșeală e să se audă în Sobranie, a doua zi după ce Camera României auzise din gura a doi miniștri laude pentru oștile bulgărești și recunoaștere pentru întreaga operă îndeplinită de Bulgari, cuvinte care erau cel puțin nepotrivite. Greșeala cea mai mare e însă aceia de a încredința politica externă a Bulgarilor d-lui Danev, al cărui temperament, foarte bun poate pentru luptele interne, e, prin afirmațiile sale drastice și provocatoare, prin desprețul de adversar, o piedică neconținută pentru orice negocieri. Oare să nu existe în Bulgaria oameni tot așa de inteligenți, dar de un spirit mai mlădios?

Acestea pot face pe vecinii noștri să piardă o bună parte din roadele victoriei. Este însă altceva care li poate aduce pierderea unei situații morale pe care o câștigaseră prin cel mai autentic eroism.

S'au tipărit în deosebite locuri știri și scrisori private la măcelurile ordonate sau măcar tolerate de luptătorii în numele crucii. Contra Albanezilor s'au săvârșit, se pare, din partea Sârbilor, groaznice neomenii, menite a nimici un întreg popor. Data aceasta, aș crede că Austriacii nu mint. Ceiace se vede însă din ultimele destăinuri ale misiunii sanitare române, ale foii „Jeune Turc“, ale Italianului care povestește cum un teolog bulgar a măcelărit pe ofițerul german din armata turcească ajuns în mâinile lui și care se rugă doar ca logodnica să-i fie înștiințată, ale soldatului a cărui scrisoare către soție a apărut într'o foaie de dimineață din București, pot aprinde de indignare orice suflet omenesc în toată lumea civilisată.

Se cucerește un sat. Bărbații maturi sunt executați imediat. Femeile se împart în două: pentru cele „bătrâne“ măcelărirea fără zăbavă, celelalte se dau la o parte pentru a servi înaintea de moarte plăcerilor de care sunt setoși cavalerii cruciați. Și, desigur, focul mistuie

urmele acestor odioase crime, care amintesc vremurile când hoardele de fiare călcau în picioare averea și viața oamenilor și dădeau flăcărilor orașele însângerate de masacru.

Iar povestitorul înseamnă liniștit „măcelăria“ ce s'a făcut și scrie nevastei că se îmbracă în rufele curate ale victimelor.

Ce păcat că nu se împacă la vecini, în clipa celor mai mari succese ale lor: războiu, diplomație și omenie! Ar fi bine pentru mulți —, și poate pentru viitorul lor în rândul întâiu...

O spune un prieten, care credea — și crede încă — în opera comună ce am putea-o face pe lume.

Se adăugia nebunia omorului regelui Gheorghe al Greciei, cu care dispărea unul din puținii cari se străduiau să ascunda urile ce fierbeau între aliați. Rolul acestui om de bine se aprecia astfel:

Un „dement“ a omorât la Salonic, unde se instalase ca să afirme că, dacă steagul elin se poate da jos, e mai greu a izgoni un rege din cucerirea sa, cât de ieftină sau cât de scumpă, pe regele Gheorghe al Greciei, după o jumătate de veac de Domnie.

Un tragic sfârșit în ceasul biruinței depline, a doua zi după intrarea ostașilor săi, cari fuseseră cândva fugarii desprcuți dela Domokos, în Ianina, după triumful fiului său—căruia îi dăduse numele de Constantin, al celui din urmă Paleolog, căzut de sabia turcească a cuceritorilor. Dar și un strălucit, să zicem chiar un fericit capăt al traiului: în raza de soare pe care o viață întregă o așteptase, resemnat dela o vreme la vânturile aspre, la mocneala cerurilor blăstămate, cu ploi grele și vifore, și care se joacă astăzi pe fruntea celui ce a căzut și el pe câmp de luptă pentru patrie, deși glonteale ucigător i l-a trimes numai nebunia.

Asupra acestui ultim noroc, asupra acestei splendide fericiri târzii să ne oprin o clipă.

După un președinte de Republică asasinat de „adversari de idei“, după bunul Bavares romantic Otto, Othon, izgonit în al treizecelea an de Domnie pentru că Gre-

cilor li se părea că în atâta anarhie nu e încă destulă „libertate“, un tânăr prinț danes a primit, poate din curiozitate pentru exotism, din pasivne tinerească pentru aventură, „tronul Greciei“, un biet scaun aurit pe care orice politician de opoziție are dreptul să-l scuture în aplausele „națiunii“, pentru a vedeă ce figură face „străinul“ așezat pe dânsul. An de an, până s'au împlinit cincizeci, Wilhelm de Danemarca ajuns „basileus“-ul Georgios a fost somat să realizeze înaintea de 1-iu Ianuar unitatea națională elină cu Capitala în Constantinopol, și, an de an, cedând cu dibăcie unei pretenții sau alteia, el a știut să amâne polița. Ce-ar mai fi răs el însuși, cel batjocurit și amenințat, ce ar mai fi răs după Domokos și fuga spre Atena, după izgonirea fiilor săi din armată, dacă i s'ar fi spus că totuși el va face aceste lucruri, chiar dacă Bizanțul s'ar mai lăsa unui Sultan!

Și s'a făcut. Și anume pentru un singur motiv.

Un rege constituțional nu poate interveni cu persoana sa într'o țară cu moravuri politice stricate. Un străin șovăiește să iea hotăriri care provoacă jigniri grele. Unui întemeietor de dinastie nu-i e iertat a riscă totul pentru a salvă onoarea și a pregăti viitorul țării.

La Atena omul a venit, și, cu toate că Venizelos nu eră decât un biet Cretan pribeag, un învins al luptei pentru libertate, regele Gheorghe l-a recunoscut, cu simț politic, dela întâia vedere. Și azi Elada biruitoare, reabilitată, întregită, îngenunche înaintea sicriului lui Gheorghe I-iu, pentru această clipă de curaj, care va încunjură de-apururi cu glorie mormântul său.

Sforțări uriașe aduseră atunci și caderea Adrianopolei, despre care vorbiam așa:

Curgeau lin în noaptea cu stele cele trei ape, pașnice și încete, supt uriașele arce de piatră ale podului de formă veche, venit din mila de oameni a puternicilor din vremuri, pe cari Coranul i-a învățat să facă astfel. Stradele înguste erau cufundate în adânc întunerec. Lătrau câinii, și glasuri trăgănate se ridicau cu tristeță ca la o sfătuire de sat, pe prispe, în părțile noastre. Dar peste câtă omcnire se adăpostia acolo adormită, ațipind sau schim-

bând păreri la lumina stelelor, se întindea o tăcere solemnă. Minaretele moscheii lui Selim nu păreau că străpung bolta cu vârfurile lor îndrăznețe, ci toată pacea nopții arată că se sprijină sigură pe dânsese.

Șase luni de zile în acest lăcaș de pace, unde și trâmbițele de dimineată ale soldaților sunau fără patimă rășboinică, mai curând o melodie ciudată pentru întâmpinarea dimineții senine, a fost iadul zgomotului, al durerii, al foametei, al morții. Turci, Greci, Bulgari și Evrei au trăit laolaltă această jumătate de an a groazei, fără să aibă măcar acel sentiment al soldaților că scriu gloria lor în cartea vremurilor. Departe, în Europa se discută a cui va rămâne cetatea: a cuceritorilor dela 1361, cari și-au trăit aici atâta evlavie și atâtea triumfuri, atâtea pompă a celor mari, atâtea smerită sărăcie a celor mici, ori a ceșorlalți, cari de o mie trei sute de ani au râvnit după stăpânirea ei, supt căpetenii barbare și supt Țari trufași, dintre cari unii, ca Ioniță, vorbeau graiul aromănesc și mânau cete de călăreți cumani, dela Dunărea noastră și asemenea cu noi la făptură și la graiu, ca să ajungă în stăpânirea Odriiului, pe care și urmașii lor, cercetașii lui Mihai-Viteazul, l-au văzut pe urmă în cutezătoarele lor năvăliri.

Când Ianina a căzut, s'a putut ști că Adrianopolea nu va fi cruțată, că oricât sânge s'ar vărsa, îndărătnicul eroism bulgăresc nu va îngădui ca, în clipa încheierii unei păci așteptate, pe acest ultim petec de pământ osman în mijlocul Traciei să mai fluture semiluna albă pe fondul de purpură. Și au pierdut mii de oameni pentru ca această nouă și mândră posesiune să nu li fie dăruită.

Acuma se împarte între movilele de morți, pe străzile scăldate în sânge, între casele dărâmate de ghiulele, pânea de pomană a biruitorilor, și toți acești flămânzi, soldați, oameni cu avere, frunțași, se îndeasă alături cu cerșetorii stradelor ca să capete o frântură de aluat negru.

Mai curând ori mai târziu, în zilele păcii, se va face liniște, și oarecare mulțămire se va putea întoarce. Nimeni nu va dărîmă moscheia cea minunată care va vedea, an de an, tot mai puțini credincioși în cuprinsul ei de răcoare. Pitorescul fesurilor și giubelelor va mai ține un timp. Se vor face case nouă, în alt stil, grădini publice,

tramvaie, tot ce aduce cu sine civilizația noastră. Și, într'un fel, va fi bine.

Dar se va mai găsi câte un drumeț, de departe, care, străbătând pripit tot acest vălmășag, va alerga la curtea de marmură cu apele vii, va trece printre stâlpii măreți spre pacea rugăciunilor șoptite, și aici, răspingând orice atingere cu lumea din afară, se va gândi la vitejia, la cinstea, la mila, la înțelepciunea, la seninătatea și pacea care au fost — și care nu se vor întoarce niciodată!

Și această cadere inspiră și reflecțiile următoare:

Cântând au intrat Bulgarii în Adrianopol după ce nouă mii, poate unsprezece mii de-ai lor rămăseseră cufundați în șanțuri, sămănați pe câmp ori prinși în țesătura sârmelor ucigașe. Un corespondent francez, cel dintăiu care a intrat în cetatea cucerită, li-a auzit cântecul de feroce bucurie, dar și de superior eroism, până în adâncimile pustii ale moscheii lui Selim al II-lea.

Se pare că marea cetate căreia Șucri-Pașa i-a dat un suflet de împotrivire vitează n'avea forturi de beton și alte invenții ale faimei, ci numai vechi redate de cărămidă stricată. Dar în sfârșit era o cetate. O cetate cu 60.000 de oameni și cu un astfel de comandant. Și totuși ea a căzut, destul de curând ca să îngăduie Bulgarilor, cari n'o datoresc nimănui, a-și spori pretențiile.

În acest timp, noi privim la neobișnuitele lucruri, cum n'a mai văzut Europa de o jumătate de veac și cum nu s'au mai petrecut în Orient de cinci sute de ani, care schimbă toată vecinătatea noastră, toți terminii noștri de comparație și, cântărind toate, ajungem la concluzia, pe care o spuneă un ziar, cu acea brutalitate care e azi la modă: avem vecini răi, să tragem zăvorul la hotar! Apoi... vom putea fi liniștiți. Politica internă pe care o cunoaștem va fi liberă, adecă, de a urmă și mai departe, certele de partide, risipa banului public, desprețul pentru ideal.

Și nu, onorați domni, cari veți da ori *nu* veți da României Silistra! Și eu aud, din depărtare, cântecele de triumf dela Adrianopol. Ele nu răsună însă în sufletul meu ca în vechiul templu părăsit al moscheii lui Selim,

ci ca în altarul nou al unei religii de morală națională, ca în paraclisul de catacombă al unei credinți încă neînțelese și prigonite.

Cetăți?, — ceară-le Statul-major, întărească-le inginerii, apere-le generalii! Nu e treaba noastră nici să le cerem nici — vorba d-lui Maiorescu — să renunțăm la ele. Dar datoria noastră e să creăm acele mari puteri populare, singurele în adevăr-naționale, prin care se câștigă biruințele și se întemeiază stăpânirile. Dintr'o sfioasă doină de durere a celui singuratec să facem, ca adevărați conducători ai poporului nostru, noi, toată clasa de sus, un mare strigăt de asalt, înaintea căruia se vor da în lături, nu numai dușmanii pe cari ni-i facem, ci și aceia pe cari i-am avut totdeauna.

Țaranii erau invitați din nou, la 31 Mart, să-și caute iute de muncă, în vederea războiului, încă posibil:

Așa sunt vrémile azi de nu poate fi sigur nimenea. Acum se pare că nourii se împrăștie, că vremea bună se va face iarăși, că ni vom putea căută de datoria, de munca și de câștigul nostru, și acum pornește alt vânt de patimă nebună și lumea întreagă parcă stă să se cufunde în focul nimicitor al războaielor.

În zilele din urmă, vrémile rele s'au întors.

Așa sunt de obosiți Bulgarii încât abia mai pot ține piept Turcilor, pe cari i-au strâns într'un colț lângă Țarigrad; dar și Turcii, câți s'au putut aduna, încă nu sunt în stare să o ia înaintea. Sârbii, tovarășii Bulgarilor, nu vreau să mai jertfească nimic. Muntenegrenii cei fără noroc nu pot să ia cetatea Scutari. Iar Grecii își găsesc de ale lor și nu se primejduesc pentru frații de luptă.

Dar nici ei toți nu vreau să se lase, nici Turcul nu se învoiește a da tot ce i se cere, și mai ales îl supără gândul că el ar trebui să plătească banii războiului.

O lume caută să-i împace, și nu poate.

Și tot lumea aceia, care se teme de munca și de economia ei, ar vrea să puie capăt gâlcevii noastre cu Bulgarii pentru hotarul Dobrogii, și nu izbuteste.

Zăbavă se face din zăbavă, și nimica parcă nu se mișcă.

Ba încă se mai petrec nenorociri și grozăvii, cum a fost mai ieri uciderea regelui Greciei în Salonic, cetatea pe care o voiă, după cucerire, pentru dânsul, și o faptă ca aceasta încurcă lucrurile și mai rău.

Războiul pare că stă și în pragul nostru.

Și atunci ce trebuie să facem?

A venit primăvara, și n'au fost furtuni, viscole, ploii, înghețuri. Nu, a fost senin și frumos. vreme bună de muncă.

La muncă pare că Dumnezeu din cer ne chiamă, *La muncă multă și iute!* Căci cine știe dacă mâine degetele n'or lăsa sapa pentru pușcă! Și să nu rămâie în urmă ogoare nearate sau fără sămânță în brazda lor!

VII.

Veniă în sfârșit, odată cu blândul April, rezultatul dela Petersburg. „Silistra cu cei trei kilometri în jur.“ Și, pe de o parte, Guvernul se siliă să arate marele succes ce s'a căpătat — o săptămână s'a discutat „secret“ în jurul glorioasei cuceriri, — iar, pe de alta, opoziția tăgăduia, fără bună credință, că a făcut, ea, din Silistra punctul capital al cererilor românești.

„Protocolul“ îl apreciam astfel, la 9 April:

Aflu aici, departe, prin telegrame ale lui Dillon, care ni e „simpatic“, că diplomații adunați la Petersburg supt presidenția lui Sasonov și-au dat verdictul în chestia graniței dobrogene, sau, cum se zice de obicei, în „chestia Silistrei“. Părțile împicinate au rămas ireconciliabile până la sfârșit, dar împăciuitorii, mediatorii, după noi, arbitrii fără apel după felul lor de a procedă, și-au luat hotărârea. Danev a fost trimes la Sofia și represintantul României, la București. Și România și Bulgaria, zice comunicatul, vor avea de ce să fie mulțămite, și felul cum, în Senat, d. I. I. Brătianu s'a informat dela d. Majorescu asupra rezultatului, ca și răspunsul primului-ministru, par să arate că, în ce ne privește, doar grupul patriotic, naționalist și carpist al „României Viitoare“, condus de d. Virgil Arion, să mai păstreze vre-o părere de rău că

nu ne-am întins până la Marea Egee. Afară de d. Brătianu însă, lumea noastră politică va afla totul numai după redeschiderea conferințelor pentru pacea între aliați și Turcia, în orice cas după închiderea Camerelor și poate chiar după plecarea boierilor la băi.

Silistra este ori ba în această hotărîre, se va întrebă chinuit cetățeanul care a ieșit aplaudând dela vreo întrunire a nemulțămiiților conservatori, cari vor războiu și cucerire? Și dela răspunsul ce-l va da vremea, cu oarecare zăbavă, cum se vede, va atârna buna sau reaua dispoziție, ba chiar încrederea în națiune și în viitorul ei sau adâncă desperare și amorfirea pentru orice alta decât schimbările de Guvern, a respectivului cetățean. Să-mi fie permis a pune întrebarea altfel: Prestigiul României, influența sa firească în Balcani, vaza de care trebuie să se bucure la Români de peste hotare, puțința de a sprijini pe Aromâni în silințele ce vor face pentru a-și păstră naționalitatea, — au crescut ele ori nu?

Să cercetăm împrejurările.

Ceartă între creștinii balcanici și Turci. Nu ne ocupăm de dansa: doar nu suntem și noi „Balcanici“! Habar n'avem de ce se pefrece la acele rase inferioare. Și apoi suntem asigurați din Viena că *nu* va fi războiu.

Dar războiul *este*. Siguri de vecinătatea noastră imediată, noi știm bine că Bulgarii vor fi bătuți, striviți de armata pe care un von der Goltz-Pașa (din Berlin) a organizat-o; de Sârbi, de Greci nu ne interesăm: sunt învinșii dela Slivnița și dela Domokos. Iar, după biruința Turcilor, Austria ar fi poate dispusă a... Cine știe!

Dar Bulgarii înving; înving și ceilalți. Turcia europeană moare supt ochii noștri, cu tot talismanul constituționalismului. Data aceasta, câtva timp, nimic alta decât — stupoare generală.

Dar iată că o idee se ivește: războiul e greu totuși, el se prelungește. Ca să valorăm dreptul nostru peste munți, trebuie munca și entuziasmul unei generații. Am putea căpăta ceva în Bulgaria printr'o *atitudine* susținută de „opiniunea publică“ pe care o poți comandă ca un dineu, la Capșa. Deci paroxismul unui avânt național la... Sud. Din zi în zi poate războiul. Dar el nu va fi. Bulgaria va cedă *desigur*.

Vin pentru Bulgari zilele grele dela Ceatalgea: aștep-

tarea de două luni în gerul iernii adânci. Totuși ei *nu* cedează. Deci războiul va fi? Pentru mulți acest războiu cu minorii și femeile eră o reeditare a campaniilor lui Mihai Viteazul peste Dunăre. Să mobilizăm măcar, implorau alții.

N'am mobilisat, n'am făcut războiu. Europa a intervenit. *Aveam tocmai atitudinea cui simte nevoie de dânsa*: trecătorul palid, răzimat de zid, de care doctorul se poate apropia, trebuie să se apropie. Am făcut acum, asupra mediației și arbitragiului, față de acordul dintre Tripla Alianță și Tripla Înțelegere, înaltă metafizică politică. Dar conferința dela Petersburg n'a lucrat potrivit cu nerăbdarea noastră: s'a adunat când a vrut, a cetit cele două memorii, a luat ca pentru sine hotărârea și ni-a fixat un termen pentru a o ști sau măcar pentru a o putea comunica.

Va fi Silistra, nu va fi Silistra? Un lucru e sigur: că *prin noi* n'am făcut nimic, că această mare ocazie de a ne afirma cu scopuri înalte, cu vederi largi, cu planuri pentru viitor s'a pierdut, că singura clipă în care puteam apărea, cu muncă, îndrăzneală și înțelepciune, ca factor decisiv în Balcani, s'a pierdut. Din poalele Austriei am fugit în brațele Europei, care cu cealaltă mână desmierdă Bulgaria biruitoare. Am pus România în aceeași linie cu împiricinații pentru prada balcanică. Ne vom bucura poate de oareșcari kilometri pătrați mai mult și de câteva mii de dușmani noi în interior. Mâne Europa se va retrage, iar noi vom rămâne, comparativ, scăzuți teritorial, egalizați politic, îndușmăniți național, după zidurile Silistrei ori numai ale Megidie-Tabiei.

Sunt prea mândru pentru țara și pentru nația mea ca să mă poată bucura această nouă ispravă a politicianismului român, unit sau cointeresat.

O călătorie în Apus pentru a luă parte la congresul istoric din Londra îmi arătase totala lipsă de simpatie și prestigiu pe care ni-o pregătisem în toate țările culte ale lumii. Peste câtevă zile dela întoarcerea mea începeau „noile surprinderi din Balcani“, luarea cetății Scutari, tentativa de usurpație în Albania a fostului comandant Eșad-Pașa și hotărârea

regelui Nichita de a nu ieși cu niciun preț — nici cu al unui războiu european — din cucerirea sa. Situația eră apreciată astfel în „Neamul Românesc“ dela 1-iu Maiu:

„Balcanicii“ au dovedit că pot fi foarte viteji și de o rară energie în urmărirea scopurilor lor, naționale sau numai politice. Au mai dovedit că setea răsbunării și dorința câștigului îi poate apropiă în cea mai strânsă legătură, în frăția de arme cea mai desăvârșită în aparență. După aceste probe de putere, vrednicie și înțelegere ar fi putut crede oricine judecă asupra evenimentelor politice care-i trec sub ochi că luptătorii împotriva Turcilor, că națiile de curând desrobite vor avea înțelepciunea de a păstră cu scumpătate o alianță de asigurare, — oricâtă iritație ar produce acțiunea Austriei, oricâte îndemnuri ar veni din șoaptele, de o așa isteasă ipocrisie asiatică, ale Rusiei. Urmând lucrurile astfel, România ar fi fost atrasă către această confederație sigură, loială, căreia singură i-ar fi putut da desăvârșirea și trăinicia, fixându-i, azi, hotarul firesc către Europa centrală și, mâne, îndeplinind, din partea ei, opera de eliberare a tuturor elementelor naționale din Sud-Ostul Europei.

Idealul nostru rămâne și acuma, după ultimele întâmplări neașteptate, același, singurul cu putință pentru aceia, — destul de mulți, cred —, cari nu sunt nici oportuniști, nici grandomani, ci unesc serioșitatea unei cugetări politice mai înalte cu simțul, totdeauna viu, al realităților. Evitarea oricărei vasalități de abdicare cu Puterile Mari de la Apusul sau de la Răsăritul României, prudenta șovăire între două orientări de interese, schimbătoare după interesele noastre singure, silința permanentă de a ne afirmă tot mai mult dincolo de Dunăre, nu ca fricoși ai rectificărilor de hotare sau ca lacomi ai compensațiilor, ci, chiar cu sacrificii momentane, ca învățători politici, ca sfătuitori spre pace, ca armonisatori ai antagonismelor.

Dar trebuie să mărturisim că va fi greu, de tot greu și că toată cumințenia acelora dintre noi cari sunt în adevăr cuminți va trebui să fie întrebuintată cu cea mai mare atenție și foarte multă vreme.

Ceia ce a făcut — dela sine sau după anume sfaturi dela Petersburg — Maiestatea Sa Nichita la Scutari e aproape o crimă de les-umanitate. Muntenegrul poate trăi — acest vechiu cuib de haiduci, prefăcuți în cetățenii permanent înarmați ai unui Stat european, — de o viață provisorie. Căci această Cernagoră nu reprezintă nici măcar o necesitate economică, necum o fatalitate națională. Sârbi munteni, — isolați prin viața lor de patru sute de ani, prin norocul de a fi rămas pe culmile lor neatârnați atunci când frații lor robiau la spahiii și dahiii Sultanului, credincioși tradiționali ai unui Vlădică din care acum o sută de ani s'a făcut, printr'o secularizare a puterii supreme, un cneaz, iar mai ieri un rege, — iată ce sunt Muntene-grenii. Un asemenea Stat nu poate cere hotarele sale de drept, care ar îndestulă neapărate cerințe naționale sau ar asigura păstrarea vechii și necesarei sale alcătuirii politice. Ostașii se bat pentru plăcerea de a se bate, — și chiar de a fi bătuți, — iar regele lor pentru ambiția de a nu sta prea mult în urma tovarășilor încoronați ai „cruciatei“. El și-a adus aminte că ai lui dorm în biserica ortodoxă din Scutari. Dar cetatea a fost luată de Turci de la Venețieni, în același timp când se încercă în Moldova cel dintâiu atac de nimicire împotriva lui Ștefan-cel-Mare, și deci strămoșii Maiestății Sale se odihnesc poate aiurea. Dispare astfel singura îndreptățire a unei cuceriri, căreia și gloria-i lipsește, pentru că se vede astăzi bine de ce a părăsit vechile întărituri pe care le apărase așa de hotărît Eșad-Pașa, ultimul apărător al stăpânirii osmane în Europa.

Albanez de naștere, bogat proprietar albanez, șef de gintă, a voit să fie și el „rege“. Ambiția l-a mușcat de inimă și pe dânsul. Și iată-l proclamat suveran al noului Stat pe care Austria înțelegea să-l facă pentru usagiul ei propriu, cu călugări latini și directori vienezi. În alt colț albanes stă Giavid, generalul otoman care nici n'a învins nici n'a fost învins, ci s'a furișat, s'a strecurat și deci s'a păstrat, — pentru sine, pentru poftetele ce avea și ocaziile ce i se puteau înfățișa. Iar Guvernul provisoriu, după reprezentația de la Trieste, sub ochii părintești ai guvernatorului, face aceia ce fac oamenii fără lucru: cutreieră Europa cu memorii care se ascultă, se

laudă și nu se urmează. Iar, în același timp, Sârbii la Nord, Grecii la Sud distrug cu furie rațiunea de a fi adevărată a viitoarei Albanii: elementul albanes, pe care-l grămădesc în gropile cu var ale execuțiilor sumare.

Scârboasă lume, — ca fapte și ca motive! Dar nu e atât, Bulgari și Greci stau gata să se încaiere pentru Salonic, care e al Evreilor și s'ar putea preface mai ușor într'un port-franc european, cum va fi, de fapt și Constantinopolea. Frăția dintre Bulgari și Sârbi nu e mai bună. După armistițiul impus mai mult de oboseala amânduror îndărătniciilor decât de diplomații europeni, prea tineri sau prea bătrâni, cari de obicei știu așa de puțin despre ce discută, trupele Țarului Ferdinand se îndreaptă, nu numai contra Grecilor — de la Țar la Țar, dela Impărat la Impărat, căci nu uitați că, dacă regele din Sofia e succesorul lui Simion, Samuil și Ioniță, candidați de Cesari bizantini, Constantin, noul rege din Atena, nu e I-iul, ci al XII-lea pentru că al XI-lea a fost împărătescul Paleolog căzut de sabie turcească la peirea Constantinoplei în 1453! —, ci și contra Sârbilor. În sânge creștin se va hotărî soarta Macedoniei, — cred mulți, cari dorim să n'aibă dreptate.

Și Austria e gata, răspingând ultima ofensă ce i se aduce, să-și treacă pe drumul periculos de la Cattaro la Cetinge, flăcăii noștri bănățeni, pe cari pentru aceasta, se vede, i-au născut și i-au crescut părinții lor, cari n'au fost nici Unguri, nici Nemți. Mâne Europa poate arde în flăcări hrănite de câtă ură se strânge în suflete prin ațâțările unei prese deșuchiate și sălbatece.

În aceste împrejurări mai ales, cinevâ în situația noastră trebuie să aibă altă îndreptare decât a furioasei porniri spre orice războiu și a fricoasei resemnări la orice pace. A nu pierde din vedere niciodată idealul, care e unul singur, și a nu scăpa niciun prilej, de care sunt multe, dar nu toate bune, și nu rele toate, — acesta ar fi programul unui Guvern român.

Dacă ar fi un Guvern român!

VIII.

Și perspectiva războiului general întetia până la paroxism, cu pronunțamente de club împotriva co-

mitetului executiv și a miniștrilor. lupta dintre conservatori, în credința că astfel d. Carp va putea ajunge, în momentul conflictului suprem, conducătorul României. Această acțiune se desaprobă astfel în „Neamul Românesc“ de la I-iu Maiu:

Dd. P. P. Carp și N. Filipescu au deschis războiu pentru dărîmarea Guvernului Maiorescu-Tache Ionescu. În același timp, prin Liga Culturală, ca și direct, opinia publică e îndemnată să participe la acest războiu intern al partidului conservator, din care promotorii săi, cu dd. Virgil Arion, președinte al Ligei, și I. Grădișteanu, fost președinte al ei, în frunte, vreau să facă o acțiune națională a „poporului“ revoltat de rolul pe care România, care trebuiă să facă un războiu, e silită a-l jucă în Balcani.

Suntem datori cu următoarele explicații:

Oricare ar fi fost sau ar fi legăturile personale ale fiecăruia dintre noi cu protagoniștii acestei rivalități ajunse la vădirea ei fără cruțare și fără rezerve, nu putem vedea, și în cei ce atacă, și în cei ce se apără, decât represintanții acelui politicianism de interese — fie ambiția, fie mai rău decât ambiția — în care stă nenorocirea României și a poporului românesc.

Nu alegem, n'avem de ales, nu trebuie să alegem.

Dar această acțiune mai are o lature.

Guvernul e considerat ca apărător cu orice preț al unei păci ce nu trebuie să dureze. I s'a cerut Silistra: cu o supunere fără curaj înaintea unei opinii publice pe care însuși a răscolit-o, a cerut-o și a căpătat-o; astăzi i se presintă alt program de intervenție în vederea unor anexări mai întinse. Acest program ar voi și ar fi în stare să-l realizeze nemulțămii. E un program de îndeplinit prin războiu.

Impotriva acestui program trebuie să stea puținii oameni cuminți din această țară. N'avem războiu de făcut peste Dunăre decât pentru două motive: asigurarea soartei elementului românesc din Balcani și prestigiul României în Europa sud-estică.

De aceia, dacă e sinceră în motivarea ei, campania de azi ne lasă reci. Oricât s'ar abuză de cuvintele: național

și patriotic, nu e vorba de adevăratele interese ale patriei și neamului. Iar, dacă nu e sinceră, n'avem să deșaprobăm numai o idee, dar să și condamnăm, cu toată puterea, anume procedee.

Iar și mai clar în cuvântarea de la Ploiești, înaintea alegătorilor prahoveni, prin care se readuce în discuție chestia întreagă:

Chemarea d-voastră la această întrunire nu înseamnă, într'o vreme când aproape orice acțiune publică ascunde ceva care nu se poate spune, altceva decât nevoia ce simt la sfârșitul unei sesiuni parlamentare care va fi poate sfârșitul unui Parlament, de a vă arăta care a fost atitudinea mea ca deputat.

La alegerea mea, pe care unii oameni interesați sau de rea credință au înfățișat-o ca rezultată din cine știe ce combinații personale pe care le desprețuiesc și care niciodată, și de nimeni, nu se vor putea încheia cu mine, chestia felului cum se va desfășura o colaborație nelogică și imorală se impunea atenției publice. Vor putea trăi împreună, vor putea lucra împreună, în chestii mari și grele, aceia cari-și arătasera pumnii până în ajun, aceia cari întrebuițaseră, vorbind unii de alții, cele mai aspre cuvinte, până la acela de „pungaș“? Evident că frăția nu era să fie lipsită, pe vechiul fond de dușmănie, de scene urite. Și, în această rivalitate, care a existat totdeauna și care se desfășură astăzi, necruțător, în coloanele de „interviewuri“ ale ziarelor, mi se făcea onoarea — mi se făcea insulta — de a mi se atribui un rol.

Eram să fiu adecă, pe vremea când d. N. Filipescu nu spunea în public părerea pe care și-a format-o despre d. Tache Ionescu, — asupra căruia am vorbit totdeauna deschis, la locul său, — unealta prin care întâiul ar fi lovit în cel de-al doilea. Și erau oameni, poate chiar printre alegătorii miei, cari așteptau să vadă cum mă voi achita de acest curios mandat.

D-lor, spre a primi o asemenea sarcină, pentru care fără îndoială că nu m'a făcut Dumnezeu, ar fi trebuit să am un interes: unul material sau unul moral. De cel d'întăiu nu vorbim și nu poate vorbi cine mă cunoaște.

De pasiunea care m'ar face să lovesc, din ură, într'un om, nu pot fi bănuit. Cine s'a deprins a râde, de un răs care curăță și înseninează, de faptele urâte și de acei cari, statornic sau trecător, se fac vinovați de ele, acela nu poate urî.

Și, înainte de toate, eu nu pot servi o luptă personală, cât de îndreptățită, sau o simplă intrigă, și din alt motiv: nu văd între politicianii acestei țări nicio deosebire decât acelea care în chip firesc există între oameni ca oameni și pe care le recunosc, orientându-mă după ele în legăturile mele ca om. „Politica“ e însă aceeași: la cei „onești“ ambiția, la ceilalți, ceva mai mult. Să ajungi răpede, să capeți vază, să strângi bani, — mai e ceva la fiecare? Să cucerești puterea oricum, s'o păstrezi în orice împrejurări, s'o aperi împotriva oricui, — este vreun partid care să dea alt spectacol? Pot eu avea simpatii pentru partidul de rezervă prudentă, dar fără consecvență și bună credință, al liberalilor, divizați și asupra modului de acțiune, cari-și rezervă să declare la momentul potrivit că toate ar fi fost bune dacă ar fi fost ei la cârmă, și cari prin nicio declarație sinceră și precisă n'au ajutat la rezolvirea chestiilor mari la ordinea zilei? Mă poate încălzi acel vechiu partid conservator, de reminiscențe și de resentimente, care, izgonind rebelul incomod, nu doriă mai mult decât să-l vadă dând duioase târcoale casei comune de odinioară? Ori acel nou conservatism-democrat, care a cerșit necontentit cu ochii la fereștile aceleiași case, din care ieșise trântind ușa cu fâgăduiala unei propagande continue de idei, unei îndelungate renunțări și unui permanent sacrificiu, de care s'a arătat total incapabil?

Nu: noi cari urmărim folosul țării prin jertfa noastră nu putem ajuta, în dușmăniile lor, ascunse sau fățișe, pe aceia cari totdeauna, chiar atunci când declară că „suntem gata“, cu lipsa celor 150.000 de puști comandate dăunăzi, lucrează pentru folosul lor, fie și numai de ambiție, cu jertfa țării.

Am fi fericiți dacă și d-voastră ați judecă așa, dacă ați ajuta cu fapte alcătuirea partidului celui nou care ar putea da României, desigur, acea unitate ideală, acea regenerare morală, pe care le-a asigurat Greciei, mai îmbătrânită în păcate decât noi, era lui Venizelos, Cretanul

străin, fără învățătură, fără multă carte, fără talent deosebit, dar cu nepătata viață politică și cu inteligenta energie pe care suntem hotărîți a o păstra țării — până la capăt.

Și dați-mi voie să adaug un sfat: Feriți-vă de contrafaceri! Ideile noastre au fost taxate de periculoase, de anarhiste, de revoluționare, până ce, pe rând, toți le-au adoptat în aparență, simulând fără sinceritate și devotament îndeplinirea punctelor programului nostru. Geme lumea de naționaliști și democrați în momentul de față, până la avocatul proceselor evreiești frauduloase, până la proprietarul milionar care, ținând supt călcâiu mii de țărani exploatați și lipsiți de lumină, fără a se gândi că e chemat să li deie școală și biserică, răsplată și dreptate, plânge în Cameră pentru robia Românilor de peste hotare și visează prin somn Dobrogea cea mare a viitorului.

Ar fi bine să nu salutați cu aplause vechiul „ciocoism“, vechiul arivism politic, chiar atunci când se îmbracă tricolor la o zi mare și mișcă energic steagul războiului cu Bulgaria. Aveți lucruri mai bune de făcut.

*

N'am dat în unul pentru plăcerea altuia. Dar, cu prilejul interpelării privitoare la cazul dela Flămânzi, unde, în goana împotriva obștilor, fusese arestat un învățător pentru gravul păcat că făcuse o obște de Români săraci pe domeniul bogatului Mochi Fișer, și în alte intervenții, am reprezentat cele trei puncte de vedere care hotărăsc totdeauna acțiunea naționalistă.

Mila pentru țăranul stors și părăsit străvechii inculturi, hotărîrea de a se face, fără zăbavă, tot ce e cu putință pentru a-l așeză, și material și moral, lângă noi.

Necesitatea unei reforme imediate a întregului învățământ, pentru ca nicăiri să nu mai fie copii fără putință de a învăța, ori școli de formă, din care iese numai „absolvenți“ capabili cu multă greutate de a-și înnodă o iscălitură.

Datoria de a se apăra clasa, atât de interesantă și folositoare, a meseriașilor și a negustorilor noștri împotriva elementului străin care-i înăbușă supt ochii

de filantropi indiferenți ai Statului. Dacă aceasta se cheamă antisemitism, da, suntem antisemiți. Dar ne declarăm gata să renunțăm la antisemitismul nostru, dacă străinii primesc schimbarea de roluri cu indigeni —, chiar cu riscul pentru aceștia de a pierde „drepturi politice“, mai mult fictive.

1119

* * *

Doriți, de sigur, și mai mult să vă explic atitudinea mea în chestia externă.

Când m'ați ales, Turcia europeană pieriă, iar Pute-
rile, generoase infirmiere, care o ținuseră până atunci de suptiori, nu se mai gândiau decât la moștenirea pa-
pucilor și halatului răposatei. Slavi și Greci ocupau provinciile locuite de conaționali și coreligionarii lor. Toate se schimbaseră total la hotarele noastre.

Nu pot zice că am prevăzut în întregime ce s'a întâmplat. Cine cunoaște încheierile cărții mele germane despre Istoria Imperiului otoman va recunoaște totuși că n'am fost lipsit de prevedere. Știam bine cine sunt „Junii Turci“, ideologi, cari, neglijând administrația și armata, credeau că ajunge pentru o regenerare formula magică a libertăților apusene, și descoperisem și eu, îndată, că o bună jumătate din renovatori erau Evrei, Greci și Armeni. Oricum, mă puteam aștepta și eu, dacă nu la o victorie turcească, cel puțin la o rezistență serioasă.

Nu s'a întâmplat așa, și, ca și d-voastră, ca și toată lumea, am simțit și eu o dureroasă strângere de inimă pentru catastrofa Turciei.

Și eră firesc să fie așa. Când Italia, sora noastră, adevărată și bună, a pornit campania din Tripoli, am fost dintre aceia, cari, înnăbușind sentimente ușoare de înțeles, au desaprobat acest act de agresiune, nu numai pentru că o Putere creștină, fără vre-o îndreptățire de rasă, năvăliă asupra unei populații musulmane și arabe, ci și pentru altceva. *Slăbirea Turciei înseamnă slăbirea noastră.*

Cu atât mai mult am avut cu toții acest sentiment când victoria în Balcani s'a plecat statornic de partea aliaților, a căror calitate de creștini n'ajungea ca să tre-

zească iubirea noastră. Se adăugiau pentru a întări acest sentiment de tristeță, de neliniște și alte motive. Erau biruiți, izgoniți sau distruși Turcii cei adevărați, aceia cari se retrag astăzi în Asia Mică lângă mormintele strămoșilor, dar vina nu eră a lor, ci a efendiilor, a „ciocoilor“ lor, de alt sânge și cu alt suflet, cari au adus pe rând slăbirea, demoralizarea și peirea muncitoare și cinstitei rase curate. Și avem și noi efendiii noștri, adesea de alt sânge, ba chiar și de altă limbă, cari ni-au dat pe rând slăbire și demoralizare, și să ferească Dumnezeu să nu gătească și peirea acestei țări de răbdare și îngăduință!

Dar Turcia se duce, s'a dus, în acea Asie de unde n'o vor aduce înapoi toate compătimirile și toate părerile noastre de rău. Suntem noi oare meniți să-i purtăm pe umeri moaștele? „Morții cu morții, viii cu viii“ e și un adevăr de politică sănătoasă. Innaintea noastră s'a ridicat o realitate nouă, plăcută ori neplăcută, dar neflăturabilă. Cu dânsa trebuie să trăim, după dânsa trebuie să ne potrivim în urmărirea adevăratelor noastre interese. A cedă factorilor cari se impun nu poate constitui pentru niciun popor o umilință.

Și întreb dacă noi am fi putut împiedecă în vre-un chip această prefacere fatală. Prin ce? Prin mobilizarea preventivă, înfrângătoare, intimidantă, de care ni se tot vorbește, de chemați ca și de nechemați, cu o stăruință pretențioasă care ar fi vrednică de caricatura literară a unui Caragiale? Dar a crede că atâta ajungea ca să împiedece apriga luptă necruțătoare a eliberării naționale, a răsbunării creștine înseamnă a nu-și da cinevă seamă de starea de spirit a vecinilor noștri. Cum? Vre-o cinci sute de ani ei au stat „supt jug“; acum câteva decenii o parte din raialele de odinioară ale Sultanului s'au liberat păstrând ca mai sfânt ideal reunirea într'un viitor cât mai apropiat cu frații. I-au zăbovit, de nevoie, din zi în zi, îndeplinirea. În sfârșit, cu voia lui Dumnezeu, prilejul mult așteptat, prilejul fericit și unic se înfățișează. O lume întreagă e gata să moară pentru ca nația să trăiască împreună sub acelaș steag. Și ajunge zăngănitul de arme, huruitul de tunuri dincoace pentru a-i împiedecă în oarba, în fanatică și nebuna lor năvălire? Oare, dacă mâne Austro-Ungaria s'ar desface.

dacă am vedeà înaintea noastră perspectiva îndeplinirii unor visuri seculare, nu s'ar cuprinde întreaga noastră nație de o nebiruită furie răsboinică? N'am alerga toți spre hotarul dincolo de care ne-ar aștepta frații nerăbdători? N'am fi în stare să jertfim tot ce avem pentru ca această clipă fără păreche să nu fie pierdută? Și este oare vre-o putere pe lume, este vre-o mobilizare, este chiar vre-o intervenție militară, fie și a tuturilor vecinilor, care ne-ar putea face să ne oprim?

Dar partizanii mobilizării, care și astăzi aprinde pe atâția rătăcitori și rătăciți, par a-și închipui sau, cel puțin, vreau să facă pe alții a crede că noi am avea cine știe ce extraordinar monopol de mobilizare. Dar nu sunt oare în preajma noastră Puteri, tradiționale apărătoare ale slavismului primejdut, care ar fi opus îndată trupelor noastre concentrate concentrarea, cel puțin tot așa de amenințătoare, a altor trupe? Și în Rusia, unde este totuși o opinie publică, nu s'ar fi ridicat un curent slavofil așa de puternic, încât niciuu Guvern nu i s'ar fi putut împotrivi?

Dar la mijloc, oprindu-ne de a lua poziție contra aliaților — indiferent dacă nădăjduiam ori ba victoria Turcilor —, mai erà un puternic factor, menit să ne înfrâneze în pornirile răsboinice nepotrivite: un factor *moral*.

Căci — fără a vorbi de lașitatea unui răsboiu cu bătrânii și răniții — ce reprezintă oare România noastră? O aglomerație de popoare, o legătură întâmplătoare de teritorii, care se ține printr'o dinastie, o clasă de nobili și alta de funcționari, printr'o armată? Nu, ci, prin silințe îndelungate ale unei singure națiuni, am putut întemeia în sfârșit pe temeiul unei părți din această națiune un Stat menit în chip logic pentru nația întreagă. Aceasta e mai ales astăzi evident, și se poate spune astăzi, fără cruțare, de orice și înaintea oricui. Principiul național domină azi peste Dunăre; el înaintează pretutindeni spre o biruință sigură; cum ni-am interzice noi oare acest ideal, care e o neapărată cerință a timpului? Pentru a-l îndeplini, pe acesta și numai pe acesta, suntem datori a riscà fără mustrare de cuget, totul.

Și, atunci, când noi nu putem trăi fără acele îndreptări morale care ne-au chemat la viață, am fi putut

noi să negăm principiul nostru de existență și de dezvoltare combătând, alături de oștile unui Imperiu sugrumător de națiuni, națiunile desrobite care porniau către liberarea fraților? Ei nu cred. Și, dacă vreodată ar fi să triumfe concepții „realiste“ de această înălțime, aș fi bucuros ca acele zile să nu le apuc nici eu, nici nimeni dintre ai mei.

Când am fost ales, lumea se așteptă la un amestec dușmănos al nostru împotriva Bulgarilor, a Sârbilor chiar¹, în strânsă legătură, în deplină frăție de arme cu Austro-Ungaria: honvezii și catanele cari să „conlucreze“ cu noi pentrucă o înălțare a Serbiei nu convine domnilor dela Viena și pentrucă noi ne simțiam jigniți și amenințați de întregirea, care se putea așteptă de mult, a Bulgariei. Atunci, într'o adunare naționalistă din București. m'am ridicat cu hotărîre fără să întreb ce zice „poporul“, adesea neștiutor și înșelat, — căci popularitatea nu e steaua care mă conduce, ci e un drumeț cu care mă pot întâlni, dar de care nu plâng când mă despart, — m'am ridicat, zic, cu hotărîre împotriva acestei concepțiuni politice monstruoase: România națională, cu tradiții naționale, cu menire națională, unindu-se cu un Imperiu internațional, apăsător al conaționalilor noștri, pentru a împiedecă lupta altora.

Peste câteva zile redactam pentru Ligă în acest sens o broșură franceză, pe care comitetul central, pe rând, a aprobat-o unanim și unanim a desaprobat-o, provocând astfel o demisie care i-a permis să iea drumul de azi, spre războiul cu Bulgaria și, în acelaș timp, spre ridicarea unor politicieni în dauna altora, — desigur conform cu statutele. Broșura am tipărit-o apoi pe seama mea și pe răspunderea mea, și aceleași idei le-am exprimat în „Universul“. Atunci m'ați ales, neapărat în cunoștință de cauză. Ce alta puteam apăra în Cameră decât *această* politică, mai puțin strălucitoare, dar mai cuminte și pregătitoare a viitorului?

Se hotărîse a nu se face discuție la Mesagiul, și domnul președinte al Consiliului, importantă și foarte solemnă

---

¹ Voiam să li luăm celălalt „cadrilater“, al Timocului!

persoană, declarase că, orice s'ar spune, de cine s'ar încapă-lână să vorbească, d-sa nu va răspunde. Trebuia să renunț la această onoare, dar nu puteam să renunț la datoria mea de a vorbi. Și, relevând părerile d-sale chiar — cu ipoteze filo-austriace care nu s'au verificat —, părerile, duble, ale șefului conservatorilor-democrați, urându-i să le simplifice în sensul unei rezerve prielnice înțelegerii necesare cu „Balcanicii“ —, am osândit aventura, în tovărășie austro-maghiară, care ni se propunea, cu vizitele la București din partea șefului de stat-major din Viena.

Pe atunci Liga Culturală pornia în noua ei direcție, aprinzând sufletele de patima anexărilor: dominație asupra Mării Negre, autonomie în sens românesc a Macedoniei, acces la Marea Egee. Și, ca și azi, o acțiune paralelă cu fracțiunea din partidul conservator pornită, întâiu pe ascuns, apoi deschis, pentru ruperea „colaborării“ și venirea unui Guvern Carp, a cărui misiune, declarată de viitorul șef, eră provocarea unui războiu european pentru luarea Basarabiei: „spre Chiev“, cu oștile lui Francisc-Iosif!

Puteam eu sprijini astfel de lupte, unite cu astfel de de nenorocite tendințe aventuroase? Publicul le-a susținut, îmbătat de frazele meșteșugite ale naționalismului de ocazie, și-l sfătuiesc ca, măcar de acum înainte, să puie frâu aplauzelor sale învărtind mâna în buzunar măcar atâta timp cât trebuie ca să-și amintească tot ce au zis și au făcut până atunci triumfalii oratori ai momentului. Eu știam trecutul ca și prezentul fiecăruia, și, când chestia a venit în Parlament printr'o interpelare, m'am ridicat în contra intrigei, cerând să se lase acelor cari vor purtă răspunderea, puțința unei acțiuni neîmpiedecate.

Ce am crezut atunci, cred și acum, când demagogia tricoloră defilează ademenitor înaintea d-voastră. Să ne păstrăm pentru misiunea noastră firească și să ne pregătim, printr'o mare operă de reforme interioare, pentru dânsa. Toate puterile noastre nu ajung pentru această operă de răbdare, de statornicie, de concentrare. Fecioarele nebune din Evanghelie, care aveau stinse candelile când a venit Fiul Omului, le aprinseseră desigur, dar pentru alte scopuri, neasemănat inferioare, și ele

se stinseseră în bătaia vântului, pe când lumina candelor dela fecioarele înțelepte se ridică sigură și senină în așteptarea Mirelui.

Așa cred, și așa dori să credeți așa. Și, dacă nu credeți așa, la scadența politică apropiată să alegeți mai bine pe altul, fără a crede că m'ați supăra prin aceasta. Când se coboară dela munte plutele pline, le mână apa strânsă îndelung, prin zăgaze tari, pentru aceasta: să avem în sufletele noastre acel zăgaz tare care împiedecă puterile apei de a se risipi în mișcarea la vale a câtorva butuci răzleți. Patriotismul, naționalismul fără frâu nu sunt și ele decât o deșfrânare.

E „nepatriotic“ ceiace vă spun, — vor zice mulți. Înainte de a judecă, vă cer un lucru: să puneți alături ceiace am făcut, fiecare, din viața noastră până acum.

In schimb se relevă în Cameră marea însemnătate a primirii *populare* făcute la Roma principelui Carol:

Onorată Cameră! De când România a căpătat din nou viața sa politică neatârnată, țara noastră a fost dese ori obiectul atenției altor State, ale căror interese se apropiu mai mult sau mai puțin de interesele noastre.

Până acum însă nu s'a întâmplat niciodată ca națiunea noastră să fie aclamată, nu ca un Stat putând să servească anumite interese într'o parte a Europei, ci în întregimea ei, în ființa ei sufletească. Ei bine, lucrul acesta s'a întâmplat ieri, la Roma. (Aplauze prelungite.) O grandioasă manifestație, a zeci de mii de cetățeni ai Capitalei Italiei, care cuprinde urmele înnaintașilor noștri, — cei mai depărtați și glorioși înnaintași ai noștri, — s'a adunat pentru a aclamă în Principele Carol situația României de azi și viitorul la care România este chemată. (Aplauze prelungite.)

Și cred că noi am da dovadă de o indiferență orientală, de o totală lipsă de înțelegere pentru locul unde sunt interesele noastre și de unde ni poate veni sprijinul, dacă am lăsa un astfel de prilej cum a fost grandioasa manifestație din Roma, fără un răspuns călduros din partea noastră.

Prin urmare, cred că sunt în sentimentul Camerei ru-

gând Biroul să trimeată președintelui Camerei Deputaților din Roma expresiunea de recunoștință a noastră, mișcați de marea iubire (aplauze prelungite) pe care poporul italian ni-a arătat-o în Capitala sa, și augurând ca, pornind dela această iubire, să strângem legături, care nu pot fi decât de cel mai mare folos în anume împrejurări care încep azi și pentru noi și pentru poporul frate, mai puternic și mai mândru de trecutul său decât noi. (Aplauze.)

IX.

Dar, după o strașnică „lichidare“ în Cameră, după deosebite încercări, din care a reieșit slabul curaj politic al celor mai aprinși luptători pentru d. Carp, chestia s'a închis în folosul miniștrilor. Parlamentul aveà obișnuitele ocupații de partid, când în sfârșit voia de a prezenta și discuta protocolul s'a căpătat. Asupra „ședințelor secrete“ dela Senat, „Neamul Românesc“ observà la 16 Maiu acestea:

Păcat de ceasurile pe care, între colegii miei deputați, le-am pierdut la Senat ca să ascult secreta expunere făcută în cea mai secretă dintre ședinți de un ministru discret la culme înaintea unor persoane al căror ales simț de onoare-i silià să nu comită indiscreții...

Păcat și de timp și de osteneala ce mi-am dat de a însemnà, pentru viitoare scopuri de istorie, destăinuirile de acolo!

Mi-a părut rău încă dela început de timpul cheltuit, căci tot ce-a spus d. Maiorescu e secret doar întru atâta că nu le-ar fi putut spune, cu tonul batjocuritor întrebuințat de d-sa, înaintea miniștrilor străini pe cari împrejurările îi fac să negocieze cu România în persoana d-sale.

Incolo, asemenea materiale diplomatice se publică oriunde în cărțile albastre, galbene, verzi și altele.

Adevărat că nu se publică acolo unele conversații particulare pe care d. Maiorescu a crezut că trebuie să le reproducă după amintire în acea limbă franceză pe care

s'a văzut că — afară de d. Beldiman — o întrebuințează miniștrii noștri în străinătate, nobili din străvechile familii, Nanu, Diamandi, etc., și pe care d. ministru de Externe o pronunță atât de personal. Dar aceasta erà nota particulară, dacă nu savoarea specială a comunicațiilor.

Mi-a părut rău de însemnări fiindcă a doua zi, printr'un nemai pomenit abus, toate foile dădeau note mai precise decât ale mele.

Ca să știu că d. Maiorescu n'a avut nicio politică decât aceia de a înlocui pe d. Carp, care-l ajută din toate puterile, ca să știu că a luat lozinca Silistra dela d. Ionaș Grădișteanu și dela întrunirile publice, că a făcut — din *carpe diem* linia sa de conduită politică, nu erà de nevoie să merg acolo. O știam!

Nulitatea politicei noastre externe și inferioritatea oamenilor noștri politici s'a vădit Sâmbătă și va urmà Luni¹.

Părerile ce am exprimat în Cameră le-am reprodus aproape în aceiași zi unui prieten stenograf. E vremea sa le redau acuma în întregime:

În această Cameră sunt acum, și sper că se vor menține și până la votare, două curente în ceiace privește protocolul care ni se înfățișează. Să mi se dea voie să nemulțănesc și pe unul și pe altul. Deci cei d'întăiu, cari vor votà actul dela Petersburg, să nu se supere prea mult că nu-i voi putea imită, iar ceilalți să nu aștepte dela mine consecințele desperate, pesimiste ale d-lui Miclescu.

De alminferi sunt dator să deosebesc de celelalte cuvântări — toate, neapărat, sincere — cuvântarea sinceră, dar într'altfel, a d-lui Miclescu, — și să-mi dea voie d-sa să interpretez așa cum înțeleg eu republicanismul d-sale, pe care în acest sens îl împărtășesc și eu și ar fi bine să-l împărtășească și cât mai multă lume. D-sa nu e fără îndoială republican în sensul dela „Pro-

---

¹ A urmat Marți, d. I. I. Brătianu, care a știut să păstreze discuției înălțimea cuvenită și a avut frumoase accente de orator.

testarea“, la care, pe lângă d-sa, au scris și alții, și declarați și nedeclarați, și știuți și neștiuți.

D. T. *Maiorescu, președintele Consiliului*: Eu n'am scris, eu am fost contra direcțiunii „Protestării“.

D. N. *Iorga*: În orice caz, a fost multă lume acolo.

Republicanismul de astăzi al d-lui Miculescu presupune însă neapărat iubirea înaintea de orice a lucrului public, „res publica“. D-sa urmează preceptele strămoșilor romani: „Salus reipublicae suprema lex“, și, într'o țară în care sunt atâția cari preferă cu înviersunare alte interese, interesul personal manifestat prin bogăția situațiilor, a onorurilor, sau măcar prin silința de a menține, să zicem, un Ministeriu de colaborație, e foarte frumos să se găsească și de aceia care înlătură toate aceste lucruri pentru a se gândi, înaintea de toate, la „salus reipublicae“, la interesul general.

Pentru multe persoane, în discuția ce s'a deschis cu privire la situația nou-creată dincolo de Dunăre prin victoria aliaților, o hotărîre a fost grea. Vă rog să credeți că hotărîrea mea n'a fost din cele mai ușoare. Atâta vreme am fost împiedecat să o spun, și-mi pare bine din toată inima că a venit momentul când, fără a face vreun rău țării și negocierilor purtate în numele ei, pot să vorbesc limpede și deschis asupra întregului complex al chestiunilor pe care le atinge conflictul din care a rezultat sfărîmarea Impărăției otomane. Poate că mie mi-a fost mai greu și mai dureros să tac decât altora, căci cine poate crede că un om a cărui viață a fost întrebuințată în cea mai mare și mai bună parte — mai mult de douăzeci de ani — la cercetarea părții celei mai însemnate, mai oneste și mai glorioase din trecutul nostru întreg, care s'a înfiorat de atâtea ori de fiorii luptelor de odinioară, de fâlăitul steagurilor biruitoare, de mulțămirea biruințelor câștigate, că un om care a trăit toată tinereța și bărbăția sa în mijlocul celor din alte vremuri, în urma cărorora, a silințelor și izbândelor lor, s'a văzut, pare că, observator modest, împărtășindu-se, atunci de tragedia eforturilor și de bucuria triumfurilor lor, un astfel de om poate rămâne nesimțitor într'un moment când, din nou, pretutindeni, răsună, întâiu în întrunirile publice ale Ligei Culturale, apoi aici, în Parlament, în Consilii ministeriale chiar, trâmbița care chemă în numele țării,

în numele demnității naționale, a foloaselor ce se pot atinge printr'un nou războiu și a gloriei pe care acest nou războiu poate să ni-o dea, lumea la o nouă ciocnire împotriva dușmanilor?

Câțiva dintre d-voastră, cei mai bătrâni, au apucat războiul din 1877—78, și într'o pagină frumoasă, pe care am citit-o adese ori înaintea elevilor mei, d. președinte al Consiliului a arătat de ce sentiment dureros, manifestat prin lacrimi, care se îngrămădiau în ochi, au fost cuprinși locuitorii Bucureștilor, ai Capitalei României independente, cu oaste proprie, cu steag ajuns neatârnat, cu viitor deosebit care i se deschideă înaintea, când, în marginea orașului de reședință al Domnului român, au defilat oștirile Țarului, venite pentru alte scopuri, călcând peste slăbiciunile și umilințele noastre, fără să știm măcar dacă ni va fi îngăduit să arătăm că și noi putem da o oaste care să câștige și ea biruința ei. Eu n'am trăit ca bărbat în acel timp, dar, în casa noastră, mâni de copii prefăceau pânza în scamă pentru răniți, și nu voiu uită nici ziua când un glas, glasul mamei, ni-a dat cea d'intâiu veste a victoriei românești, și nici aceia când glasurile noastre de școlari înălțau imnuri întru mărirea României libere și biruitoare.

Se poate oare ca o viață începută astfel să nu dozească a se sfârși—și viața în timpurile noastre e scurtă—decât după vederea altei lupte, a unei întregiri a patrimoniului românesc, a unei desrobiri, fie și parțiale, a numerosului și vrednicului element românesc care se găsește supt stăpânire străină, a unei noi afirmări a energiei și vitejiei naționale? Dar acesta a fost cel mai sfânt vis al vieții mele! Și să trebuiască astăzi, eu, istoric, amestecat sufletește în tot trecutul nostru, eu, cel crescut în mijlocul unui războiu fericit și al celor dintâiu amintiri ale lui, să trebuiască să-mi calc pe inimă pentru a fi împotriva celor cari ne îndemnau la războiul timpurilor noastre și la folosul care ar putea rezultă dintr'însul?

La sfârșitul cuvântării sale, d. ministru de Interne a vorbit în frase frumoase de bucuria pe care ar trebui să o simțim cu toții când astăzi putem cuceri din nou, putem adăugi ceva la România, pentru a înălța steagul nostru, dacă nu pe zidurile Silistrei, care nu mai sunt, cel puțin pe pământul udat de sânge în care aceste zi-

duri fuseseră întemeiate, și aceasta coborând, cum zicea d-sa, un steag glorios, steagul celor mai recentți biruitori din Balcani, acela care a condus pe Bulgari, în asaltul lor desprețuitor de moarte, la Chirchilise și Liulè-Burgas. Și, dacă pentru mulți acesta a fost un argument sentimental, putea să fie încă mai mult pentru mine, care știu ce a fost această Silistră de odinioară, care-mi amintesc, din cetirea vechilor cronici bizantine, de vechiul cneaz rus Sviatoslav, venit la Dunăre pentru a rezolvi cu sabia chestiunea Orientului, așa cum se prezintă la sfârșitul veacului al X-lea, când Impărăția bulgărească muriă, când Bizantinii nu erau în stare s'o înlocuiască și el nădăjduia să poată pune temelia unei nouă Impărății a Răsăritului, de formă bizantină, de supuși bulgari, de luptători slavi dela Nipru, până în ziua când, învins la rândul lui de silințele unui Nichifor Focas și Ion Țimische, el rătăciă pe Dunăre, în luntrea lui ușoară, înfășurat în platoșă de aur, purtând pe cap coiful strălucitor, ca să vadă încă odată pământurile de care eră să se despartă pentru totdeauna, mergând în țara lui, de parte, pentru a peri de săgețile Pecenegilor sălbateci!

Puteam eu rămâne nesimțitor la evocarea timpurilor lui Mircea, căruia i s'a zis Cel-Mare fiindcă eră cel bătrân,— și astăzi lucrurile mari le putem găsi numai în lumea acestor bătrâni, fiindcă în lumea noastră tânără ne lovim numai de lucruri meschine? Când se amintia acea stăpânire română a Dunării, pe care eu o știu mai întregă,— căci puțini dintre d-voastră vor fi știind că, înaintea ca Mircea să-și fi așezat căpitanii în Silistra, Vidinul primia între zidurile sale pe un Domn al Țerii-Românești, Vlaicu, pe care vecinii săi îl întitulau „rege“ și că pe la 1370 același stăpânitor muntean aveă supt poruncile sale și Nicopolea. că deci dela Vidin, de către hotarul Serbiei, până la Chilia, dela gurile Dunării, mai mult; până la depărtatul Moncastru, Cetatea-Albă dela limanul Nistrului, tot Țermul eră românesc și, astăzi, când steagurile tricolore ale micilor noastre vapoare fac — și ce bucuros am fost totdeauna de aceasta! — legătura între cele două maluri ale Dunării și steagul nostru se oglindește în apele bătrânului râu, el nu face altceva decât acopere printr'o icoană nouă vechile icoane ale corăbiilor veacului al XIV-lea, și cât de rău e — și am putea s'o îm-

pedecăm! — că în tot cursul Dunării-de-jos acest steag nu ne poate umbri în călătoriile noastre, ci, suind scara vaporurilor austriace și ungurești, recunoaștem, nu numai o necesitate de transport, dar și permanența unei pretenții de hegemonie, și economică, și politică!

Și, cu toate că amintiri așa de multe, așa de scumpe, așa de puternic legate de sufletul meu, se îngrămădiau asupra-mi, nu m'am putut hotărî a vorbi și a îndruma ca și ceilalți. Am fost silit a mă împotrivi de o conștiință a cărei educație a fost scopul de căpetenie al vieții mele, care e astăzi singura mea mândrie, și totuș n'aveam măcar voia — nu mi-o dădeam — de a arăta pe deplin, verbal, înaintea dumneavoastră, fără nicio rezervă, care sunt motivele care mă siliu să nu aprob o acțiune găcită de mine dela început, urmărită cu durere până la tristul rezultat pe care-l avem astăzi înaintea noastră.

Ori poate m'a împiedecat de a abunda în sensul celorlalți, de a adăuga la credința și entuziasmul lor — cea iubire pentru Bulgari, cea sentimentalitate romantică, firește și naivă, cu totul străină de realitate, pe care eră dispus să mi-o atribuie în discursul său dela Senat d. I. Brătianu?

Adecă am iubit în totdeauna atât de mult pe vecinii noștri de peste Dunăre, încât să cred că, inimile lor și ale noastre bătând în același ritm, am putea încheia o înțelegere politică pe baza acestor nezgduite simpatii? Dar astfel de iluzii le are cineva la o vârstă mai tânără decât a mea, și, dacă șeful partidului liberal se apropie de 50 de ani, am trecut și eu binișor de 40, și, dacă ocupația mea istorică îmi poate da un neajuns, un defect, să zicem: o infirmitate, această infirmitate nu poate fi o iluzie de frăție omenească, ci, din potrivă, conștiința dureroasă despre necesitatea luptelor crude pentru ca omenirea să-și recunoască și să-și delimiteze drepturile. Precum studiul cugetării omenești în deosebite timpuri poate produce la specialiști o oarecare indiferență în ceiace privește adevărul unor soluții care nu sunt niciodată cu totul adevărate și niciodată false în întregime, tot așa pe istoric îl stăpânește dela o bucată de vreme un simț al relativității tuturor lucrurilor, dar și al duratei lor prin singura încordare a tuturor puterilor de viață ale unui Stat și ale unui popor.

Dar, fiindcă de atâtea ori mi s'a adus, aici și aiurea, în cuvinte de acelea, fără măsură și fără respect pentru alte idei, pe care cineva le poate împărtăși în toată sinceritatea, — căci, de multe ori, în materie de lucruri omești, nu poate exista rigiditatea indiscutabilă a unei singure formule, dincolo de care nu ar fi decât rătăcire sau nebunie, — fiindcă mi s'a adus deci, în felul acestor jigniri dureroase pentru mine, învinuirea că am uitat puțin de interesul nostru pentru a gândi prea mult la interesul altora, dați-mi voie să foiletez în cartea în care am cuprins spusele mele cu privire la chestia Orientului în timp de aproape zece ani, dela 1904, când începe amestecul meu în politică până astăzi, pentru a scoate la iveală câteva cazuri, câteva momente ale relațiilor noastre cu vecinii și a vă semnală cuvintele în care-mi exprimam părerea mea, pe atunci prea tranșantă, prea ațâțătoare, prea revoluționară față de un sentiment public slab, de o demnitate națională insuficientă.

În 1904, un vas românesc de transport loviă un torpilor bulgăresc la Rusciuc, și comandantul torpilorului stricat se suiă pe coperta vasului nostru, insultă pe căpitan, pe tot personalul de serviciu, fără ca pentru aceasta opinia noastră publică să se emoționeze prea mult, și atunci, d-lor, iată în ce cuvinte îmi arătam indignarea pentru jignirea adusă nouă și pentru ușurința cu care ne arătam dispuși să o suportăm, — îndemnând la o acțiune energică fără care mi se părea că prestigiul nostru nu se va putea menține, căci este o părere foarte greșită aceia că se poate amâna scadența unei astfel de polițe, că se pot acumula plățile pentru anume date, la care adversarul e slab și atunci de odată să i se aducă aminte toate jignirile pentru a se putea pedepsi diutr'o singură lovitură. Nu, aceasta nu moralizează, ci moralizează simțirea deplină a insultei primite și răsbunarea ei imediată, în folosul educației naționale.

„Acum ce se va face? S'a început o anchetă, și, dela cele d'intăiu cuvinte, delegații nu s'au înțelese. Se pare că se așteaptă dela noi despăgubiri și scuze, lingăriri și pupături de mâni. Cetesc acum că d. Mișu, priceputul nostru ministru la

Sofia, s'a dus pentru a vorbi oamenilor de acolo, că d. Saligny a plecat în cercetare la Rusciuc.

„Toate sunt bune, dar opinia publică românească are nevoie de o satisfacție cinstită, loială, întreagă. Aceasta nu poate fi țara osândită să primească orice obrăznicii ale orișicui. Onoarea ei trebuie să fie mai presus de orice. Și onoarea ei a fost atinsă.“

Alt caz: trec ani de zile după aceasta. Bulgarii se proclamă independenți. Actul proclamării se face într'o bibliotecă populară. Națiunea întreagă simte același fior de mândrie și ia întreaga hotărîre de a interpreta până în ultimele sale consecințe această declarație de independență care puneă pe fruntea principelui vasal de ieri coroana Țarilor medievali. Pe toți, acest titlu i-a lăsat indiferenți: de ce nu i-ar zice „Țar“, cine-i poate împiedeca să caute în amintirile lor istorice titlul cel mai potrivit pentru a împodobi cu dânsul pe stăpânitorul lor înălțat cu o treaptă? Eu știam ce însemnează Țar. Țar nu e rege; e împărat, cu tendința, firească, spre Constantinopol, e învierea tuturor amintirilor glorioase din evul mediu, e necesitatea silinței de a le învia în timpul nostru. Și Țarul acesta, eră, cum trebuia să fie, nu Țar al Bulgariei de atunci, ci Țar al Bulgariei care este să fie, cuprinzând pe toți Bulgarii: Țarul tuturor Bulgarilor. Noi l-am primit și așa, firește mai târziu, după ce l-au recunoscut Viena și Berlinul, care ni fac semn și ni dau indicații în toate împrejurările. De ce am fi riscat recunoașterea lui pentru a adăugi un titlu la recunoaștința vecinilor noștri, la recunoaștința pe care, de almințeri, nu o sprijină nimic, fiindcă o anume recunoaștință este o greșală, precum este o și mai mare greșală a o cere dela acei cari nu sunt dispuși să o acorde?

Pe vremuri și noi am îndrăznit a zice stăpânitorului României unite: Domn al Românilor, a bate acest titlu în argintul monedelor, și l-am retras, prudenți, precauți, fricoși de a nu jigni pe nimeni: ne-am mulțămît cu acest titlu de Domn al României care se păstrează și până acum.

Eu fusesem pe acolo de multe ori, dar nu în toate colțurile, fusesem în tot lungul Dunării și la Sofia, pentru a trece de acolo la Constantinopolul râvnit de Țaratul

cel nou, și, atunci, zguduit de evenimente ale căror urmări le prevedeam, cum vă veți convinge îndată din ascultarea cuvântării mele, scriam această pagină de recunoaștere a unor drepturi pe care nimeni nu le putea înlătură, dar și de semnalare a unor primejdii către care mergeam cu siguranță.

„Bulgaria liberă e Țarat. Legătura cu cel mai mândru trecut împărătesc se face în vechea Capitală împărătească a Târnovei și locul unde s'a luat hotărîrea istorică e o sală de bibliotecă populară.

„Pe trecut și pe popor se razimă noul Țarat.

„Tocmai acele elemente de care oamenii cari au în mână puterea la noi n'au știut și n'au voit să știe.

„Nu invidiem pe Bulgari. Sunt vrednici prin muncă, prin patriotism, prin credință față de tradiția istorică, de ceia ce au astăzi.

„Dar inima ni sângeră când ne gândim *cum ne prinde pe noi acest mare fapt.*“

Când zic la urmă „sărmană dragă Românie“, cine ar putea tăgădui sentimentele dela care plecau aceste cuvinte?

Și a mai trecut vreme, Bulgaria aceasta nouă a procedat une ori cu noi întocmai ca și Bulgaria cea veche. La Turtucaia, noi avem o școală. Învățătorul de acolo n'o fi observând toate cerințele delicate ale situației sale, dar, în sfârșit, aceasta nu e suficient pentru ca el și părinții copiilor cari urmează la școala lui, supt un pretext sau altul, să fie aruncați în închisoare, supt ochii noștri și în batjocura noastră. Când s'a întâmplat cazul dela Turtucaia, a doua zi după încă o vizită solemnă a regelui și reginei Bulgariei la Sinaia, „Neamul Românesc“ luă, față de această jignire, o atitudine din care nimeni nu va putea desface iubirea cu orce preț pe care eu aș fi purtat-o Bulgarilor.

„Ce urmează de aici? Cred că trebuie să mulțămim Bulgarilor că au dat nota cea adevărată față de noi. Cei cari-și făceau iluzii după genti-

lețele familiei regale bulgărești față de familia noastră regală le pot părăsi. N'ar fi trebuit să se încante niciodată de acest ieften preț al concesiilor politice. Și, chiar dacă gândul înălților vizitatori ar fi fost curat, Hâncul bulgăresc are alte sentimente, îndeobște cunoscute: el invidiază România din toată puterea invidiei care e pentru dânsul o virtute națională. Și acest Hânc, intelectuali, gazetari, funcționărimi, oaste, ne urăște și ne pân-dește chiar în mijlocul discursurilor despre recu-noștință eternă.“

Am vrut să vă înfățișez aceste dovezi. Mi s'a părut necesar pentru a-mi da autoritatea trebuitoare ca să pot spune lucrurile ce vor urmă. Și așa cuprinde cele de până acum în următoarea declarație: Această națiune a noastră e atât de nenorocită prin sărăcia și lipsa de cultură a celor mai mulți din fiii acestei țări, prin ruperea ei între atâția stăpânitori, cari o întrebunțează pentru scopurile lor deosebite, împiedecând manifestarea unitară în istoria lumii a puterilor noastre culturale, militare și politice, încât n'am în sufletul meu, destulă iubire ca să i-o închin și destulă muncă, pornită din această iubire, pe care să i-o consacru. Așa fiind, cum așa putea eu oare să revărs o cât de mică parte din iubirea aceasta, neîndestulătoare pentru binele și înălțarea acestei țeri, și asupra altor neamuri, pe care se găesc destui să le iubească și să le sprijine așa cum ar fi de dorit ca și noi să știm a iubi și a sprijini cu toții țara noastră și neamul nostru?

*

Să mi se îngăduie, d-lor, a nu urmă linia obișnuită a vorbitorilor de până acum, cari întovărășiau pe d. Maiorescu în peregrinațiile d-sale diplomatice pentru a ajunge pe urmă la protocol. Să mi se îngăduie încă un lucru: a nu vorbi de acest protocol ca de opera d-lui Maiorescu, pe care-l pot prețui și dintr'o veche colegialitate universitară între dumnealui, mult mai bătrân și încunjurat de respectul cuvenit, și între mine, mult mai tânăr și care n'aveam dreptul să mă bucur de acest respect.

Nu, d. Maiorescu n'a avut o politică mai mult decât alta. Binevoitor, la vârsta d-sale a crezut că are datoria de a servi politica altora, a multor alțora, și a primi întreaga răspundere pentru dânsa.

Și nu e nici politica d-lui ministru de Interne, care se arată dispus a primi gloria ei. Ea e politica tuturor și a nimănui; s'a făcut în același timp la Ministeriul de Externe și la Ministeriul de Interne și la Ministerul de Lucrări Publice, la Dacia și la Băile Eforiei, la Ateneu, la întrunirile Ligei în provincie, în redacția deosebitelor ziare, și toate acestea împreună au produs acțiunea complicată din care a rezultat ceea ce avem acum înaintea ochilor. Nu e nicio mirare că n'a putut rezultă altceva. Această politică, rezultat al unei tradiții nenorocite, al unei totale lipse de disciplină, al unei ignoranțe cumplite în ceea ce privește condițiunile de viață actuală și tendințele firești ale națiunii noastre, această politică va ieși cendannată din expunerea pe care o voi face.

Și vreau să plec de la însuși actul pe care, bine pecetluit cu peceți roșii, dovezi ale autenticității, ni-l prezintă la Senat d. prim-ministru. Și aici să mi se îngăduje să pun în legătură aceste peceți, garanții de autenticitate, cu cuvântarea d-lui Miclescu și să spun de ce, admirând forma și puritatea de intenții din care pleacă, n'am vibrat de ideile și sentimentele pe care le cuprinde. Imi plac cuvintele care vin din fapte și duc la fapte; și discursurile au nevoie, ca și protocoalele, de peceți: peceți de credință, peceți de muncă, peceți de sacrificii, peceți roșii de sânge; unde le văd, cred, dar numai acolo.

Protocolul pecetluit al d-lui prim-ministru cuprinde cedarea către România a Silistrei împreună cu un teritoriu de trei kilometri în jurul ei. Care Silistră? Orașul, bojducele, sau cetatea? D. ministru de Războiu crede că cetatea, că de perimetrul, de periferia ei e vorba, — și a fâgăduit că va reprezintă acest punct de vedere în cazul când va fi unul din delegații României. Acești delegați vor trebui să negocieze cu delegații bulgari. O mai potrivită soluție a conflictului nici nu putea să fie. Am pornit de la neînțelegerea cu Bulgarii ca să terminăm cu o nouă discuție nesinceră, în care ei vor adăugi,

firește, la nemulțămirea lor anterioară nemulțămirea jignirii provocate de cedarea Silistrei. Ne vom găsi înaintea dificultăților cu greu de înlăturat ale unei discuții româno-bulgare.

Aceiași comisiune o vom găsi însă și aiurea. Bulgarii n'au voie să ridice întărituri noi, nici să dreagă pe cele vechi, într'o anume rază, care va fi determinată tot de o comisiune româno-bulgară. Ni putem închipui că delegații bulgari vor arăta cea mai mare bunăvoință de a fixa raza care să satisfacă pe deplin pretențiile și temerile noastre. Și aici, prin urmare, la alt punct greu, ne vom găsi față în față la sfârșit, când față în față eram la început, cu adausul sentimentelor de mânie și tendințelor de răsbunare pe care le poate produce o cesiune teritorială.

Comisiunea româno-bulgară se întâlnește însă și într'un domeniu în care am fi așteptat-o încă mai puțin. Vor fi poate în Silistra patrioți bulgari cari nu vor suferi blânda noastră stăpânire. Nu vor băga de seamă că anexarea va permite să se trimeată copii și de aiurea la școlile lor, pe care nu le vom distruge, pentrucă n'avem dreptul, și pentrucă am fi pedepsiți imediat prin lovituri aduse școlilor din Macedonia, că vor putea primi în aceste școli pe fiii Bulgarilor din județele Constanța și Tulcea, cari vor putea da prin urmare Silistrei un caracter național bulgăresc încă mai puternic și mai înviersunat decât acel de acum. Vor fi oameni cari nu se mulțămesc nici cu atât. Amintirea biruințelor de ieri îi fac ireductibili, — și nu vreau să vorbesc aici despre dreptul național pe care l-am putea pretinde noi, și despre dreptul național pe care și l-au creat ei în acel loc, în care înfățișarea de astăzi nu e tocmai aceea din 1878, când d. ministru de Interne cerea ca granița României să se întindă până la marginea Cadrilaterului. Bulgarii, cari vor voi să plece aiurea, vor fi despăgubiți. Despăgubirea aceasta ar rămâneă să o fixeze Suveranul cel nou. Ei bine, protocolul hotărăște că alături de dânsul va fi și vechiul Suveran, care, natural, în astfel de lucruri n'ar avea ce să mai caute. Vă puteți închipui la ce rezultate curioase va ajunge comisia de expropriere româno-bulgară, a cării misiune va fi de a se pronunța în cecece privește sumele de acordat Bulgarilor indig-

nați de dominația română, cari vor dori să se strămute aiurea.

Dar protocolul mai cuprinde o clausă, privitoare la Românii macedoneni. Noi știm cine sunt: 300 poate 500.000 — oameni optimiști îi socot până la un milion —, așezați acolo din cele mai vechi timpuri; moștenitorii celor dintâiu colonii romane din Peninsula Balcanică; mai vechi decât noi, cari am venit de la dâșii și prin ei. Sunt elementul roman așezat la mijloc între coloniile lui Traian și podul de la Severin, element scump nouă prin comunitatea de sânge, venerabil pentru oricine prin arhaicul caracter al existenței lui. Noi li zicem Aromâni — pentru dâșii, aceasta înseamnă Români —; pentru diplomații din Petersburg însă ei sunt „Cuțovlahi“. Noi primim protocolul cuprinzând această batjocură. „Cuțovlah“ e o poreclă grecească care înseamnă „Valah șchiop“. Simtă-se șchiop cine o vrea și procedeze în consecință: eu nu mă simt și nu simt nici nația mea, întemeiată pe voinicele sale picioare milenare, nu o simt șchioapă de loc! „Cuțovlahi“ din protocol mi se pare o insultă, și eu aș fi cerut revizuirea lui din acest punct de vedere care creiază o deosebire și de nume, între noi și între dâșii. Dar ce se va face cu școlile garantate prin protocol — lăsăm la o parte Biserica — ale acestor cuțovlahișiți? Avem dreptul să le subvenționăm; sunt însă două condiții: una să fie frecventate de elevi cuțovlahi, — „întru cât vor fi frecventate“ de asemenea elevi, „en tant que...“, — nu continuu mai departe, căci socot că accentul meu franțuzesc ar suna urît după probele de excelentă pronunțare franceză care ni s'au dat în ultimele ședințe, menite să arăte că puriștii de la Paris n'au dreptate atunci când pretind o uniformitate de dicțiune franceză, indiferent de provincie. Dar cine va fixa că școlile cuțovlahe vor fi frecventate de elevi cuțovlahi? Evident administrația locală, deci administrația bulgărească, și, fără a fi trăit în Balcani, știm și în regiunile noastre carpatice că orice prefect, subprefect ori primar găsește mijlocul ca părintele de familie să declare și în cecece privește naționalitatea administrațiilor cecece e în interesul puterii pe care acești agenți administrativi o reprezintă. Și ce-ar fi dacă într'o

localitate s'ar face declarația că nu există elevi cuțovlahi? Mai primește școala Cuțovlahi ori nu?

Nu numai atât: această subvenție se va cheltui sub supravegherea Statului bulgar. În ce sentiment va face această supraveghere și cu ce tendinți? Firește nu cele mai prietenești față de noi: cu dorința de a păstră și mai departe cultura străină într'o provincie bulgărească. Dar oare nu ne-am luptat ani de zile pentru a împiedeca supravegherea în ceea ce privește o singură școală românească, cea din Brașov? După multe silinți am biruit, și am socotit aceasta ca un mare triumf al nostru, ca înălțurarea unei mari primejdii. Acum vom avea această supraveghere pentru toate școlile pe care le vom întreține cu banii noștri în cuprinsul provinciei aromâne a Bulgariei.

Oare cu aceasta, admitând că Guvernul bulgar ar fi sincer și iubitor de noi și respectuos de drepturile aromâne, s'a resolut chestia fraților noștri din Peninsula Balcanică? Dar pământul lor va fi împărțit între Bulgari — și noi știm cât li va reveni, și poate să li revină mult mai puțin decât cred astăzi, dacă pretențiile sârbești vor învinge —, între Sârbi, între Greci, fără a mai vorbi de acea Albanie pe care n'o știm ce e, și știm tot așa de puțin care va fi rolul pe care elementul aromânesc îl va putea juca în cuprinsul ei. Protocolul din Petersburg ni dă asigurări în ceea ce privește pe Bulgari, dar, odată ce chestia drepturilor noastre în Balcani s'a redus la un conflict româno-bulgar care să se resolve la Petersburg de ambasadorii Puterilor, ce asigurări avem din partea celorlalte națiuni? E' ceva scris din partea Sârbilor, oricât ar fi de prieteni —, căci să nu uităm că s'au auzit plângeri în ceea ce privește purtarea organizației administrative sârbești față de România din valea Timocului? Ce asigurări scrise avem din partea Grecilor?

Vedeți, eu sunt un modest profesor care n'am decât inteligența, nu tocmai mare, care se cere pentru a ocupa o catedră universitară în România și căruia, datorită împrejurărilor modeste în care își petrece viața, îi lipsesc cu totul acele cunoștințe cu care se pot mândri colegii noștri miniștri și simpli deputați. Eu mă declar incapabil de a scoate din fiecare buzunar câte o ilus-

trație europeană, ale cărui destăinuiri personale față de mine, foarte secrete, să poată servi de sprijin argumentelor mele, dându-li un caracter excepțional, dar am fost și eu la Londra și știu și eu ceva — de unde și cum, nu interesează. Eu știu că Venizelos vă declară că, odată anexată Macedonia la Greci, nu mai sunt aceleași motive de a-i persecuta. Îl cred, E un om rar, un om foarte cuminte. Îndrăznesc a zice, într'o ședință secretă, că poate e singurul om cuminte pe care-l au Grecii. Dar și într'o ședință secretă n'aș îndrăzni să fixeze cât de mare e numărul oamenilor cuminți pe cari-i avem noi. Vorba e că Venizelos nu e permanent, nu e etern. Nimeni nu garantează că va face școală și că urmașii lui vor judecă întocmai ca dânsul. Și atunci la cine ne plângem noi când Aromânii cari, prin noua cucerire, se adaug la vechii Aromâni fără drepturi școlare și religioase din regatul Eladei, nu vor fi lăsați a-și deschide școlile?

Dar mi se spune: Silistra are mare importanță strategică. Trecem peste toate celelalte și o primim; chiar dacă am pierde pe toți Aromânii, Silistra îi compensează. D-lor, am auzit aici un discurs al unui domn deputat în care se făcea socoteala valorii în kilometri pătrați a Macedonenilor. Ieșiă cam slabă. Dar, dacă toți Macedonenii laolaltă fac numai trei kilometri, vă puteți închipui că valoarea lor e extraordinară de depreciată, și ferească Dumnezeu să nu se introducă sistemul acesta de socoteli și în ceia ce privește pe Românii din toate părțile și să ajungem noi cu toții a valora tot așa de puțin în kilometri pătrați cât valorează frații noștri de peste Dunăre!

Dar e așa de mare valoarea strategică a Silistrei? D. general ministru de Războiu o spune. Mă bucur. Dar sunt alți generali, și ei cu studii speciale, cari au jucat și ei un rol mare în armata noastră și cari tăgăduiesc această importanță strategică sau o reduc foarte mult, fără a vorbi de aceia cari au variat foarte simțitor după împrejurări în aprecierea acestei valori strategice. Atunci ce voți d-voastră să spuie un biet om profan în lucrurile strategice, solicitat în atâtea direcții deosebite de atâtea afirmații care nu se potrivesc?

Oricum, ni-au spus și d. prim-ministru și d. ministru de Interne că Silistra *trebuie*. Eră nedreptatea cea mare de la 1877, durerea de după tratatul din Berlin; eră panașul — aș zice un panaș de aceiași valoare ca și acela pe care Rușii l-au căpătat, în dorința lor de a șterge urmările tratatului din Paris, prin anexarea celor trei județe basarabene, de care n'aveau cea mai absolută nevoie. Din partea mea, eu prefer pălăria fără panaș, panașului fără pălărie, dar fără îndoială dintr'un punct de vedere diferit. În sfârșit un lucru e sigur că: dela tratatul din Berlin am avut necontentit Silistra înaintea ochilor, noi toți. (Bine sau rău, tratatul are forma sa și, când se zice acolo: Ost, nu putem preface, cu toată dorința noastră de a găsi încă un sprijin în revendicările noastre, Ost în Vest.)

Dar așa să fie? Toți la Silistra ne-am gândit, dela 1877-8 înainte? Să vedem. Știu că, după o lungă guvernare a celor cari au condus la biruință, partidul lor a căzut în catastrofa morală a unei nemai pomenite rușini. Un ministru de Războiu a intrat în temniță; un șef de staț-major a mers pe urmele lui; țara și-a acoperit fața înaintea acestui spectacol. Așa credeam, dar de fapt nu eră așa; țara aveă altă preocupăție; durerea nemângăiată pentru pierderea Silistrei. Peste câteva luni se discută procesul intentat lui Ion Brătianu, venerabilului bătrân, aproape de sfârșitul vieții sale, în care se resumau decenii de muncă românească pentru organizarea și înălțarea țării. D. Maiorescu ni-a vorbit numai de darea în judecată a Ministeriului din care făcea parte dumnealui. Cazul acesta putea fi pus alături de cellalt. Credeam că atunci a fost un sentiment de revoltă pentru că luptele de partid au dus așa departe. Ei bine, d-lor, nu: toată lumea se gândia la altceva; la durerea pentru pierderea Silistrei.

Au trecut de atunci douăzeci de ani. Țărănimea nedreptățită, incultă și flămândă s'a ridicat într'o mișcare care a zguduit înseși temeliiile Statului român. I s'a răspuns prin împușcarea la zid ori în marginea satelor a mii de oameni considerați ca niște brute răufăcătoare. Aflu acum, ceeace nu știam înainte, că peste detunăturile puștilor, peste bubuitul tunurilor și strigătele de agonie se ridică un strigăt mai puternic decât

toate, acela care resumà toate tendințele, toate speranțele, toate durerile noastre: ni trebuie Silistra!

Dar nu e numai atât: între 1878 și momentul de față, Românii din Ardeal au primit cele mai strașnice lovituri. Iată, acum, când ni spargem noi capetele în jurul conflictului româno-bulgar, s'a numit un episcop maghiar de națiune, la Hăjdudorogh. S'au smuls fonduri grănițerești căpătate de Români prin vitejie, sub marea înaintașă a lui Francisc-Iosif I, Maria-Teresa. Și acum sunt temnițele pline de Români cari au luptat pentru cel mai elementar drept național și uman. Auzim durerile lor? Se pare că nu, căci în urechile noastre răsună durerea pentru pierderea, după tratatul din Berlin, a Silistrei.

În același timp, Bucovina s'a rutenizat. La 1877 noi aveam Români mai mulți acolo. Statistica acum ne arată într'o minoritate care se accentuează din ce în ce mai mult. E vorba chiar de despărțirea în două a diecezei, și am fi bucuroși dacă am păstră cea mai mare parte din fondul religionar, moștenit de la marii noștri Domni, pentru națiunea noastră. Dar mai la urma urmei e indiferent, odată ce se satisfac durerile noastre vechi pentru Silistra.

Se satisfac prin protocolul de la Petersburg care e în Rusia, și, în Basarabia rusească, două milioane de țărani români n'au nici până astăzi dreptul de a întrebuința limba lor în biserică și școală, și, Românii dacă se mențin, e o minune. În orice caz, nu e de vină România oficială, care de atâtea ori putea să intervină în folosul lor și n'a crezut că trebuie să o facă, speriată, când e vorba de asemenea lucruri, de puterea Rusiei. Ei bine, Rusia compensează toate aceste lucruri prin protocolul care ni dă Silistra.

Cultura românească e strânsă înăuntru hotarelor românești. Ungaria nu o mai primește supt nicio formă. Aproape nicio gazetă, nicio carte de-a noastră nu mai e admisă acolo. În acest timp, zeci de mii de Unguri din Moldova, așa-numiții Ciangăi, primesc, prin calendare și broșuri de propagandă, învățătură națională, îndreptată împotriva Statului român. Are cunoștință d. ministru de Interne de această periculoasă propagandă pe care nimeni n'ar îngădui-o? Dumnezeu spune că nu.

Eu semnalez; nu cred însă că se vor lua măsuri. Nu s'ar lua măsura de a se trată la noi scrisul unguresc exact așa cum se tratează scrisul românesc în Ungaria, atunci când noi suntem fermecați de bucurie pentru luarea Silistrei.

Ei bine, nu e nevoie să fim diplomați mari, să știm tot ceea ce știți d-voastră, să avem relațiuni excelente ca d-voastră, ca să declarăm că este o bătaie de joc pentru noi să ni se înfățișeze lucrurile în felul acesta. E pur și simplu ridicol să ni se spuie că pentru aceasta am trăit jumătate de secol și că acum putem încheia era durerilor noastre prin înfișerea steagului românesc pe reduta dela Silistra.

Dar, domnilor, să mi se îngăduie să nu privesc chestia aceasta numai sub raportul militar, sub care au prezentat-o toți. Așa de puțin discută țări și popoare care nu se găsesc în situația noastră; noi, nu. E un element moral la noi care trebuie să stăpânească toate celelalte. Acest element moral trebuie satisfăcut, și credeți d-voastră că el se satisface prin clausele pline de restricțiuni și primejdii ale unui protocol care cuprinde în același timp o jignire a celor mai firești sentimente ale unui popor? Căci, acordând atât de mult, încât Europa ar fi trebuit să adauge un microscop ca să putem aprecia însemnătatea darului care ni se face, se dau și lecțiuni care e greu să le primim. În mâna mea n'au intrat multe acte pecetluite ca acela pe care-l are în buna sa păstrare d. Maiorescu, dar ca istoric știu și eu ce înseamnă un protocol. Printr'un protocol se iau anume decizii în ceea ce privește realitatea bine definită a unei chestii controversate. Aprecieri în protocol nu se încap. Protocolul isprăvește însă prin călduroase mulțămiri aduse Bulgariei pentru moderațiunea ei, pentru sacrificiul ei, pentru nobleța ei de procedare față de zurbagiii cari calcă de atâta vreme pragul Europei amenințând cu războiul dacă nu li se dă partea din moștenirea balcanică. Primim noi această lecție, care ni se dă indirect, dar foarte vizibil? Un ban de aur se înfășură într'o hârtie plină de insulte; fie chiar autenticitatea lui garantată, și eu nu l-aș primi; hârtia cu insulte aș vedea-o întâiu, și l-aș refuză!

Dar nu în aceasta se mărgenește cerința morală, — cea ce înseamnă pentru mine cerințele ideale ale țării noastre față de altă problemă, cea de la Nord, și nu e sigur că înaintând mult către Sud ni asigurăm drumul la Nord. Mi se va zice: păreri de sentimental rămas în urma chestiunii; nu trăiesc astfel națiunile: ieau ce pot, când pot și de la cine pot. O credeți d-voastră? Există pe lume numai kilometri pătrați? Numărul lor hotărăște forța unei națiuni, îi creiază și îi susține avântul într'un războiu viitor? După numărul de kilometri pătrați, căpătați printr'un protocol oarecare, se va hotărî energia națională într'o armată a Românilor? Dar oare la 1877 luptătorii țărani, bieți oameni bătuti de nevoi, neținuți în seamă de nimeni, flămânzi, desculți și goi în mare parte și cari au fost totuși niște admirabili luptători, aceștia au fost întrebați la plecarea de acasă, când s'au despărțit de ai lor pe cari nimeni nu rămâne să-i hrănească: oare câți kilometri pătrați au la vatră? Dar mulți dintre dânșii nu știau ce e kilometrul pătrat, și, dacă a fost ce a fost și dacă asupra noastră s'a revărsat acea glorie, aceasta se datorește, nu unei conștiințe de ordin material, ci unui instinct transmis din generație în generație, avându-și începutul în cele mai vechi timpuri ale neamului, unui instinct care eră rezultatul unei îndelungate vieți morale, unor factori ideali amestecați din cele mai depărtate timpuri și în sufletele oamenilor celor mai simpli. Tot ce cunosc din viața oamenilor mă învață a respecta înaintea de toate elementul moral din viața lor, și nu doresc ca urmașii miei să trăiască în vremea când elementul acesta moral ar încetă.

Și acum, pornind de la această concepție, să analizăm cele petrecute de la 1878 înainte pentru a vedea ce eră cu puțință să faceți.

Situația morală a noastră la 1878 eră excelentă. Dominam, din punctul de vedere al celor mai legitime tradiții, recunoscute de toată lumea, nu numai în Balcani, dar și în Orientul creștin. Ultimele decenii de mai adâncă vasalitate față de Turcia și Rusia, nu ajunseseră pentru a șterge urma sacrificiilor îndelungate, a largii mărini-mii, a darurilor fără număr pe care le făcusem întregii Creștinătăți orientale. Aceasta este mărirea și aceasta

ar fi putut să fie puterea noastră. Este adevărat că Bulgarii de mai multă vreme încă ni-au opus — ca în cutare conferință ținută la Sofia și publicată în limba franceză, într'o franceză care e de sigur cu mult mai rea decât a noastră —, ni-au opus faptul că ei au avut Țari și Patriarhi, că pot sta chiar în fața Rușilor cu mândrie prin aceia că trecutul lor creștin, imperial e mai vechiu, că ei s'au organizat întâiu, având cultură, legi, Coroana Cesarilor, singuri din toată lumea slavă. Este adevărat ori ba? Intr'un articol pe care-l consacram Bulgarilor în 1904, după plecarea de la noi a ministrului Șismanov care venise să ni spuie două vorbe bine întemeiate, de care-și aduc aminte acei cari au fost în legătură cu dânsul: că Bulgarii sunt bucuroși să iea de la noi pentru a nu se osteni până la Viena și că să grăbim pasul fiindcă ei merg răpede în urma noastră, — recunoșteam adevărul acestor afirmațiuni și a puternicului element de conștiință națională care se poate coborî din ele.

Este adevărat că noi n'am avut nici Împărat, nici Rege, ei numai Voevozi și Mitropoliți, dar așa a fost națiunea noastră totdeauna, modestă, desprețuitoare de forme —, ea în total, iar nu indivizii, cari pot să fie altfel. Numele i-a fost indiferent, fapta eră lucrul de căpetenie, și astfel ea a preferat pe Voevodul Ștefan-cel-Mare apărându-se singur împotriva cotropirii osmane, unui Împărat bizantin decăzut, și pe Mihai Viteazul pătrunzând în fruntea cetelor sale pe drumul spre Adrianopol, unui Rege pierzându-și coroana în fuga de după înfrângere. Un lucru e sigur: că noi am fost continuatorii operei imperiale în Orient. În jurul lui Brâncoveanu stăteau câte patru Patriarhi de odată, din toate colțurile Răsăritului. Școlile noastre erau pentru toți Răsăritenii, cărțile ieșite de sub teascurile din București și Iași vorbeau în toate limbile Orientului, european și asiatic, ele mergeau până în câmpiile Siriei și văile Caucasului, ducând acolo numele și stemele Domnilor noștri. Cine ar fi putut să creadă că va veni o vreme când, coborîți la același nivel cu celelalte popoare balcanice, egalizând Statul nostru în poște și în soluțiuni cu dânsii, ne vom certă cu vecinii noștri mai apropiați, indiferent de consecințele morale, pentru câțiva kilometri de pământ...

Oare aceasta au dorit-o Voevozii noștri de pe vremuri, așa și-au înfățișat ei dezvoltarea poporului pe care l-au apărat și l-au înălțat?

Războiul din 1877 a adus trecerea stăpânirii românești și peste Dunăre. Vorbindu-se de pierderea județelor basarabene, mai multe persoane, între care și d. ministru de Interne, pe vremuri, au desaprobat politica celor ce se chemau Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu, de a nu primi în schimb pentru județele cedate prin pacea de la Paris o Dobroge mai mare, întreagă, coprinzând și Cadrilaterul. Să mi se dea voie să nu împărtășesc acest mod de vedere. România e un Stat național cu un trecut și un viitor deopotrivă de naționale. Ea nu poate deci să părăsească o parte din teritoriul locuit de Români pentru a căpăta, în schimb o cârpeală oarecare, fie cât de mare, din pământuri care aparțin național altui neam. Ori, ce? suntem noi ca acele case americane pe care un sistem complicat de mecanică le ridică dintr'un loc și le mută în altul? Aceasta poate fi România politică, oricând capabilă de a fi desrădăcinată de pe teritoriul său natural pentru a fi strămutată aiurea? Nu ne gândim oare că ar fi de ajuns să începem pe această cale pentru ca să ni se propuie și alte asemenea strămutări?

Deci e bine că Basarabia n'am părăsit-o prin niciun act public. La ea n'am renunțat: ne-am retras dintr'însa siliți, nevoind să avem o ciocnire cu trupele rusești care o ocupară. Iar Dobrogea nu o avem dela nimeni, nici dela Rusia, nici dela Europa: o avem dela noi înșine. Cine a dat un caracter militar luării în stăpânire a provinciei celei nouă, a făcut ce trebuia. Și se cade să adăugim că, precum spuneam și altă dată, trupele noastre au găsit și aici Români. Au venit pe urma celei mai puțin îndreptățite la bogăție, dreptate și cultură, dar celei mai muncitoare și spornice în munca ei din toate clasele societății românești, pe urma țăranilor. Încă înainte de Mihai Viteazul, ei trecuseră, Mocani, Cojani, dincolo de Dunăre, întemeind sate înfloritoare, care s'au opus lui Radu Șerban fiindcă el aducea aici șerbia cea nouă a țăranului în dauna vechilor libertăți, la care acești țărani liberi țineau de veacuri. Prin urmare, țara pe care acuma o ocupau soldații lui Carol I-iu, o cuceriseră țărani mai vechi decât Mihai.

Măcar pentru că avem această tradițiune, pentru că adăugisem acest teritoriu, eram datori să facem o luminată, cunoscătoare, activă și fecundă politică balcanică. Nu că în aceasta ni s'ar fi resumat toate tendințele spre viitor, ci pentru că ea eră necesară tocmai în vederea acestor tendințe.

Ce putea să însemne această politică balcanică? Întăiu asigurarea deplină acasă și înălțarea morală, aici între noi, pentru ca acea politică să poată fi urmărită cu toată concentrarea puterilor noastre politice, economice și culturale. Ne-am gândit noi oare, după războiu, că n'ajunge să fim biruitori, ci trebuie să fim în același timp întâiu solidari, gata astfel de o intervenție în fiecare clipă, indiferent de natura acestei intervenții? Ne-am îngrijit de rezolvirea răpede, cu orice sacrificiu, a chestiunii țerănești? Am întemeiat noi, în locul vechilor cliențele personale, partide de idei, care să se întreacă în devotament și sacrificii pentru țară, în loc de a sacrifica țara pentru interese personale sau de coterii? Am îngăduit noi Guvernelor noastre puse în serviciul unui program folositor țării o activitate liniștită în această direcție, sau a trebuit ca fiecare Guvern să stea cu ochii ațintiți asupra adversarilor, neavând vreme să facă nimic altceva decât această supraveghere de fiecare clipă în interesul menținerii la putere? Am naționalizat noi politica României, ajunsă apanagiul câtorva familii, în mare parte de origine străină și romanizate numai în aparență? Am dat noi clasei dominante simțul de răspundere și de datorie morală, ori am lăsat-o în starea în care și astăzi se găsește, schimbând buchete de flori în lupte elegante dela Șosea, în timpul când peste Dunăre se schimbă gloanțe ucigătoare, dovedind și astăzi superficialitatea, totala lipsă de interes pentru nevoile țării și de simțire pentru durerile și primejdiile ei? Inchegat-am o diplomație cunoscătoare, harnică, vigilentă, modestă la înfățișare și energică în intervențiunea sa, sau, pentru băieții de familie cari nu pot fi plasați ca deputați la Colegiul al III-lea, am creat posturi diplomatice în Balcani, pentru care nu se cere altceva decât oarecare cunoștință de franțuzește, relații sociale bune, talent de conversație și anume atitudini? Nu ne-am îngrijit măcar a da acestor privilegiați sfătuitori învățați și activi, de

cari n'am văzut niciunul în deosebitele mele călătorii prin Peninsula Balcanică, dar am întâlnit legațiuni fără titulari, la care există un singur funcționar, de cele mai multe ori străin, care făcea și desfăcea toate. Ori ne închipuim că toate aceste lucruri pot fi înlocuite pe deplin prin apucături ca acelea de dăunăzi în cutare Capitală balcanică, în care reprezentantul României începea prin mândra declarație: aștept, și termina prin formula: veți comunica ziarelor că întrevederea, începută la ceasurile patru, s'a terminat la ceasurile cinci —, și n'a primit niciun alt adaus, ca și cum noi am putea întrece în mândrie pe Romanii din timpul de glorie, pe Ludovic al XIV-lea și pe Bismark și am preface diplomația, care e un continuu joc de dibăcie cruțătoare. în prezintarea continuă a unor atitudini superbe, cari ni înstrăinează națiile vecine prin jigniri mai mult sau mai puțin meritate?

Am spus lucrurile acestea dela început pentru ca să nu trebuiască, în fiecare caz de constatare a inactivității, a nulității noastre diplomatice, să explicăm motivele, din deosebitele legațiuni, ca și din țară, care le întrefin.

Politica balcanică o puteam face cu Turcii. Oare nu eră de imitat față de dânșii exemplul Germaniei biruitoare față de Austria, care putea foarte bine să distrugă pe rivala sa învinsă, dar în loc de aceasta i-a oferit prietenește o mână sigură, pe care nu și-a retras-o niciodată, asigurându-și astfel hotarele răsăritene și puind în calea Rusiei o barieră care nu o costă nimic? Ar fi refuzat oare Turcii o astfel de alianță? Dar oare ne putem gândi la așa ceva dacă până și dăunăzi, când noul regim a început în Impărăția Osmanilor — v'o spun aceasta cu siguranță, ca unul care cunosc și eu unele lucruri, fără a fi amestecat în marile taine ale diplomației noastre și diplomației universale — și din partea noilor conducători ni-au venit oferte, — ele au venit particularilor, și fără îndoială și Statului român; dovadă vizitele ce ni s'au făcut —, noi am rămas indiferenți la toate aceste oferte, care ni se păreau riscate sau periculoase?

Dela Turci, cu altfel de politică, am fi căpătat o si-

tuație excelentă Macedonenilor. Se știe însă ce am făcut acolo: școli cu prea mulți profesori și prea puțini elevi, când și profesorii nu preferau să rezideze la București în apropiere de patronii politici dela Ministeriul Instrucției, cari-i numiseră după interese de partid. Două clientele se succedau în împărțirea lefurilor din Macedonia, și eră așa de puțină consecvență în conducerea luptei culturale — singura posibilă pentru dânșii din punct de vedere național — a fraților din Macedonia, încât, printr'o schimbare a vântului, dăunăzi, școlile, cu tot bagajul lor, au trecut dela Ministerul de Instrucție la cel de Externe, fără ca prin aceasta să se fi făcut un pas mai departe în îndreptarea unei situații ajunse imposibilă. E oare cineva aici, în Cameră, care să-mi poată spune acum că propaganda noastră în Balcani, între Aromâni, n'a fost cea din urmă propagandă națională în peninsulă, cea mai desorganizată, cea mai puțin respectată, cea mai puțin fecundă? Nu răspunde nimeni. Așa a fost.

Date fiind condițiile particulare în care Statul osman privește națiile, ca echivalente cu religiile recunoscute de dânșul, ar fi trebuit să dăm oamenilor acestora o Biserică pentru a-i deosebi de Biserica grecească și de Bisericile slave. Li-am dat-o oare? S'ar zice: eră imposibil. Dar a fost posibil, cu oarecare cheltuieli și stăruințe, să smulgem Patriarhiei ceva mult mai însemnat, să smulgem Patriarhiei dușmane cu noi, pe chestia mănăstirilor secularizate, autocefalia Bisericii Regatului român! In cece privește pe Aromâni, ne-am mulțămît cu acel ridicol episcop de origine albaneză, cu apucături suspecte, care, cecoțat în rândul al doilea al unei case sărace din Constantinopol. nu putea fi măcar descoperiț de doritorii de a-i face cunoștința și care, la sfârșit, cumpărat de dușmanii noștri. a dispărut cu totul, și până în ziua de astăzi, ceiace n'a împiedecat pe înaintașii noștri din această Cameră de a strigà de două ori: Trăiască Sultanul!, pentru un succes ca acesta, precum și pentru acela, așa de mare, al admitterii printr'o iradea a dreptului Aromânilor de a alege și ei Consilii comunale.

Dar, dacă nu ni plăceau Turcii, dacă eră ceva în amintirea războiului recent sau a conflictelor militare de odinioară care să ne împiedece de a face pact cu dânșii, ce se putea aduce oare împotriva unei înțelegeri continue,

unei statornice colaborări, unei penetrații răbdătoare și rodnice în Statele slave de peste Dunăre? Zicem că am desrobit Bulgaria. Atât ni mai lipsiă... De fapt am luptat să ni cucerim independența. Dacă prin aceasta Bulgarii și-au căpătat viața proprie, atât mai bine. Să nu li-o spunem noi, să așteptăm să o spună ei, căci, dacă o spunem numai noi, tot nu se ajunge la niciun folos.

În sfârșit o Bulgarie există, dela 1878 înainte, dincolo de Dunăre. Săracă, fără organizație culturală, fără forță morală, spionată, încurcată și batjocurită de Rusia protectoare, ea ar fi dorit desigur să aibă în loc sprijinul statornic și desinteresat din punct de vedere teritorial al României. Ce nu eră de făcut acolo și ce nu s'ar fi căpătat printr'o acțiune prietenească și ocrotitoare, care nu ne-ar fi costat mai nimic?

Și nu: din mândrie de rasă, ne-am îndărătnicit să nu vedem decât pe părinții romani și pe frații din Paris, ignorând cu totul acest Răsărit în care dacă soarta ne-a pus, ea ni-a impus în același timp datorii ce decurg dintr'o anume vecinătate geografică. Am lăsat pe Ruși să lucreze cum voiă, și, când s'au dus Rușii, alții au rămas liberi să exercite pe toate terenurile influența lor în Bulgaria.

Această Bulgarie s'a unit cu provincia privilegiată autonomă, cu Rumelia orientală. Noi n'am avut niciun punct de vedere în această chestiune. Peste câteva luni, Battenberg, prigonit de Rusia, pentru acțiunea sa independentă, a trebuit să-și părăsească tronul, trecând prin România și întorcându-se tot pe aici. Bulgarii au fost cufundați în războiul civil. Am păstrat față de aceste fenomene de transformare în Peninsula Balcanică aceiași atitudine de nulitate voită pe care o păstraserăm față de războiul sârbo-bulgar care se petrecu între reuniunea cu Rumelia și detronarea principelui Alexandru. Am socotit că ni ajunge semnarea tratatului de pace în București, noi fiind mediatorii — și unul dintre dânsii, d. Pherekyde, e de față la această ședință. Foarte onorabilă lucrare, încheierea acestei păci, dar e permis să se spuie că atât nu ajunge pentru a se recunoaște rolul nostru firesc în schimbarea împrejurărilor balcanice. Și, încă odată, nu vorbesc de anexare, ci de acea străbateră a noastră supt toate raporturile, care ne-ar fi făcut con-

ducătorii recunoscuți de toată lumea ai politicei de peste Dunăre.

Dar în tot acest timp mai erau atâtea și atâtea lucruri de făcut. Universitatea noastră e mai veche decât Universitățile slave din apropiere. A avut ea vreodată catedre în legătură cu viața transdanubiană, s'au predat vreodată cunoștințe de drept bizantin, de istorie bizantină, de artă bizantină, de corespondentele lor slave, de limba tuturor vecinilor noștri? Evident că nu. Și nici nu se putea, căci organizația noastră și în această privință am luat-o de-a dreptul din Apus, cu alte nevoi și cu alte tendințe. Și, dacă s'au făcut astfel de cursuri, ele nu s'au făcut după cererea oficialității și cu voia ei, ci din inițiativa câtorva profesori, a căror acțiune a fost privită poate cu ochi răi, fiindcă se amestecau într'un domeniu inferior, care nu trebuia să fie atins niciodată în țara noastră.

Am tradus noi pentru vecini ceva din literatura, din știința noastră? Ne-am îngrijit ca prin traduceri să știm ceva din ceea ce gândesc și simt ei?

Un distins ministru al lor, d. Șişmanov, a venit la București să ne vadă, să ne cunoască, să îndemne la un schimb de influențe folositor și țării sale, dar și nouă. Ni-a spus acele cuvinte, citate mai sus și pe care nu le pot uita. Am auzit acele cuvinte, și atenția noastră nu s'a oprit asupra lor. Dar eu scriam atunci, îndată după plecarea lui, în „Sămănătorul“, acest pasagiu, pe care să-mi îngăduiți a-l cită:

„Mulțămită unei mari stăruințe, încete și sigure, de țăran mărgenit, harnic și strângător, mulțămită acelui om cu totul superior care a fost Stambulov, Bulgaria e astăzi o țară în care se poate spune cu oarecare adevăr ceea ce se spune și la toate popoarele care nu-și dau samă de greutatele ce le așteaptă încă. Oricum, Bulgaria are o armată, un învățământ popular, o economie rurală, care sunt, pentru prieten și dușman, și pentru cine vede numai, rece și prevăzător, ceiace este: *bune*.

„In ce chip însă ar putea fi ale noastre bune, — ceea ce e pentru noi o *chestie de viață* — dacă nu le vom cunoaște și nu vom vedea Bulgaria

decât prin cărțile de senzație ale Apusului, noi, cari stăm față în față cu dânsa?"

Și peste trei-patru ani, într'o întrunire publică, iată în ce cuvinte condamnăm această politică de ciocoism,—nu pot întrebuița alt cuvânt pentru că așa se chiamă desprețul față de cei mici unit cu adâncea înclinare înna-intea celor mari:

„A fost un timp, când, în Constantinopol stând Sultani turcești, Domnii noștri din Iași și București erau considerați ca moștenitori ai Impăraților bizantini; ei porniau din Tarigrad, și rugăciunile care se cântau la sfințirea Impăraților romani de Răsărit se cântau la miruirea Domnilor noștri; cu alaiu împărătesc veniau în țară, unde prin mânilor Domnilor noștri și cu banii noștri se țineau viața sufletească și Biserica din Răsărit. Aceasta o zice toată tradiția noastră: noi eram centrul firesc al Răsăritului creștin.

„După epoca veche creștină a venit epoca nouă, păgână, de închinare la modele și prejudecățile din Apus. N'am vrut să rămânem în Răsăritul acesta, unde a trăit, s'a dezvoltat și a înflorit Creștinătatea de ajuns ceea ce este astăzi. Până și vechiul Orient musulman s'a scuturat din neapăsarea-i seculară; Statul turcesc nu mai este o Împărăție mondială, dar el reprezintă un popor, o națiune care vrea să trăiască în chip vrednic de trecutul său. Ce am făcut noi față de neamurile acestea, întrucât am afirmat rostul nostru în Peninsula Balcanică, pe care, ca liberă viață creștină, noi am întemeiat-o?

„Au venit stăpânitorii vecinilor să ni facă vizită, visita nu s'a înapoiat; ne-am încunjurat cu un zid de despreț, și dincolo pe acest zid de despreț popoarele balcanice s'au dezvoltat totuși...

„Ar fi trebuit însă ca astăzi glasul nostru să hotărască în Balcani, voința noastră să fie voința hotărâtoare acolo. noi să fim centrul firesc de alipire pentru popoarele din Peninsula Balcanică, pe când astăzi toate se fac deasupra capetelor noastre și în paguba noastră.

„Nici comerțul nostru nu pătrunde în Balcani, nici politica noastră n'are legături în Balcani, nici viața noastră culturală n'are prestigiu pentru Balcani. Umblând după fantasmelor Apusului, am pierdut realitatea Răsăritului... Am pierdut realitatea Răsăritului ca și cum am putea schimba fatalitatea geografică, ca și cum am putea muta hotarele și le-am putea alunga în Apusul acela unde știm sau credem că este începutul neamului nostru. Facem o greșală politică după alta, și aceste greșeli nu pot fi repetate, fără ca după scăderea prestigiului să nu se ajungă la primejduirea existenței Statului românesc.“

Am fi putut avea, nu numai legături cu Bulgaria, cu Serbia, ale căror interese corespund așa de mult cu ale noastre, cu Grecia, dar noi singuri am fi fost în stare să reunim aceste State cu Statul turcesc într'o legătură indisolubilă, care i-ar fi pus pe toți la adăpostul amestecului continuu, dăunător și jignitor, al Austriei și Rusiei în Balcani. Da, noi am fi putut realiza această confederație, care s'a cerut de mult — și mi s'a cerut și mie părerea, pe care am exprimat-o în acest sens cândva, într'un răspuns al meu unui ziar al Turciei nouă —, și din această înțelegere ar fi rezultat ceva care ar fi împiedecat războiul, l-ar fi făcut cu totul inutil, anume acea autonomie a Macedoniei, care, pe altă cale și prin stăruința altora, mai interesați, nu se putea îndeplini.

Așa ne-au găsit ultimele împrejurări. Politica noastră externă consistă în necondiționata alipire la Austria. După 1877, din indignarea împotriva Rusiei, din frica față de viitoare încălcări ale ei, am încheiat o alianță ale cărei condiții nu le cunosc, ba nu știu măcar dacă e ceva scris. Ni-ar putea spune d. ministru de Interne, dar tace. Poate nu știe nici dumnealui, și poate nu știe nici șeful liberalilor. căci această extraordinară politică se razimă pe ignorarea totală din partea tuturor, și vai de poporul a cărui politică externă se chiamă așa pentru că i se face în afară: în afară de hotarele sale ca și în afară de interesele sale!

Războiul a început în Balcani. Cu câtvă timp înna-

inte, contele Berchtold, cancelariul austro-ungar, Austriac ca nume, Ungur ca suflet, a apărut la Sinaia. Ce voiă d. Berchtold? Evident că unul care cunoaște pe Români din Ardeal din legăturile pe care le au cu nația sa, voiă să vadă cum ne înfățișăm și noi, și desigur a plecat cu părerea că maghiarismului i-ar fi mai ușor să aibă de patru ori mai mulți Români dintre noi decât Români de dincolo, fiindcă suntem nesămănat mai comozi decât dânșii, mai maniabili, mai supuși. La plecarea sa, cinevă a spus undevă că România va ieși mai mare, și atât ajungea ca să ne liniștească: și de data aceasta Austria eră să îngrijească de lucrul nostru, permițându-ni a face politica internă pe care o cunoaștem cu toții, și care ne-a ținut în loc doi ani de zile.

N'ajungea atâta: într'un timp când se putea aștepta un războiu austro-rus, trebuia să se dea iluzia că România va merge împotriva Rusiei. De aceia s'a înfățișat în pompă mare la București șeful statului-major cesaro-regal: d. Konrad de Hötendorf a venit ca să fie văzut și ca să ne compromită prin aceasta, pecetluind înaintea tuturor dependența noastră.

S'a întâmplat însă că Austria, care țintia înaintea de toate să împiedece întărirea Serbiei din care pot rezultă pentru dânsa cele mai mari primejdii, în Bosnia și Herțegovina ca și dincoace de Dunăre, a descoperit răpede că Bulgaria biruitoare poate fi de un și mai mare folos decât noi pentru urmărirea intereselor sale. Atunci, în aparență, am stat pe un plan cu Bulgarii, iar, de fapt, în atenția monarhiei mai jos decât dânșii. Mai e nevoie să spun ce a decurs din această nouă situație?

Astfel de împrejurări trebuie să ni servească însă de învățătură, și două sunt marile foloase ale neizbândeii noastre.

În jurul nostru avem astăzi popoare care și-au desăvârșit unitatea. Bulgarii nu mai au nimic de reclamat dela nimeni, ba încă ei țin supt stăpânirea lor atâtea elemente eterogene. Serbia are de reclamat doar ce se păstrează de Austro-Ungaria. După cinci sute de ani Albanezii iese din mormânt, întemeind un Stat ale cărui limite sunt cu mult mai mari decât formațiunile politice albaneze mai vechi. Grecia a căpătat tot ceea ce putea cere

păstrându-se în marginile cuminenției. Așa fiind, noi rămânem singura națiune neîntreagă, care se mulțamește cu această situație, care-și interzice, și nu numai în lumea oficială, cele mai firești așteptări pentru viitor.

Căci e un adevăr de sociologie, din acelea care rezultă din dezvoltarea popoarelor, dacă nu din obișnuitele lecții de Universitate, că o națiune trăiește pentru a produce o cultură, pentru a face ca toți membrii săi să se împărtășească de dânsa, dezvoltând puteri morale care duc la organizații politice unitare, prin care apoi cultura națională poate fi introdusă și apărută în jocul complicat al civilizației universale. Acestea nu sunt lucruri pe care le dorim să fie, ci lucruri care sunt, cu sau fără voia noastră, ori a altora.

Și, dacă România se resemnează la situația ei de astăzi, dacă ea înțelege să rămâie, contra așteptărilor dușmanilor săi chiar, o formațiune politică definitivă în provizoratul ei nenorocit, atunci, eu o spun lămurit: păcat de silințele cui au întemeiat-o, și blăstămat să fie chiar ceasul în care ea s'a întemeiat, fiindcă, în loc să fie un element de grăbire, de ușurare a dezvoltării naționale, ea este, prin interesele speciale pe care le creiază, o piedecă în dezvoltarea națiunii. Da, e sigur că, dacă România n'ar exista, frații noștri din Austro-Ungaria cel puțin, și-ar încorda puterile proprii până la paroxism, știind bine că n'au nimic de așteptat decât dela ei înșii, pe când, așa, ei văd România alergând în ajutor și ea nu sosește, ei se sprijină pe un ajutor al României, care nu se înfățișează în clipa trebuitoare, și ei sunt expuși să cadă prin slăbiciunea razimului pe care și l-au ales. Scădem astfel, în loc să creștem energia neamului nostru.

A doua învățătură privește noile împrejurări balcanice. Măcar acum să facem silința cea mare de a ne coborî într'o viață care supt atâtea raporturi pleacă din îngăduința și ajutorul nostru. Să fim mai mândri și mai harnici! În loc de a ne certă pentru puncte de graniță, să ne înălțăm până la conștiința că putem domina, că suntem chemați a domina, dar nu prin nedreptate și silă, ci prin cunoașterea, supravegherea și armonizarea intereselor naționale în luptă. Fiindcă nouă ni trebuie aceste interese naționale împăcate pe baza dreptății, pentru ca

În această împăcare singură să găsim apoi sprijinul întru îndeplinirea datoriei noastre celei mari. Pe cei mici să-i apărăm împotriva celor mari, pe cei nedreptățiți împotriva făcătorilor de nedreptate. Și o spun lămurit acum eu, iubitorul „de Bulgari“, că, dacă mâne, într'un conflict dintre Bulgari și Sârbi, pe care-l deplor d'innainte, noi am îngădui ca Bulgarii să săvârșească un act de violență care li-ar da predominarea necondiționată pe malul drept al Dunării, și noi n'am interveni cu toate puterile noastre pentru a împiedeca această încercare de întărire a unuia singur, s'ar săvârși o crimă de Stat.

Nădăjduiesc că așa ceva nu se va întâmpla și că, unind grija unui mare ideal, care este o mare necesitate și o posibilitate rațională împotriva căreia nu se pot ridica astăzi nici aliații de cari se cuvine a țineă seamă în margenile tratatelor, cu grija imediată a unui echilibru balcanic care să-și aibă rădăcinile sale în dreptatea națională, pretutindeni satisfăcută, dar neîntrecută de nimeni, vom ști să recăpătăm, prin puterea unei națiuni mari și inteligente, măcar o parte din terenul pe care incapacitatea clasei diriguitoare ne-a făcut să-l pierdem până acum.

X.

Protocolul — pe care nu l-am votat — s'a primit. Intrasem în normalitate. Comisiunea de delimitare se luptă greu cu zgârcenia colegilor bulgari, fără a stârni o mare emoție în opinia publică. Parlamentul se închisese. La banchetul din Caracăl, ministrul de Interne declara cu mândrie că anul 1913 se va numi „anul Silistrei“. Te omorau prin birturi și gradini cu „Amintiri din Silistra“. Profesorul G. Popa Liseanu fusese însărcinat a scrie istoria Silistrei, și cartea apăruse în momentul când se rupeau negocierile pentru delimitare.

Eră un spectacol comic, din nenorocire foarte comic.

Furia nehibzuită a d-rului Danev și a partidului militar din Sofia ne-a salvat; ea a înlocuit, prin nebunia ei, lipsa noastră de înțelepciune și pregătire. Cu ordin formal, Greci și Sârbi au fost atacați, legătura lor rupta la Ghevgheli, și războiul a pornit în toată regula, înaintea Europei uimite: *S'a putut crede ca acest atac neloial va izbuti, că Bulgaria va lua tot ce va voi, că ea va realiza, peste drept, prin trădare și silă, idealul unui imperialism arogant, lacom și desmățat.*

La congresul naționalist din ziua Înălțării s'a pus întrebarea: ce va face România. Unii asigurau — din intrigă politică poate — că *ea va sprijini, pentru a face plăcere Austriei, plină de vechea ei ură împotriva Sârbilor, pe Bulgari.* „In acest caz, vom fi noi aici pentru a împiedeca strivirea Sârbilor“, a fost răspunsul ce am dat la întrunire. Iar la 7 Iunie „Neamul Românesc“ semnală asasinatul din Constantinopol al Marelui-Vizir Mahmud Șefchet ca răsbunarea unei facțiuni împotriva unui „om de facțiune“.

Mahmud-Șefchet, Marele-Vizir, a fost asasinat de un cafegiu oarecare, plătit pentru a îndeplini această faptă de sânge.

Cu dânsul nu dispăre un element indispensabil în viața nenorocitei Impărății, unul din acei oameni cari singuri pot stăpâni haosul crizelor politice. Din potrivă, el a fost unul din factorii cari le-au provocat, prin silnica înlăturare a lui Abdul-Hamid, prin întronarea în locul Guvernelor nule de cabinet, a Guvernelor pătimășe de partid, care sunt, desigur, la un popor incapabil de a se manifesta în afară de stăpânitorii săi, o și mai mare nenorocire. A conspirat, a trădat, a prigonit, a căzut cu năcaz și s'a ridicat prin lovitura de Stat a lui Enver, nu pentru a-și salva țara, — căci îi lipsia geniul —, ci pentru a-și scăpa de pe peire partidul.

A câștigat o singură mare biruință acest Sirian aspru,

venit din locurile unde viața omenească nu se cruță: aceia care i-a îngăduit să intre în Constantinopol ca triumfător. Eră al doilea cuceritor al Stambulului. Cel d'intăiu, Mahommed al II-lea, a creat prin cucerirea sa Impărăția, împotriva dușmanilor legii sale, cellalt, împotriva fraților de lege, apărători simpli și fanatici ai tradițiilor sacre ale Islamului, a distrus-o prin cucerirea sa.

Cei ce vor veni după dânsul nu vor plânge pe mormântul acestui om de facțiune pe care uri de facțiune l-au omorât.

Apoi, pentru ca să afirme principiul: „o singură atitudine ni se impune: a împiedica, fie și cu armele, ca Serbia să fie zdrobită“, se scriă acest articol:

Ziua de mâine poate aduce hotărîri mari pentru România și pentru neamul nostru întreg.

În adevăr, acest războiu început cu declarații de naționalism romantic, de pietate creștină, de patimă pentru dreptate pare că nu voiește să mai iea sfârșit, și tot așa de puțin tulburările interioare pe care le provoacă zi de zi. Bulgaria stă gata să se încaiere cu Serbia ajutată de Grecia. Se cere din Sofia îndeplinirea fără discuție și fără zăbavă a tratatului, secret până ieri, prin care i se lasă ei Macedonia, iar Sârbii cari o ocupă declară că n'o vor părăsi cu niciun preț, pentru că au dat mai mult decât se prevede în tratat și n'au primit, la rândul lor, niciun ajutor.

Țarul a intervenit cu un ucaz de pace cum nu se întâlnește în legăturile dintre Statele independente, oricât de mare ar fi unul și oricât de încurcați ar fi ceilalți, mult mai mici, oricare ar fi chiar solidaritatea slavă și dreptul îndătinat al Rusiei de a conduce orchestra cu bagheta care poate și lovi pe cine s'ar face vinovat de o acțiune „criminală“, nu în ea însăși, ci fiindcă jignește interesele rusești.

Dar Slavii de peste Dunăre au numai ce li se cuvine. În loc să păstreze, ca bunul cel mai prețios, alianța cu atâta greutate dusă la bun capăt și consfințită prin victorie, în loc să caute soluții mijlocii, de autonomie inter-

națională a pământurilor disputate, în loc să cheme prin mărinimia ușoară biruitoșilor Turcia la o trainică prietenie și să ajute România, printr'o atitudine potrivită și prin concesiuni înțelepte, a se desface din itele meșteșugit țesute ale vechii intrigi austro-ungare, — Bulgaria, Serbia, Grecia își ascut din nou săbiile pentru a se spinteca reciproc. Ce poate fi mai natural decât întoarcerea pe acest drum de dușmăniei balcanice a celor două influențe nefaste care și până acum au făcut atâta rău popoarelor dela Sudul Dunării: a Austriei exploatare și a poruncitoarei Rușii?

Din partea noastră, e limpede pentru oricine că o singură atitudine ni se impune: a împiedeca, fie și cu armele, ca Serbia să fie zdrobită. Bulgaria vrea s'o facă pentru a mulțami Viena, căreia existența însăși a Serbiei gata de luptă pentru Bosnia și Herțegovina, îi e un spin în ochi. Dar tocmai pentru a face ca Serbia să-și poată îndeplini în viitor misiunea națională, asemenea cu aceia care ne așteaptă peste Carpați, suntem datori a interveni. *Data aceasta, se poate spune cu drept cuvânt că peste Dunăre se discută chestia Ardealului.* Nu putem avea deocamdată o Confederație balcanică cu noi în frunte; ei bine să nu avem măcar ca singură putere hotărâtoare o Bulgarie prietenă cu Austria și înțețită de Austria, care o va ajuta din rășputeri să crească, împotriva noastră.

Se pare că data aceasta suntem gata. Vom rezolvi afacerea Berman Juster și afacerea Bogdan-Pitești, care îndușmănesc pe domni ministri ai colaborării; vom rezolvi-o poate împreună cu chestia șefiei conservatoare și a Guvernului de împărțire a puterii între mai multe clientele conservatoare, dintre care una, cea mai puternică — dar atâta numai! —, e a d-lui Tache Ionescu. Un Guvern mai tare va lua conducerea afacerilor: misiunea lui, așa de grea, va fi aceia de a pune de acord interesele României în gâlceava dintre aliați — chestie de moment — cu idealul firesc al poporului nostru întreg — chestie a viitorului românesc.

Vor fi liberalii, cârmuitoșii de mâne, oameni cari să afle — cum se zice — „formula“? Să vedem!

„Acțiunea Guvernului în acest sens va fi sprijini-

nita de toată opinia publică“ eră încheierea articolului urmator, scris în seara de 14 Iunie:

Poate că acum peste Dunăre războiul va fi și pornit, aliații de ieri prinzându-se în nebuna îmbrățișare a celei mai sălbatece uri și arătând astfel lumii întregi cât de mult li lipsește încă până la acea cultură morală, sprijinită pe drept, care singură face, și a doua zi după cele mai strălucite biruințe, ca o națiune să fie respectată. A doua, a treia oară Țarul a bătut din picior obraznicilor copii ai slavismului sudic, iar babele diplomatice din Viena, șirete și econoame de orice cheltuială proprie, își freacă mâinile că prin această breșă a unui furios antagonism pentru Macedonia își poate face intrarea din nou vechea influență austriacă, a cărei lozincă e: câștig fără strădanie și jertfă.

Bulgaria e desigur cea mai vinovată. A căpătat toată Tracia, cu strălucitul Adrianopol, a pătruns până la Marea Egee, în care dorește să aibă chiar o insulă. Apare ca moștenitoarea cea mai larg îndreptățită în Balcani. Până la Dunăre nu mai e un Stat ca dânsa. Europa răsună de faima biruințelor căpătate într'o campanie fără păreche de fericită. Ei nu, e prea puțin, mai nimic: îi trebuie Macedonia, toată Macedonia!

„Frații“ de acolo sunt îndeobște o poporație slavă cu caracter special, cu trecut deosebit — afară de momentul răscoalei lui Samuil, care n'a dat un Imperiu —, cu îndreptare mai mult spre Apus; dela Sârbii lui Ștefan Dușan, marele Țar mort poate în Devol, după ce-și așezase Patriarhul la Ipec, și înmormântat la Uschiub, au luat țara hordele turcești. Acuma Sârbii au recucerit-o. E o supremă umilință pentru oastea regelui Petru să iasă din hotarele Macedoniei ca să între Bulgarii numai pentru că — ce e drept! — nimeni n'a muncit acolo, pe terenul bisericesc și școlar, ca dânșii.

Dar Bulgaria obiectează un tratat formal și nu vrea să fie seamă că el n'a putut fi executat în războiu, deci nici după pace nu trebuie să fie executat.

De aici războiul: el pare inevitabil. Acuma niciun principiu nobil, nicio idee morală, niciun drept incontestabil nu stă scris pe steagul cu care Bulgarii pleacă

împotriva Sârbilor, spre a-i despoia, ba chiar spre a-i nimici. Și ceiace a împiedecat până acum intervenția României a fost caracterul de legitimă revendicație națională a războiului cu Turcii.

Acest motiv nu există. Și, la rândul nostru, vorbim. Acțiunea Guvernului în acest sens va fi sprijinită de toată opinia publică.

„Vom face deci războiul“ erà formula care se impune; afirmând-o la 22, adăugiam reserva, care s'a adevărit pe urmă în ce privește „organizarea și conducerea“ — înțeleg: cea diplomatică.

Peste Dunăre a început războiul.

Nu l-am putut preveni, datori suntem însă a-i împiedeca urmările rele pentru noi.

Unul singur nu trebuie să dicteze în Balcani, oricare ar fi acela.

Trebuie să împiedecăm sila prin silă, fără ca pentru aceasta să pierdem nădejdea de a îndreptă pe cei silnici, după dovada greșelii lor, spre buna înțelegere de care, de fapt, și ei ca și noi au nevoie.

Cine vrea un războiu de cucerire pe pământ străin e un aventurier răufăcător, cine vrea să ne lase spectatori ai unei încăierări din care învinșii nu se vor mai ridica, acela e un laș.

Intre unii și alții e locul oamenilor cari în deplina liniște a sufletului înțeleg că sunt neplăcute și grele datorii care trebuie îndeplinite, fără entusiasm, dar fără șovăială.

Vom face deci războiul.

Națiunea noastră a fost totdeauna în stare a birui. Vom avea prilejul să judecăm și *celălalt* factor: organizarea și conducerea.

Și neînduplecați trebuie să fim față de aceia cari nu-și vor fi îndeplinit toată misiunea...

Și aceste idei se completeaza prin cele ce spuneam înainte, dar tot în Iunie, la întrunirea Ligei pentru Ardeleni:

În jurul nostru se petrec fapte; să vorbim măcar de fapte. Căci, dacă ar fi să ne întrebăm de unde a venit, în timpul din urmă, tot răul, nu știu dacă ar avea mai puțină parte flecăria zădarnică decât chiar lipsa de entuziasm pentru cauzele mari.

Să-mi dați voie să vă amintesc unele lucruri, care astăzi își au prețul lor.

Acum cinci ani se ținea aici o întrunire publică, și aceia chemată de Liga Culturală. Lumea eră mai multă decât în astăseară, când petrecerile chiamă aiurea pe aceia al căror loc ar fi aici, unde se vorbește de interesele esențiale ale neamului nostru, iar nu, în acest ceas, când primejdia ne amenință din toate părțile, acolo unde se desfășură luxul nerușinat, desfrâul lenei, risipa unei averi câștigate cine știe cum.

Eră vorba de un războiu între Austria și Serbia, care-i stătea în drum, împiedecând-o de a înnainta spre Mările-Sudului. Erau oameni între noi cari credeau că trebuie să mergem cu Austria.

(Un glas: Jos Austria.)

Nu: jos Austria, ci sus România; jos păcatele noastre: luxul nostru, dihonă dîntre noi, mizerabilele interese de partid care ne sfășie... Jos *acestea*, și sus România nouă, curată, unită și tare!

Și, deci, eră vorba ca, în schimbul ajutorului dat Austriei, să ne mărim dincolo de Dunăre, să căpătăm valea Timocului, unde sunt Români, mulți Români. Și Liga a ținut acea întrunire. Ea a hotărît să se îndemne factorii conducători la părăsirea „alianțelor costisitoare și periculoase” cu vecinul cel mare dela Apus ori cu vecinul cel mare dela Răsărit și să se încerce legătura cu cei mici, în fruntea căroră, ca număr, ca însușiri, ca tradiții, avem dreptul să stăm. Și să arăte în același timp drumul care duce la frăția cu Italia, amintindu-se că, unde se ridică steagul italian, putem merge cu încredere.

(Voci: Trăiască Italia.)

Aceasta eră hotărîrea tuturor conștiințelor libere din România. Erau însă și conștiințele celelalte, ale României oficiale. Și acelea, desprețuind moțiunea unei adunări populare, au trecut înnainte, pe drumul care-l cunoaștem. Și cu folosul pe care-l vedem.

Datoresc aici o lămurire: N'am nicio ură împotriva altei națiuni, altui Stat. Abia ajungem, câți suntem și cum suntem, să ne putem iubi îndeajuns. Nici năcazul pentru că Austria aliată nu ne-ar fi servit bine în ultimele împrejurări, servind mai bine pe alții, nu-l pot împărtăși, cum nu pot împărtăși invidia pentru succesul aceluia. Să-mi permiteți a fi prea mândru și pentru un sentiment și pentru altul. Nu pun în comparație câți suntem aici, pe pământul nostru actual, ci câți suntem de toți, pe tot pământul care de drept e al nostru, și, dacă e așa, nu simt inferioritatea noastră față de nimeni dintre cei mai de aproape. Iar Austriei îi recunosc bucurios că, lucrând cum face, urmează cum crede, interesele ei. Atâta zic numai că nu pot fi și ale noastre, că *de această Austrie, care e o Austro-Ungarie, cu tot mai multă preponderență maghiară, ne desparte tot trecutul și că ea împiedecă tot viitorul nostru*. N'avem o armată și o diplomație, care nu poate fi numai pentru deosebiți tineri de origine greacă, ca să fim târâți veșnic după politica celor din Viena.

Să nu-i ținem de rău. Și, mai ales, să nu cumvă să li cerem lucruri pe care nu vor și nu pot să le deie. *Ce avem de cerut, să ni cerem nouă*. Și vă asigur că *putem da*.

Iată un exemplu acum în urmă. Ne-am adunat pentru a lămuri pe toți asupra loviturii ce s'a dat, peste munți, Românilor prin crearea unei episcopii de limbă greacă-veche — de ce nu asiriană? — și de predică maghiară pentru Români cari, chiar dacă și-au uitat întru câtva limba, nu vreau să se recunoască drept Unguri. S'a „protestat“ și la noi și dincolo. Au „protestat“ episcopi, cărturari: cu ce folos? Cu niciunul. Dar, când, în satele menite noului episcop, țărănimea s'a împotrivit, cu preoții în frunte, *de aceasta a trebuit să se iea act*. Astăzi sunt oameni în temniță pentru rezistență. Temnița e o lună școală. Intre ei se află și părintele Murășanu; am spus și aiurea și o spun și aici: *acesta, și nu altul, e cel mai mare om de Stat al Românilor din Ungaria*. Pentru că om de Stat e *acela care opune primejdiilor ce amenință nația sa toată energia de care e capabil*.

Să facă așa și alții! Acei cari ar putea, și, totuși, n'o

fac. O spun limpede, căci doar n'am venit aici să ne lăudăm. Obiceiul de a ne tămâia între noi e peste măsură de nenorocit. Să ni spunem adevăruri: cât de depline și cât de crude! Ei nouă, și noi lor! Popoarele bărbate așa fac. Și astfel li putem zice fraților de dincolo. *nu* faceți voi, cei din clasele de sus, culte și bogate, tot ce se poate face pentru a vă mântui frații cari rezistă din toate puterile unui admirabil instinct. Sunteți cetățeni ai Ungariei, legal de o potrivă cu ceilalți, aveți conștiința că nu e nimeni mai vechiu acolo decât voi și părinții voștri, că nu e bulz de pământ în care să nu fi picurat sudoarea și sângele vostru. Atunci *de ce răbdați?* Și cum voiți ca din răbdarea voastră să nu se întetească prigonirea dușmanului? Uitați-vă la țărani, învățătorii noștri acolo ca și aici: ei *nu rabdă* și sunt gata să sufere pentru aceasta.

Dar ei nu pot da tot. O *parte* trebuie neapărat s'o dea cei de-de-asupra.

Să nu ne răzimăm prea mult pe școli. Ele se duc. Le petrecem cu lacrimi, dar se duc. Și, unde sunt chiar, ce folos poate aduce un biet om bolnav, obosit, adesea aproape necărturar, între cei patru pereți ai unei colibe pentru copii goi în vreme de iarnă? Ce vine *după* școală pentru ca sfaturile ei să nu piară?

Deci *cartea* ni trebuie, *cartea poporului*, simplă, caldă, bună. Prin toate granițele s'o strecurăm, cu primejdia vieții s'o răspândim. O școală veșnic vie să fie sufletul fiecărui Român. Bătrânul, femeia, copilul mai vârstnic să fie învățători în locul învățătorilor. Nebiruiți învățători, fiindcă nimeni nu-i poate ști, urmări și pedepsi. Astfel vom scăpa *sufletul* fraților noștri. Și, în luptele dintre neamuri, *atâta trebuie*.

Bani mulți sunt necesari pentru aceasta, și-i cerem. Dacă frumoasele doamne și darnicii domni dela Șosea de astăzi ni-ar fi dat cât au cheltuit pentru o zi de petrecere, ar fi o sumă însemnată. Să dea: să-i silim să dea; să-i denunțăm dacă nu dau. Ori, altfel, să iasă dintre noi, căci, în clipe ca acestea, nu mai putem răbda pe cei fără suflet ori cu *alt* suflet decât al nostru. Să dea și ceilalți, cât de puțin, — și vom avea milicane pentru mântuirea sufletească a atâtor Români!

Nu vreau să plecați de aici cu un sunet zădarnic de

cuvinte în urechi. În adâncul sufletului păstrați cu credință ceea ce cu credință vi s'a spus. Suntem la un ceas mare: ori jertfim pentru a fi, pentru a crește, pentru a ne întregi, — căci măcar astăzi putem să spunem ceea ce alții au făcut, putem declara lămurit: că, dacă este ca România să rămâie ce e acuma, mai bine nu s'ar fi întemeiat România, oferind celorlalți Români un sprijin înșelător, care-i împiedecă de a se lupta din toate puterile lor. Să avem curajul de a dori pentru toți numai un steag! Ori, dacă nu suntem capabili de conștiință și de sacrificii, spuneți-o și alergați la petrecerile din fiecare zi: se va ști atunci că tot ceea ce au câștigat într'un șir întreg de generații vitejii și cumiștii, s'a pierdut de o singură generație, incapabilă și putredă, mâncată de lăcomii nesățioase și de nemăsurate ambiții!

XI.

Mobilizarea a fost ea smulsă de mișcarea de stradă pornită de la Capșa cu dd. Jean Sturza, de la „Cuvântul“ d-lui Virgil Arion, colonel Lambru, — care, ca și d. Sturza, s'au grăbit, înrolându-se, a dovedi că pun fapte în sprijinul părerilor lor —, și alții, cari nu vor uita să însemne partea ce au avut la acest „act național“? D. Maiorescu va vorbi, dacă va crede de cuviință, d-sa care, cu toată reserva aristocratică și profesorală a ființei sale, a fost silit să arăte mulțimii imense, dar disperate, actul cu iscălitura Regelui. Mă voiui mărgeni să spun că *unanimitatea opiniei publice a precedat cu mult presiunea manifestanților de Joi seara*. Și voiui adăugi că nu văd de loc în această hotărîre, provocată de circumstanțele speciale ale unui războiu balcanic pe care Rusia prin telegrama Țarului îl de clarase de înaintea: *criminal*, continuarea acțiunii conservatorilor nemulțămiiți ori a liberalilor nerăbdători. Ce voiau aceștia, *eră o aventură* cu scopuri de partid; ceea ce s'a făcut — *și de aceia s'a făcut*

atunci, și nu înainte — erà un act necesar, ieșit din fatalitatea lucrurilor. De alminterea iată ce scriam la 26 Iunie:

I se pare „Epocei“, pe care o mulțamește războiul în sine, ca distracție patriotică pentru publicul de la Capșa, că, înainte de alte triumfuri, este acum în România unul: al d-lui Carp, deci al grupării de la „Cuvântul“, deci al d-lui Timoleon Pisani și al „Epocei“.

Așă să fie oare?

Ce a vrut d. Carp? *Cu Austria la Chiev prin războiul european.* Nu credeți? Cetiți cutare număr din „Cuvântul“, în care cu litere groase se precizează „atitudinea grupării: cu Serbia contra Bulgariei într'un conflict balcanic, cu Austria contra Rusiei într'un războiu european.“

Ce se face acum? *Se începe războiul împotriva voinței austriace, a urii naționale maghiare intrupate în sila bulgară.*

Și atunci: unde e, mă rog, „triumful politicei d-lui Carp?“

Fiindcă se mobilizează, fiindcă ne-om bate, indiferent cu cine, contra cui și de ce?

Dați-ni voie ca, în aceste ceasuri grele, totuși să zâmbim . . .

Și tot atunci, înainte de plecarea, în ziua de Vineri, premergătoare a mobilisării, pentru a mă oferi și eu ca atâția alții, scriam acest articol:

În acest moment trupele noastre permanente sunt înșiruite pe linia Dunării. În mijlocul unui mare entuziasm *real* în orașe, în mijlocul unei admirabile conștiințe de datorie în sate, se dă urmare ordinului de mobilizare pe care l-a iscălit Regele. În câteva zile, părându-se fără tristețe toate obiceiurile vieții normale, o armată de 450.000 de oameni, va sta gata să treacă Dunărea. Am spus-o și o repetăm: plăcut ori neplăcut, acest războiu e o datorie. Politica, pe care Bulgaria o duce cu cea mai totală lipsă de scrupule și de omenie

împotriva aliaților ei de ieri, împotriva „fraților slavi“, a tovarășilor de „cruciată“, pentru a face, prin acte de forță, prin cinice „fapte îndeplinite“, un mare Stat militarist, gata să sară în gâtul oricui, fie el și „Țarul liberator“, nu poate fi tolerată.

Și întru aceasta ne sprijinim pe aceleași principii conducătoare care în cursul toamnei și iernii trecute ni împuneau să combatem ideia unui războiu peste Dunăre. Principiul național, care nu îngăduie unui Stat să râvnească stăpâniri cu sila asupra unor teritorii care nu-i aparțin vădit sub raportul limbii, al sângelui și al conștiinței. Și principiul că pentru păstrarea neatârării adevărate a tuturor Statelor dintre Marea Egee și Carpați trebuie o bună înțelegere permanentă, o confederație sinceră și trainică, iar nu pânda neadormită a celui mai tare împotriva celorlalți, fiindcă atunci trebuie să intervie toți ceilalți pentru a-l rechemă la realitate.

Acest Balcanic mai tare și mai dârz decât ceilalți nu s'ar fi mișcat însă dacă n'ar fi fost neconținut înțețit de acea Putere, care, neavând ea însăși, din punct de vedere național, dreptul de a exista, face tot ce-i stă prin putință pentru a împiedeca, a slăbi și a încurcă viața națională a altora.

E Austro-Ungaria, „aliata“ noastră de ieri, aliata de azi a Bulgariei, aceia care, pentru a sfărâma influența Rusiei în Balcani, pentru a distruge blocul național amenințător pentru dânsa, pentru a scădea și primejdui, pentru a anula ca viitor Serbia pe care o urăște din tot sufletul, a îndemnat din răzputeri pe grandomanii din Sofia să atace, în plină stare de pace și alianță, pe Sârbi ca și pe Greci, rupând la Ghevgheli legătura dintre dânșii.

Și tulburătoarea de pace care se ferește totdeauna de a-și urmări scopurile cu propriul ei risc, ci-și cumpără succesele cu sângele și banul altora, mai aveà un motiv ca să provoace împrejurările care azi ne aruncă în luptă.

Acest motiv e dorința lui Berchtold, reprezentantul intereselor pur maghiare — căci Maghiar e, nu Austriac — la oficiul Cancelariatului din Viena, *de a face cu neputință o încercare a României către Ardeal.*

Pe câmpiile Bulgariei România trebuie să învingă.

Nu putem admite o altă ipotesă. Dar, a doua zi după victoria ei, ea ar avea nevoie de un oarecare timp ca să se refacă. *Și acel timp sunt hotărâți Ungurii să-l întrebuințeze pentru a dărâma cetățuile vieții naționale a Românilor de dincolo, pentru a-i brusca, a-i demoraliză, a li smulge din inimi speranțele cu care s'au ținut până acum. Machiavelul maghiar crede că-și va fi îndeplinit astfel toată datoria, nu față de monarhie, de care-i pasă cât ni pasă și nouă, dar față de națiunea sa.*

Să știm deci pe cine avem înaintea dincolo de Dunăre. *Puterea va fi a Bulgariei, ideea va fi a Austro-Ungariei.* După ce vom impune punctul nostru de vedere, vom ști iarăși pe cine trebuie să ni-l atragem din nou și pe cine trebuie să-l urmărim cu o ură neîmpăcată.

Pentru țărani dadusem în ultimele doua numere ale foii pentru popor aceste învățături, care poate și ele și-au adus roada:

1.

Războiul între creștinii de peste Dunăre și între Turci s'a prelungit peste toate așteptările, creștinii aceștia voină s'o isprăvească cdată, să-și iea tot ce este al lor sau li se pare că ar fi. S'a mai adăugit pe urmă vrajba dintre Bulgari de o parte, — cei mai tari și cei mai mândri și lacomi — și dintre Sârbi și Greci, de alta, pentru pământurile dobândite, pe care trebuie să și le împartă și nu lasă nici unii nici alții. Ba poate că stăm chiar în pragul unui războiu, și, pentru că noi avem datoria ca la hotarul nostru să oprim pe cei mai puternici de a împilă și a despoia pe cei mai slabi, e de crezut că, dacă se va ajunge la o încăierare nouă, și noi ne vom amestecă.

Dar, cum se tot zăbovia pacea tuturora cu Turcii, care numai ieri a fost încheiată, și cum se iviau alte semne de furtună în zare, multă lume-și zicea că în țările ce au avut să poarte războiul, ținându-și toți bărbații voinici sub arme, va fi lipsă a mijloacelor de traiu, ba chiar foamete curată. Căci, atuncea când brațele vâjnoase sunt prinse pe pușcă, cine va mai înfige fierul

în brazda primăverii ca să aibă cu ce să se hrănească toți împreună?

Și iată că războiul și frica de războiu n'au încetat, soldații n'au fost trimeși pe la casele lor, taberele sunt încă pline de oameni și cu toate acestea în Bulgaria ca și în Serbia — țările care trăiesc din lucrul pământului — s'au făcut sămănăturile, și o să se mănânce pâine din anul acesta greu, stropit cu sânge. Dacă nu va fi atâta cât să se poată vinde peste hotar, dar cei din partea locului vor găsi la întoarcere pământul acoperit de roadă.

Prin ce minune oare?

Printr'o minune pe care orice neam o poate face, dacă a fost crescut așa încât să fie vrednic și de ispravă. Cei rămași la vatră, moșnegii, copiii și mai ales femeile s'au apușat de lucru, cu mâinile lor slabe, nedesăvârșite ori frânte de vrâstă. În loc să plângă pe cei morți, pe cei răniți, în loc să ofteze de dorul aceluia pe cari-i așteaptă de atâta vreme, și-au făcut mândria lor din a-i înlocui. Astfel fiecare va fi fost mai mare decât de obicei, la acest ceas fără păreche: bărbații au fost viteji, femeile au fost bărbați.

E lucru de învățătură pentru oricine.

2.

Abia stau să se încaiere prietenii cei buni de până ieri, pe cari i-au legat setea de pradă și dorința de a-și răzbună asupra Turcului pentru multul rău ce li-a făcut în cursul vremurilor. Grecii nu sunt așa de înviersunați să sară în capul Bulgarilor, cu cari se ceartă pentru portul cel mare și vestit al Salonicului, unde trăiesc însă mai mult Jidani, dar Sârbii și Bulgarii sunt chiar la cuțite.

Data asta, dacă-și sar în cap, *va trebui să ne amăstecăm și noi*, și nu se va găsi om cu judecată dreaptă care să nu înțeleagă că de silă am făcut-o, pentrucă nu mai putem răbdă.

Intr'adevăr, Bulgarii vor fi având ci drept ori ba asupra Macedoniei, părțile de la Apus, ce se țineau până mai ieri de Impărăția turcească și în care s'au așezat prin biruință Sârbii. Dar un lucru e sigur: că ei. Bul-

garii, au ajuns așa, de cred că nimeni nu li mai poate stă împotriva și că tot ce se află peste Dunăre al lor trebuie să fie.

Păcat că oameni așa de viteji, așa de gospodari, cu atâta iubire pentru țara și neamul lor cad la rătăciri așa de rele și de primejdioase!

Fiindcă, dacă e pe aceia, nu numai că se jignesc Sârbii, cari stăruie în credința că aceia pe cari i-au desrobit de la Turci nu sunt Bulgari, ci Sârbi ca și dâșii, nu numai că se ating și Grecii, cari trag nădejde să păstreze locurile unde sunt ostașii lor, dar nici nouă nu ni poate veni la socoteală, de loc, ca, după biruința cea nouă asupra creștinilor, o singură Putere să steie în fața noastră la hotarul de Miazăzi. Și mai ales una care arată că yrea gâlceavă cu lumânarea și pe care Austro-Ungaria o ațâță într'una să facă în viitor ce va putea ca să ne împiedece pe noi să luăm dela Unguri și Nemți Ardealul, Banatul, Crișana, Maramurașul și Bucovina, pământurile noastre înstrăinate.

Dacă deci pornesc Bulgarii să nimicească pe Sârbi, ne vor găsi în cale și pe noi. Așa pare să fi hotărât și Regele nostru.

Se apropie ceas mare: *să ne ținem gata!*

XII.

Am vazut și eu de aproape ce s'a petrecut în acele zile mari de la sfârșitul lui Iunie și începutul lui Iulie. La București, Vineri, orașul eră îmbrăcat în tricolor, oameni din popor veniau să-ți vorbească de la sine și-ți spuneau lucruri despre care credeam că numai în cărțile noastre, necetite, se poate vorbi. Automobile și trăsuri duceau crainicii cari, în sunet de trâmbiți, vestiau pregătirea de războiu. Seara, la întoarcere, garile, cu mărfurile debarcate, cu trenurile navalite de rezerviști, își schimbaseră toata înfațișarea. Toți sătenii tineri de pe Teleajen se aruncau la ușorul nostru tren de munte și chiotiau de rasunau văile. Iar unul cu glasul și duios și

viteaz strigă odată: „Iiii, și eram să mă însor și eu în toamnă, dar acuma!...“. Fețele îngrijorate de dimineață, cu ochii scotocitori, cu întrebările bâjbâitoare dispăruseră. Femeile treceau în căderea serii cu secerile pe umăr, tăcute, pe gânduri. O datorie trebuia îndeplinită: fiecare o primia. Trebuia oare mai mult?

Sâmbătă seara, aceeași lume țărănească o luă de vale. Plânși erau numai ochii oamenilor „culți“. Ceilalți mergeau în grija soartei, cu un vădit *simț nou* în cautatură. Eră tăcere într'o mulțime așa de mare. La o gară au cântat copiii aruncând flori pe ferestre. Un „intelectual“ pe care l-am văzut apoi și în București prin automobile, îmbrăcat tot civil, batjocuria și cârtia. Ceilalți mergeau fără vorbă. De ce ar mai vorbi? E vre unul care să nu știe ce gândește cellalt?

La Ploiești orașul eră răsturnat cu totul. Trenuri militare treceau neconținut într'o beție de *entusiasm popular, adevărat*. Cântec după cântec, urale după urale; din când în când gluma, neapărată, fără care nația aceasta nu poate face lucruri mari. Regimentul 40 Calugareni, al Bucureștenilor, venia din Dobrogea. ca să-și completeze cadrele. Prietenul meu, colonelul Petala, a poftit, între ofițerii cari-i sunt în cel mai intim înțeles al cuvântului colaboratori și tovarași, și pe profesorul voluntar, și tot timpul sunau imnurile din gura ofițerilor ca și din ale soldaților. Și eră așa de grav, așa de mișcător „La Arme“ al lui Iosif: foile de seară anunțau moartea lui, de o congestie cerebrală. Dar el eră aici, cuprinzând în avântul sufletului său mare pe atâția gata să se apropie în alte lumi de dânsul.

Am răsbătut cu greu printre mașinile ce alergau din toate părțile. Gara București nu eră de recu-

noscut. Innauntru și în afară, pe scări, pe coperișuri, pe mașină, prinși cu mânilor dē gâtul locomotivelor, erau miile de mii, nesfârșite, ale sătenilor de toate vâsteele, cari alergaseră la razboiu. Erau și femei între dâșșii, multe, până la batrâna șubredă, toate fara un strigat, fara o lacramă, cu o singură dorința: sa-i vada, sa-i mai vadă până la-sfârșit, până ce se va închide ușa căsarmii asupra soțului, fiului, prefacut, prin uniforma sprintenă, în soldat. Pe lespezi, pe pamântul gol stăteau întinși între saci și lazi, cu mântăli albe, cu sumane pe dâșșii, oameni nenumarați, cu ochii deschiși mari, privind aiurea, cu o solemnă liniște pe fețele lor.

În dosul stației toate trăsurile și automobilele erau prinse. „Sunt boierești“, ni se răspundeă. O, și acum acest cuvânt rau!... Prin mulțimea ce umpleă toate strazile într'un singur val, femeile strângându-se fricoase lângă barbați ce păreau că visează, cu figuri poetizate de necunoscutul tragic ce li se deschideă înaintee, eu îmi căram bagajul, lăsat de un rezervist caruia i se isprăvise puterile. Iar undevă, în așteptarea ceasului când clopotele în toată țara erau sa sune, un piano sună și un glas de femeie umpleă de cântec tot cuprinsul stradei zbuciumate.

Apoi a doua zi, între cei gata de plecare, Biserica Alba plină de flori, de faclii aprinse, de lume în lacrami. Acolo pe catafalc între cununile legate cu tricoulul eră Iosif, și totuși el nu eră. Se pierduse în zbuciumul uriaș și dădeă glas simțirilor rasvratite, pornite spre luptă, setoase de hiruință. Și eră să mearga cu ei, peste vai și dealuri și ape și salbateci munți vrajmași, eră să meargă cu ei. cei meniți morții, el acel care stăteă acum dincolo de moarte...

*

Am văzut regimentele trecând pe Călea Victoriei. Lumea aveà ochii umezi. Nu strigà nimic: așa suntem noi. Ei mergeau drepți, hotarîți, unii din cei mai batrâni crunți în privirea fixă. Și, la un semn, cântau: un imn de astă iarnă, care se desfașură în tragănata plângere de doină. Și din el un strigat se desfaceà: „Sa trecem Dunărea!“. Il scoteau așa de salbatic, de sfâșietor în patima și în duioșia lui, încât pareà ca auzi rasa însăși cerându-și hotarul, rasa care a dat Dunării atâta sânge și o iubește pentru aceia așa de mult.

*

Ei se duceau, și sa ramâi lipit de un „birou de censura a presei“... Erau acolo tot cunoscuți, în civil și în uniformă. Cu câtă jenă o îmbrăcai când știai ca vei ramâneà aici, la „partea sedentara“ sau că vei merge cândvã, cu corespondenții de răsboiu..., acolo unde nu e „durere nici suspin“. dar nici fapte. Am și acum o senzație de adâncă neplăcere când väd odaia plină de oameni, dar goală de lucru, de la Ministeriul de Razboiu, cu freamatul neplăcut al automobilelor rechisiționate, care permit unui privilegiat sau chiar unei familii întregi să poarte eleganta bereta specială, micul automobil de metal la guler și să nu se despartă cu totul de viața de până acum. Mai târziu am văzut și automobilul în primejdie, făcând recunoașterea îndrazneața, întorcându-se cu gloanțe în scânduri. Dar nu-mi aduc aminte să fi vazut lumea bună care se coceà la soare pe piața dinnaintea Ministerului de Răsboiu.

Intr'un birou se controlà scrisul presei. In zadar. Cei tari, „cu legături“, scriau ce voiau. Cine ar puteà urmări și pedepsi?... De altminteri presa străina erà admirabil și imediat informată. Se redactau și

buletine: aveau așa de puțin de spus, în discreția impusă și exagerată, încât mai târziu se notă decesul cailor armatei din Cadrilater.

Numai astfel am aflat însă trecerea trupelor la Ostrov, intrarea în Silistra, printr'un asalt al caveriei care se așteptă la rezistență. Ministrul de Războiu venise pentru a luă răspunderea. Când s'a trecut de linia pichetelor, mulți din soldați au plâns de bucurie.

Aveam misiunea de a informă foile străine. Circulara mea însă n'a pătruns până la ele. Și nici scrisorile mele, afară de *una*. De ce?... E așa de neplăcut, să fii pus, după o viață de muncă, acolo unde vrei să fii de folos și nu poți fi. Am tradus, înainte de a plecà unde doriaș, câteva instrucții și am dat, ici și colo, câte un articol din cele anonime, pe care de obicei ziarele le refuzau. Să-mi fie iertat a reproduce din ele:

1.

Pentru a înțelege lăcomia și furia cu care Bulgarii pot luptă împotriva unor frați de sânge cari sunt și frați de arme, trebuie să ni dăm seama de felul cu totul ciudat în care ei își văd trecutul.

O privire istorică din „Écho de Bulgarie“ socoate la 50.000 numărul Bulgarilor intrați cu Asparuc în Balcani. E o curată închipuire. Niciun izvor nu dă nicio cifră. Erau mult mai puțini. Zisul Asparuc, cunoscut numai cu numele și cu prada, ajunge aici un filosof politic. El știe că Slavii din Balcani, incapabili de a se guvernà singuri, au nevoie de un șef, de o „disciplină de Stat“, căci doar erà un „bărbat politic cuminte“ cu „intuiții luminoase de viitor“, reprezentând o „elită de oameni de guvern“.

Chiril și Metodiul întemeiază, nu o civilizație slavă, ci una „bulgară“. Alfabetul chirilic e alfabetul bulgar.

Domnul Micev, autorul articolului, descopere că, în

veacul al X-lea, Preslavul, Capitala Bulgariei, devenise nepatriotic, „antibulgar“, și atunci Macedonia s'a revoltat pentru.... „ideia bulgară“. În lupta Țarului Samuil din Ohrida, sprijinită de Vlahi și Albanezi, d-se vede o „epocă glorioasă“ a... „sentimentul național bulgar“. Samuil însuși e un „Hamilcar“, incarnația vie a „patriotismului bulgar“. Dacă Impăratului bizantin i s'a zis „Bulgarocton“, ucigător de Bulgari, aceasta înseamnă că acești Bulgari politici erau și Bulgari „naționali“.

Răscoala lui Petru și Asan, „Vlahi“, Români pentru toată lumea, e pentru d. Micev „insurecția de la Tîrnova“. Dacă noul Stat cucerește răpede Macedonia, aceasta se datorește unei „conștiinți bulgare la populațiile slave din peninsula“. Se reuniau astfel „fragmentele deosebite ale patriei bulgare“.

Și, de fapt, mai trebuiau doar trei sute de ani ca să se știe, în Apus, ce e patria și ce e nația! Și toate aceste Țarate nu erau decât niște imitații stângace, niște simple contrafaceri ale Bizanțului, de teorie „romană și ideal „roman“.

Pentru astfel de oameni fără critică și stăpâniți de prejudecăți naționale, la 1878 „fenomenul acesta s'a produs“. Pentru că „aceleași cauze au aceleași efecte“, noua Bulgarie e... „învierea Imperiului Asaneștilor, cu dreptul la aceleași granițe“ — și la noi, după concepția curentă dela Sofia! — „și cu aceiași tendință de a se așeză în Constantinopol“.

Tratatul dela San-Stefano ține seamă de acest drept.

Acest tratat rupându-se din neinteligența Europei, „Bulgaria se reface de la sine. Statul lui Asparuc de la Dunăre creiază din nou Imperiul“.

Deci: Afară cu Serbii din toată Macedonia! Ea trebuie cuprinsă în hotare care „au fost totdeauna ale Bulgariei în cursul lungii sale istorii“. Că n'a existat o jumătate de mie de ani“, ce are a face, — nu-i așa?

„Bulgaria nu se va da înapoi înaintea niciunui fapt pentru a smulge Macedonia jugului grecesc și sârbesc“, aceasta n'o spune d. Danev, dar o spun intelectualii din Sofia.

Și acest lucru, însușirea, fără drept național și istoric, a Macedoniei întregi, a Traciei întregi, pe baza unor ficțiuni istorice, trebuie s'o împiedece, nu numai Sârbii

și Grecii, direct atinși, dar și noi. Avem destul două Împărății lângă noi; a treia nu ne trebuie.

2.

Acum câțiva ani, când stăteam ca prinși în vraja teoriilor născocite de rivali ai neamului nostru și din care nu puteam să ieșim pentru noi nici cinste, nici folos, spuneam după dânșii, cari dintr'aceasta trăgeau și folos și cinste, ca Impărăția bulgărească cea d'întâiu, a „bărbatului politic“, și încă „de ordine“, Asparuc ar fi stăpânit și dincoace de Dunăre. Și eram gata să jurăm că, dacă nu încercarea de Stat a lui Samuil „Țarul“ din Ohrida, care cu silințele Românilor și bieților Albanezi s'a întemeiat și s'a ținut, apoi măcar ce-a de-a treia Impărăție. a Asăneștilor, pe cari învățații ce nu ne iubesc îi fac buni Bulgari din drepti „Vlahi“ ce erau, că măcar această de-a treia și ultimă „Impărăție“ bulgărească a fost doamnă peste pământurile noastre.

De fapt *nu e nimic din toate acestea*. S'o știm și s'o spunem cu orice prilej: și în cărțile de școală. Bulgarii din toate trele „Impărățiile“ au vrut numai să înlocuiască Bizanțul, pe care-l imitau, îl contrafaceau, și cea mai înaltă ambiție a lor era să-și așeze căpeteniile barbare în Constantinopol, în sfântul și strălucitul Țarigrad. *De Dunăre nu purtau grijă decât prea puțin, ca și Bizantinii înșii înaintea lor*, iar dincoace de Dunăre, prin păduri dese, smârcuri adânci, primejdioase „rovine“ și sate sărace, *ce erau să caute*, atunci când li zimbiă la Bosfor cetatea împărătească!

Doar cândva să fi avut ei unele părți de pe lângă Giurgiu, de unde s'ar trage numele județului *Vlașca*, recunoscând însă că aceste locuri, unde vor fi ținut ceva ostași, erau „Pământul Românesc“, „Țara-Românească“.

În toata povestea luptelor și biruințelor lor până la căderea din 1393, *Bulgarii nu pot numi una singură cu un nume românesc. Aici nu s'au bătut, aici n'au izbândit. aici n'au cucerit.*

Iar noi la ei, — unde n'am fost oare, unde pot să între ai noștri fără a călca pe urmele înaintașilor?

Nici nu se făcuse Domnia Țării-Românești, și Românii de aici, cu un fecior de Craiu unguresc așezat

peste Români din Ardeal, și nu peste Sași, cari aveau privilegiu și nu se luptau peste hotare, au mers la *Vidin* și la *Plevna*, pe la 1270, — biruind.

S'a făcut Domnia din Argeș. Când, la 1330. Sârbii au prăpădit, la Velbujd, la acel Chiustendil, unde se bat și acum, pe Bulgarii Țarului Mihail, *noi i-am apărât pe aceștia*, și pentru înrudirea dintre neamurile domniitoare. Prin noi a putut să se impuie, în locul candidatulului adus de Sârbi, acela pe care-l sprijiniam noi, Alexandru, care ținea pe o Domniță. Căci în același an, după lupta din Balcani, noi eram întregi și rupeam în bătaie pe Ungurii regelui Carol-Robert, afirmându-ni neatârarea.

Când a murit Alexandru, la 1365, noi am pus Țar în Vidin pe fiul său Sracimir, fiul Domniței și soțul altei Domnițe. Când el a fost gonit de Unguri, *noi am luat și am ținut Vidinul*. Apoi noi l-am dat înapoi, și prin noi Țarul a stat acolo până l-au răpus Turcii.

Și pe atunci, Domn fiind Vlaicu, *am stat în Nicopol, prin anii 1379*. Și, peste zece ani, Mircea fiind Domn, *am stat și în Silistra. Aveam și Chilia și gurile Dunării toate: moștenirea lui Dobrotici, pe care nimic nu-l dovedește Bulgar, eră a noastră*.

Nu trecuseră zece ani dela moartea lui Mircea și nepotul său Dan a cercetat tot malul Dunării ca biruitor și *a luat iarăși Silistra*. La *Colubaș* am apărât Sârbia pe moarte.

Cu Ioan Hunyadi, Român și el, am fost pretutindenii în Serbia, în pasurile Balcanilor, la *Varna*, în 1444, de unde numai noi am găsit cale de scăpare: am fost la Cosovo din nou, și am fost poate și la *Belgrad*, apărându-l de Mohammed al II-lea, în 1456.

Peste zece ani eram dela un capăt al Dunării la altul cu Vlad Țepeș, și în *Rahova* eră căpitan Neagoe.

Iar la începutul veacului al XVI-lea strângeam la noi zecile de mii ale Bulgarilor fugari cari se închinau nouă ca unor mântuitori.

După un veac de suferințe, ne-am întors. Cu Mihai Viteazul am pătruns pretutindenii, la *Vidin*, la *Nicopol*, la *Ruscucul* ars de noi, la *Silistra*, nimicită, în *Dobrogea* toată, plină de țeranii noștri. Mitropolitul de Târnova eră vechil de Mitropolit în Moldova. Ca „stelei lor răsă-

ritene“ i se închinau biruitorului, intrat până la *Plevna, Florentin, Vrața*, pe când cetașii lui alergau spre *Adrianopol*, episcopii și fruntașii bulgari.

Și, când Mihai a căzut, Radu Șerban a văzut iarăși *Siliștra și Dobrogea*, cucerind. Innaintea lui Matei Basarab se înfățișau solii Bulgariei chemându-l ca stăpân. Până și Mihnea al III-lea a dus după 1650 prada românească acolo.

Apoi, peste două sute de ani, în cari *am ajutat și ocrotit*, unde năvălisem și stăpânisem, a venit 1878. El e în conștiințele noastre încă.

Dar e bine să se știe astăzi, și de cei cari nu cred, și de cei care-și pierd firea de bucurie, că, la noi, cei de acolo *n'au fost, iar noi timp de șese sute de ani am fost pe acolo!*

3.

Astăzi, când mobilizarea României a ajutat esențial cauza dreaptă a Sârbilor, astăzi, când oricare ar fi șovăielile momentului, o acțiune militară împreună cu Sârbii pentru a impune Bulgarilor legături corespunzătoare interesului balcanic general și bine înțeles, poate să înceapă, astăzi când se deschide perspectiva — de ar fi cine să se gândească la aceste lucruri! — a unei alianțe *naționale* cu Sârbii, pentru triumful în viitor al intereselor unei națiuni ca și ale celeilalte, să-mi fie îngăduit a aminti o zi mare pentru amândouă neamurile, zi când s'au aruncat cuvinte care nu trebuie uitate nici-odată.

Maghiarii se ridicaseră la 1848 pentru a rupe definitiv cu Austria, pentru a impune celorlalte popoare forma lor națională într'o Ungarie liberă și unitară din punctul *lor* de vedere.

Se știe că aceste popoare s'au împotrivit și că atâta sânge s'a vărsat, într'o beție de sacrificiu și eroism, pentru ca, împotriva apăsătorilor, copiii Românelui să vorbească românește și ai Sârbului sârbește, — ceace, cu ajutorul lui Dumnezeu, s'a și făcut.

Precum, astăzi, goarna și clopotul au trezit din șesuri și văi sutele de mii, þucuroase de toate pentru cinstea și mărirea neamului, tot așa atunci din tot Ar-

dealul au pornit, la semne tănuite de chemare, zeci de mii de țărani români cari lângă turnurile bisericii din Blaj au jurat că Români voiesc să rămâie, întemeind și acolo, în țara Impăratului, națiunea, politică românească.

În aceiași zi la Carlovăț, centrul lor bisericesc, se adunau Sârbii, ale căror drepturi din vremea colonizării erau călcate în picioare. Și aici în fruntea credincioșilor stătea Vlădica. Și aici s'a hotărât a se cere Impăratului, în schimb pentru o nezguduită și devotată credință, autonomia națională, prin unirea cu Croația, cu Slavonia, cu Dalmația. Cum cerusem noi o căpetenie națională, o cerură și Sârbii din Ungaria, — pe cari Kossuth îi numia, „nu o nație, cum se cred, ci o adunătură de hoți“ — cu un Voevod.

Iar la urmă se votă următoarea hotărâre, pentru amintirea căreia s'au scris aceste rânduri:

„Călăuzită de un sentiment de sinceră prietenie pentru poporul român și asociindu-se la toate progresele pe care le poate face în dezvoltarea naționalității lui, animată de dorința ca poporul român să izbutească a se uni ca nație, adunarea arată nădejdea de a vedeă întărindu-se între Sârbi și Români aceste raporturi frățești și fâlo-sitoare ambelor părți“...

Luptând totdeauna alături de frunțașii rezistenței românești, bătrânul Polit, care-și serbă dăunăzi aniversarea de optzeci de ani, nu făcea decât să urmeze această tradiție din 1848¹.

Unirea aceasta, aclamată în acel an de criză între Români și Sârbii neliberi, trebuie s'o prefacem, *pentru ei*, în unirea dintre Statele libere: România și Serbia.

4.

Eră spre sfârșitul anului 1866. Carol I-iu, bătrânul rege glorios de astăzi, care hotărăște cu puterea armatei și poporului său, soarta Europei sud-ostice, eră un tânăr principe venit a doua zi după o conspirație și o schimbare de regim, nerecunoscut de Puteri și amenințat încă

¹ Între luptătorii pentru cauza sârbească a fost și colonelul Draculici, al cărui nume îl arată urmaș de Români.

de Turcia, geloasă, ca oricine se simte slab, de drepturile ei formale.

Dincolo de Dunăre nu eră o Bulgaria. Grecia se găsiă încă în anarhia care a urmat dărâmarea tronului lui Othon de Bavaria. Dar Serbia lui Mihail Obrenovici, tânăr, entusiast, patriot, bun administrator, organizator de mâna întâia, iubit cu devotament de poporul său, ajunsese la o însemnată putere militară și ardeă de dorința luptelor: cel mai puțin lucru pe care i-l puteau da Turcii, vechii stăpâni, eră părăsirea imediată a cetăților pe care le ocupau încă. Și, în Muntenegru, căruntul Craiu de astăzi eră un șoim focos, visând mărirea războaielor.

Când știrea că Turcii intervin împotriva noului principe român se întări, Dumitru Brătianu merse la Belgrad, și răspunsul îl știm azi prin rapoartele rezidentului român în Serbia, I. A. Cantacuzino, păstrate în Biblioteca Academiei Române, supt n-l 604. D. Ristici. în numele lui Garașanin — prim-ministru — a declarat atunci că, *„dacă Turcia ar năvăli pe teritoriul român, Guvernul sârbesc n'ar putea răspunde de agitațiile ce ar putea să se isce în Serbia“*.

Eră de ajuns pentru Marele-Vizir, care, după câteva luni, dădea prințului Mihail „paza“, adecă stăpânirea, cetăților disputate.

Mulți credeau însă că această mare concesie ar fi imposibilă. Mulți dintre Sârbi, cari ardeau de dorința neatârării: se cumpărau cai, se arvuniau arme la Hamburg și la Londra, se spera Bosnia, fie și supt forma unei atârării de Imperiu, cu Mihail ca guvernator. Și Rusia, prin consulul Șișchin, Hartwig-ul de acum jumătate de veac, suflă în foc din rășputeri.

Așa fiind, România n'avea numai datoria de a se asigura față de Turci, ci și *acea de a luă poziție față de războiul care trebuia să hotărască asupra moștenirii lor*.

Pentru aceasta se trimese la Belgrad Cantacuzino, Zizin pentru intimi, viitorul traducător al lui Schopenhauer și unul din cei mai inteligenți și culti oameni de cari puteam dispune atunci.

Avem instrucțiile lui; trebuia să cerceteze totul cu luare aminte: partide, armată, organizare, legături cu Europa. Trebuia să afle care va fi atitudinea Serbiei în

„drama ce se va desfășura în provinciile creștine ale Imperiului Otoman“ și în „vasta conspirație“ ce-i pregătește ruina. Va căuta „cea mai strictă intimitate“. „E probabil“, urmează instrucțiile, „că vi se vor face propuneri (ouvertures) pentru o alianță a României cu Serbia. Fără a le răspinge, vă veți țineă totuși într'o rezervă prudentă“, obiectând „lipsa de instrucții precise“ și situația grea internă; va spune că „pentru noi mișcarea orientală a izbucnit prea curând, căci nu suntem pregătiți pentru dânsa și că avem nevoie să ne reculegem și să ne organizăm pentru a putea lucra serios“.

I. A. Cantacuzino fu bine primit, „nu solemn, dar cordial“, deși nu reprezintă un Guvern recunoscut, deși corpul diplomatic îl ignoră total. Prințul Mihail, înainte și după soluția chestiei cetăților, înainte și după vizita sa la Constantinopol și primirea în cale de către noi (primăvara anului 1867), îl trată cu o deosebită simpatie. Garașanin doriă vădit legături mai strânse, și, dacă nu vorbi de ele, aceasta se datorește faptului că Guvernul Ștefan Golescu treceă peste agentul său, pentru a corespunde direct cu Ministeriul din Belgrad, mărgenindu-se de altfel la demonstrații goale.

Odată cu ivirea primăverii, Cantacuzino merge și la Cetinie. Fu primit în portul Cattaro de vărul și aghiotantul principelui muntenegrean, căpitanul Stanco Radonici. După un drum de șase ceasuri călare, eră în Capitala Muntenegrului. Nichita I-iu îi vorbi călduros: „eră gata să-și jertfească tronul pentru ideia iugoslavă“; pe Ruși nu i-ar admite niciodată ca stăpâni, deși l-au ajutat de fapt și mult. Cât privește Serbia, el dorește, nu împăcarea ei cu Turcii, ci lupta, biruința, mărirea ei. Mișcat, el își însuși cuvintele predecesorului său Danilo către prințul sârbesc vecin: „*Constituie Regatul Serbiei, și eu voi fi fericit să stau cel d'intăiu de sentinela la poarta palatului domniei tale*“.

Reținut până în Dumineca următoare, Trimesul român, care fu decorat cu Ordinul Danilo — principelui Carol i se trimese apoi prin Radonici marea-cruce, și acestuia i se făcu o primire „regală“, — luă parte la un mare ospăț. Erau de față rudele principelui și toți Voevozii. Nichita bău pentru „consolidarea legăturilor ce trebuie să unească România cu Muntenegrul“, precum și

pentru prosperitatea celor două țeri. „Trăiască principele Carol I-iu!“ Și de trei ori asprii războinici ai muntelui sălbatec strigară pentru Carol I-iu: ura!“.

Peste câteva luni, Guvernul nostru schimbă pe Cantacuzino, jignindu-l grav, cu un om ca literatorul Radu Ionescu. Dar sub impresia vieții din Belgrad, a scnelor dela Cetinie, cel d'întăiu agent al nostru în Balcani scriă direct principelui aceste rânduri, care sunt și azi *programul oamenilor ce știu vedeà în viitor*:

„România, care astăzi ocupă, material și moral, rangul întâiu între Statele creștine din Turcia, ar riscă foarte mult, mi se pare, să-și piardă preponderența în opera ce se face pentru a aduce independența lor într'un viitor mai mult sau mai puțin depărtat, dacă s'ar lăsa întrecută fie de Slavi, fie de Greci. Sârbii mai ales, prin conglomerarea lor cu Bosnia, Herțegovina, Muntenegrul și Bulgaria, ar formă un Stat numeric mult superior României; cred că pentru a păstră influența și prestigiul ce ni asigură azi superioritatea imensă ce avem asupra tuturor acestor populații prin civilizația noastră, bogățiile noastre, comparate cu ale lor, trebuie să tindem a sta în fruntea mișcării de emancipare, chiar dacă n'am avea nimic de câștigat pentru moment ca teritoriu (ceea ce, de altfel, e încă o chestiune de discutat!)...

„Trebuie să ne organizăm și să ne ținem gata, așa încât să putem prinde momentul favorabil pentru a imprimă noi mișcarea și să nu ne mărginim numai a o urmă. Menținerea preponderenței noastre nu se poate face decât cu acest preț.“

Sfatul acesta nu l-am urmat. Imprejurările ni-au impus acum să luăm această cale. O amintire pentru omul cuminte și prevăzător care la 1867 judecă astfel!

5.

Poporul român din neam în neam a fost viteaz. De când se pomenește de neamul nostru, pentru vitejie am fost ceruți, întrebuițați și acoperiți de laude. Ne-am ținut, puțini, săraci și neluminați, prin cea mai autentică vitejie, aceia dela Posada împotriva cavalerilor îmbrăcați în zale ai lui Carol-Robert regele unguresc, pe care l-au pus pe fugă țărani cu zeghea pe umăr. aceia dela

cetatea Dâmboviței, când altă oaste ungurească abia a găsit hotarul, aceia împotriva lui Sigismund ca rege al Ungariei, în munții Muscelului, aceia din care Matei Corvinul s'a întors cu spinarea pătrunsă de săgeată, aceia din codrii Bucovinei și, peste un veac, în aceleași păduri bucovinene, în desișul Cosminului, când oști polone întregi au zăcut supt pădurile prăbușite, aceia în care Săsimea Ardealului și-a părăsit tunurile la Feldioara. Și biruințele asupra Turcilor, la Rovinea Doljului, pe văile muntene unde se strecurau cetele unui Vlad Țepeș la ceas adânc de noapte, în smârcurile primejdioase ale Bârladului, în marginile Dunării-de-jos, de-asupra Dobrogii. Până la epopeia minunată a lui Mihai, care a trecut peste hotarele țării sale, purtând steagul cu vulturul, din văile Plevnei, din marginea Adrianopolului până în munții Maramurășului și supt zidurile apărate de Poloni ale Hotinului.

Dar vitejia noastră a făcut cinste tuturor steagurilor. Cu călăreții noștri a făcut Ioniță Vlahul, un stăpân de turme, Impărăție pentru Bulgarii cufundați în umilința stăpânirii grecești; pe carele lor cu boi au rătăcit în văile Asiei țărani români apărând de Turci, supt cei d'întăiu Paleologi, Impărăția șubredă a Bizanțului.

Eram la Cirmen când a căzut Serbia macedoneană, eram la Cosovo când a perit Craiul Lazăr al noii Serbii dunărene. Apăram Caffa genoveză din Crimeia împotriva Tatarilor și Turcilor, în același timp când cu sânge românesc se udă brazda biruinții la Sântimre, la izvoarele Ialomiței, în văile Serbiei, în strâmtoarele Balcanilor și până la Varna, de-asupra Mării. unde a murit un rege și un cardinal înaintea unei năvăliri turcești care s'a ferit de noi, vechi și cunoscuți dușmani. Cazacii Niprului, viteji temuți de toată lumea turcească. în mijlocul căreia se iviau neașteptat ca niște minunați săvârșitori ai răzbunării creștine, cuprindeau în număr mare flăcăi de-ai satelor noastre, cari au făcut să se ridice flăcările nimicirii și supt zidurile Țarigradului: viteazul Ioan Potcoavă, care a murit după o scurtă domnie, de sabia călăului polon întetit de Turci, înfruntând pe creștinii cari îl jertfiau și pe regele lor mișel și învățând pe ucigătorul său cum se dă lovitura, eră un fiu al satelor Moldovei.

Și la alte războaie mari ale lumii ni-am luat partea.

smulgând cu silinți îndelungate și cinstite gloria. Marele rege polon Ioan Sobieski a dus dela un capăt la altul al luptelor sale regimentul cu căciuli al Moldovenilor. La Petru-cel-Mare, sfătuit de un cărturar român, Nicolae Milescu, Apostol Chigeciu, cu cetașii lui, înfățișă avântul moldovenesc. „Leul nebiruit“ al Suediei, Carol al XII-lea, a ținut cu sine până la sfârșit ca o scumpă comoră de vitejie pe Sandu Colțea, care, dus în Siberia de Ruși, s'a smuls de acolo încercând pe ghița veșnică drumul spre libertate și care a fost biruit și silit la întoarcere numai de dorul țerii sale.

Ruși, Austrieci au venit în părțile noastre, cu măguleli pe buze și sila în brațe. Cea mai credincioasă vitejie li-am închinat-o și unora și altora îndată ce ni-au pus o armă în mână. La Comana, Pârnu Cantacuzino, neam de Domn, a perit cu toți ai săi ca să nu dea înapoi înaintea Turcilor, și în Basarabia, luată la 1812, se născuseră atâția războinici cari fără să știe ajutaseră Rusia a desface în două Moldova lor.

Și, în acest timp, înaintea oștilor lui Napoleon I-iu, ca și, pe urmă, înaintea celui de-al treilea Napoleon, țărani români din Ardeal, din Bucovina, au stat până la moarte lângă steagul Domnului și Impăratului lor. Prin ei, într'un războiu pierdut, s'a făcut vestit podul dela Arcole. Mormintele vitejilor Români de peste munți umplu și azi de cruci glorioase cimitirile Bosniei.

Nu e popor în Balcani, la liberarea căruia să nu fi curs sânge românesc, hrânind rădăcinile puterii sale. Cu Cazacii Țarului, Români au venit în ajutorul lui Caragheorghe, începătorul Serbiei moderne, și Grecia datoroște în mare parte ființa sa de astăzi yoinicilor fără teamă din munții Macedoniei; a doua zi după sânge-roasele asalturi dela Grivița, Bulgarii au apărut fără lanțuri înaintea lumii.

Dar e vitejie și vitejie.

Una cere anume împrejurări ca să se ivească și să crească până la cucerirea celei mai strălucitoare glorie. Ca „furia franceză“, ea cere izbânda repede și mare, dușmanul pus iute pe fugă, beția aclamărilor din partea popoarelor bucuroase. Ca energia germană, îi trebuie siguranța unei organizări superioare, unei conduceri fără

greș. Ca mândria engleză, ea pretinde împrejurări de viață deosebite pentru ca omul să se simtă om și să se poată avânta asupra dușmanului.

Vitejia noastră n'a fost așa. *Fără a cere nimic, ea a dat tot.*

Flămânzi și goi, în vreme de iarnă, după încăierările cele mai grozave, în ajunul atacurilor celor mai uci-gașe, fără nimeni care să-i deosebească și să-i laude, fără nădejde în răsplata materială și morală —, așa s'au purtat mai totdeauna ai noștri, din capul depărtat al vremurilor până în ziua de astăzi.

Totul vine la noi d'innăuntru. Ce e în afară ne poate înrăuri, ne poate bucura, dar nu e nevoie de nimic din afară pentru ca nebiruita pornire de vitejie să se petreacă.

Și nici greutatea, nici zăbăvile îndelungate, nici înfrângerile n'au rupt acest fier tare de vitejie țerănească. Mircea Bătrânul a fost fugar pe drumurile străinătății, și a rămas. Vlad Țepeș s'a ascuns în păduri, și s'a întors. Ștefan a fost strivit la Valea-Albă pentru ca după o lună să „călărească biruitor“ împotriva oștii păgâne. Petru Rareș a fost izgonit în Ardeal, și pe urmă și-a îndeplinit făgăduința de a fi „ceeace a fost și mai mult decât atâta“. „M'a învins Dumnezeu pentru păcatele mele, nu voi“, strigă el după risipa dela Obertyn, în fața trufiei polone. Mihai Viteazul n'a desnădăjduit după niciuna din loviturile de sus care îi sfărâmaseră puterea; a perit numai de mâna trădătorului, și în ajun biruise, și a murit zimbînd, cu așteptarea sigură a refacerii puterii sale pierdute, înaintea ochilor.

Cu toții, după zisa bătrânului scriitor, „căzuți jos, s'au ridicat asupra biruitorilor“.

Aceasta este tradiția noastră. Să n'o uităm, cei de sus. Cei de jos ne învață și astăzi: tăcuți, închiși în ei, hotărîți la orice, neînfrânați și neînduplecați, se duc cu buzele strânse la moarte, sau la glorie!

XIII.

În sfârșit raportul d-lui ministru de Războiu care-mi relevă dreptul ca profesor la Școala de Războiu și istoric al armatei noastre, m'a scăpat dintr'o

situație umilitoare. Majestatea Sa aprobă ca soldatul voluntar N. Iorga să poată urmări în voie toate operațiile militare. Le așteptam îndelungate și grele. Și provizia mea de energie credeam că o să-mi ajungă.

Reproduc de aici jurnalul meu de drum.

Încă de la ieșirea din București trupele apar în mers pe șoseaua ce merge către Apus. Au înfățișarea vioaie și veselă; li place de războiu, sunt bucuroși că ajută țării. Dar cred că recunosc alte două mari și puternice sentimente: acela ca sunt și ei ceva în aceasta țară, ei, cei mici, săraci, nedreptățiți, fără parte, că în ei razimă siguranța noastră a tuturor, ca de la ei se așteaptă gloria pentru toți, că ei pot urmări astfel opera îndeplinită veacuri întregi de înaintașii lor. Și, al doilea, că sunt liberi: liberi de grija de mâni, liberi de munca grea de mâni, pe arșiță, cu spinarea încovoiată asupra țernei înstrăinate, liberi de poruncă și de constrângere, de datorie și de apăsare, liberi în sfârșit de mediul sarac și umil, pe care l-a prefăcut întâmplarea în stralucirea uniformelor, în zângănitul armelor, în desfășurarea steagurilor.

Multe fețe cunoscute, mulți ochi bucuroși de întâlnire, multe gesturi de prietenie. Se striga și „Trăiască România“ în urma automobilului nostru, și acei cari scot acest strigat sunt dintre oamenii fara nume, cari țin înșa în inima lor caldă recunoștința.

Un cer plumburiu apasă înca, și pe lunca Argeșului cu sălciile rupte de furtuna, trece un aspru vânt de toamna. În marginea satelor, grupe de ferici, de copii se vită așă în neștire. Poate ca între

aceia cari vor trece 'n rânduri strânse, ori calari pe cai înalți, suiți pe chesoanele de fier, vor fi și dintre ai lor de acasă. Dumnezeu potrivește une ori și lucrurile cele mai neașteptate, și el poate aduce, numai pentru o caldă rugăciune de mamă, pentru o curată dorință de soție, pentru îngenunchierea copiilor nevinovați, pe cine vrea el, pe un anume drum al dorului...

Pretutindeni recolta e strânsa. De cine? Nu se vede. Totul pare pustiu. Rar câte o casă boierească ori câte o fabrică la o parte de drumul larg, nedet. Și viu e numai vântul care se înfurie și se vaietă, vii nori cari se frâng sus ca niște mâni desnădăjduite, vie amenințarea neagră a furtunii din față.

Au trecut pe aci oștile. Ici și colo un cal s'a abătut sfors de puteri și și-a încremenit ochii speriați: acum câinii smulg bucăți din coșul putred al hoitului și, așteptându-și rândul, corbi veniți de departe, plini de multa pradă a lunilor strașnice, se rotește nerabdători sa li vie și lor rândul.

Și de-odată se face o rapede luminare a bolții și ca un zâmbet înduioșat de soare, având în el ceva din toate urările și speranțele care s'au ridicat spre ceruri de la atâtea milioane, se coboară încet și plutește peste aurul aspru al clăilor, al miriștilor rase de secere.

*

În Alexandria e relativ liniște. Au trecut soldații. Abia ici și colo pâlcuri întârziate, ofițeri rămași în urma detașamentului lor. S'a vândut mult și bine; negustorii sunt mulțamiți. Ii chiama adesea pe bulgarește, și bunicii lor au fost în parte Bulgari cōlo-

nizați. Dar n'are a face: negoțul e negoț! Văd într'un loc o pancartă cu: „Trăiască România“. La colțuri de stradă cafeneaua face politică, singura politică de azi: a războiului.

Și, după ce orașul a perit în urmă, cu turnurile bisericilor sale, cu lungă linie verde a zăvoiiului, cu încetele ape ale Vedei, apar trupele. Intr'un șir nesfârșit se zguduie tunurile a două regimente de artilerie: oamenii drepti pe cai, cu frumoase fețe hotarîte, ofițerii sprinteni, prietenoși și încunjurați de prietenie. Nimeni nu ramâne în urmă decât acel trist soldat care ține de frâu, în marginea șanțului, calul căzut, pe lângă ochii în stângere ai căruia trec, framântând praful, tovarășii voinici cari vor avea parte de luptă.

Sunt căruțe de sanitari, fluturând steaguri albe cu crucea de sânge. Capete grase, speriate de Evrei iese de sub covergi, și comanda o au ofițeri cu ochelari ori cu tipuri și ticuri speciale. Și apoi, timp de mai mulți kilometri, se înșiră coloanele de muniții, trase de mărunții cai țărănești, cari-și încoardă micile trupuri slabe, cu atâta răbdare și bunăvoință, scuturându-și coama încâlcită.

*

La Turnu-Măgurele e ca un imens lagăr. Toate stradele sunt pline de bonete și tunici albastrii; toate spațiile libere sunt cuprinse de ostași în așteptare sau în odihnă. Grupe de ofițeri ocupă trotuarele ori aleargă după cele din urmă vești: între ei rezerviști pe cari viața i-a împodobit cu bărbi cărunte larg răsfirate ori i-a sucit, i-a frânt în luptele vieții. Un amestec de toate vrâstele, de toate gradele, de toate condițiile sociale, pe cari i-a strâns

aceiași poruncă și peste cari plutește aceiași chemare. E ca uriașa strămutare a unei nații: se mănâncă la colțuri de strade, se doarme pe pajiște și, mai ales — *se așteaptă*. O imensă așteptare, mai mult neliniștită decât îngrijorată, ca a marinarului care știe furtuna sigură și care dorește s'o poată înfruntă cu o clipă mai curând, pentru a o frânge și pentru a plutì pe valuri line, sigure.

*

La capătul orașului, spre podul de pe Olt, ploaia a lăsat ape revărsate, porumburi distruse, hoituri plutind în șanțuri și peste noroiul adânc al unei șosele defundate carăle grele cu provizii au săpat șanțurile adânci pe care le împietrește acum soarele. Supt paza câtorvâ soldați zăpăciți și unor milițieni puțin bucuroși de rolul lor se încurcă într'un haos infernal cai, roți înnomolite, căpițe de fân și grămezi de saci cari se clatină.

Și totuși e, relativ, liniște, pentru atâta frământare. Iar doi moșnegi albi la plete și bărbi, de sigur din cei dela '77, ni răspund frumos la întrebări și arată cu mâna drumul ce se poate luă; la capăt îi găsim iarăși: au mers înaintea noastră pentru bucuria de a vedea că ne-au putut scoate din nevoie.

Așă au fost pretutindeni bătrânii satelor țării. Cel de la Vlașca, așă de simplu și de mare când oferiă prefectului fiii săi toți, caii, boii plugului, carăle de luțernă și se arată supărat numai că nu e în stare a da mai mult; cel din Gorj care cerea să fie scris odată cu feciorul, pe care jurase să-l răsbune; cel din Romanați care se învoia, la gândul țării, cu toate po-verile și toate suferințele.

*

La capătul unei șosele mai bune, Corabia, șchelea

cea mare a Doljului, a făcut în ultimii ani progrese imense. Are largi strade drepte, cu case une ori foarte frumoase, în stil românesc și strain, cu mii de curate gospodării albe ale negustorilor, funcționarilor, țăranilor înstăriți din transportul grânelor, cu atâtea grădini înflorite. Este o piață foarte largă, cu basa unui monument, este o masivă biserică nouă, — și ce nu e nou aici!—; pe toate arterele principale, lumină electrică.

La 1877, când s'a întins podul trecerii în Bulgaria pentru liberarea de păgâni, — se mai văd stâlpii podului de atunci —, eră un sat mare. De atunci revărsarea bielsugului grânelor Olteniei a dat României un nou oraș, și unul care va crește răpede și se va întinde mult.

Acum însă, totul nu e decât un decor pentru grandioasa migrațiune rășboinică. Rășbatem cu greu printre întinderile păstrate pentru târgurile obișnuite și care acum cuprind o revărsare omenească uriașă, printre care se îndeasă carăle pline, vitele slobode, caii zapaciți de zgomot. La gară e cartierul princiar, și trenul special lucrat în atelierele de la Tver e păzit de jandarmi călări, cari, cu toata chivara înaltă, par scăzuți în ușoarele lor bluse de pânză. În tren locuiește „comandantul de capetenie“, Moștenitorul Tronului, foarte sprinten și întinerit cu mulți ani în ușoara-i uniformă albastră, și prințul Carol, pe care soarele l-a înroșit bărbatește. Statul-major e așezat și el în vagoanele de lux înțepinite pe linie și lângă care se poartă sfios, odată pe zi, singurul tren lăsat călătorilor obișnuiți.

În gara chiar, funcționează serviciul de informații. În clădirile publice s'a așezat Cartierul-General, cu toate împărțirile sale. Primăria s'a prefăcut în popota ofițerească, și seara se strâng acolo

sute de ofițeri, de o conversație variată și plăcută; între ei apare și cine n'ai crede: și d-rul I. Cantacuzino ca simplu locotenent medic. Casele particulare sunt pline de oaspeți: lumea se arată foarte ospitalieră. Prăvaliile sunt cercetate ca niciodată, și unele și-au lăsat în jos staturile de fier ale ușilor și fereștilor, căci marfa întreagă a fost ispravită. Pe toate străzile transporturile urmează aproape fara întrerupere.

Ele merg spre podul de 1.400 de metri, pe 140 de luni mari, pe care Geniul l-a așternut în șapte ceasuri și jumătate.

Drumul spre legătura nouă cu pamântul ajuns iarăși dușman după patruzeci de ani strabate, pe șosele noi, câmpii pe care le acopar mulțimile gata de plecare. O pădure de salcii frumoase, pline, al căror argint se mișcă lin la adierile vântului, a fost navălită naprasnic, spintecată în desigur, deschisă oștilor. În toate părțile zac ramurile rupte, surcelele pe care le-au scapat topoarele grăbite. Peste mlăștini au fost zvârlite poduri de scânduri pe care sutele de mii de pașuri le-au înfundat acum în apele murdare. În largile poiene care au fost silnic deschise așteapta aceia cari încă se pot odihni pe pamântul României. Rupti de oboseala marșurilor grele, îndelungate, cu povara raniței pe spate, cu jena bocancilor în jurul picioarelor, cei mai mulți s'au întins pe înalta iarbă înflorită și cu mâinile supt cap privesc printre ramurile împleticite spre albastrul sigur al după-amiezii de Iulie. O, de s'ar strânge laolaltă toată jalea ce se zbate în aceste piepturi puternice, toată hotărîrea care ține uscați acești ochi salbateci, tot avântul care pornește din aceste suflete tacute!

Drum la glorie, poate drum la moarte, drum drept

ia datorie, podul se aruncă dușman spre malul celalalt. Odgoanele groase de sârmă îl leagă de mal, luntrile mari de fier se urmează sprijinind platforma de scânduri care se mișcă. În dreapta și stânga, Dunărea curge largă, clipind argintiu din vârful valurilor ei ușoare, mai pașnică decât oricând în clipa tocmai când o înjugă un nou războiu. Dar ea a văzut multe, sorbind sânge și îngropând trupuri tinere în adâncuri, pentru ca pe urmă să se desfășure iarăși bucuroasă de îmbrățișarea soarelui, zimbând peste morminte umede, cu fire de sânge prinse în argintul ei vioiu și vesel. Și acum, când o străbat luntri, vedete, mașini cu motor, greoaie monitoare, când de pe pod lunecă din când în când poveri, cai ce se luptă cu valurile și cari înnoată din răspuțeri prinși de funia de scăpare, când tricolorul luptelor i se oglindește în unde, ea trece harnic spre Răsărit ducând povești bătrâne, isprăvi străvechi, amintirile multe ale tuturor strămoșilor, de la Traian care i-a înfipt stâlpi eterni în abisuri, și chiar înaintea de Traian, în negura sălbatecă a vremilor tracice, când ghiața-i se încreștă de copita cailor dacici. Cu multe nume, cu multe graiuri, în atâtea timpuri, i-a privit mergând tot așa, tăcuți, siguri de dânșii, indiferenți de soarta lor, spre ursita de peste apele ei. Și ca o mamă care și-a văzut de atâtea ori fiul întorcându-se biruitor, ea râde la vederea oștilor noastre.

Un regiment de infanterie pe pod. Nu sunt, cetiturile. nici steagurile pe care le vezi, nici muzica al cărei ecou îți pare a-l prinde cu urechea. E un lucru serios și grav acel care se petrece aici. Mișcări violente, ba chiar numai ritmul greu al pasului obișnuit pot clintii din legăturile lui podul de vase, care se mișcă la fiecare nou avânt al mulțimilor înarmate.

Pasul se face ușor, lin, cercetător; ochii privesc întrebători în zare; cei mai slabi de înger scot boneta și-și fac cruce, ca și cum nu i-ar vedea nimeni, ca și cum singuri ar sta înaintea primejdiei. Cei mai mulți însă au bărbăția mută, care nu clipește, a omului pe care nesiguranța ursitei nu-l înspăimântă: căci ce e o viață de om înaintea acestor valuri veșnice, acestor ceruri nemărgenite, acestei datorii cu neputință de înlăturat? Pe lături merg cu pas sigur ofițeri de toate vrăstele, în ochii cărora n'am văzut lunecând nicio îndoială. Și ceasul întoarcerii nu-l putea spune niciunul dintre dânșii, cum nu îndrăzniă să-și spuie că între acei ce se vor întoarce va fi și el.

Dincolo, malul tot înnegrește de oameni. Dar nu e mulțimea bucuroasă de aici, care să-i încunjure de iubirea înduioșată a căutătorilor. Totuși sunt sate românești sau romanizate¹, unul așa de mare cum e Ghighen — de unde, prin colonizare, Ghigiul nostru de lângă Ploiești —, unde se fac săpături pentru a scoate din pământ urme imperiale, care nu sunt desigur nici ale lui Asparuc, nici ale lui Crum, nici ale lui „Samuil-cel-Mare“. Femeile poartă broboadă de doliu pentru cei plecați în alt războiu, pentru aceia cari azi poate sângeră de Sârbi, de Greci, iar mâne — groaznică nelegiuire a soartei! — pot sângeră de armele noastre. Dar, când văd pe cei de dincoace, tot mai răd puțin și, între lacrimi, cu sfială, se lasă fotografiate de ofițerii amatori. Iar lângă Plevna o bătrână, care strângea mânilor prinților, zicea din adâncul convingerii sale: „La '77 ați fost

---

¹ Vădeni, Ostrov, Cercelandi, Măcrișani, Măgura (sat și cătun), Beșlii. V. și dealul Vertești (harta Romaniștilor de N. I. Argeșeanu, 1893).

aici și, ca proștii, v'ați dus; veți fi așa de proști să va duceți și acum?"

Deocamdata suntem acolo, în adâncul țării. Diviziile independente de cavalerie ale generalilor Bogdan și Mustăță sunt la poalele Balcanilor: cel d'întâiu a prins la Ferdinandovo o brigadă bulgara, ai cării soldați refuzasera să tragă și frânseseră săbiile ofițerilor, doritori de luptă pentru onoare, cu tot ordinul contrar ce ziceau că ar fi primit din Sofia. Divizia celuilalt ocupa azi, Luni, Orhanie, — locuri calcate de Rușii și Români războiului pentru creațiunea acestei Bulgarii pe care azi o lovesc aceiași Români cu învoirea acelorași Ruși, pentru pacatele mândriei sale celei peste măsură. Sunt trupele unui corp de armata la Vrața, al carui episcop chemă acum câțivă ani sufletele morților dela Plevna ca să se închine regelui lor venit să li vadă locul de odihnă. Toata Dunărea e prinsă de garnizoanele noastre, afară de Vidin, unde în cetate rezista câteva mii de oameni taiți de grosul armatei lor, pe când Sârbii înnaintează spre Belogragic și spre zidurile acelei vechi cetăți a lui Șişman și Sracimir, în care au stat la 1368 ostașii lui Vlaicu-Vodă și din care, din acest Diu al strămoșilor, am ieșit la 1878 numai cu greu.

Iar la Sofia, după Danev, cazut pentru totdeauna, ca un Icar cu aripile de ceară, din slava unei ambiții nesocotite, Radoslavov și Ghenadiev—acesta un Macedonean, deci un exagerat al revendicațiilor naționale pentru Macedonia — rezistă, încercând cu noi o învoială particulară, cu cesiuni între Turtucaia și Balic. pe când toate trupele încă în stare să se lupte se strâng pentru a sfârșimă asaltul dela Chius-

tendil al Sârbilor. În astă seară se așteaptă răspunsul la propunerile noastre.

*

Prinșii dela Ferdinandovo sunt astazi oaspeții ofițerilor noștri. Duși cu greu în camioane automobile, ei s'au odihnit întâiu, din bielșug ospatați, pe unul din monitoarele dunărene, și astăzi la masa de amiazi ei își fac intrarea. Sala întreagă se ridică în picioare pentru a onora pe acești ostași devotați, pe cari i-a coborât între prizonieri nenorocul și tradarea soldaților lor.

În uniforme de colori deosebite, mai ales obscure sau șterse, cei mai mulți au figuri ordinare, fețe urâte, aspre. Unii însă, cu trăsături nobile, privesc cu ochii limpezi ai celor cari au făcut tot ce omește eră cu puțință pentru a nu ajunge aici. Iată la urmă și generalul, care protestă contra prinderii sale în „timp de parlamentare“: de două ori rugat sa vie, el s'a hotărât în sfârșit; poartă mantaua și la salutul mișcat al tuturor el nu răspunde cu o singură privire. Asupra acestui om măcar, noi am tras o poliță, și pentru scadență trebuie să fim gata.

Întâlnesc pe stradă subofițeri foarte aratoși și demni. Toată această armată ar avea de altfel cea mai bună înfățișare. Soldații purtau în raniță rufe curate și pachete de ceaiu. Între ei se află și din aceia cari au îndurat la Ceatalgea, odată cu focul dușmanului, și asprimile iernii sălbatece.

Ofițerii noștri sunt plini de cea mai curtenitoare preveniență. „Bieții băieți“, e cuvântul care încunjură masa.

Aseară, limbile s'au deslegat (și acum se vorbește mult și amical). Se atacă Sârbii, „popor imposibil“. La Sf. Nicolae ar fi mutilat un ofițer; de

acea Cniajevo a fost ars cu desăvârşire. De aceea s'au dat arme copiilor de Bulgari pentru a ucide pe copiii de Sârbi, ostaşii neavând inima ce trebuie pentru aceasta. Acum Sârbi, la rândul lor, ard şi distrug tot. „Taie, bre, fetiţele noastre; taie fetiţele“, se plângea un subofiţer.

*

Turcii sunt lângă Adrianopol. Sunt poate la Adrianopol... Şi pare că văd mulţimea credincioşilor năvălind la moscheia lui Selim, rugându-se în genunchi, sărutând cu lacrimi piatra curţilor de marmură, a stâlpilor, uşorii intrării, păreţii sfântului cuprins. Parcă aud cuvintele hogii aşezat iarăşi în mihrabul săpat ca o horbotă... Parcă şi cerurile lui Allah se pleacă într'o binecuvântare.

Şi mâine, brutal, Europa îi va da afară din cucerirea lui Murad biruitorul?

Am stat de sfat cu unul din ofiţerii bulgari, care ştie ceva nemţeşte. E profesor la Filipopol. Vorbim despre acest oraş, pe care l-am văzut acum şase ani. El strecoară că e urît, fără însemnătate: „oraş turcesc“. Ii amintesc de cartierul nou din spre gara, cu casele mari ale negustorilor greci, şi găsesc farmec în pacea retrasă, în alba temniţă tăcută a locuinţelor poporaţiei musulmane. Aaug că eram în oraş a doua zi după mişcarea sălbatecă împotriva Grecilor, după nimicirea clubului, după răstobtezarea în bulgăreşte a bisericilor, după lipirea pe ziduri a afişelor de ură şi întepiere. El e vădit jenat: atribuie acţiunea elementelor plebeiene, pe care le-ar fi răscolit trimeterea din Filipopol de comitajii greci în Macedonia.

Il asigur că ură împotriva Bulgarilor nu vă găsi

la noi, că e numai o firească mișcare defensivă împotriva unei politici imperialiste care nu vrea să recunoască în expansiunea ei cuceritoare nici drepturile materiale ale vecinilor, nici cele morale ale aliaților. El ascultă încordat, apoi încheie cu vorbele: „n'am avut noroc; dacă am fi avut noroc, totul ar fi fost altfel“. Imi aduc aminte de răspunsul d-lui Calincov, fostul ministru bulgar în București, la expunerea unui ofițer superior, care-i arată spre ce primejdii merge Bulgaria: „Vom vedea“. E la acești *energici* încă un mare fond de fatalism oriental.

Mi se spune că alții dintre ofițeri, mai sfătoși — unul, cu fața unui marinăr englez, s'a luptat până târziu cu doi interlocutori români —, arată fără sfială cauza tuturor relelor: o politică greșită, prea mare, prea grea de purtat. „Noi suntem o țară mică; nu putem face, cu anii, războaie napoleoniene. Totul s'a ruinat la noi; întreaga viață economică s'a oprit. Trebuie s'o sfârșim“...

Și mai departe, oaspeții sunt tratați cu toată cinstea. De și pot fi primejdii din partea vre-unui exaltat, s'a pregătit odihnă de noapte pentru ofițerii superiori în vagoanele alipite la trenul regal. Ii văd îndreptându-se spre dânsese, sub copacii frunzoși ai bulevardului: drepți, cu mers sigur, salutând cavaleresc pe ai noștri în grad superior.

A doua zi îi așteptă o surprindere. Nu știu dacă generalul Siracov a putut telegrafia regelui Carol că după părerea sa el nu e prins de războiu, ci un parlamentar ilegal deținut, în timpul când la spatele lui trupa i se revoltă. Dar regele României a dat ordine de liberare, și văd telegrama prin care șeful interesanților prizonieri mulțamește.

*

Vin știri de pace. Propunerile noastre ar fi fost primite aseară pe de-a'ntregul. S'au început la Niș negociații directe cu Sârbii; generalul Papricov și un civil reprezentau Bulgaria. Totuși la Chiustendil ar urmà lupte înviersunate. Ultimele sforțări ale Bulgarilor sunt așa de energice, încât opresc invaziunea dușmanului. In Sofia nu e de loc revoluția ce se zvonise: din potrivă o telegramă anunță că se lucrează ca de obicei, zi și nopțe, în Ministere, la Statul-Major, pretutindeni, cu o solidaritate națională în nesucces, care e, de sigur, admirabilă.

Ar fi vorba ca negociațiile între reprezentanții tuturor beligeranților sa se facă pe bordul corăbiei românești „Ștefan-cel-Mare“. Austria s'ar fi oferit, fără a i-o cere cinevâ, să garanteze cesiunea teritoriilor necesare pentru asigurarea graniței dobrogene. E rândul să zicem și noi: „vom vedea“.

*

Deocamdată avem puține pierderi. Incercând să treaca, la întoarcerea după o îndrazneată recunoaștere, prin trei linii de sentinele, locotenentul Boureanu a fost greu rănit la picior. Tovarășul său și-a avut calul rănit de două gloanțe. Boureanu s'a ținut cu sforțări eroice până dincolo de linia focurilor. A doua zi, un soldat a fost găsit mort, cu batista apăsată pe rana din furca pieptului. Un bacalaureat biciclist a fost oprit de gloanțe în lunecarea lui iute. Se aduce câte un „spânzurat“, căruia i s'a legat funia de gât după moarte. Noaptea se trage asupra țăloanelor de muniții. Poporația bulgară, de și i se plătește cu prețul cerut, tot ce voiesc ai noștri, se uită, firește, cu ură și sete de răsbunare la năvălitori.

In sfârșit ce va fi acolo, vom vedea. Sunt repar-

tizat deocamdată la corpul I-iu, al carui cartier-general e la Vrața.

13 Iulie. Un automobil mă duce la Bechet, șchelea Jiiului. Ținutul din marginea Dunării e de o frumuseță deosebită. Lanurile de porumb, crescut înalt de ploile multe, se întind pe amândouă laturile șoselei netede. Și aici toată munca s'a făcut, în lipsa bărbaților tineri, chemați la altă muncă.

Sate puține, dar mari, larg întinse. Cele mai multe case au înfățișarea solidă și plăcută. Ziduri joase, intrări arcuite, coperișuri de oale palide. Se construiește din lut în care se aruncă bucăți triunghiulare de cărămidă. Biserica nouă din Dăbuleni are proporții vaste. Mai interesantă, la stânga biserișă veche, fără turn, cu un pridvor original, arată vechime; ar trebui cercetată cât se ține în picioare. Văd un cochet spital în stil românesc, care nu arată să fi adăpostit mulți bolnavi.

Lumea rămasă la vatră ni țese bucuroasă înaintea. Bărbați voinici, foarte frumoase femei sprintene și albe, copii cu ochii limpezi sub părul bălan, ca în pânzele lui Grigorescu.

Dar toate le biruie marea Dunăre largă, în linul freamăt de argint al undelor sale. Ostroave răsar, zburline de sălcii, strângând în desigurile lor umede milioane de țânțari și mari tăuni lacomi. Apa le înconjură ușor, moaie capetele ramurilor fragede și-și duce înaintea viața rătăcitoare, către zările albastre ale celor mai depărtate înălțimi. Lângă mal pescari răsleți își înmoaie undițele: câte un punct negru de viață omenească.

Bechetul se ridică din dunele de nisip, cu porumb chircit, cu salcâmi cari n'au putut să se ridice, clădit

de-puterea și netezit de desmierdarea vânturilor dunărene. Ți un sat, și mult timp, oricâte încercări s'ar face ca să-l ridice, va rămâne numai un sat. Case joase, urâte, adesea fără împrejmuire, — ca o prevedere a Bulgariei de dincolo. Duna e pretutindeni, acoperind curțile, împrejmuid temelile caselor, având pare că ambiția de a le și acoperi.

Totuș, în apropierea portului, ea se dă în lături și lasă o mândră aleie de sălcii bătrâne să înnainteze către malul apei largi. Ea ascunde cu crăcile ei stufoase orișice. Numai după ce se încheie, privirea poate cuprinde, din punctul de vedere unde se înalță clădirea plină de gust a Serviciului Navigației, priveliștea nouă și atât de interesantă pe care malul drept o oferă.

Rahova se desfășură pe o costișă prăvălită spre râu dincolo de Ostrovul plin de sălcii împleticite. Pământul lutos e brun ca o scurteică orientală de șaiac, coperișurile de țiglă adaugă pete roșietece; ici și colo se impune verdele grădinilor, puține în această arșiță și stârpicioune. O biserică mai mare își încovoiaie calota coperișului, mai departe țâșnește spre cer un alb turn de giamie. Șuviți galbene ce se târesc pe deal arată drumurile ce radiază spre vecinătatea de sate.

Intr'acolo duce una din plutele care au răsturnat dincolo mii de oameni până acuma; un cochet remorcher negru o mișcă, azvârlind în lături valurile de spumă albă. Imbarcarea se face sub conducerea unui ofițer maior de rezervă și a unui ofițer de marină, oameni de toată bunătatea, pe lângă cari se adaugă, în acest ceas de despărțire ce nu e lipsit de emoție, medicul, judecătorul, un avocat din localitate. Sunt ediții nouă de gazete cu litere mari și știri vechi.

Platforma de scânduri se umple de automobilul nostru, de un al doilea și de o companie de plutonieri. Dintre ei se desface un Bulgar tânăr, cu privirea speriată și sălbatecă supt căciula tâpșită: are bilet de voie soldatul de 18-19 ani cutare, din Ruscuc, dar originar de la Târnova, ca să se întoarcă la „vatra lui“: nu știu de ce el stăruie că această „vatră“ e România.

Rezerviștii noștri sunt oameni în vârstă, cu fața brăzdată de nevoi, sprincenele și mustățile groase, în ochi cu lucirea de tristă neîncredere a celor ce s'au prins în luptă cu viață și au căpătat multe răni dela dânsa. Se pot vorbi multe cu ei. Unul singur e de părere că am fost „ținut mai bine“ decât dânsii și că de aceia nu-i pot iubi, nu li pot da sfaturi și nu-i pot ajuta. Nimeni nu-l aprobă însă. Ceilalți recunosc că tot răul—sau măcar o foarte largă parte dintr'însul—li vine din aceia că nu-și îndeplinesc în conștiință datoria de alegători, de cetățeni, că nu-și trimet, în Sfatul țării lor, oamenii lor. Nu se plâng de muncă: „am munci bucuros și mai mult dacă am ști că muncim pe locul nostru“. Pentru țară își arată o mare și sinceră iubire: „facem tot pentru țara noastră“. Și, când li spun că jertfa nu va fi prea împovărătoare, că sunt primiți peste apă ca prieteni, acelaș adaugă: „și sânge să vărsăm, n'are a face; îl vărsăm pentru dânsa“. Și, când țărml dușman se apropie, ei strigă de odată, instinctiv, prinși de un covârșitor sentiment: „Trăiască România“. Mă prind că a strigat și acela care vrea ca, prin hotărîrea oamenilor, oricine să mănânce tot atât.

La Rahova, cetatea unde păziă, la 1461, Neagoe, „căpitanul“ lui Țepeș, sunt câțiva ofițeri de cavalerie. Un mare număr de cai e mânat la grajdurile

bune ale regimentului local, de soldați zdraveni în uniformă bulgară. Nu sunt Români în uniforme găsite prin depozite, care încă de aici se arată, gospodărește, așa de pline, ci dezertori. Un maior dă explicația, care, în forma ei cam exagerată, e totuși justă: „nu sunt prizonieri; ei s’au predat de bună voie și ne-au ajutat, ca și Românii, dela început până acuma“. Tăcuți, ei poartă cu îngrijire caii pe cari n’au voie să calărească și îngrijesc armele cu care alții se vor lupta. Ce are a face! O idee li s’a înfipt în minte, — și ce adânci sunt la acești oameni rădăcinile ideilor! —: că *nu trebuie* să se lupte cu Românii, cari sunt creștini și frați, cari vin pentru pace și dreptate, cari nu-i urăsc pe ei, ostașii viteji, cum nu urăsc pe ai lor, cei harnici din sate. Și astfel lasă arma și se predau, se *încredințează* nouă.

Luăm dealul pe una din acele creștături înguste în lut care despart locuințele. Biete locuințe mărunte, rau clădite, fără gust, mai mult decât modeste; doar un avocat are aceiaș teighea ca și un tutungiu ori negustorul dela „bacalnița“. Turci, Turcoice cu horhota aproape cazută de pé bărbie, copii cari ne privesc cu curiozitate, oameni din popor cu căciula mică, vęsta scurtă, șalvarii umflați, deasupra opincilor cu nojițe multe. Intelectualitatea, în mare parte vinovată pentru aceste împrejurări, prin nemăsurata ei ambiție și exclusivismul ei radical, lipsește. Cele mai multe din ferești și uși sunt lăcătuite, ca bătute în cuie. Totdeauna oare e așa de trist în cetatea dunăreană al cării trecut, dela invazia cruciaților lui Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, până la 1877, e așa de romantic?

Suntem pe culme acuma. Se deschid în dreapta și în stânga mari lanuri de porumb pus într’un sin-

gur ochiu și cu frunza ruptă ca să crească rodul mai mare. Deocamdată totul e părăsit: numai din loc în loc, lângă stâlpii telegrafului, păzește, în haine groase întunecate, sentinela noastră, a cărei pușca scânteie în soarele de Iulie, luminând silueta sprintenă. La oarecare distanță, un soldat duce pe un locuitor călare pe calul mic, cu căciula lăsată tare pe ochii vioi și vicleni ca de fiară la pândă: a tras cu revolverul asupra sentinelei, a tras de două ori. Și el explică aceasta prin refuzul soldatului de a-l lăsa a trece cu un „bilet“ dela „comandantul“ din Vrața.

E ținta către care mergem și noi. Din ce în ce mai mult învie câmpul de porumb și grâu. Bătrâni, femei, copii vin dela secere: e mai mult negru în haine, mai multă tristeță pe față; nu vezi sprintenia fetelor și nevestelor noastre. Pe umeri poartă un fel de secerătoare practice, cu marginea dințată. Cântec nu e, nici ochi în lături, nici chiar vorbă. Din cerul albastru nu pare să se scoboare asupra lor nicio bucurie. Ce greu poate platî un popor întreg, gospodar, harnic și brav, greșelile politicianilor săi!

La căderea serii suntem în Cneja. Satul e plin, e copleșit de trupe. Piața cuprinde mii de oameni, sute de căruți, de camioane cu muniții, de cară dunărene. Două transporturi rătăcite s'au amestecat cu unul care-și face popasul pe drumul cel bun. Uniformele de azi se văd lângă vechile chipii tari, înalte ale „liniei“ din 1880, ale artileriei de odinioară; cărăușii, întru cât nu și-au întregit costumul cu câte-o zdreanță militară, poartă cămășile lungi, mântălile de abă cu șnururi, căciulile țaranului dunărean al României. Vor mai merge, zile întregi, de-a lungul drumurilor necunoscute ale țării străine, în buza unei primejdii, de care, în hotărîrea lor, împletită

pe fatalismul tradițional, nu vreau să știe, nehrăniți cum trebuie, cu jumătatea de pâine goală pe zi, îmbrăcați neîndestulător în bătaia aspră a recilor vânturi din Balcani, vor merge, cărând hrană pentru trupul și pușca fiilor, până unde li se va isprăvi rechiziția, și, dacă, la urmă, banul pentru ei va întârziă, vor avea ce povesti celor de acasă și vor adăugi poate, ca acei de pe pluta dela Bechet: „Trăiască România!“.

Intre ofițerii de rezervă, cari n'au toți hartă și se dumeresc cu greu, întâlnim deputați de astăzi și de ieri, medici evrei din București. Au avut prilej să stea în legături cu lumea locală, cu acei mocniți țărani cu mustățile groase crescute peste buze ca să tacă mai mult, cu îndărătnicii „intelectuali“ cu barbison, mustăți răsucite și pălării elegante de paie, și spun ceva din ce li s'a spus. Invățătorul, care știe franțuzește, li-a declarat în față că „am avut noroc de Sârbi și de Greci, căci altfel ne-ar fi bătut de ne-ar fi rupt“. Eu nu cred, și găsesc încă odată această sumbră mentalitate de nesfârșită încredere în sine și un mare îndemn, dar și o primejdie uriașă pentru Bulgaria.

Drumul se întoarce acum spre Biela-Slatina, centru mai mare de populație. Ocupația militară a încetat. Telegraful e liber de sentinele.

Târgul, la care ajungem îndată, e o adunătură neregulată de case curioase, de lut vechiu, cu ferăști oblonite, cu uși zăvorâte, înșirate de-a lungul unei șosele pline de gropi în care găște și porci scotocesc murdăria. Mulțimea care ne privește de departe, neîncrezător și dușman, e ținută în frâu de un gardist în foarte impozantă uniformă militară.

Câmpii pustii cari se ridică încet spre înălțimi,

păduri tinere se urmează, fără altă viață decât a cetelor de secerători ce se întorc răpede, cu câte un bătrân în frunte, a cârdurilor de copii cari se smulg de lângă ai lor ca să vadă luminoasa minune fugară a automobilului, a turmelor mari de oi cu ciobanul înfășurat în mantia de șaiac ce-l ascunde. De pe o înălțime se desfac trei oameni cari aleargă spre noi; cel din frunte, în uniformă ruptă, un băiat cu ochii fulgerător de răi, pune un genunchiu la pământ în marginea șanțului și se caută supt pelerina militară. Carabina care se îndreaptă preventiv împotriva lui îl intimidează și-l împiedecă de a-și desăvârși mișcarea.

O patrulă ne întâmpină, în frunte cu ofițerul tânăr care-și sucește pe țarină calul vioiu. Păzește un depozit de obuziere care se află undevă la dreapta, dincolo de mica pădurice sălbatecă. La doi pași de locul plăcutei întâlneri suntem pe soseaua tare, largă, bătută cu piatră, nu cu prund, care duce la Borovan, loc de concentrare pentru trupele corpului I.

Ajungem acolo în noapte deplină. Același târg cu străzile gropoase, cu ferestrele fără lumină, cu casele nevăruite sau cu pete galbene, de neîngrijire, în fațada atinsă cu var sinelit. Oltenii noștri stau în jurul focurilor ce zvârl jerbii roșii cununate cu scânteii. Un mare convoiu de prizonieri din brigada capturată stau prietenește laolaltă cu ei, ca și cum s'ar fi cunoscut de când lumea, tunica brună lângă tunica albastră, șaiacul greu al uniformei de iarnă lângă ușoara bluză albăstrie. Ofițerul ce comandă, un rezervist, se îngrijește a găsi pâinea pentru cei cinci sute de oaspeți noi cari ni-au venit cu ranițele goale.

E lung drumul până la Vrața. Ne strecurăm pe lângă convoaie, lungi șiruri de săteni cari merg ca

acasă la ei, întâlnim sentinele răzlețe, bivuacuri de detașamente, în luminișuri de livezi, de miriști seccate, pe lângă sate în care nu clipește niciun semn de viață, pe lângă rari drumeți cari, trimeși în vreo afacere, știu cuvântul, neapărat, al „parolei“. De-o parte și de alta drumul, care se ridică vădit, deși nu răpede, e mărgenit de desișuri de salcâmi, de sălcii, de boschete de copaci roditori. Ți se pare că treci pe supt o boltă. Cerul e minunat de limpede, scânteiilor de stele, fără lună, care va ieși mai târziu. Aierul rece zbucnind în mișcarea iute a automobilului vestește în noaptea de Iulie Balcanul apropiat.

Roțile se aburcă peste șinele căii ferate, care acum, nu mai duce nicăiri, și în curând avem înaintea noastră masa greoaie a turnului turcesc ce păzește la intrarea spre centrul vieții orășenești din Vrața. La doi pași, într'un otel mare, clădit în sus, căci locul e scump în acest adăpost omenesc de supt stâncă, fereștile mari luminate chiamă la veghea târzie a ofițerilor noștri. Intrăm în cafeneaua prefăcută pe câteva zile în „popotă“ și „fumoar“ și supt ochii Țarului Ferdinand, împodobit cu toate ordinele sale, supt ai bătrânului Țancov, în atitudine de valetudin, schimbăm cele mai grabnice știri.

*

De două zile ai noștri sunt aici. Cei d'întâiu veniți au făcut ca în satele noastre la manevre, și au făcut rău. Colecția de mineralogie, instrumentele de fizica, biblioteca dela școala de fete vor trebui refăcute de noi. Dreptul năvălitorilor în țara dușmănoasă, față de locuitorii pașnici, trebuie precizat, nu numai în mintea, și așa strict cinstită, a țărânului, ci și în a lumii orășenești, care cetește prin ziare prea multe articole despre trofee. Prăvăliile

s'au închis, și închise stau până astăzi, deși liniștea cea mai deplină domnește, deși nicio casa n'a ars, nicio lovitură nu s'a dat unui om fără arme, — și, în jur, din porumb pocnesc puști și revolve, asupra sentinelor, asupra automobilelor cu știri. Totuș, grosului diviziei I-iu i s'a făcut o frumoasă primire, de primar — om de ispravă —, de unii orașeni, cari au ieșit, — familiile celor de frunte fiind mai toate trimise la Sofia. De atunci nu s'a ivit niciun conflict. „Ștregari“ bucureșteni, cari au călcat față de femei datorile de profund respect datorit familiilor celor cazuți în lupte sau opriți acolo, au primit „tragatori“ în fața camarazilor. Dacă ofițerii de rezervă ar fi avut totdeauna autoritatea și bunăvoința cuvenită, nici aceasta nu s'ar fi întâmplat. Ar fi fost îndeplinită din cuvânt în cuvânt frumoasa proclamație a principelui Ferdinand, care anunță locuitorilor scopul venirii noastre, colaboratori ai liberării dela 1877: pacea tuturora și dreptatea pentru fiecare.

O noapte în automobil apoape deschis e foarte interesantă, între altele și pentru că vezi și auzi tot ce se petrece, până în ziuă. Vântul munților te ține treaz. Trist se ridică lătratul risipit al miilor de câini, un pisoiu părăsit li ține hangul din cine știe ce cotlon rece, glasuri trăgănate se ridică din mijlocul bivnacurilor apropiate.

. În sfârșit cinci ceasuri. Cei d'intâiu locuitori cari umblă după grijile lor trec pe lângă mine. Li urmez, și mă găsesc în piața centrală. Ea pare strivită, cu toată întinderea ei, de enorma, strălucita masă sură a stâncilor de deasupra, care-și profilează pe ceruș de dimineață contururile ciudate, ce par a fi rezultat dintr'o sfâșiere sălbatecă, strâambe, piezișe, vrăj-

mașe, goale de orice vegetație în singurătatea lor de desperat sihastru. Ce meschină pare statuia lui Hristu Botev, revoluționarul venit de peste Dunăre la 1876, dela noi și cu știința noastră, pentru a începe lupta de eliberare și pentru a perî, cu toți tovarășii, în pragul ei! Trupul tânărului înaintea-mergător, înfășurat într'o tunică cu brandenburguri, se întoarce războinic, pe când mâna rotește o sabie de comandă; calpacul acopere capul tânăr al entuziastului idealist; o bizară și jignitoare concepție a făcut să se înfigă, la cele patru colțuri, patru „capete tăiate“, de bronz, dintre care unul e al lui; litere de bronz arată numele celor căzuți pentru neam și țară. Eră poate aici o coroană de depus: aceste sacrificii merită totdeauna toate onorurile, și din partea tuturor.

Străbat străzile pline de ostașii noștri. Văd clădirile de căpetenie, în care s'au așezat autoritățile militare. Sunt altele mai în lături, ca depozițele în care s'au găsit din bielșug uniforme, postavuri, arme, recvisite medicale, pe care nu erau medici să le poată întrebuința spre folosul răniților, ce pieriau cu miile, spitalele unde zac alți răniți — nu și ai Turcilor, cari ar fi fost culeși din pivnițele unde muceziau —, aproape părăsiți în cea mai mare murdărie, cu pansamentele neschimbate de multe zile.

Vrața e un oraș mare, cu două biserici — curate, dar din nenorocire fără niciun stil —, cu un gimnaziu, o școală superioară de fete: reședința unei divizii. Nimic nu arată însă nici tendința către confort a locuitorilor, nici exemplul dat de Guvern prin clădiri igienice și arătoase. E vădit lucru că, dacă aici este o bună școală primara și o excelentă armată, în schimb tot restul a fost neglijat, a trebuit — date fiind mijloacele, restrânse, ale țării și miile

de scopuri la care trebuiau să servească, într'o viață națională care începea din nou — să fie neglijat. Ce au lăsat Turcii, aceia este și acum, afară de câteva clădiri nouă de cărămidă strânsă, cu aceleași greșite potriviri de fațadă care aici sunt obișnuite,— baroc amestec de uși lungi, de ferești strânte, de cafasuri și balcoane inutile și disgratioase: e vechea casă turcească, aș zice mai bine balcanică, făcută din paiantă pentru focul de mâne, mai mult goală înlăuntru, cu ferești și uși oblonite ca pentru vremuri de perpetuă nesiguranță, cu acoperișul solid de olane bulbucate, roze-palide.

Am avut prilejul să și pătrund în locuințe de fruntași. E strictul necesar, fără tablouri — dar cu hărți etnografice tendențioase, fără „bibeloturi“, fără draperii, fără absolut niciun lux, aproape fără alt strict necesar decât patul de fier vienez, scaunele de fier de aceiaș origine, lavaboul de metal. Mai pretutindeni serviciul e făcut de un țăran în portul lui obișnuit, cu căciula pe cap adese ori. În acest traiu „lacedemonian“ sunt de introdus fără îndoială schimbări, fără a se ajunge la cheltuiala zadarnică, la expoziția trufașă, la fațada mai mare decât cuprinsul. Nimicurile care se desprețuiesc aici nu rămân fără înrâurire asupra sufletului: sentimentele se fac mai dulci, pornirile furioase ale puterilor ce se simt se îmblânzesc, ideile negre se înseninează și ideile fixe se împrăștie.

Am văzut vechiul bazar, care s'a păstrat fără schimbare. Măruntele bărați de lemn se îndeasă unele în altele, ca niște băbuțe friguroase. Firmele sunt scrise aproape neceteț pe scândurile de lemn; une ori e numai însemnarea cu cridă a numelui proprietarului. Ici și colo, apare obișnuita înștiințare — zguduitoare la început și emoționantă până la

capat — ca stapânul care s'a dus nu se mai întoarce; afişe ceîrnite în litere de tipar ori în simplă cursivă zgâriată. Aici viața a încetat cu totul, — și nu numai din pricina noastră; unele din aceste croitorii, cizmarii, cojocarii s'au închis încă de acum unsprezece luni, și cine știe dacă se vor mai deschide!

Pe alocurea se vinde: în brutării sunt soldații noștri, cari întrebuițeaza cuptoarele, dar iata măcelari cari zdrobesc carnea de vită și de porc cu topoarele, pentru ofițerii de aprovizionare cari se îndesă la mica lor tarabă. Magazinele de lucruri mai scumpe nu îndraznesc însă.

În mahalale, viața obișnuită a fost totuș reluată. Porțile sunt încă ferecate, dar în pragul porțiței stau de dimineața până seara femeii de toate vrâstele, pâna la batrânică adusa de șele, copii bine îmbrăcați, foarte robuști, curați, cu obrajii trandafirii de sănătate, codane cu barizul pe cap după moda turcească; stau și se uită la tot ce trece, la infanteria de vioi soldați albaștri, la cavaleriștii ce aleargă cu ordine, la trenurile de artilerie, la convoaiele de provizii și muniții care zi și noapte uruie pe caldarâmul șoselei, dar mai ales la automobile, ale căror semnale le-au învățat toți ștregarii aceștia, și la liniștitele aeroplane care trec sus de tot în albastru ca niște vulturi uriași cu aripile țapene.

Ii interesează, vreau să învețe, să adopte, să-și adauge tot ce aduc acești straini. În jurul oricărei mașinării care se drege sunt ochi serioși cari observa. Suntem „descuși“ sistematic, cu o nesfârșită și stăruitoare răbdare.

Zâmbetul e rar, și cine l-ar avea atunci când pe pământul său trece altă oștire, căreia nicio rezistență nu i se poate opune în potopul năvalnic al tuturor nenorocirilor? Sunt aici dureri adânci, doruri sfinte

către alții, care trebuie găcite, trebuie cruțate, trebuie *răsplătite*. „Sunteți bogăți“, spun unii cu jînd, când de atâtea luni bărbatul nu aduce banul în casa. „Frumoși băieți aveți voi“, suspină o bătrână, „dar și noi avem băieți frumoși“. Iar altele nu spun nimic, dar ochii plîng de câte ori trece un ostaș care poate să nu se mai întoarcă la soție, la mamă. La Cneja eră o bătrână, fără soț, fără rude, numai cu doi copii voinici cari au murit, — de Turc, de Sârb, de Grec, cine știe! — și, de câte ori o uniformă se vede pe un prag de casă, ea vine, sărmana, și se așează lângă dânsa, fără o lacrimă, zâmbind, fericită: aceasta e nebunia ei, care a mîngâiat-o, că nu crede, nu poate sa creadă cum că feciorii ei nu se vor mai întoarce niciodată.

Cu intelectualii, amestecați aici, într'un chip necunoscut în oligarhia noastră, cu poporul, în haine țărănești, care face politică — și cât de efectiv și de aprins! —, legăturile sunt rare, jenate. În jurul „popotei“ ei se agită, cu cersitori curioși în frunte, așteptând plecarea celui din urmă ofițer pentru a-și relua locurile la mesele de lemn și a pune la cale soarta lui Danev, care nu va fi iertat nici în copiii lui, și a celorlalți. Adânci despărțiri de partid există între ei, mai adânci ca la noi, și din cauza intereselor amestecate în aceste lupte, căci, aici, la o schimbare de regim, *totul* se schimbă. Primarul e malinovist totuși, dar pentru că, după vechile datine turcești — când *aceasta* eră cetățuia creștinilor —, autonomia comunală se menține. E trist de ce s'a întâmplat, dar crede nestrămutat în viitorul neamului său: mâne va vorbi despre intrarea Bulgarilor în Salonic, în „Solun“, și va repeta vorbele lui Simion că: de acum poate să-și închidă ochii.

Am ocazia să vorbesc un ceas cu d. avocat Gheorghiev, stambulovist, prieten al României — deși crede poate că noi am adus holera și că pretutindeni am stricat semănăturile, — care binevoiește a mă găzdui. Iși dă seama pe deplin, poate nu fără influența spiritului de partid, de greșelile mari ce s'au făcut și e hotărît să sprijine altă politică, de concentrare și tămăduire. În ce privește Sârbii însă, e ireconciliabil: i se pare indiscutabil că Macedonia e bulgărească, chiar acolo unde nu sunt Bulgari, și anume pentru „motive etnice“ care sunt pentru d-sa altceva decât prezența actuală a unei populații bulgărești în cutare locuri. Mă întrebă de am renunță la Basarabia dacă ar fi colonizată cu Ruși și pare mirat când îi spun că și cele mai sfinte drepturi istorice au un termin, că orice popor are în cercul expansiunii sale provincii unde nu mai sunt decât morminte asupra cărora se plânge. Crede că la Cumanovo și aiurea au fost și Bulgari, mai ales Bulgari între luptători, că Adrianopolea s'ar fi putut lua și fără concursul Sârbilor. Evident că n'ar da nimic, și, în locul lui Danev, pe care-l dezaprobă, ar reîncepe și d-sa aventura care, în așa de triste împrejurări, se prăbușește astăzi.

Interlocutorul meu e un om frumos, voinic, brun, sămănând foarte bine cu colegul dela Universitate și Academie Simionescu. Vorbește franțuzește foarte bine, ca unul care și-a făcut studiile în Lausanne. E sistematic în discuție, nu fără o oarecare nuanță de pedantism, pe care l-aș numi oriental: în adevăr nicăiri categoriile și „distingțiunile“ aristotelice n'au căpătat o mai mare dezvoltare decât în lumea musulmană, și argumentarea pentru un subiect cu totul lipsit de însemnătate și de valoare practică poate capătă prelungiri nesfârșite la un hogaș din Samar-

canda. Am avut însă plăcerea de a discuta chestii de cel mai mare interes pentru amândouă popoarele cu un om cult, vorbind curent o limbă europeană și mai puțin supus decât alții cuvintelor irezistibile de pasiune care fac orice discuție, nu numai inutilă, dar și supărătoare.

*

Cavaleria generalului Musteață se găsește la Orhanie, unde a intrat după ce-a aruncat în împrejurimi câteva șrapnele de pe dealurile încunjurătoare. Orhanie e la deschiderea defileurilor ce duc spre Sofia. Divizia I-a a fost trimisă pentru a-l susține, și astăzi se va face încercarea defileurilor. Generalul Cotescu îmi îngăduie binevoitor să merg acolo pentru a fi de față la un moment care poate fi de o mare importanță istorică.

Și iată că Miercuri luăm cu acelaș automobil drumul către cheia trecătorilor dela Stara Planina, dela „Munții cei Bătrâni“, dincolo de care poate fi lupta, acea luptă pe care cu nerăbdare o așteaptă soldații noștri. Pe d'innaintea unor clădiri militare intrăm în șoseaua destul de bună care străbate tot înnainte regiunea de supt munți. La dreapta o bucată de vreme, despărțite prin câteva grădini și case, stâncile goale se urmează, cu înnalte vârfuri în care a bătut parcă securea unui furios uriaș nebun. Indată calea ferată mărgenește aceiași dreaptă, și în fund se zbat pe un pietriș bogat apele Ischerului, o strâmță suviță de apă săracă, fără nimic din măreția apelor noastre în curgerea lor prăpăstioasă pe piatra muntelui.

Mezdra e un centru destul de important, dar întru toate asemenea, ca umilă sărăcie, cu celelalte. Poate că această sărăcie nu e numai aparentă, venită din

gusturile simple, din tendința spre economie, din obiceiul de a-și ascunde bielușugul ca pe vremea de bănuială și prigonire a Turcilor. Aici, prin aceste locuri strâmte, se poate lucră puțin. Și industrie nu există încă decât pe alocurea. O mare fabrică de spirt, care acum nu funcționează, pare a fi creat rostul economic al localității.

Locuitorii, cari fraternizează cu sentinelele noastre românești, ni arată bucuros, vorbind o românească foarte limpede, drumul spre Rebucovo. Se trece Ischerul pe un pod bun, în marginea căruia sunt acuma câțiva prinși din brigada Siracov: mi se spune că, de oarece, după liberarea lor, ei se strângeau în cete, s'a luat măsura de a-i expediă la Vrața și de aici mai departe către țară, pentru a fi întrebuințați la munca agricolă¹.

De acum înainte trebuie aproape douăzeci de chilometri până să se întâlnească sate; unul, două se ivesc numai din depărtare în Ținutul de supt munte. Jos, râul se sucește pe luturi care-l îngălbenesc, pe când malul se înalță tot mai mult, ca părete de prăpastie; parapete de piatră masivă, stâlpi grosolani înfipti unul lângă altul, îl mărgenesc numai pe alocurea. Sunt multe lanuri de porumb, de o mare bogăție și o îngrijire deosebită. Grâul se suie în pâlcuri mărunte, amestecate capricios prin verdeața de pădure, până sus pe culmi, care aici nu mai au goliciunea abruptă a vârfurilor de lângă Vrața. Pare că am fi în părțile mai de sus din valea Teleajenului și, precum aceasta se oprește la Cheia înaintea muntelui mai înalt, deschizând privirilor o succesiune frumoasă de coame, tot astfel, dar într'o mai mare măsură, dincolo de casele, lăsate

¹ De fapt, erau trimeși fiecare la locul lui, „en bilet“.

la o parte de șoseaua dreaptă, ale satului Rebucovo, linii foarte înalte se înfundă, dela verdele apropiat până la cel mai delicat, mai aerian, mai ceresc albastru. „Planina“ e acolo, și trebuie drum lung, greutate naturale însemnate pentru a se ajunge la acea Capitală a Bulgariei nouă, al cărei nume e pe toate buzele.

Coborând puțin și apoi urmând în linie aproape dreaptă, fără întovărășirea apei zgârcite, ajungem la Novaciane. E un Novăceni de odinioară, căci finala numelui nu e de sigur bulgară. Ar dovedi-o și unele amănunte de gospodărie, ca acoperișurile de lemn, mai încolo de țiglă, care se înalță de-asupra porților, ca în părțile Gorjului și care ne vor urma până la capăt. Imprejmuirea e făcută din cărămidă și piatră, cu ochiuri pătrate, care-i dau înfățișarea unor ostrețe săpate. Sunt și ziduri numai de piatră grea; coperișuri de ardesie brută nu lipsesc nici aici, dar cele de țiglă bună cuceresc tot mai mult terenul. În jurul casei sunt toate instalațiile unei îngrijite agriculturi de proprietar mic, deși cu o înfățișare neorânduită, dărăpănată și urâtă prin aceea că peste lutul de bază spoiala varului se așterne cu multă scumpătate. Nu mai sunt vitele frumoase din părțile Rahovei, rezultate din corcirea cu specii apusene a rasei indigene, care e aceiaș ca și la noi. Bivoli greoi se bălăcesc în noroaie. Porci mistreți cu spinarea perie, scormonesc gunoaiele lângă câni slabi ca niște javre de pripas. Stoluri de găște grase n'au căzut încă prada rechiziției oficiale sau a neînălțuratei rechiziții particulare.

Românește știe un bătrân cu barba albă scurtă și cu mărunții ochi albaștri, foarte vioi. Adus de sentinelă, el strânge călduros mâna tuturora și, la întrebarea ce i se pune, răspunde că locuitorii *nu* sunt Ro-

mâni și n'au nicio amintire despre o obârșie transdanubiană. El însuș a fost la Turnu-Măgurele, la Giurgiu, și de aceia se poate înțelege cu noi.

Și satul următor are terminația românească, Scărdelenii. Lumea toată e și aici afară. Soldați nu sunt. Între case mari, dar de construcție ordinară, fără vre una care să se impuie ca frumuseță sau ca originalitate, se ridică o biserică nouă, cu două turle, foarte colorată. De obârșia locuitorilor, după experiența de dincolo, n'am mai întrebat.

* * *

Orhanie se semnalează printr'o clopotniță foarte înaltă, evidentă rămășiță de pe vremea Turcilor lui Midhat-Pașa, bunul gospodar dela 1870, reformatorul și organizatorul „vilaietului Dunării“, cari ei au întemeiat acest oraș al lui Orhan, Urkhan, fără să lase acum alți reprezentanți decât zglobii Țigance musulmane, cu cârpa murdară legată pe frunte, cu scurteica și șalvarii umflați, din stambă cu flori foarte prăfuită, și cu ușorii papuci scorțoși.

Stradele sunt cărări prăfoase ori noroioase între colțuri de grădini de o ideală frumuseță sălbatecă. Privirea atentă descopere iute printre multele buruieni, printre nalbele înalte, de toate colorile, din care soldații noștri fac centrul piramidelor de puști, colțurile rezervate grădinii cu flori, grădinii de zarzavaturi și livezii cu mulți pomi frumoși, altoiți cu îngrijire. Am descoperit pe urmă la cellalt capăt, de către Etropol, locuinți nouă, cu două rânduri, cu vitralii pentru flori, cu ornamente de fațadă, dar, în loc de var, cu aceiaș sumbră culoare, sură-gălbuie, a tencuielii.

Oficiile militare sunt instalate în Gimnasiu, mare clădire de cărămidă, lângă o grădiniță foarte rău în-

treținută. Pe când soldații își gătesc în curte mâncarea de amiază, pătrund în localul școlii, cu păreții triști, văpsiți albastru, cu odăi neîncăpătoare și fără lumină, risipite la întâmplare; e vădit că acești oameni cari dau totul pentru armată, n'au făcut clădirea pentru scopul său, ci au adaptat și aici vre-un local de „autoritate“ anterior. Cevă mai departe, într'o casă turcească, al cărei rând de sus înnaintează simțitor asupra celui de jos, locuiește comandantul nostru. Meschinul local al Poștei și-a schimbat momentan stăpânul: s'au găsit multe cărți poștale și scrisori risipite. „Ilustratele“ înfățișează artileria bulgară la Adrianopol, lupta cu baioneta la Lozengrad, fost Chirchilise, și una chiar, foarte frumoasă, pe Abdul-Hamid, cu o cadână lângă dânsul și capete sângerate în fața lui: cu un vârf de nuiă el se joacă în orbitele goale ale unui cadavru.

Poliția e o clădire în paiantă, cu false coloane de lemn. O școală primară, plină și ea de oaspeți în uniformă, își are aceleași încăperi ca și Gimnaziul, cu tăblițe săpate în lemn pentru fiecare casă; într'una s'a amenajat, cu totul aspru, o scenă, cu ornamente de o naivitate extraordinară.

Vizitez și școala de gospodărie pentru fete, așezată la capătul unui maidan foarte întins. De departe, ea atrage prin coperișul ei, vesel, de țiglă nouă; în atenanțe paianta se unește cu cărămida, și legătura economicoasă se vede. Sunt bune săli de clasă și de mâncare; directoarea, al cărei bărbat e plecat și el la războiu, a făcut studii în Belgia. În coridoarele clădirii principale văd fotografiile interesante, care înfățișează pe fetițe lucrând. Grădina e plină de flori îngrijite și de sămănături. Elevele rămân țărance și folosesc acasă la ele învățătura practică de aici.

O scurtă primblare arată tot ce are vechea Orhanie: o singură stradă mai mare, cu prăvălii foarte modeste, acoperite cu ardesie, cu țiglă sau și cu una și cu alta; cele mai multe uși și ferestre sunt oblonite: un cârciumar la care e popota ofițerilor — băiatul de prăvălie rămâne cu șapca în cap înaintea generalului, — un bărbier, un fierar sunt singurii cari țin deschis. Unii debitanți de tutun și de lucruri de întâia necesitate au instalat o masă în deschizătura ușii sau vând numai pe ferestre: cutare negustor cerea unui călăraș să plătească și pentru altul cafe plecase fără să dea bani, și ostașul nostru nu se supără de o pretenție pe care firește o răspingea liniștit, dar cu hotărîre. Se feresc de-ai noștri, de escesele lor întâmplătoare — a fost, cum am spus, o mică luptă, și unul din ai lor a căzut — până și negustorii, meșterii, între cei patru păreți de paianță ai căroră e cea mai lucie sărăcie: bragagii, cizmari de opinci și papuci și alții. Un fotograf, închizând, și-a lăsat afară reclama, interesantă prin cinstitele fețe serioase de sătence, prin mustățile răsucite și mândrele barbișoane ale soldaților.

După amiază, se începe trecerea defileurilor. Infanteria, artileria diviziei întâia a corpului I-iu au și plecat într'acolo, după ce s'au schimbat de cercetași câteva împușcături. Generalul Cotescu, generalul Gărdescu sunt cu ei în aceste minunate locuri primejdioase. Ne pregătim să-i urmăm, când se anunță că va trece prin oraș divizia de cavalerie a generalului Musteață.

În tăcerea desăvârșită, pe care goarneau n'au voie s'o rupă în vreme de înaintare războinică, capul coloanei apare din dosul vechiului turn de pe vremea

Turcilor. Sunt, îndată după generalul cu aspra figură bărbătească, — eră soldat pe aici la 1877 —, având lângă el deschisa față blondă a unuia din cei doi maiori Olteanu, călărașii, cari urmează steagul, prins în teaca lui neagră. Flăcăi neobișnuiți de voinici, cu fețele hotărâte fără asprime, cu ochi în cari se joacă gluma și setea de încercare în lupte; sprintena uniformă nouă da mișcărilor de înfrânare a cailor voinici o ușurință, o grație deosebită. În scrâșnirea pietrelor călcate, în sunetul îndulcit al săbiilor pe pielea cîzmelor și șelelor, ei trec în trap ușor. Rare ori intervine o comandă scurtă, un strigăt de nerăbdare, injurătura mârșită a sergentului care găsește că „se omoară caii“ în vre-o întrecere fără voie.

În lumea locală care s'a strâns să vadă, rupând și ea numai rare ori tăcerea care se impune prin frumuseța serioasă și grava măreție a priveliștii, prin atmosfera de așteptare și primejdie care apasă peste tot, trece vădit un fior de emoție războinică, de respect pentru ostașul care se duce înaintea morții pentru a-și servi țara. O știu și ei, acești privitori, dintre cari unii abia s'au întors răniți de pe câmpurile războiului și alții — ca, sus, la o fereastră, acea femeie în negru, cu părul strâns pe tâmpile și cearcăne adânci în jurul ochilor dureroși, ca acea fetiță cernită care se strânge lângă dânsa — plâng pe urma celor cari au plecat cândvă, serioși, gravi, ca și aceștia, înaintea soartei și nu s'au întors încă și, poate, nu se vor întoarce niciodată.

Din grupul nostru, unde sunt și glumeți, se desface către „dușmani“ întrebarea:

- Frumoasă oaste: nu?
- Frumoasă, frumoasă, bre; dar avem și noi.
- Așă cavalerie aveți voi?
- Avem noi puțin, bre; dar avem și noi, bre.

Regiment după regiment s'au strecurat călărașii, și acum, aproape fără superioritatea pe care li-ar putea-o da atmosfera închisă de cazarmă, exercițiul de fiecare zi, conștiința că aparțin armatei active — trec roșiorii. Aici nu mai e tunica roșie strălucită lângă întunecata tunică albastră; aceiaș stofă ștearsă prinde trupurile unora ca și ale celorlalți; în ochi lucește acelaș simț al solemnității momentului. Intre Dobrogeni se amestecă fesurile roșii — ca macii în grâie —, fețele negricioase, cu micii ochi asiatici, ai Turcilor tatars cari par a mirosi răzbu-narea rasei și legii lor. Și artileria călăreață își poartă sprinten tunurile de șea, cu gurile desfăcute de capace, pregătite să verse moartea.

Un ceas și jumătate au trecut atâtea mii de oameni; imenși nori de praf întunecă raza clară a soarelui pe urma înnaintării lor. Am dat celor de față, până la copiii cu șapcă militară și cu picioarele goale, cari nu mai râd de „mămăligarii“ noștri, ci-și dau seamă și de puterea ca și de îndreptarea acțiunii noastre, impresia de energie, de siguranță, de solidaritate, pe baza căreia într'un viitor apropiat oamenii cumiți vor trebui să caute o apropiere statornică, folositoare amândouă popoarelor.

* * *

Urmăm trupele, pe care le și întrecem îndată, în punctul unde drumul părăsește câmpia roditoare, plină de grâne coapte, pentru a se înfundă în stejarii pădurii de munte, suind tot mai mult spre culmile „Planinei“. Infanteria diviziei întâia, Olteni din Calafat și Craiova, înnaintează în ordine bună, cu pas sigur. Numărul celor pe cari i-au șchiopat bocancii ori i-a doborât ranița, i-a copleșit soarele răsfrânt de pietre, e mic; așezați pe marginea șan-

țurilor, ei se pregătesc printr'o ușoară odihnă să se apropie încet de popasul de seară. Un timp, șoseaua e cu totul singură, și păsările se bucură de lumină, săltând în triluri multămite, ușoare mirezme se desfac din desişurile culmilor, izvoare își deapănă povestea lunecând pe fețele de stâncă. Ce moarte groznică s'ar putea face aici, de pe înălțimile ce par să închidă o taină de amenințare, ce silinți desnădăjduite ar cere un asalt împotriva acestor păreți prăpăstioși! Dar și de aici trupele bulgare s'au retras. Sau mai bine *ele n'au fost niciodată*.

Căci Sârbii pătrund biruitori în părțile Vidinului: la Chiustendil rezistența lui Ratco Dimitriev a fost, se zice, înfrântă; în Sud se dau lupte desperate cu Grecii pentru Salonic. Cu cine s'ar putea înjgheba armata nouă pentru a răspinge pe ai noștri, a căror înaintare se ascunde așa de mult, încât la Borovan se cetia în clipa intrării noastre telegrame din Sofia că Românii s'au retras și la Vrața se știa cu siguranță că nu ne-am mișcat încă din Rahova? Numai o răpede cedare sigură ori tergiversări orientale, ca acelea ce s'au încercat pe lângă generalul Musteață, ar putea să înlătore rușinea unei intrări românești în Sofia, pe care cei ce-și dau seama la noi, nu o vor, dar a cărei neapărată nevoie în anume cazuri se impune tuturor.

Iată-ne la capătul defileului vestit, care a costat acum patruzeci de ani lui Gurco jertfe așa de grozave. În stânga se înalță, dominând văile adânci, monumentul ridicat de Ruși generalului îndrăzneț care a suit culmile peste mii de cadavre. Pe granitul mâncat de mușchiu galben și desfăcut, la bază, din legăturile sale, e prinsă crucea de marmură, și table comemorative pomenesc regimentele care au sân-

gerat aici: literele de bronz au fost însă desfăcute din cuie de feluriți amatori, și inscripția se cetește azi numai din adâncituri; iscălituri triviale pătează până și „cavaleria“ Sfântului Gheorghe. Mai sus încă sunt redutele turcești, cucerite cu atâta greutate: pamântul roșietec pare că păstrează încă ceva din sângele mult cu care s'a frământat. Un grup de ofițeri, de soldați curioși să afle, cu toată oboseala lungului și greului marș, încunjură aceste urme ale holocaustului adus pentru liberarea Bulgariei. Iar în față, pe iarbă scurtă, sămănată cu clopoței vi-neți, cu busuioc albastru, s'au întins ca pe o pajiște de acasă cei 6.000 de oameni ai avangardei. Pe locul unde stă tinereța lor sănătoasă au zăcut atunci miile de trupuri găurite de gloanțe, sfârticate de obuze, tăiate de săbii. Se pare că pământul acesta a primit destule jertfe și că soarta îi refuză astăzi încă una.

Vrei să vezi pe Stanciev?

— Care Stanciev?

— Fostul atașat militar al Bulgariei la București. I-au prins...

— Glumești.

Și-mi caut de lucru, de priveliște, — minunată priveliște care cuprinde atâtea văi și atâtea culmi, scăldate acum în soarele care li desface contururile până la fumuria înălțime a muntelui Vitoșa, care supt un pâlce de neguri ascunde Sofia.

Dar de fapt a fost aici Stanciev, colonelul mărunț de stat și ager în privire, care, de și — se zice —, fiu de Româncă, găsiă atâtea plăcere să râdă de armata noastră până ieri, când nu știu cine asigura pe ministrul nostru în Sofia că, până la încheierea mobilizării, Sârbi și Greci vor fi bătuți și se va lua

drumul Bucureștilor. A fost ca parlamentar, foarte afectat de rolul pe care trebuiă să-l joace. A adus vestea „protocolului“ încheiat la București și prin care se fixă o zonă de ocupație care ar fi fost întrecută de noi; a amenințat întâiu, dacă se va urmări înnaintarea, cu o puternică împotrîvire a artileriei — „așă de departe bat tunurile d-voastre?“, i-ar fi răspuns generalul Gărdescu —, pentru a declară la urmă că totuș trupele de care dispune Guvernul din Sofia se vor retrage și mai departe. I s'a spus că vestea „protocolului“ n'a sosit, că se poate acordă numai o zăbavă de trei ceasuri în așteptarea știrilor; la 5, divizia se va coborî spre Saranți și Novoselți, conform planului statornicit. Indată automobilul „parlamentarului“ a coborît valea. Acestea mi le spune prietenul Alexandru Săulescu, pe care-l aflu aici, ars de soare, în uniformă-i de căpitan de artilerie, bun bucuros, ca toată lumea, de războiu, care *nu* vine.

Trupele îl cer. Vreau să audă ropotitul puștilor, solemnul bubuit al tunurilor. La cel dintâiu zgomot cartierul e părăsit de soldații ce se răpăd înnaintea primejdiei. E un avânt extraordinar în acești ostași mânați până aici în marșuri care vor rămâneă celebre și pe cari câteva ceasuri de odihnă sunt în stare a-i reface, trupește și sufletește. Se îmbulzesc la recunoaștere. Ofițerii dela aviație se joacă de-asupra muntelui. Generalii înnaintează la kilometri înnaintea ultimelor garde. Mi se povestește cum doi oameni, răzleți de sentinele, au prins aici, în munte, treizeci de cetăși bulgari, porniți de pradă și omor. Au tras asupra grupului, li-au cerut să arunce puști și tesace și i-au dus frumos la cartier parcă ar fi făcut lucrul cel mai obișnuit din lume.

Acest suflet hotărît al săteanului nostru trăiește și

în generalul de cavalerie pe care-l întâlnim din nou, impasibil și sever, la întoarcere pe la mijlocul defileului. Primește scrisoarea de înștiințare a colegului său Gărdescu, o pune în buzunar și declară liniștit că are ordinul de a înainta de la comandantul suprem și că el știe numai una: va merge la Sofia.

*

Suntem seara în Vrața, aducând vestea celor petrecute. O bună noapte de odihnă la d. Gheorghiev, iar, a doua zi, când să-i apreciem ceaiul ce fumegă în păhare, brânza sărată de munte — stânile ascunse sunt pline de cantități imense —, caii diviziei a doua bat pământul ud, în dimineața ploioasă. Restul corpului de armată pleacă spre Orhanie, și, în cea mai mare grabă, mulțămită bunăvoinței d-lui Savopol, îl putem urmări. Colonelul dr. Potârca din Craiova e amabilul meu întovărășitor.

La Mezdra e un popas; satul e plin de trupe, care fraternizează, iarăș, cu locuitorii. Medicii, cu dr. Laugier în frunte, se găsesc la pod. După ei se îmbulzește artileria. Cavaleriștii poposesc în porumburi. De aici până departe spre Rebucovo infanteria merge cu un avânt, cu o disciplină și voie bună care-ți umplu sufletul de bucurie.

Iarăși prizonieri, mai noi. Fac parte din aceia cari, după lupte lungi, porniți dela Midia pe luntri, dintre care unele s'au scufundat înainte de a ajunge la vapor, au debarcat la Varna și au fost porniți cu trenul ca pentru Sofia. La Mezdra au văzut însă că sunt îndreptați aiurea, și s'au opus. Lupta cu Sârbii n'o vor. Și-au adus aminte că ofițerii au rămas în urmă la ceasurile grele și, la amenințările lor, la focurile de revolver trase în rebeli, au răspuns cu pușca. Un maior a căzut. Dezarmați, ceilalți condu-

cători au fost îmbrăcați soldățește și puși, cu tesacul la coastă, să facă exerciții. S'au dat și lupte cu soldații rămași credincioși, și partidul învins al răsculaților s'a predat în marș. Oamenii, voinici, par cu totul storși; mantaua o poartă pe spatele încovoiate ca o zeghe de ciobani. Politicianii nebuni, generalii megalomani au distrus o țară, au aruncat în urmă pe ani de zile o rasă.

Orhanie e acum cartier-general. Gimnaziul se curăță pentru cancelarie. Curtea școlii primare e plină de prizonieri. Incetul pe încetul divizia a doua sosește și se instalează, trezind curiozitatea locuitorilor, cari credeau acum că totul s'a isprăvit și pe cari această nouă avalanșă de trupe îi uimește.

*

Corpul IV, al Moldovenilor, e în mișcare spre Etropol și, în tovărășia unui căpitan de stat-major, îmi e îngăduit să pătrund după amiază, pe o vreme mai liniștită, până la locul unde-și va întinde corțurile de seara.

Dincolo de Orhanie apare iarăși un pâlc de prinși. Au avut luptă la trecători cu ai noștri și ni-ar fi ucis doi oameni, rănind patru. Un sergent ni explică de ce ai lui s'au predat. „Am luptat cu Turcii: eră dreptul nostru. Apoi ne-au mânat împotriva Sârbilor și Grecilor: *nu* eră drept. S'au luat atâtea țări: să se fi împărțit frățește. Nu tot la unul și la ceilalți nimic! Cu frații nu ne batem. Am venit la voi“. Mai încolo încă e un grup mai mare, cu un ofițer sprinten și cochet, care stă sumbru la o parte, lângă calul lui. Văd tineri în uniformă și țărani bătrâni, cu bărbile sure, îmbrăcați ca la muncă; ei covârșesc ca număr pe ceilalți. E o bandă formată pentru a ni tăia legaturile și a ni atacă transporturile, pentru

a trage în sentinele și în „câinii de bicicliști“, cum ar fi spus unul din ofițerii lui Siracov, lăudându-se că el însuș a dat jos, a văzut, cu bucurie, căzând acest „câine“, un bacalaureat voluntar. Intre prinși se află și un Român de lângă Plevna. — „Știi românește?“ „Sunt Român“. Și îmi spune că lipsește de aproape un an dintre ai lui, că are copii acasă, că s'a luptat la Adrianopol și are rani pe dânsul, că toți laolaltă n'au decât pânea ce li-o dam și niciun ban în buzunări. Mâine, dela școală, unde vor petrece noaptea, se vor duce pe acasă cu „biletul“, și-i ajutăm fiecare cu ce putem.

Lasăm la stânga drumul spre Praveț și Etropol și o sucim la deal, urcând către platourile Plevnei, pline de ostașii noștri din două corpuri, amândouă înaintând răpede. Sărăcia e și mai mare decât dincoace, în aceste splendide situri, cu ape curgând în prapastii uriașe, cu păduri tinere, cu sămănături puține, dar foarte îngrijite, acățându-se pe coasta muntelui. Și această hrană a saraciei o va lua rechiziția; vitele frumoase vor fi mânate din urmă de bețele Țiganilor noștri și duse la tăiere. O, ce grea nenorocire au aruncat asupra țării niște oameni fără socoteală, beți de o nesfârșită încredere în ei, inauguratorii fără sfială ai unei ere de napoleonism deșanțat, căruia nu-i lipsia nimic decât însuș Napoleon! Casele, ca de obicei cu două rânduri, au fațade nevăruite, feresti sparte, lipite cu hârtie ori goale ca o orbită de mort; scânduri murdare închid intrările. La cerdace atârnă steaguri albe, pe când cruci mari negre pe bucăți de cârpă cu litere grosolane vestesc că, din mila „conducătorilor“ dela Sofia, și această casă a rămas fără stăpân. Totuș locuitorii nu se ascund, și copiii neștiutori sunt zglo-

bii, veseli. În aceste părți n'am văzut nici „intelectualii“ cu pălării de paie, nici preoții gravi cu potcapuri înalte, strâmte, nici țărani înstăriți deprinși a fi în funcțiune. Numai sărăcime, care se cunoștea însă bine, prin aierul ei de sănătate și de siguranță, că a apucaț și alte zile. Li doresc din inimă ca ele să se întoarcă înapoi!

La al doilea sat, înaintează oastea Moldovei, corpul de armată întreg. Ofițerii s'au grămădit într'un han. Cavaleria e într'un cerdac de lemn nevăpsit; generalii Lambrinò și Rașcu, cari așteaptă la marginea drumului, au cartiere în odioasele ploșnițării din față, în care s'ar găsi bine doar soldații evrei, cari lipsesc aproape total din front, grămădiți cu toții la căruțe, și anume chiar supt coverga apărătoare.

Plouă sălbatec, neconținut, din norii grei de sus, din negurile ce se deslână pe vârfurile stejarilor. Drumul cleios oprește bocancele. Impovărați cu o raniță care de sigur cere a fi mult simplificată, cu puștile pe umăr, sătenii Moldovei, rău hrăniți de obicei, storși de toată lumea, prădați de străini, cu fizicul atins de vitrioluri, cu moralul zguduit de multe nedreptăți, acri față de tot ce li se pare a fi favorizat de soartă, aruncând cuvinte de ură, oftând une ori în glas, fac o impresie mai rea decât Oltenii corpului I-iu, cari se împărtășesc de o mai mare libertate și au tradiții neîntrerupte de independență războinică. Dar și marșurile au fost mai grele pentru ei, neîntrerupte. Cel de ieri i-a stors în căldură, cel de azi — care e și mai lung decât toate — li străbate oasele de ploaie rece. Ii așteaptă în păduricea de alături pajiștea udă. Și totuș aceiași oameni, cu gura mai rea decât alții, dar cu sublimul suflet de sacrificiu, se vor trezi mâni, în ceasul luptei, cu

puteri nebănuite, se vor întrece pe sine, vor sta ei, cei mai apăsați dintre cei apăsați, în fruntea avântului nebun, căruia niciun dușman nu-i poate sta în față. Și, liniștiți, a doua zi, nu vor spune un cuvânt despre ceia ce au făcut, cum nu vor trage poate niciun folos...

Focurile de bivouac trimet limbi roșii de flacări prin fumul ce învăluie câmpul prins de miile, zecile de mii de oameni, când luăm drumul înapoi, pe lângă căruțele de ambulanță, trenurile de muniții care înaintează spre depărtatul Etropol.

*

În Orhanie mă așteaptă o surprindere. Pe când străbat ulița mare, mi se înfățișează un Macedonean care vorbește foarte bine românește. Îmi mulțamește în numele tuturor pentru că, acum câteva luni, am recunoscut dreptatea luptei pe care o începuseră pentru nație și am stăruit, cu prețul popularității mele, ca această îndeplinire fatală a destinului unui neam să nu fie împiedecată de armele noastre. Îmi prezintă pe subprefect și pe câțiva notabili. Unul dintre ei, un tânăr simpatic, vorbește foarte bine italienește; a învățat la Pisa și conduce acum o școală de agricultură. Un bătrân, fost deputat al cercului, asculta, prin talmaciu, ce spun cu privire la jertfirea unui popor de ispravă pentru ambiția câtorva politicieni și pentru hatârul Puterilor mari și la nevoia unirii celor mici pentru a rezistă tuturor presiunilor ca și tuturor ispitelor și face să mi se spuie aceste cuvinte: „Orice ar fi astăzi, noi, bătrânii, nu uităm tot ce ni-a dat pe vremuri România“.

Acasă găsesc cutii de miere, în semn de amintire pentru aceste zile care nu samănă cu celelalte.

Am lasat hanul, care e curat, fără păduchi de lemn

de cari satele sunt absolut pline, și, împreună cu colonelul, suntem găzduiți la negustorul înstărit, pe masa căruia, împodobită cu frumoase lucruri de mână ale soției sale, scriu, într'o dimineață ploioasă, — pe când supt ferestă sună căruți, automobile, pași de soldați în noroiul adânc, cuvinte românești în acest fund de Baleani, — rândurile pe care le ai acum supt ochii, cetitorule.

Și aici, împărțirea curții și locuinței e foarte curioasă. Din strada, printr'un gang dai într'o curte plină de nelămurite cocioabe de lemn și pământ. Treci apoi la stânga într'o curte plină de iarbă fără straturi de flori, și ai în față o imensă șură goală în care o cloșcă, nesacrificată încă, își chiamă puii mărunți. Deasupra — căci și aici e un rând al doilea — se deschid geamurile sparte ale unui pod cu înfățișare de locuință.

În colțul stâng al șurii e o casă cu un singur rând, probabil al altui proprietar, nouă, cu fațada de var cenușiu, cu podoabe de tencuială în jurul ferestrelor întocmai ca la locuințele noastre de pe la 1830, ca acasă la mine, în Valeni, cari sunt așa de departe.

Două intrări deosebite duc în casa: una prin bucătărie către o singură odaie, mai mult nemobilată, în rândul al doilea; cealaltă pe o scară foarte îngustă, cu oglinzi în pereți și un palier pentru haine. Se deschid trei uși: odaia mare, în care s'au pus două paturi de fier, e a noastră. Aspre scoarțe negre, albastre, verzi și roșii acopăr scândurile: mobilele sunt toate importate din Austria: o masă, o mesuță, scaune bune, o oglindă de perete; un vechiu sfeșnic de argint. Pe pereți, scene din lupte de tauri și din legenda unei princese egiptene. Un calendar de perete al funcționarilor. Multe flori, cu iubire îngrijite, lucru de mână pretutindeni; fotografiile de

familie și de școli — au trei copii frumoși și buni, cari se joacă cu tesacul „soldatului român“ —, o vioară. E ca la noi în orașele mici, pe vremea copilăriei mele, — în mai sărac însă, în mai nedesvoltat.

*

D. Ionel Arion, care a însoțit pe căpitanul Fotescu în cel d'întâiu zbor de recunoaștere, din care acesta s'a ales cu mânilor arse și cu „Virtutea Militară“ de aur pe piept, vrea să mă conducă la Etropol, unde Moldovenii au sosit (generalul Lambrinò a dejunat la popota noastră). Înainte, alt automobil, mai mare, al d-lui Protopopescu din Slatina, care va fi așa de bun apoi să mă primească și pe mine, duce câțiva voioși și îndrăzneți ofițeri tineri, între cari aviatorii cunoscuți de toata lumea, dd. Căpșa, Vaccas, Mavrodi.

În marginea șoselei, chiar la răscruce, sunt tunariii maiorului de rezervă Jean Ghica din Iași. Pretutindeni fețe cunoscute, semne de recunoaștere, bucurie prietenească. Sunt pe aici învățători ieșeni, săteni din Suceava, țărani din Teleorman, de pe buzele cărora nu culegi altă vorbă decât: „să fie de folos țării“. Satul e aceiaș sărăcie, în mijlocul unui Ținut de munte, a cărui asprime, plină de mărețe perspective, se accentuează tot mai mult, de-asupra unei ape spumegătoare, jos în prinsoarea-i de stâncă, — Ischerul, căci și pe aici e drumul la Sofia.

Pe coaste cleioase de lut roșu, supt maluri mâncate de ape, cu înfățișare de „canones“ americane, ne suim pe lângă coloane de provizii care se încurcă în strâmtoarea drumului rău, și stricat și mai mult de chesoanele artileriei. Pe vârful se desfac, ca dela Arab-Conac, dela monumentul lui Gurco, în și mai mare, mai impunătoare asprime. rândurile de munți

spre Sofia, nodul Balcanului, Pindului, Rodopei, în albastru închis, în aierul umed, proaspăt, răcoros.

Etropol nu ni poate înfățișa decât obișnuitul turn al clopotelor, nelipsit în târgurile cu obârșie turcească, fântâna de piatră din aceiaș vreme, peste însemnările arabe ale căreia s'a pus o cruce mare; bolta, din vremea robiei, a unui negustor, al cărui nume, ca și al meșterului, se înseamnă într'un cerc neisprăvit de chirilice cu ductul arhaic, ca în cărțile sfinte tipărite pe la noi, și pe urmă șirul de fațade moarte, cu ferestrele sfărâmate și obloanele închise. Generalul Prezan, d. N. Filipescu și câțiva ofițeri superiori au norocul de a fi găsit o casă nouă, din paiantă cu fața sură, a unui farmacist, care și-a pus flori în ghiveciuri și flori în grădină, din acelea, localnice, orientale, care încurjurau, înaintea de invazia grădinăriei germane de import, și vechile noastre case.

Noi mergem însă și mai departe, dincolo de imensa tabără fumegândă a corpului al IV-lea. D. Protopopescu, a cărui energie moștenită nu cunoaște piedeci, crede să poată trece peste munte, peste culmi de 2.000 de metri de-asupra nivelului Mării, la Zlatița, unde cavaleria noastră *a fost* — la distanță de 15 kilometri de Sofia —, pentru ca, pe șoseaua bună pe care o cunosc, să se întoarcă în defileurile celelalte, care duc drept spre Orhanie.

Indată o grandioasă săbătecie ne cuprinde. Am trecut de garda mare care-și usucă hainele ori se scaldă în Ischerul-răpede și rece, tocmai în fundul prăpăstiilor, de garda mică, de ultima sentinelă înaintată, care stă ca turnată în bronz. Uriaș se ridică muntele în dreapta și în stânga, plin de pădure nouă, pe când în urmă spre Orhanie stânca a rămas

goala. Adâncurile negre se ascund privirilor, și ascuns e și cerul, pe care nouții stau neclintiți, trimețând năfrâmi de neguri care îndată se desfac în potop asupra capetelor noastre. În față nu se vede nimic decât neorânduiala pietrelor grele, care rup bucăți din aripile automobilului. De odată, ele-i înfrâng puterea. Suntem oprîți.

Câteva sute de metri ne despărt de șoseaua bună care duce la cele mai înalte culmi. Nu le mai putem trece cu toate încercările cele mai stăruitoare și îndărătnice. Nu e suflet de om pe aici, și zgomotul revolverelor nu trezește decât depărtate răsunete în stânci pustii. Totuși undevă trebuie să se ascundă, o casă de om, căci porci cu spinarea aspră scurmă deasupra prăpăstiei și câni sălbateci fugiau adinioarea înaintea noastră. Prin lut se văd urmele nenumărate ale copitelor: pe aici a trecut generalul Musteață. Mai e la Zlatița ori nu? Se păstrează legături cu dânsul? Nu se ascund bande flămânde prin aceste coclauri misterioase? Mașina va putea ea răzbi măcar la vale? Intrebări la care nu răspunde decât fâșăitul revoltat al Ischerului pe patul lui de pietre sură și galbene.

Și, când a fost înyinsă hotărîrea viteazului nostru conducător de a răzbi cu orice preț, și nu cu argumentele noastre, cari nu voiam să argumentăm o retragere, ci cu vădita imposibilitate absolută a efortului, când, cu a treia și a patra vitesă, peste hopuri, găuri și poduri rupte, de-a lungul nesfârșitei taberi a diviziei a doua, intrăm în Orhanie înnoptată și plină de apă și noroiu și ne așezăm la masa primitoare a ofițerilor, ne gândim că este pe lume un noroc și pentru încercări ca acestea.

*

Știam că înnaintarea a fost oprită. Aflăm acum că s'ar fi încheiat un armistițiu de trei zile, care expiră mâine seară, că d. Maiorescu ar fi la Niș — a crezut vreo dată să ajungă acolo?¹ —, că negociațiile de pace vor începe la București și că poate vom merge înnainte, siliți de ultimele încordări ale unei îndărătnici păgubitoare pentru toată lumea, dar poate vom rămâne multe zile în această Orhanie.

Și astfel scriu azi, 13 Iulie, aproape o lună dela plecarea de acasă, la lumina slabă pe care ziua mocniță o trimete prin ferestile mici, în mirosul de busuioc nou al mănunchiului de flori proaspete pe care fetița gazdei, cu codițele pe spate, zâmbind, mi l-a pus pe masă cu un „pardon“ pentru deranjarea dela lucru, ca într'un salon bucureștean.

*

35 de cazuri suspecte, probabil holeră, în lagărul imens al diviziei I. Trupele străbat orașul pentru a merge la Orhanița. Câmpul ce l-au lăsat în urmă e tot călcat în picioare. Drăguțul băiat al gazdei ne lasă: îl trimet afară, la aier, de frica bolii. E elev în clasa a patra, și mi-o spune în franțuzește, luându-și ziua bună.

N'ar fi de mirare ca urîta molimă să ne cuprindă. Pe lângă marele număr de prinși infectați, cele mai multe case sunt de o rară murdărie. Am văzut pe Ali Mehmedov deschizându-și ceprăzăria, împodobită doar cu două, trei curele: în timpurile micienene să fi fost doar o așa de barbară simplitate ca în scunda încăpere puturoasă unde masivul Musulman, pe care încă nu l-a tăiat nimeni, abia încape între cei patru pereți, între bagdadia și pătura de

---

¹ S'a zvonit în adevăr aceasta.

lut pe care-i calcă papucii. Aiurea, la un dubitor, pieile argăsite și încă neuscate atârnă în odaia de unde el privește defilarea trupelor. Intr'o curte indescriptibilă un uriaș stă trântit pe scânduri lipoase, aproape la nivelul mlaștinilor. O, cât e de făcut aici, cât e de făcut, mai grabnic cu mult decât anexarea provinciilor lui Simion și Samuil și Ioan Asen, decât hegemonia balcanică, decât politică bismarkiană, de care să se sperie Europa întregă...

Face cunoștință cu un tip foarte interesant de bătrân, cu larga barbă albă răsfirată, cu pălăria de revoluționar mexican, cu un colț de panglică verde ștearsă pe surtucul negru. E unul din înnainte-mergătorii, din „pașoptiștii“ liberării Bulgariei, d. Riliev. Vorbește ceva românește și destul de bine franțuzește. Răspinge ideia că ar fi fost din ai lui Botev și Vasile Levschi, ale căror chipuri împodobesc și casa noastră. El ține să se știe că e „mai vechiu“. — „Mai vechiu?“ — Da, din cei dela 1860, din ai lui Racovschi, *bătrânul* Racovschi“. — Care scotea la Belgrad „Lebăda“... — „Da, *Lebăda Balcanilor*... —“ Ideile lui nu s'au îndeplinit, ci, din potrivă, ceiace se face astăzi e contra planului său de confederație cu Sârbii... Bătrânul face un gest evaziv, îmi strânge mâna și se depărtează încet.

La pretorul nostru militar, locotenentul avocat Georgescu, care știe bulgărește, a venit o femeie cu ochii roșii de plâns, cu un copil în brațe. O bătrână cu mersul țapăn o întovărășește. Se plânge că „voinicii“ noștri îi devastează casa, grădina. E și primarul de față, un om corect, prietenos.

Un caporal pleacă să cerceteze. Il întovărășim ca să vedem înnadins de ce e vorba. Sunt gata să plătesc paguba, și am banii puși de o parte în buzunar.

O luăm prin dosul gimnaziului, apoi prin ulicioare întortochiate, ca în satele noastre, cu aceleași case ca și la noi, cu livezi și porumbiști închise între garduri împletite. Ca în orice împrejurări, lumea stă în stradă de privește, femeile cu copiii lângă ele, fefe mari cu pieptare roșii și fuste scurte. Femeia în lacrimi își spune la toți năcazul. De sigur trebuie să fie foarte serios.

— Iată ce au făcut!

Ne uităm: casa e întreagă, copacii plini de fructe, gardul deplin. După multă trudă aflăm că soldații au luat un par din îngrăditură, și nici acela nu se găsește lipsă.

— Și unde sunt soldații?

— S'au dus.

Un bătrân care știe românește adaugă că și la el s'a prădat, dar n'are pretenții. Ei bine, nici el nu e în stare să arăte paguba ce i s'a făcut. Li amintim ce ar fi făcut, în locul acestor băieți buni, cari stau la fântâna cu colac de piatră și se scuză că poate „camionagiii“ au luat vre-un lemn pentru foc, Sârbii, de cari stăteă să fugă, la plecarea noastră, Vrața întreagă, dacă nu s'ar fi anunțat de noi în scris, prin placarde, că nu vor veni, ori Turcii, cari, după ultimele știri, au intrat în Circhilise, în Adrianopol, sub Enver-beiu și au tăiat, se zice pe aici, garnizoana prinsă și populația întreagă, pe când prinșii, liberați, prefăcându-se în cete de bașbuzuci, stârpesc din Tracia elementul bulgăresc.

Asemenea discuții, curat degeaba, îmi amintesc pe ale d-rului Danev la Londra, pe ale generalului Papricov la Silistra. În cazul din urmă, s'a discutat pedant, *în clipa când era nevoia neapărată de o alianță*, asupra celor „trei kilometri“ de la hotarul „Silistrei“, — și cum? Invocându-se autoritatea Dic-

ționarelor de conversație, mutând din loc birourile de accize, provocând în cursul mesei declarații, pentru a le pune apoi în protocol... E aici rea-credință asiatică, un strașnic egoism, o pornire aprigă de a prinde cât mai mult, oricând, de la oricine, orice s'ar întâmplă.

Poate se va face tot așa și mâne, cu prilejul negocierilor definitive ale păcii, care se anunță la București, după întvederea de la Niș, la care, după zia-rele sosite — în sfârșit! — aici, România ar fi fost reprezentată prin generalul Coandă. Ce tragică e telegrama Țarului Ferdinand, a mândrului Bourbon, a trufașului magnat maghiar față de regele Carol din București, în care rezervistul Drandarevschi așteptă să-și soarbă cafeaua la Capșa! Și vorbește de „penibila situație actuală“, de hotărîrea sinceră a unei păci cu Serbia și Grecia, exprimată „în numele său“ și, fără a pomeni de starea de războiu între România și Bulgaria, ale căror „relațiuni, consacrate prin atâtea amintiri și interese comune“, au fost numai, spre „părerea de rău“ a sa, „întrerupte pentru o clipă“ — nici la Sobranie, Ghendiev, care crede că „atacurile Grecilor și Sârbilor au fost răspinse“, n'a pomenit de războiul cu România, — el cere „a se oprî înaintarea trupelor românești“. Explicații din altă parte au adaus temerea unei revoluții, unei căderi de pe tron, unui asasinat. Cavaleresc și nobil, parafrazând telegrama vărului său regal și evitând cuvântul greu al războiului, regele României încredințează pe Ferdinand I-iu de păstrarea, și după cele ce s'au întâmplat, după „aceste din urmă evenimente“, a „sentimentelor amicale“ și ia act de „hotărîrea fermă“ că „starea de războiu cu Serbia și Grecia“ să înceteze.

E bine așa; cu capu'n mâni un ofițer prins spuneă la Vrața aceste cuvinte adevărate: „Cu aceasta Bulgaria nu va perî; și Franța a suferit la 1870, și aceasta n'o împiedecă de a fi o mare națiune“. O națiune destoinică și folositoare, în ciuda greșelilor clasei dominante, crescută în megalomanie fără frâu, va rămâneă Bulgaria. Și pe *acest fapt* trebuie să se razime politica noastră față de dânsa!

*

Mutându-se în cartierele nouă, infanterie, artilerie trec într'o ordine perfectă Cafeneaua principală e plină de lume care-i privește, acum fără nicio dușmănie. Am văzut elevi de liceu, în cari fierbe cel mai curat patriotism, cea mai entuziastă iubire de neam, vorbind prietenește pe marginea șanțului cu soldații noștri. Prinși, dezarmați, trec din când în când, fără ca un singur om de la noi să li fi adresat o vorbă aspră, să li fi zâmbit măcar în față. Lângă bragagiul fără musterii, și negustorul „european“ de la „Magazin Plovdiv“ și-a deschis obloanele și privește la nesfârșita mulțime înarmată care, de dimineață până seară, se strecoară. Femei dau din cap cu mâna la gură ori desemnează gesturi mari cu lungile mâni negre... În prăvălia vecină își fac intrarea pe rând adolescenți, elevi de liceu, cu fina față rasă și o șuviță romantică de păr lung, soldați bulgari fără arme, cu șapci și cu căciuli țărănești, pe cari îndată îi scormonesc jandarmii rurali, escortându-i la locul de cercetare.

*

Intre cei ce trec într'una, recunosc la fiecare pas cunoscuți și prieteni; cu alții leg cunoștință atunci. Supt aceiaș șapcă de ofițer descoperi pe profesio-

nistul armelor, pe avocat, pe medic, pe profesorul de latinește, și ochi prietenoși supt boneta cu cozo-roc îți semnaleză studenți, învățători... De mult nu s'a întâlnit nația întreagă într'o solidaritate așa de deplină, într'o așa de strânsă unire pentru jertfă, într'o ocupație așa de înfrățitoare pentru așa de înalte ținte ajunse prin așa de mari primejdii. La ambulanța de alături sunt gloriile medicale ale țării, care nu și-au precupețit serviciile, deputați se află la locul lor în rânduri, părăsindu-și garanția de imunitate, renunțând la rolul pe care l-ar putea avea în discuția parlamentară a păcii. Și „sergentul Morțun“, creat de însuș Regele, merge, la vrâsta și cu sănătatea sa, la un loc cu compania, căreia-i împarte tutun din bielsug și-i asigură hrana la timp și bună: fostul și viitorul ministru e acum un socialist în practică, de și alături de drumul pe care-l recomandă socialismul. El simte bătând inima înfiorată a poporului, cu care, așa de mărinimos, și-a confundat-o o clipă!

*

Extraordinară, impresionantă, admirabilă de sigur e cerbicia învinșilor de astăzi, cari erau glorioșii de ieri. În Sobranie Macedoneanul Genadiev, noul ministru de Externe, un stambulovist totuș, nu dă înapoi cu un pas, în nicio chestie, și aceasta nu numai din nevoia de a-și păstră propria situație. Nu știe de nicio greșală și de nicio înfrângere, ci numai de „dreptul Bulgariei“ și de „calitățile poporului bulgar“. Sforțările Serbiei și Greciei ar fi fost învinse de „fermitatea și moralul neclintit al armatei bulgare“, și, când îi arată „dragostea și recunoștința entusiastă a tuturor“, întreaga Cameră izbucnește în aplause căldurcase. Binevoiește să re-

cunoască „invitația Guvernului rus de a sta de vorbă cu Serbia și cu Grecia“ și „sfaturile binevoitoare ale Europei“, dar adaugă îndată că aceasta eră și întâia hotărîre a noului Guvern, corespunzătoare cu „dorințele poporului și interesele supreme ale Bulgariei“ și, subsidiar, de „patriotismul european“, — formula lui Pichon pentru un sentiment superior patriotismului local. E încredințat că Puterile vor silî pe Turci a se ținea în vechile granițe, dar osândește „patimile rele“ care au dus la redeschiderea ostilităților și adaugă că a depeșat însuși Vizirului.

Despre România, declarațiile ei, intervenția ei, caracterul fulgerător al acesteia, nu știe nimic. Și trei corpuri de armată merg spre Sofia, și un al patrulea a pătruns până la Dobrici, și a treia parte din teritoriul bulgar e ocupat de noi! Ce are a face! Pentru așa de puțin lucru d. Ghenadiev nu va răpi timpul parlamentarilor bulgari. Dar președintele Consiliului pune în legătură trecerea Românilor și asaltul turcesc...

Defilarea mijloacelor de războiu urmează totuși, și fără știința cercurilor conducătoare ale Bulgariei, cu tot armistițiul, care se isprăvește însă, cu toate asigurările de negocieri „leale“ și răpezi, cu toate propunerile de demobilizare: pontonierii aduc la Orhanie, pe cară de câte șese boi mânați de țărani de-ai noștri în cămăși albe, marile pontoane negre, pe care se va face, neapărat, podul peste mlaștinile ce despart de Sofia trupele noastre, retrase numai în gura defileurilor. Aeroplanelor zboară în astăseară.

*

Vizita neașteptată a generalului Averescu. Șeful

Statului-major, slab, uscat, redus la o formulă matematică sigură, cum este, n'are nevoie de odihnă și de alte cerinți omenești: sosește în automobil din Corabia și se duce în aceiaș noapte, după o conferință cu generalul Cotescu, asupra cauzelor înnaintării peste anumite limite, înapoi la Turnu-Severin. Și adiutantul regal Anghelescu a venit cu puțin înnainte pentru același scop.

Aviatorii vin târziu, după ce, în luptă cu vântul și cu norii, au ajuns de-asupra Sofiei, unde și-au lăsat din zbor cărțile de vizită. Au văzut căzărmiile goale, dar la gară opt lungi trenuri. Unul din puterucile turnuri de apărare cu două cupole erà supt privirile lor.

*

Noapte rea, supt impresia urâtelor știri despre boala ce înnaintează.

*

14, Duminică. Am fost la slujba de Duminică din biserica locală, clădită într'un stil ca acela pe care l-am adoptat în Moldova pe la începutul veacului al XIX-lea, dar urît vapsită neegal, în acel albastru care aici pare a satisface gustul estetic al populației.

Pe din lăuntru, aceiași părăți albaștri, goi, cu totul goi; catapiteasma de lemn e împodobită cu icoane lătărețe, destul de rele; auritura lipsește mai de tot. Un heruvim stângaciu lucrat în tinichea se coboară din boltă. Icoana hramului, picurată de lumânările pe care le prinde fiecare cum și unde vreà, e așezată la intrare, în partea stângă, așa încât în fața tâmplei lipsesc marile icoane prinse în cavalete de stuc aurit. Jețul Vlădicăi, cu un chip bunșor al

Mântuitorului pe spetează, e de proporții prea înalte și înguste, și lucrat nedibaciu. De pe balconul corului — nimeni nu cântă acolo — atârnă coroane de un relativ lux.

Slujește serios și aspru, cu mișcări scurte, tari, izbind militărește porțile altarului, un preot bătrân. Un altul, tânăr, cu părul creț buhos și obrazul plin de barbă, împarte nafura de pâne neagră la fiecare pe rând. Un diacon elegant ia parte și el la slujbă, între credincioși.

Aceștia sunt alcătuiți din femei de toate vrâstele, în obișnuitele rochii negre, curmate la mijloc, cu ca petele goale — cozile lungi, pline, foarte frumoase, căzând pe spate — sau cu cârpe negre. Sunt tipuri de bătrâne interesante, cu carnea puțină, lucie ca de ceară pe oasele supțietate ale feței. N'am prea văzut bărbați, nici dintre cei pe cari nu i-a chemat războiul. Copiii se așează în strane ca pe scaunul de acasă și se joacă în voie.

Dintre ai noștri, e numai un soldat, apoi se adaugă trei-patru ofițeri și subofițeri. Poate că e singura zi de slujbă cât vom sta la Orhanie, și Rușii, reprezentanți ai ideii creștine, ar fi întrebuințat-o de sigur pentru a afirmă și credința lor și prestigiul lor militar.

La sfârșit, nafura neagră, nu e înaintea de predica. Fiecare pleacă tăcut în drumul lui. Nu se uită măcar unul la altul. Nu din tristețea clipelor de astăzi, ci din obișnuință, cred, potrivit cu temperamentul național.

*

Pot vedeà, cercetând prieteni, încă două case particulare. La ele ajung prin strădița de lângă biserică: în mijlocul drumului — de necrezut! — e o

odioasă privată publică de lemn vechiu, care infectează împrejurimea.

Casa întâiu e a unui institutor, Odaia, de formă lunguiață și îngustă, curioasă, e spoită cu albastru, în ape inegale. Masă, scaune, două paturi de țară, foarte joase; cearșafurile aspre. În părete, chipul nobil al lui Alexandru de Battenberg și acela al lui Ferdinand I-iu, tânăr. Pe lângă cărți postale ilustrate, dintre care una înfățișează soldați în trecerea liberă de la casarmă: cărți de joc și danț—sunt cărțile de cetit ale proprietarului. Și anume: Biblia, Istoria contemporană a Bulgariei de Radev¹, cu multe ilustrații, și, de Stanev, „Principiile revoluției franceze“ în 2 volume: e a *două ediție*. Țineți minte acest lucru!

Dincolo, soția unui căpitan care nu s'a întors sau *încă* nu s'a întors acasă, stă într'o casă cu chirie, cu porțile nevăpsite și grădina de flori în paragină. Biata femeie nu apare de loc. Are o servitoare nenorocită care îngrijește de oaspetele ofițer din altă țară pe care i l-a trimis nenorocul țării sale. Aceiaș formă bizară a odăii și aceiaș coloare albastră a păreților. Un Tolstoi și un Björnsterne Björnson pe păreți. În salonul de alături, un miros greu și perdele trențoase la fereastră, fotografii de camarazi și de prietene. În toate, marea mândrie de a aparține armatei.

*

— Nu vă iertăm aceasta; veți vedeà ce vom face în țară la voi.

Aceste vorbe le-ar fi spus unuia din militarii noștri blândul profesor de agricultură care și-a făcut

---

¹ Actualul reprezentant al Bulgariei la București.

studiile la Pisa. La Borovan, ne-au făcut: „Tatari“; nu mai vreau să știe nici de comuniunea slavă din ură față de Sârbi, din năcaz față de Ruși; se zic cu mândrie ce *nu* sunt: Mongoli.

*

Cineva în măsură să judece operațiile de până acum critică aspru retragerea luptelor din defileuri și întoarcerea lor la Orhanie, pe care niciun armistițiu n'o putea impune; ar fi trebuit ca și cavaleria sa-și caute drumul pentru a putea luă eventual Sofia. Corpul III, al generalului Iarca, își îndeplinește rolul la Dunare, unde și Nicopolul lui Vlaicu-Vodă a fost de curând ocupat, dar corpul II, al generalului Crăiniceanu, cu toate grelele marșuri forțate, a fost împiedecat de a înnainta, șoseaua fiindu-i prinsă de alții.

*

Din spatele unei Muntence care trece aud plângând: femeia-și ține copilul în spinare prins ca într'un fel de gluga ce-i cade pe șale. El lasă jos, mititelul se ridică — are măcar doi ani — și se joacă la taraba bragagiului cu un caporal de sanitari români care știe bulgărește.

*

Se cunoaște răspunsul regilor Serbiei și Greciei la intervenția telegrafică a regelui Carol. Amândoi se feresc de a primi armistițiul, arătând ca fără „garanții“ li e cu neputință a se înțelege cu Bulgaria; cel de-al doilea precizează chiar că-ar fi o „crimă“ față de nația lui să piardă rezultatele unui războiu victorios. Pe de altă parte, se crede că Enver-beiu înnaintează spre Filipopol și flota rusească din Se-

vastopol ar fi plecat să înfrâneze furia războinică a Osmanlâilor.

Intervenția noastră se face tot mai grea; nevoia unei energice și unitare conduceri a negociațiilor diplomatice și a operațiilor militare se simte tot mai mult. Numai ea ar putea face să tragem tot folosul marilor noastre sacrificii.

*

Holera e în creștere: atâția flăcăi olteni se coboară fără vreme în groapa lor de pe pământ străin. Un tricolor a fost așezat pe bietul lor trup chinuit. La masa ofițerilor e o tristeță și o îngrijorare...

*

Sosesc noi prizonieri, raniți în luptele cu Grecii. Se sprijina greu pe lemne rupte din pădure, ori își târăsc încet picioarele dureroase. O, câtă mizerie omenească pentru câțiva nebuni!

*

Orhanie are și un Ungur, cu figura caracteristică a rasei. Negustor, așezat de mult în oraș, el califică de „vandalism“ acțiunea României.

Altfel, azi, 15 Iulie, niciun fapt nou. Se vorbește de un armistițiu de 15 zile, de începerea negocierilor la București. Cât va dură cotilionul diplomatic pe care-l deschide d. Maiorescu, un danțator care poate-și admiră arta pentru artă?

*

Ni se vorbește de ura care, aici, desparte cetele politice. Daneviștii acuză pe adversarii lor că ei au adus caderea Bulgariei. „Voi ați omorât pe Stambulov și pe Petrov; nu puteți înainta decât pe cadavre“.

Nu cred nici astăzi în înfrângerea lor totală. Oamenii veniți din Sofia reproduc știrile de acolo: se vorbește de succese asupra Grecilor și Sârbilor, cari nu pot înainta; despre Români nicio vorbă.

*

Supt ferești trece un biet tânăr frumos întins în nesimțire pe targă. Se va mai întoarce vreodată flacăul acasă la dânsul? Alții, opăriți, răciți de pă-mântul umed sunt duși în cară spre spital.

*

Partizanii razboiului pentru razboiu pot veni aici ca sa ia învățatură dela această mizerie din fiecare zi, dela această înceată uzare a forțelor fizice și morale, dela această moarte urâtă și obscură, fără nimbul ce încunjură pe cei căzuți de glonte, în aier liber, cu fața spre dușman.

Iese la iveală tot mai mult nepregătirea serviciului sanitar. Numarul medicilor s'a redus de câțiva ani sistematic. Lipsesc cele mai indispensabile lucruri: ser pentru bolile ce amenință, chinină, piese de pansament. Se întrebuintează mai mult ce a apucat să aducă fiecare medic cu dânsul. Printre cei mari, se laudă hărnicia organizatoare a tovarașului meu de odaie, colonelul dr. Potârcă.

*

Un episcop grec din Macedonia, fugar de sigur ori venit dintre Sârbi, își caută drum la Constantinopol prin București. Vorbește și el acea curioasă franțuzească, fără caracter și accent, a Orientului.

*

Prin bunăvoința d-ului Ionaș Grădișteanu pot relua drumul de spre munte, care duce la Plevna.

O după-amiazi grea de nori. Fumul dela grămezile de gunoiu ars apasa asupra Orhaniei. E o jale să treci pe lângă miile de oameni, încă zdraveni și bucuroși, mândri și gingași în finele lor uniforme albastre, asupra carora plutește, nevăzută, o moarte îngrozitoare.

Nu mai întâlnim la răscruce artileria corpului al IV-lea; el s'a mutat mai departe, prin adâncul muntelui spre Zlatița. La stânga, drumul frământat de cai, de camioane, de căruți, scormonit și pătat de ramașuri fara nume, e cu totul pustiu. S'au îngropat, de frica bolii, vitele cazute pe cale.

Până la cel d'intâiu sat nu mai sunt alți drumeți decât soldați bulgari dezarmați cari, rabdător, se târasc spre casa: unora li trebuie zile întregi ca să ajunga acolo. In fostul cartier al corpului al IV-lea au ramas obloanele negre închise și câtevâ elemente militare lăsate în urmă.

Suntem opriți la margene de o sentinela muiată de ploaie; ofițerul care ni dă drumul e răgușit de nemiloasa, străbătătoarea umezeală, priincioasa bolilor. E o măsură contra întinderii holerii. Dar o gasim și mai departe, prin aceleași cotloane întunecate de sate bulgărești în care duc gospodarie bună femeile în negru ieșind din case asupra carora plutește steagul alb sau prapurul de moarte cu numele celui ce a murit departe, de glonțul dușman sau de boala, soldații moleșiți de lipsa de ocupație și de statornicia îndaratnică a vremii urâte, copiii buhoși și murdari, cari au totuș atâta sănătate în față și, pe lângă dânsa, o voie buna pe care o va distruge apoi educația greșita în asprul mediu meschin.

Ici a murit un ofițer și doi soldați, — spune sentinela cu o admirabilă resignare de fatalist. Dincolo, la Iablanița, — în domeniul corpului al II-lea — un

medic militar înspăimântat anunță alte două cazuri pentru a se raportă mai departe. Ce nenorocire, Doamne, această hâdă moarte fără glorie care ne învâluie încet din toate părțile!

Șoseaua străbate locuri foarte frumoase, în defileuri înguste care-și tot urmează stâncile sure fără nicio verdeață aproape. Nori se adună pe creste și crapă în ploaie sălbatecă. Din loc în loc, soldații noștri se adăpostesc de necruțătorul, necurmatul ropot; țurme rare pasc pe costișe; păstorași privesc de pe vârfuri. La „Han“ se înalță din verdeața pădurii un turn gros înpalt, ca acelea care vestesc la noi adăpostul răcoros al unei mănăstiri cu masa întinsă la arhondaric. Dar aici nu e nimic decât amintirea părăsită a unui popas de drum.

Când lăsăm această cale a muntelui gol, o altă regiune, mult mai roditoare, mai variată, mai veselă, cum n'am mai întâlnit până acum în această țară, în care pământ și oameni păreau de piatră, solizi, rezistenți, aspri, se deschide înaintea ochilor.

Locuitorii sunt Bulgari, așezați prin sate ce vin din colonizare, cum dovedește sufixul *ți*, ca în Radomirți. Poate la Rupti să fi fost Români pe vremuri, din colonizările de Dunăreni strecurați în jos, ori de Crușoveni, veniți din alt munte.

Lucovit e un orașel, zvârlit în neregulă de-alungul unor strade noroioase și povârnite, în jurul unui deal puțin înalt. Ca și în toate centrele urbane din această regiune se amestecă vechea clădire umilă cu casele noi, rău chibzuite și împărțite, cu fațadele monotone și meschine. Poporația e deosebit de înfloritoare: un băiat frumos ni arată în bună românească drumul; a fost în țară, ca atâția alții. „Ce s'ar face Bulgaria și Serbia fără România!“, spune

pe fața un altul, în părțile Vraței. De alminterea și în felul de a se cladi casele, și în sensul ce se dă strădei, înrâurirea noastră în tot acest Ținut al Plevnei, coborât cu dealuri dulci, moi, ca în Moldova, între perețele Balcanului și acela care păzește de sus Dunarea, e evidentă.

În Lucovit și împrejurimi sta grămădit corpul IV de armata. Ca și aiurea, au intrat prin casele închise, parasite, au dormit pe paturile și maldărele infecte, au stat la aceiaș masă cu fugarul bulgar, din locuri, cum e Coceana, pe care în scris ei o recunosc a fi numai „un vast câmp de holerici“, și boala grozavă a început să lucreze și aici, unde sunt douăzeci de cazuri.

Pe șoseă înaintea, curg convoaiele mării bejenii armate. Nici n'ar crede cinevâ de unde yin acești oameni în haine civile de oraș, în porturi țărănești din toate Ținuturile. Am întâlnit și Dorohoieni, din fundul țării. Și nimeni nu se miră: e un lucru ciudat viața, și între ceia ce li păstră, și nu puteau deci să înlature, a fost și această ratăcire pe cărările dușmane ale Balcanului.

Gasim linia ferata. În margine, vioii pontonieri din Brăila prind în bețișoare elegante de bambù firele unei nouă legături telefonice, care se întinde uimitor de rapede. În față, se vede altă risipă salbatică de case, fără spațiu, fără verdeață. E Cervenibreg, și în gara de aici și-a luat cartierul-general armata de ocupație.

Ajungem într'o nouă revărsare de potop: soarele, taind o dungă roșietecă între burdufurile negre ale aburilor, s'a scufundat ca pentru ultima dată. Ploaia deasă, întunerecul, strigătul miilor de oameni cari-și

cauta locul pe unde sa se poată strecură și ei cu căruța, rătăcirea pe peron a soldaților răzleți, pierduți, flămânzi, cu obraji palizi de oboseală și nesomn, luminile rare ale gării și ale vagoanelor locuite fac o impresie deprimantă. O, ce a rămas din veselul cartier dela Corabia, în care în toate părțile râdeă bucuria de a trai, de a munci, de a crede a țării binecuvântate...

E ceasul mesei oficiale: prințul Carol, care binevoiește a hrăni în modestul ei adăpost restrîștea noastră flămândă și plouată, are încă și aici voieșie sprintenă. Prințul Ferdinand ascultă cu o atenție tristă veștile rele pe care le aducem. Oamenii de glume pare ca au dispărut cu totul; e și aici atmosfera apăsătoare dela Orhanie.

Căci doar, în clipa după ce sala de mâncare a fost parăsită, un bolnav se sucește pe targă cu mâinile întoarse de crampe, urlându-și durerea. Ovrei dela caruțe vin în starea îngrijitoare pe care și-o fac uneori singuri, de frica. Dar și acest tremur al negustorilor roșii și grași adauge, în greutatea ceasului acestuia, la deprimarea generală.

În gară, firește, nenorociții nu se pot primi. Trăsurica elegantă, ca de cofetărie, care, supt paza unui... dentist, arborează steagul Crucii Roșii e de fapt un simplu loc discret pentru adăpostirea cui vrea să petreacă, în excelente condiții sanitare, câteva ceasuri de odihnă pe targă... Spitalul se caută de toți și nu se gasește.

S'a făcut acum liniște deplină. Numai sentinela pazește supt glugă în jurul vagoanelor unde dorm, în praful ridicat de pașii mulțimilor sănătoase și bolnave, supt amenințarea bolii teribile, care ni go-

nește somnul prin icoanele ce se perindează în minte,
— doi prinți de coroană.

*

Frumoasă vreme de primăvară în această luminoasă dimineață când facem înapoi drumul la Radomirți, pentru a coti de acolo spre Plevna. Oroarea ploii, a întunerecului, a bolii pânditoare a dispărut. Întâlnim în drum soldați bucuroși de libertate pe aceste câmpii frumoase care trimet, recunoscătoare pentru lumina mult așteptată, toate mirezmele lor. Pare că toți tinerii aceștia au plecat de bună voia lor ca să vadă locuri străine și să se bucure că au cunoscut și ei lumea. E ca ieșirea din mormânt a tuturor lucrurilor și a tuturor oamenilor.

Peste vre-un ceas suntem la Teliș, Casele țărănești sunt aici impunătoare: clădite numai din cărămidă și cu frumoase coperișuri de țiglă. Ar lipsi doar îngrădituri bune. Această bună stare neobișnuită e puținel de mirare, după ce am văzut până acuma. Întrebam o ceată de săteni opriți în noroiul dela fântână, și ei ne lămuresc dintr'un cuvânt. Erau aici Cerchezi, vestiții Cerchezi pe cari Midhat-Pașa, în vremea când stăpâniă autocratic „vilaietul Dunării“, îi coloniză, aducându-i din Rusia, prin cele mai bune locuri ale țării. Cu nenorocitul războiu din 1877 s'a ispravit însă și veleatul lor, de mândrie, de pradă, de rapire. Statul cel nou al Bulgariei rămase stăpân pe toate locurile, și el le-a împărțit larg țăranilor bulgari din satul cel mai apropiat, unde, spune bătrânul, „încă trăiesc frații noștri“. Au câte cincizeci de „decare“, adecă cinci hectare, zece pogoane: nu li-a lipsit deci nimic acestor coloni favorizați ca să poată întemeia solida viață de agricultori pe care o duc astăzi.

Iată acum cele două sate cu numele de Dubnic: cel-de-Sus și cel-de-Jos, Gorni-Dubnic și Dolni-Dubnic. Strabatem unul, cu case indiferente, destul de mari, cu strade largi pline de chesoanele cu muniții ale artileriei noastre. Se vede bine că prin toate aceste părți rasa e alta, cum ăltul e portul femeilor, mai bune păstrătoare a vechilor datine. Odată cu casa depământ bătut acoperită cu ardesie a dispărut și cârpa, polcuța, rochia neagră, și în locul lor sunt cozile slobode, cămășile cusute cu arniciu, fotele duble, care, în colori vesele, se scurtează tot mai mult, până ajung mai îndrăznețe decât ale Mehedințencelor, așa de îndrăznețe chiar, încât e neapărata fusta de dedesupt. E aici, într'un aier mai cald, veselie mai multa, venită, de alminterea, poate și din străvechi amestecuri de popoare. Dintr'un colț zbughește o bălăioară cu cinci mănunchiașe de flori pe care, zâmbind, ni le înfățișează, fără să ceară în schimb cevă, — un gest de o nesfârșită delicateță și spontaneitate.

De aici înnainte începe uriașul cimitir al luptelor pentru cucerirea Plevnei împotriva legendarului Osman, singura mare figură militară a Turciei decăzute. Orașul, vechiul cuib de pândă, nu se vede de nicăiri, cum nu-l vedeau aceia cari aveau neapărata datorie de a-l cuceri cu orice preț, îngropându-se cu miile în șanțurile și văile lui. Dar de jur împrejur se ridică înalte dealuri rotunzite, strânse și ele supt verdeața lor săracă ca pentru un atac de răzbunare și nimicire.

Intr'o livadă ca de raiu, cu salcâmi, stejari tineri, lumânările de poetică pomenire, cu albaștri ochi de cicoare, ca versuri dintr'o elegie, se ridică de o parte și de alta a șoselei albe monumentele Rușilor căzuți,

în umbra zi de 2 Octombrie 1877. Crucea dublă a Moscului încunună marea piramidă de comemorare, suptirea coloană cu ornamentele gotice, lungile spinari rotunde de cărămidă și ciment care se dărâmă în ierburi. Casa paznicului, așezată și clădită fără rost, e acum pustie. Doi rezerviști prahoveni, de pe la Băicoiu, îmi dau buna-dimineța. Și pe toată această piatră s'au înseilat cu o staruința pioasă iscăliturile ostașilor ce au trecut. Inscricțiunile sunt foarte interesante în naiva lor simplitate; unul pomenește ca a condus „prizonieri bulgari“, altul strigă „cinste“ eroilor străini din 1877, un al treilea a scris numai, din toată inima: „Trăiasca România!“.

Se trece vestita apă a Vidului, care a înghițit pe vremuri atâtea vieți; e destul de largă, pașnică, albicioasă. O verdeață saracă o încunjură. De-asupra se rup de ploi în scorburi și frânturi malurile înalte, care samăna foarte bine cu acelea care domină Iașul. Intreaga privește, de alminterea, are ceva care se apropie de înfașurarea acelor departate locuri moldovene. Numai cât suntem la doi pași de Plevna, și încunjurimea dâmburilor e așa de ciudata, încât nimic nu se vede dintr'însa. Pe costișe, culturi de viță, o grădina-școală; în scufundaturile din stânga trec Turci mari, cu cealmale groase ca în vremurile lui Baieșid Fulgerul, cu șalvarii umflați, în stare să strivească mărunții lor catări cari totuș elatină destul de vioiu, în pas marunt, urechile mari și piciorușele pe marginea liniei ferate. O movilă artificială, încununată cu un tun, al cărui artilerist acum e un Român, arată locul unde s'a predat Osman-Pașa.

Plevna însăș e cu totul alta decât aceia din 1877, în cuprinsul plin de cadavre și de murdărie al că-

reia au intrat în acea toamnă sângeroasa birui-torii. Au cazut coșmegele turcești cu coperișuri în-nalte pitorești, de țigla seculară, și arhitecții Bul-gariei moderne au schițat planuri pentru înalte pravălii cu două rânduri, în stilul pe care l-am de-scris. Ele sunt biruite însă ca număr de vechile prăvălii marunte. Totul face o impresie puțin plă-cută prin lipsa de proporții, de perspectivă, de con-cepție generală. E un amestec nesăbuit de ziduri dispartate. Culeg firme bizare ca „Chantecler“, „Șan-tecler“; un Evreu, Samovici, își intitulează cea-sornicăria „București“, ca un omagiu adus civili-zației noastre.

Strazile sunt pline de lume. O zi, două doar, locui-torii s'au ținut în rezervă față de acești năvalitori pe cari răuvoitorii îi înfațisau ca pe dușmanii na-ției bulgare, hotărâți s'o distrugă. Intre aceștia tre-buie să fie și domnișorul acela cu figura fină, care, de pe o bancă, ne privește cu o nesfârșită comize-rație. Apoi s'au deprins. Vin la consultații medicale, care li se dau aici ca și la Orhanie cu prietenie, atenție și gratuit. Primesc bucuroși în prăvălii pe ai noștri, cari nu-și precupețesc banul. Se grămă-desc în jurul nostru copii cu șapețe ca sa ni vândă vederi din Plevna și chipuri de-ale luptatorilor din razboiul de eliberare, între care și al „Craiului“ Carol I-iu. Iar cine a uitat într'o săptămână de Balcani moda actuala, și-o poate aminti din îmbră-camintea doamnelor și domnișoarelor ce trec, foarte grabit însă, fără cea mai slabă curiozitate față de toți acești vioi oaspeți în uniforme.

Cu ofițerii noștri de roșiori vedem Grădina-Mu-zeu, de o concepție foarte interesantă și potrivită. Grila de fier cu puști, săbii și tunuri e poate prea

originală în realismul ei absolut. Macheta pentru monumentul lui Alexandru al II-lea — cea nepremiată —, în care mulțimea robilor întinde mâni implorătoare către Împăratul din Miazănoapte, care, marțial, salută, e prea mică pentru aceste boschete sarace.

Clădirea istorică a fost păstrată deplin, așa cum eră când Osman s'a înfățișat înaintea învingătorilor. La intrare, o fetiță vinde cărți poștale ilustrate în legătură cu 1877, ca și cu biruințele bulgărești din 1912: Scobelev lângă Țarul Ferdinand, Osman lângă Abdul-Hamid învinsul, ostașul rus lângă cel bulgar de astăzi, care ține nu știu câți Turci înfipti în baioneta lui.

Este o sală mare la mijloc și pe lături altele trei. Se expun, fără multă ordine și fără un gust mai ales: fotografii, tablouri, uniforme. Mi se atrage atenția asupra faptului că Românii apar o singură dată; în scena aducerii lui Osman, în care principele Carol, a cărui talie mică e scoasă în evidență, asistă la intrarea lui Osman, ținut de suptiori.

În pivnița de pe vremuri, ținută aicea foarte curat, se expun planuri și hărți.

Este, în sfârșit, pe o înălțime o grădină închinată lui Scobelev. Dar e prea departe, și noi suntem prea grăbiți ca s'o putem vizita. La despărțire, sosește vestea rea, pe care acum o află pretutindeni, că holera a izbucnit în Plevna. Cauza e cantonarea soldaților în clădiri care fuseseră semnalate totuși ca primejdioase. Cei 1000 de Turci prizonieri, cari mulțămesc în fiecare zi Românilor pentru buna îngrijire, de care erau lipsiți de mult, n'au nicio vinovație în aceasta. Aici, ca și în toate celelalte locuri, holera au dat-o casa infectată, efectele prădate cu care se acoperiseră bolnavii. Păcat numai

de bieții tineri din București pe cari i-a prins aici, în mijlocul mândriei și veseliei o moarte așa de mizerabilă!

*

Ieșim din Plevna pe șoseaua ce duce pe o parte la Rusciuc, pe alta la Nicopol. În coborîre, aceleași muncelile pânditoare, cu pielea arsă de soarele nemilostiv, aceleași redute, de micimea cărora te miri astăzi când știi cât eroism s'a cheltuit în cuprinsul și în jurul lor, câtă ferocitate în apararea vitează, cât avânt în atacul nebun. Pe aici, în stînga și în dreapta, unde crucea simplă se ridică pe piatra, albă ori neagră, a mormintelor obștești, s'au așternut, fulgerate din goana către ținta supremă, trupurile acelor cari au încunjurat de glorie coroana României libere. În acea miriște sămanată de florile rare noroaiele de toamnă s'au pătat la fiecare pas din bielsug de sângele nostru. O, câtă nădejde sfântă, câtă desnădajduită durere, câte chinuri sălbatece s'au desfășurat pe acest îngust cuprins de țernă din praful căruia cântă acum veseli greierii lui Iulie!

„Valea Plîngerii“, cea neștiută, cea gasită prea târziu, cea umplută de trupuri pentru ca steagul să poată trece înnainte, e curmătura ușoară care desparte doua movile neînsemnate. De aici s'au cules oasele cu carul pentru capela care colo, în dreapta, își înnalță cupola joasă, tristă, în verdele unei livezi.

E prea departe pentru graba cu care mergem. Ce păcat! Dar până la sfârșit vor găsi drumul la bisericuța din Grivița ceilalți, apărătorii tineri ai României de azi. *Trebuie* să-l găsească. Să înprospăteze florile, să înnoiască steagurile.. Celor căzuți

pentru ca după patruzeci de ani țara singură să poată aduce aici de două ori mai multă oaste decât a aliaților de atunci, li se cuvine această cinste.

Ei au și cerut-o. Pare că, precum pentru voia marelui Cesar de acum o sută de ani, care în vâlmașeli cumplite a căzut rănit de moarte, se mișcă astăzi sutele de mii de oameni spre năprasnice ciocniri, astfel pornirea astăzi spre munții Bulgariei a fost voia lor, a jertfelor de la 1877. Cu prea mare dor de țară, de rude, de copii și-au închis ochii supt ghiulele și gloanțe pentru ca setea lor din urmă să nu cheme niciodată aici pe copiii și nepoții lor, cari, fiind vii, se pot mișca pe aspra față a pământului...

Și ei au venit ca pentru o datorie de onoare, așa cum se cade când calci în urmele unor înaintași cum au fost aceștia. Li s'a impus de acolo jos, din morminte, și aceasta. Cei morți pentru cruce n'au vrut moarte între creștini, cei jertfiți pentru desrobirea altora mai mici și mai nenorociți au înfrânt prin magica putere a voinței lor fără cuvinte toate patimile, și potrivit cu moștenirea lăsată de ei mâinile care trebuiau să verse sânge au ridicat din țernă pe rănitul altor lupte, au redat libertatea viteazului nenorocit, au mângâiat părințește în satele cernite copiii rămași fără părinte.

Orice am zice și orice am face, vecinii noștri ni vor rămâne vecini. Și, cu cât vecinul e mai bun, cu atât mai bine! Orice suflet omenesc are în el adâncuri sfinte, de recunoștință, de bunătate. Trebuie să le căuți însă. Și acolo, înaintea rămășițelor acelor cari pentru noi au fost părinți și frați și pentru dușmanii de astăzi n'au fost dușmani, acolo, într'o mare ceremonie de despărțire, la care toți oamenii pioși și cuminți să fie chemați, supt amândouă steagurile, în sfârșit statornic împăcate, să

se săvârșească, în graiul pe care l-au iubit și cu sunetele căruia pe buze au perit ei, marea slujba, care va face ca țerna lor să se clatine de cea mai duioasă bucurie.

*

Până departe, drum cu tot pustiu, pe lângă sate mici a caror viața nu se descopere supt clăile de fân. Femei vesele trec rar și râd spuindu-ni că nu știu românește. Dintr'o vale tănuita înaintea, în cea mai admirabilă ordine de desfășurare, o lungă turmă de oi albe, în frunte cu dulaii și cio-banii cu glugi. Iar tocmai sus pe rotunda culme pietroasa e scrijelată nespus de limpede pe fondul albastru clar silueta a doi calareți trecând în trap lin.

Pare ca am fi aiurea, foarte departe, în vre-o *derè* asiatică. Ce bine se vor fi găsit aici, la capătul lungilor lupte prin vaile Traciei și Macedoniei, prin trecătorile Rodopei și Balcanilor, Spahiii turci ai cuceririi de acum cinci sute de ani! Acelaș cer de aprigă lumină, acelaș aier ce arde, răsfrânt în pia-tra zbuciumată a stâncilor ce lunecă de ploi și vânturi asupra drumurilor albe, aceleași biete sate ca niște popasuri ciobănești, aceleași turme albe sunând din clopote către țarcurile de nuiele prinse pe costișe, aceleași profiluri de călăreți ostași pe creasta stâncilor.

Ne oprim un timp într'o largă câmpie, care se răs-față între culmile pietroase. Nu e țipenie de om aice; sămănatuiri sărace încunjură o moară pără-sită și rândunele în continue zboruri rotunde stră-bat ușor prin deschizatura neagră a porții, pe când apa râulețului plânge alături a singurătate. Fîori de bucurie nebună trec prin ierburile înnalte,

și păsari tresaltă, bete de lumină, în ciripiri care li cuprind tot sufletul.

*

Avem îndată sate. Cel d'întâiu e curat bulgăresc, deși, ca de regulă pe aici, casele au înnalte co-perișuri și pridvoruri foarte sprincenate în arcade dupa datina de clădire a Turcilor. Al doilea înfățișează însă o strada largă, case albe, foarte solide, cu intrari boltite de cărămidă; femeile au un port cu totul deosebit, și copiii cu fața deschisă, fetele cu părul balan și ochii limpezi nu par a veni din funduri balcanice.

— Sunteți Bulgari voi?

— Da, — și ceata zglobie ne încunjura prietenoasa, sărind într'un picior.

Un moș cu palarie—nu cu caciulă—dă explicația. Ei sunt Banățeni vorbind bulgărește, din Vinga, o veche colonie a nației, pe pământ împărătesc. Acolo s'au amestecat cu Români, cu Șvabi, cu Unguri: fețele, așa de felurite, o arată bine. După 1877 au fost chemați cu oferte de pământuri întinse și au venit, făcându-și, cum spun, casele în rânduiala — nu ca la ceilalți, unde plouă prin co-periș —, înălțându-și biserica, a cării cruce e aplecată ca pe coroana Sfântului Ștefan, înălțând patronilor cerești monumente de piatră sculptată. Dacă sunt mulțamiți ori ba, — e altă chestie. N'as jură că sunt, afară doar de copilașii aceia cari n'au cunoscut alta țară decât aceasta.

— Se face pace, domnule?, întreabă o femeie.

— Credem că da.

— Dar voi de ce-ați venit?

— Pentru că nu vă mai stâmpărați, bătându-vă cu toată lumea. Poate suferi un vecin ca în casa

de lângă dânsul să fie o zarva neconținută, o hartă fără sfârșit?

Femeia recunoaște că e așa, deși i se uită urât în ochi un șalvaragiu îmbracat în șaiac și cu căciula grea pe sprincene.

— Ai voștri sunt buni. Noi li-am ieșit cu apă proaspătă înaintea. Dar ceilalți, din satul bulgăresc, ne-au ținut de rau. Au spus că, la întoarcere, tot o să ne tăiați...

Debovo, pe care-l întâlnim acuma, e sat românesc, dar foarte slab. Întâiele coperișuri de stuf, și ce sfială în felul cum se ascunde casa! Sunt însă câteva case-model, vre-o zece, ale frunțașilor. Dar ce fețe deschise și bune, ce prietenie în priviri, ce rasă frumoasă mai presus de celelalte!

Vorbim cu un om nalt, bine făcut, cu îmbrăcăminte îngrijită. De zece luni nu mai fusese acasă. A luptat și la Ceatalgea, cu divizia a II-a. A fost și holera atunci, de periau la o suta treizeci, dar li s'a dat apă fiartă și pâine prajită, apoi i-au întărit cu supe tari, de carne multă. Și acuma e acasă.

— Ți-au dat drumul ai noștri?

— Da, ai voștri.

— Cum, nu sunt și ai d-tale? Că d-ta ce ești?

— Român, d-le, Român curat. Noi toți suntem Români.

— Și ai fi tras în Români?

— Dacă eram siliți, da. Dar nu ne-am lăsat siliți. Am pus armele jos și am spus că în frați (tocmai așa se exprimă) nu tragem. Și s'a isprăvit. Ne-a încunjurat cavaleria, și ni-a dat drumul.

Nu sunt veniți aici dintru început, ci numai o frântură desfăcută din marea și vechea colonie dela Samoviț. Credeau să fie mai bine și n'au nemerit-o cu totul. Trăiesc cu câțiva Turci, cari au o mizera-

bila moscheie de pamânt batut, cu coperiş de arama în vârful minaretului. S'ar mutà bucuros în țara, cu toții.

El știe bine, de alminterea, până unde se întind ai lui. Cei mai departați în jos sunt aici, la Debovo. „Dar încolo, pâna la Vidin, numai noi suntem, domnilor“.

Apoi satele sunt turco-bulgarești, Muselim-Selo, vechiul sat al musulimului, ce strângeà darile pentru un puternic de cine știe unde, și altele. Elementul musulman e, de alminterea, adânc decazut. Vitele satului le paște câte un biet turc cu fața osoasa, cu ochii luni, dar cu graiul natâng, vre-o Turcoaica batrana, de sânge semi-țigănesc, cu hobota neagra lasata libera asupra feței lucioase.

El pe aici, supt stânca Nicopolei, supt zidul de piatra al Dunarii, scobit pe alocurea în cetățui naturale, cu ferești de ochit, cu pivniți adânci de peșteri, cu vârfuri scrijelate, de crenèle, o mareața lume salbateca. Ape largi statatoare adapa cirezile, pașiști grase se rasfața în margenea lor, cu grupe de copaci răzleți. Roțile scrâșnesc pe darîmatura de stânca ce navalește necontentit drumul cotit pe dupa înnalțimi ce nu pot fi suite.

Deodata la stânga se face larga linie de oțel albăstriu a Dunarii.

*

Și privirea se împarte de acuma în doua. Sus, se zgreapțana casele orașului turcesc, în umbra caruia la 1396 au perit creștinii veniți din Franța cavalereasca, din colțuri de Germanie feudala, din Ungaria regelui Sigismund; cei ramași în viață au fost uciși de sabia calăului care obosià făcând să sara capetele necredincioșilor. Acuma toata aceasta roșie

glorie s'a dus — și pentru vecii vecilor. Cadâne pâr-lite, cu hobote murdare, vechi cealmale de șaluri uzate, câte un turculeț tânăr cu fesul reformei — o biată lume supusă care saluta, vinde cafeà și tutun și păzește vacile obștii ghiaurilor. Bulgarii, stăpânii lor, înșira, ca la Rahova, pravălii lângă birouri de advocați și oficii publice. Sus de tot, monumentul trecerii Dunarii de Ruși ridică sigur crucea lui masiva.

Dar pe strazi umbla acum milițieni cu puști și pălării late, de revoluționari mexicani. Chipiuri și bonete neobișnuite rasar din fereste și balcoane. Sunt urmașii acelor cari acum peste cinci sute de ani fugiau pe luntri spre mlaștinile lor, înaintea prapadului lui Baieșid. Și tot ei au ridicat acum, peste șlepuri cu tricolorul, splendidul pod cu trei împărțiri peste care azi, 16 Iulie, când s'a ispravit, trecem, din mila lui Dumnezeu, cei d'intâiu.

Și acele frumoase cladiri din port, acea lunga aleie de sălcii, acele case îngrijite cu perspective pitorești la capatul stradelor — acela e umilul „Nicol-Mic“. Turnul din vremuri, care nu mai arată nici prin cea mai slaba urma ce stăpânire de veacuri a apăsât pe pamântul lui.

*

Bucureștii petrec, cu mușici, cu operete — *la Périchole* —, cu cinematografe „distractive“, pe lângă acelea cu filme din acțiunea militară, cu primblari la Șosea, cu defilari de militari de la „partea sedentara“. Sunt atâția bărbați tineri, voinici pe strade! Nu mai încap lumea în cafenele. Toaletele albe ar face gloția unei *garden-party* din Apus. Certele de partid, adeca de persoane, reîncep.

Și, în noaptea de nesomn, văd colțurile de Bal-

cani unde supt tricolorul pe care poate-l vor smulge Bulgarii — și vor face rău, — se îndeasă mormintele celor în cari holera a uscat ultima picătură de sânge... Și mă gândesc ca *aceasta* putea să se înlăture cu siguranță, dacă aici nu numai viața, dar și răspunderea, n'ar fi atât de ușoare.

XIV.

Cele trei ediții pe zi apar înca, de și ostilitățile au încetat. Bucureștii gazduiesc în adevăr congresul Păcii. Se zice că va ținea cinci zile. De nu s'ar sfarmă, fără pace, după cinci zile!

E aici Pasici, e Venizelos, e ministrul de Finanțe al Bulgariei, e șeful Statului-major bulgăresc, e un Voevod muntenegrean... Azi, Miercuri, la 21, încep conferințele, prezidate de d. Maiorescu. Și, cu o mândrie legitimă, ziarele observa că abiă au trecut o sută de ani de când pacea din București între Ruși și Turci hotărâ sfâșierea Moldovei. Azi altă pace din București e chemata să crească România, și mai ales să-i redea un prestigiu, pe care nu atârnă decât dela noi, de ordinea, buna înțelegere și vigilența noastră ca sa-l pastrăm totdeauna.

*

O fetiță cam de vre-o zece ani, slabă ca o umbră, vinde pe strazi „porumbelu' fierbinte“. Abia poate ținea pe capul șubred covata plină. „Tata a plecat la razboiu și eu sunt cea mai mare.“

*

28 Iulie. Conferința s'a început. Venizelos, răspunzând d-lui Maiorescu, a parafrazat declarațiile acestuia despre necesitatea unei „paci durabile, bazate pe echilibrul forțelor“ și a *proclamat armistițiul ge-*

neral pe cinci zile, o mare biruință a celor ce vreau ca viețile să fi cruțate cât mai curând și cât mai mult. O pace leală și onorabilă o vrea și Toncev, delegatul bulgar, care a calificat, cu delicateța, Bucureștii drept „centru de spirit european“, îndemnând la „echitate“.

Armistițiul ne privește și pe noi, cari suntem beligeranți, cei mai puțin sângeroși între cei așa de sângeroși.

Secretar pentru Serbia e d. Gavrilovici, dar altul decât fostul colaborator al regretatului Teodoru la o lucrare de erudiție publicată în Paris, când făceau studiile împreună și, după aceea, autor de lucrări istorice prețuite, iar al Muntenegrului secretarul Legației sârbe din București, d. Svilocosici, unul din elevii Universității noastre.

*

E o beție la Turci pentru reluarea Adrianopolei. Un principe din Casa lui Osman pomenește, într-o mișcătoare proclamație, pe vechiul strămoș, „Hudavendchiarul“, *Suveranul* Murad, care a cucerit cetatea. Alți urmași ai lui Murad vin și ei să-și facă rugăciunea pe lespezile de marmură ale moscheii lui Selim.

Expulsarea europeană va fi foarte grea.

Noi nu vom primi acest mandat: am făcut declarația formală. Europa însăși să binevoiască a face să se respecte hotărârile ei!

*

Din cuibul de boli de la Cerveni-Breg principele Ferdinand se întoarce pe o zi la București.

*

Ungurii, cari nu ni cruța nicio insultă — războiul

îl fac.... Ceangaii! — asigura că, din Ardeleni veniți la noi pentru a lua parte la lupte, s'au format trei regimente, care au defilat în București.

Acești oameni au de sigur cea mai mizerabila presă din lume.

*

Cazinele de joc de cărți din Constanța și Sinaia dau asigurarea că vor funcționa, pentru nenorociții cari vor avea curajul să le frecventeze, în vremea când în Balcani ni mor flăcăii de holeră.

Și vor fi destui să le frecventeze, — din spuma ignobila a unei clase dominante disperate!

*

N'am ocupat Rusciucul, de și ni se cerea, de frica unui atac al populației turcești contra Bulgarilor dominanți.

Ei bine, foaia guvernamentală de acolo ne face hoți, cari furam cu rechizițiile și ni făgăduiește o apropiată regulare a socotelor.

D. Danev nu e numai o persoana, pe care azi armata o păzește în casa lui din Sofia, împovărată de blastame, ci un simbol, — simbolul unei întregi generații de intelectuali. crescută în megalomania grobiana!

Iar, de dincolo, dela Pesta, „dr. Papp János“, un tâmpit din Oradea-Mare, Român de origine, califică oastea noastră drept o ceată de „răpciugoși“, cari „fac mai mult o impresie comică“.

*

Boala progresa. Vor avea greu de lucru ambulanțele care au plecat cu d-rii I. Cantacuzino, Babeș, Slatineanu, toate ambulanțele și—slavă Domnului!— în cea mai mare grabă. Mă speriiu gândindu-mă ce

poate fi la Orhanie, când, la mutarea cartierului-general, care e acuma la Plevna, se duceau lângă coloane caruțele în care holericii se frângeau în chinuri.

Carantina s'a impus pe toată linia Dunarii.

*

Locotenentul M. Pop, coleg de Cameră, îmi povestește cum la Dolni-Dubnic a găsit o femeie în lacrimi ținându-și în brațe, desperată, copilul cu degetele sfarmate, atârnând. I le rupsesse un cartuș găsit pe șosea, cu care se jucase. Locotenentul a luat femeia în automobil, a făcut 12 kilometri de drum, a dus copilul la doctor și a lasat instrucții ca ea să fie trimisă acasa cu alt automobil. Nenorocita-i prinsese mâinile și le săruta recunoscătoare. Așa fac Vandali...

D-lui Politis, profesorul de drept internațional din Paris, care a alergat de acolo spre a-și servi țara la conferință, i s'a dat de Bulgari asigurarea că în doi ani îi vor plăti la București „vandalismul“.

*

Femeile din Sofia se adună în meeting, ca și Macedonenii, pentru a cere ca războiul să se urmeze. Dar tot despre ele tânărul Necliudov, fiul ambasadorului rusesc la Constantinopol, scrie că la ceasurile 6 apar pe stradă aceste frumoase doamne razboinice și flirtează — cuvântul e al lui — ca de obicei, parcă nici n'ar fi războiul.

În această privință ne înțelegem perfect cu inamicul.

*

Cam curioasă telegrama „polemică“, raportul pe care-l face regele Constantin lui Venizelos și pe care-l publică astăzi ziarele noastre. Dar regalul luptător

cu condeiul, după ce a fost un aprig luptator cu sabia, are dreptate: comisiunea franceză a constatat că rănilor bieților oameni din Tracia sunt făcute de săbiile cavaleriei bulgare.

*

29 Iulie. Negociațiile au ajuns la punctul interesant. Aflu din cel mai bun izvor, *nu* românesc, ca Sârbii cer mai mult decât au ocupat, și anume departe peste Vardar, până la coama de scurgere a apelor către Struma. Bulgarii vor primi cu greu această graniță, cum cu greu se vor despărți de Cavala, pe care cu îndărătnicie o cer Grecii.

La noi, lupta pentru ori contra persoanelor care „colaborează“ la Guvern continuă fățiș, fără jenă, în asemenea momente.

*

Colonelul Cristescu declară ziarelor că e foarte mulțumit de petrecerea în Serbia, care i-a părut toată numai o grădină. Față de Sârbi și-a aratat satisfacția pentru starea armatei sârbești, în mijlocul căreia a stat o lună de zile. Totuși știm că escadroanele dela Ferdinandovo erau foarte epuizate.

*

O foaie aduce declarația, caracteristică, a unui avocat din Plevna către unul din ai noștri, ca, pentru atacul trădător de astăzi, vor cădea asupra noastră în ceasul luptei pentru Ardeal. Și adaugă că, până la fetița de 15 ani care era de față, femeile vorbeau cu ură de intervenția românească.

Păcat și pentru noi; pentru ei, desigur!

*

Dela un om din gloată, care nu e însă și un om de rând, această scrisoare:

„M'am deprins cu traiul acesta, și sunt foarte vesel, și cu bucurie înfrunt orice suferință. Nu simt altă bucurie mai mare decât aceea că patria m'a chemat a o apăra, și cu drag am răspuns la chemare.. Nu știm de nevoie, nu știm de năcaz, nu știm de oboseală, oricât ar fi timpul de protivnic. Au fost zile când ne-a ploat, ne-a răzbit până la piele, dar nu ne-am arătat cătuși de puțin plictisiți. Pe unde trecem ridicăm satele în sus, de cântece românești. Fie ziua, fie noaptea iese în stradă, tineri și bătrâni, și cei mai mici copii, urându-ni bun sosit și strigând: Trăiască armata română, Trăiască România. Eu am fost întotdeauna tare de suflet, dar mi s'au umplut ochii de lacrimi văzând copiii din sate ieșindu-ne înaintea, facându-ni cu mânuțele lor salutul și strigând: ura, ura, într'una până ne depărtam.“

*

Am vazut la Palace Hotel pe d. Pașici, bătrânul om de Stat care, după multe încercări, înfrângeri, osândiri, rataciri prin străinătate, a avut norocul de a intra acum câteva luni la Uschiub lângă regele sau, îndeplinindu-se speranțele unei întregi națiuni și care azi se poate bucura din nou că rezultatele dobândite s'au consolidat și întregit printr'o mare și definitivă biruință împotriva unui aliat fără credință, pe care toți îl socotiau mult mai tare.

Mi se spusese că e un „bătrân patriarhal“. Și în chipurile date de ziare pare în adevăr de o vrâsta foarte înaintată, un om obosit, frânt de viață.

De fapt nu e nimic din toate acestea. Nicola Pașici samănă foarte bine cu regretatul G. Cantacuzino, — aceiași pieptănătură, aceiași blândeță în ochi, la ministrul sârb mai vioi, mai calzi, aceiași placidă maiestate a bărbii, care la dânsul acopere tot pieptul,

abia desfacându-se la vârf în favorite. E însă un om în toata puterea vrâstei, elastic în mișcări, elegant, iute. Vorba-i e hotărâtă și sigura, cu o oarecare dibuire în alegerea cuvintelor nemțești, care însă vin juste, îndulcite de moalea vorbire slavă.

Lucrurile dela noi, vadit, nu le știe; n'a fost de peste 20 de ani în București. Dar pretutindeni i s'a aratat dorința unei statornice legături cu Serbia, și el, din parte-i, o dorește pe aceea cu România. „De când traiesc aceste doua pōpoare laolaltă, n'au avut nicio neînțelegere. E chiar curios acest caz unic în istoria vecinatăților“. Știe și el ca nu Bulgarii sunt dușmanii cei mari, ci alții, despre cari observă că acum sunt într'o liniștită expectativă. Va fi gândind că frumcasa Bosnie și Hertegovină, cu pădurile și vegetația ei pe care le laudă în comparație cu stânca desgolită a Dalmației, fac mai mult decât orice Ținut macedonic. Și vede în fața celalalt ideal.

Se interesează de ce se petrece și se spune în Bulgaria. Zvonurile de biruință asupra Sârbilor și Grecilor, la care se țineă morțiș, par a-l uimi. „Așa sunt ei. Ii înșeală și se înșeală. Am stat mult timp între dânșii. Ii cunosc. Nu traiesc în realități. Iși crează lumea care li convine. Cred în ceiace li e folositor pentru moment. Restul, lucrurile neplăcute, dăunătoare, nu există. E o boală. Am vazut oameni așa, — nereali; dar o nație întreagă, — până la dânșii încă nu.“

I se pare lung razboiul. „Zece luni...“ Cu un bun echilibru balcanic ar fi mulțămit. El speră și-l dorește. Innainte, s'ar fi mulțămit cu mai puțin. Acuma s'au făcut jertfe. Ele vor trebui plătite. De ce n'au înțeles la timp ca trebuie revizuit un tratat, dincolo de marginile căruia s'au făcut sforțări care-i schimba cu totul economia? „Acum și ei încep a

vedeà că s'a făcut o greșeală. O recunosc în sfârșit. Tot e bine“.

„O mare bucurie trebuie sa fi fost pentru Exce-lența Voastră sa-și vadă la această frumoasa vrâstă idealul îndeplinit. De aș aveà și eu același noroc!“

„Ești înca tânăr: îl vei aveà!“

*

Episcopul grec dela Orhanie a sosit însfârșit în București. E Photios din Doiran.

*

Figură prevenitoare și deschisă, ochi clari și siguri, de un albastru șters, cap frumos înfățișând o frunte largă, deschisă, cu înfățișarea franca a unui ofițer, dar cu mai multă mladiere, d. Venizelos, fenomenul unie al regeneratorului unei țari decazute, unui popor pervertit de demagogie, și aceasta fără sa aiba niciun alt sprijin decât a voinței sale bine îndreptate și a simțului sau de realități, câștigă în adevăr dela prima vedere, și vorba sa franceza, deși aspră, dar iute și vioaie, întreține și mai departe, în tot cursul convorbirii, cea mai placută atmosfera.

În acești ochi ca Marea iarna, în osatura feței, mai energică decât aceia a rasei grecești pure, cu liniile rotunde, e ceva din înfățișarea batrânului meu coleg de pe vremuri, la Universitatea din București, Epaminonda Francudi, și el un Cretan, și această fire de francheță fără fraze și fără cotituri, de căutare sigura și îndeplinire exactă a datoriei imediate, se găsià și la răposatul profesor, care erà prețuit tocmai pentru aceste însușiri. Francudi arată în numele său chiar pe strămoșii „franci“ latini, italieni — doar stăpânitorii insulei, timp de aproape jumătate de mie de ani, au fost Italienii, dela cari

veniã, și numele de Venizelos, Veniselo, nu suna nici el cu o absolutã autenticitate elenicã.

Primul ministru al Greciei n'are considerație — a mai spus-o și altora — pentru cultura bulgarã: „sunt în urmă cu sute de ani; între d-voastră și noi, cari reprezentam o continuitate de civilizație, e de mirare cum s'au păstrat astfel“. Ii atrag atenția asupra pericolului ce prezintă pentru vecini un popor organizat pentru un singur scop: războiul, războiul de agresiune împotriva oricui, oricând, cu o țintă unicã, prada. O recunoaște: „și noi de acum înaintea însă trebuie să ne ținem gata“.

Conversația privește șansele conferinței. D. Venizelos pare neînduplecat în chestia Cavalei. Opinia publicã nu l-ar lãsã să deã înapoi. Destul că a cedat Tracia, pe care poporul o așteptã de mult. Acolo nu se puteã: Bulgarii, din interior, cădeau cu toatã greutatea. Cavala însă a fost cuceritã; Cavala e greacã; nici *hinterlandul* nu e bulgãresc; sunt numai Greci și Turci prin sate; cedarea Cavalei ar aduce înaintea și chestia insulei Thasos, pe care de mult Bulgarii declarã că o vreau. De fapt, stãruința bulgãreascã în această privință ar veni dela valoarea economicã a localității, cu bogate culturi de tutun. Portul bulgãresc e aiurea: la Dedeagaci, unde se adunã și liniile ferate. Nu e adevãrat că Turcii dispun de dânsul: e în mâna Grecilor, cari sunt gata a-l da imediat. Douã porturi la aceeași Mare nu-și îngãduie nici țãri bogate, ca Franța, care la Sud se mulțamește cu Marsilia singurã.

În ce privește pe Românii din Macedonia, d. Venizelos declarã false și ultimele știri, denunțul formal, iscãlit de Bendu și cuprinzând lista victimelor de pânã acum. Adecã *dorește* să fie false. E vãdit că nu vrea astfel de lucruri, nici acum, nici pe urmã

Caută să scuze actele prin aceia că în Meglenia sunt și Români în legătură cu Bulgarii și făcând propaganda bulgară. Înțelege că pentru Grecia „Cuțovlahii“ nu sunt o primejdie, ci un scump depozit al României, pe care o vrea prietenă, de o prietenie răzimată pe interese comune și pe cunoașterea reciprocă. Fagăduiește a mai face cercetări, a mai lua măsuri.

Pacea o voiește cât mai răpede, dar nu arată dispus la concesii. E sigur că acest moment nu se va mai întoarce și caută să smulgă cât mai mult. De un arbitragiu nu e bucuros: arbitragiul după pace, — cauză pierdută! Crede că armata grecească, deși a pierdut un om din patru, poate lupta încă. Respinge scuza Bulgarilor că Ivanov a avut numai 25—30.000 de oameni; numărul diviziilor, care la ei au un mare efectiv și în rezervă, fixează o suma cel puțin îndoită; și, apoi, se poate, la o armată așa de mică, să fie 160 de tunuri! Starea sanitară nu-l îngrijește: a găsit-o buna acum cinci zile; holera e benignă; alte boli lipsesc cu totul; s'a trecut de regiunile contaminate; marșul înaintea face bine.

„Dece s'ar forță nota? Dar, dacă, fiindcă e vorba de Balcani — nu de Creta —, între Sârbi și Bulgari ar interveni o înțelegere, nu numai decât o călcare de tratat. — deși în această latitudine nici așa ceva n'ar fi cu totul imposibil, — dacă s'ar introduce o modalitate mai blândă în luptele dintre frații slavi, dacă întreaga armată bulgară s'ar putea întoarce împotriva Grecilor, — n'ar pierde ei oare buna situație de astăzi?“

Venizelos rămâne pe gânduri. Nu crede: e sigur de aliații săi. Dar, oricum, atunci, *n'ar mai putea continua războiul.*

E interesantă explicația rolului său în viața po-

litica a națiunii grecești, rol neașteptat, providențial, adânc misterios. Ii cer lamuriri pentru Istoria Statelor balcanice, la care lucrez acuma, arătându-i ca în unele privinți nu pot găsi încă legătura, motivele.

— A fost un atotputernic sprijin al regretatului rege, și acel sprijin erà el în măsură sa-l deà?

— Sprijinul *a fost*: sincer, loial. Dar nu puteà fi și așa de solid, încât pe el sa se poată răzimi toata situația mea. Și apoi la început el a lipsit: fusesem doar unul din aceia cari, în Creta, stricasem rolul fiului său...

— Atunci de unde acea putere, răsărìta subit, prin care s a rupt toata țesatura intereselor particulare, materiale, prinse în urzeala partidelor de căpatuială, Dellyaniști, Theotokiști, Ralliști?

— Eram un strain, nu din ai lor. Ales în Creta ca deputat al Camerei elenice, am venit, am vorbit, am arătat ce vreau. Lumea a vazut ca *aceasta trebuia*. Și toți au venit la mine, uitând ce fusesera pâna atunci. Alta explicație nu e. Poți veni la noi, poți întrebà pe oamenii de rând, pe cetățenii obișnuiți și te va lamuri fiecare *asà* de ce a lăsat pe alții, cu cari a fost legat o viață întregă, și a venit la Venizelos.

D. I. C. Filitti, care a binevoit a mă recomandà și conduce, pune întrebarea:

— Dar vre-o schimbare în regimul electoral s'a introdus?

— Niciuna; noi avem votul universal.

— Impozitele, adaug eu, se platiau înaintea — așa spune Deschamps și alții, — numai când cineva cadeà în opoziție... Așa a fost și după venirea Excelenței Voastre la putere?

— N'a fost așa. Au platit toți. S'a și văzut. Indata veniturile au crescut, an de an.

Și, cu aceiași razeziune cu care se orientă pe harta, înfațișează cifrele gestiunilor sale financiare.

— Acuma, avem razboiu de zece luni. Hârtia de Stat e așa de sigură, încât dai aurul corespunzător și adaugi ceva ca să-ți-o poți procura.

...Minunat lucru și conștiința de primejdie a popoarelor, care, pe pragul pieririi, sunt în stare a se smulge pentru a apuca drumuri noi, — aceasta-mi e reflecția la despărțirea de acest om, căruia din cea mai curată marmura cea mai meșteră daltă îi va săpa cândva statuia.

*

Bulgarii rămân ursuzi și redibaci. Fostul atașat militar la București, domnul cu steagul alb din defileuri, se declara, către d. F., sigur că Austria va pune Serbia la locul ei și afirmă ca toți Români de frunte sunt corcitură de Bulgari, aducând și exemple, bune pentru foile umoristice (Brătianu din Brat-Ivan, ș. a.).

*

Mi se semnaleză scrisoarea, foarte interesantă, a unui colonel, tipărită în „Viitorul“.

Foile bulgarești au tot vorbit de „ciocoi României“, oameni fără mila de cel sărac, aprigi, crunți. Bieții sateni de peste Dunăre se strângeau de frica la cetirea acelor rânduri de spaimă. Acuma însă, văzând pe flacăii noștri, băieți de toată omenia, au prins să-i întrebe:

— Dar ciocoi, mă rog, aceia *vin*? Și cum sunt, întocmai așa ca voi, bre?

*

O batrână se plângea, în Romanați, că i s'au luat șapte flacâi și boii. Cineva o mângâia. De-odată se ridică:

— Las' să fie, maică, numai să iasă bine!

Unui sătean i se dau bonuri de rechiziție pentru trei cai; i se luaseră și cei trei feciori.

Batrânul rupe bonul, liniștit:

— Ce-mi trebuie asta! Băieții să se întoarcă sănătoși acasă!

În schimb, generalul la pensie S. B., din Moldova, a refuzat a-și da partea în rechiziții și a amenințat cu revolverul pe agenți.

*

Lucrătorii italieni rămași fără lucru au făcut acum două săptămâni amenințătoare demonstrații la Legatie. Cereau dela Statul italian despăgubiri și dela cel român... tren special.

A trebuit să se intervie la Prefectura Poliției, și numai tactul glumeț al d-lui Moruzi a potolit aceste necuviincioase manifestații.

Pela Petroșeni, un antreprenor, supus ungar, telegrafiă direct Ministeriului de Războiu că lângă Tismana grănicerii români „i-au furat doi cai“.

Am rămas datori cu răspunsul.

*

O femeie plângea lângă barbatu-său, gata de plecare. Buzele acestuia tremurau. Ca să nu se vâdeasca, s'a depărtat puțin. Acum femeia strigă, desperată.

— De ce strigi, femeie?

Barbatul apare.

— Mă temeam că, de raul meu..., a dezertat!

*

Erau puține trenurile de rezerviști, suiți de asupra. Un general poruncește unuia să se coboare.

— Dacă nu te dai jos, te aruncăm...

— E mai ușor, domnule general, să mă aruncați; dar, dacă mă cobor, n'ajung când trebuie la regimentul meu!

*

Doi carăuși întorși din Bulgaria aduc azi, Sâmbătă, boala în satul lor. Se pare ca factorul postal dela Filaret nu e însă un holeric.

*

Însași delegația bulgară din București desminte la Paris „vandalismele“ noastre, recunoscând că totul s'a plătit în bani și fără nicio zăbavă.

Ba chiar Ministeriul de Războiu, față de pretențiile speculanților, a trebuit sa fixeze prețuri normale pe regiuni.

*

E aproape sigur că, Bulgarii neînțelegând a ceda, ci căutând, prin zăbăvile lor, ca Austria să li vie cumvâ în ajutor, războiul va reîncepe.

Și noi?

Ocuparea Sofiei ar avea urmări incalculabile. Altceva ce am putea face? Prelungirea unei ocupații ruinătoare. Sau, altfel, *participarea trupelor române la războiul alături cu ale Grecilor și Sârbilor*. Dar, atunci, *unde s'ar opri oare pretențiile acestora?* Vom ști să luăm asigurarea de nevoie?

Sunt însă pozitiv informat că se gândește la noi să facă pacea cu Bulgarii, lăsând pe ceilalți, ca prea îndărătnici, soartei lor.

Aceasta ar fi însă *pierderea întregului rezultat moral al campaniei*.

*

„Cuvântul“ d-lui Virgil Arion reapare, cu aceeași notă pur și simplu anti-bulgară. Dacă i s'ar da d-lui Arion și d-lui Carp, de care e legat, măcar în aparență, prilejul de a dovedi că *pot altă politică?*

*

Granița noastră în teritoriile anexate a fost primită, după o scurta discuție, de Bulgari.

„In schimb“ pentru asta, d. Sasonov ni-ar încredința onorabila misiune de a gonii *noi* pe Enver-beiu din Adrianopol... Ba chiar ni s'ar da rolul de șef al unui detașament creștin balcanic...

Aceasta nu mai e jandarm european, ci sergentul de la poarta Excelenței Sale.

O, rast- und ratlose Diplomaten!

*

Undevă ofițerii români au botezat pe un biet copil fără tată și i-au pus numele regimentului lor: Mircea.

*

Duminecă.

Asta e bună, și după tot ce am văzut acolo, *o cred.*

Ofițerii do undevă, pe la defileuri, n'aveau tutun. Un ciclist s'a oferit să li cumpere. De unde? De unde eră mai aproape... Din Sofia. Și, plecându-se pe mașina lui iute ca fulgerul, s'a dus acolo, a cumparat și s'a întors.

*

Bulgarii oferă ceia ce ni puteau oferi *înnainte* de ultimul războiu.

E aproape siguranță că va trebui să li se facă deci o demonstrație pe teren.

Mai avem o zi, și s'a ispravit.

Cu atâta lipsă de bună credință și înțelegere a situației, cine ar putea să înnoiască armistițiul?

Și pare că, prin extraordinara lor atitudine, Bulgarii au pierdut și sprijinul unui membru al Triplei, Italia, care i-a susținut pâna acuma, din gelozie rău înțeleasă față de Greci, *împreună cu cari ar putea domină exclusiv basinelul răsăritean al Mediteranei.*

Austria, printr'o presa incomparabilă, iea zilnic la refec pe... Greci și Sârbi.

*

Pentru Viena, d. Calincov asigura ca „în douăsprezece zile“ Sârbii și Grecii vor fi „zdrobiți“. Și, în acest timp, în Sobranie, Radoslavov declară că negociațiile din București „cu siguranță vor izbuti“.

D. Pașici are dreptate: e un caz caracterizat de nebunie națională!

*

Tot scrisorile celor mici.

Către un ziar:

„Când scriu aceste rânduri, îmi curg lacrimi pe obraz. Mă gândesc că mi-au luat singurul cal care l-am avut. Dar, pe de altă parte, mă simt mândru în inima mea că am putut da și eu, împreună cu soția și copiii miei, micul ajutor cu acest cal, ca sa li ducă pâinea zilnică pe câmpul de onoare la frații noștri cari se luptă pe câmpiile Bulgariei. Și din zi în zi aștept și eu ordin de chemare ca să mă duc cu cea mai mare bucurie, și să mă lupt cu vitejie alături de frații noștri.“

E un sergent de reserva.

*

25 Iulie. Intr'un număr ceva mai vechiu din „Neue Freie Presse“ se arată naiv îndoita speranță

ca România nu va rămâne supusă... panslavismului și ca Bulgaria, părăsită de Ruși, va zice adio aceluiași „panslavism“.

Si, atunci, catanele la Belgrad!

Aceiași foaie recunoaște că „operațiile românești pun astfel Bulgaria supt cea mai aspră presiune militară“.

*

Acuma găsesc în „Gazeta Transilvaniei“, tradus de o doamnă, din rusește, un apel al șefului Bisericii bulgare și al marelui scriitor Ivan Vazov către opinia publică rusească. E foarte duios, de sigur, dar oglindește încă odată acea mentalitate greșită de care de atâtea ori am vorbit. Românii n’au venit ca dușmani, și ei sunt gata să plece, după ce au lăsat atâta —aur într’o țară saracă și sărăcită, îndată ce vor aveà în sfârșit dincolo de Dunăre pacea. Anexarea de teritoriu n’ar fi avut loc, de sigur, dacă atacul sistematic, împotriva oricui, din dorința singură a măririi și a întinderii, n’ar fi întărit la noi curentul care în opinia publică reclamă asigurarea graniței dobrogene.

*

„Hâtrii buni de glume“ dela ’77 au reaparut în urmașii lor. Un voluntar ardelean — *pasăre rară* — povestește în foaia din Brașov despre soldatul Burduș, care de pe vaporul ce-l duceà la Ostrov, vorbià la Sofia cu „tilifonul“ și vindeà jurnale cu „ultimele știri din lumea întreagă“.

*

E regretabil că se induce sistematic în eroare opinia publică prin comunicatele oficiale. Astfel e fals ca în corpul IV ar fi fost „foarte puține ca-

zuri“ de holera și e tot așa de fals ca „în Orhanie circulația eră imposibilă; trupele au pavat trei străzi principale, cum și piața publică“. Am fost în Orhanie înainte de intrarea diviziei a 2-a: străzile erau perfect practicabile și potrivit de murdare. Nu sunt „trei străzi principale“, ci numai una, iar „piața publică“ nu există. Opera soldaților noștri, pâna acum cinci zile, s'a marginit la înlăturarea noroiului și la acoperirea cu nisip a locului pe care se pregătiă mâncarea pentru popota Statului-major. Totuși de atunci se pare că în adevăr s'a pus pe străzi piatră sfărâmată.

*

D. Toncev declara ziarului „Novoie Vremia“ ca politica pe care o reprezintă la București ar fi „cinstită și deschisă“.

Cine o dorește mai mult ca noi? S'ar fi cedat, în întrevederile de Duminecă, Serbiei Iștip și Coceana, dacă nu și Radovița și Strumița. Greutățile cu privire la Cavala ramân în picioare.

*

Sârbii fac un apel desperat sa fie îngrijiți răniții lor; lipsesc banii, medicii, materialul...

Ei se plâng că s'ar fi tras lângă Vidin cu mitralieze asupra parlamentarilor lor; cum s'a spus din alta parte că medicii noștri ar fi constatat la răniții bulgari veniți de pe câmpul de lupta cu Sârbii rănilor caracteristice pe care le produc gloanțele „dum-dum“.

Cele două escadroane sârbești din Bercovița s'au retras, dar nū fara sa dea foc satelor vecine.

*

Sunt la Valeni, și aici sosește dela Cirveni-Breg

un om de la transporturi care n'a făcut o singură zi de carantină.

*

Acum delegația greacă aduce lista Aromânilor jertfiți de soldații bulgari din armata regulată, la Giurmaia: e între ele un copil, o bătrână înțepată cu baionetele. Se denunță și furturi. Bisericile au fost arse: una e intitulată „biserica românească“.

Ii credem și pe aștia....

*

Se desminte de colonia italiană din București mârșava calomnie dusă în Italia de câțiva lucrători exaltați cum că la mobilizare și rechiziții s'ar fi făcut abusuri în dauna Italianilor.

*

Un ofițer povestește „Universului“ și el amănunțul mânilor de copil taiate și păstrate ca trofee și ca farmece în buzunarele luptătorilor bulgari.

*

O foaie pretinde ca Vineri numărul casurilor de holera în armata ar fi fost de *o mie*.

*

Se zice ca Danev a fost arestat.

Dacă ar fi vinovat numai el, s'ar isprăvi repede cu nenorocirile Bulgariei, pe care o educație națională greșită o va mânâ și după aceasta spre noi primejdii...

Se spune că fostul dictator va fi dat în judecată ca mânuitor necredincios al fondurilor publice.

Se știe ca aceiași acuzație s'a adus lui Savov, Napoleonul de.... până ieri.

Să cada o politică, e lucru foarte firesc, dar e lucru foarte trist să se înece în noroiul *altor* păcate aceia cari au inițiat-o și au condus-o.

*

D. Ficev, șeful Statului-major bulgar, amabilul negociator de azi, e acel care în toamnă declară că unei înnaintări românești în Dobrogea nu i se va opune un singur om pentru că în trei ani tot ce s'ar fi părăsit se va relua, și încă ceva mai mult.

Își mai aduce aminte cinevâ de vorba asta?

*

Un articol din „*Courrier européen*“. „*Convoaietele se acumulează, pe când trupele, cu greu, trăiesc din rechiziții... Marșul dela Châlons la Sedan, atât de storcător și de demoralisant, n'a fost așa numai din cauza nesiguranțelor comandamentului, ci mai ales din cauza incapacității intendenței. În plin teritoriu francez, deservit de căi ferate, soldatul e lipsit de toate.*“

E fapt însa că de mai multe ori — și la Corabia — soldații noștri au mâncat, 24 de ceasuri și mai mult, grâu fiert și poame crude.

*

Din ale bunilor noștri prieteni de la Viena.

Cunoscuta foaie de caricaturi politice, *Kikiriki*, înfățișează pe cei trei aliați balcanici lovindu-se cu furie. În fund, cu căutătura unui laș asasin ce pândește, apare, scoțând cu prevedere pumnalul din teacă, — un general român.

*

Un articol de la 27 Iulie în „*Neue Freie Presse*“ atrăgea atenția asupra greutăților de aprovizionare în țară străină, asupra „clădirilor din pacătoasele

localități, miri și rele, primitive colibe de lemn și pământ, grajdurile prea joase pentru vite de transport și cai“ arătându-se credința că, de altfel, e vorba numai de „o operație pentru puține zile.“

*

Unei foi din Ardeal i se semnaleză că tocmai proprietarii, în mare parte Mocani, din Dobrogea câștigata cu arma la 1877 n'au dat niciun ajutor țării în clipele grele de astazi.

Zvonul ca fii Macedoneanului Dini Mihail, venit sărac în țară, au oferit un milion se desvaluie ca o glumă satirica a unui redactor din Craiova.

„Sa nu ne omorîți“, — cu aceste cuvinte, spune o foaie de provincie, ar fi fost primiți cei dintâiu Români cari le la Corabia trecură în fața, unde e satul române.c Magura.

E noțiunea razboiului, așa cum domnește în Balcani. Și s'au mirat mult, cu lacrimi, că noi avem alta.

*

Prin „l'Écho de Bulgarie“, supt forma unei convorbiri cu entare Pașa dela Adrianopol, Bulgarii acuză pe Sârbi, divizia Timocului — adecă Români noștri din Serbia —, ca n'ar fi ajutat de loc pe aliații lor la asediu, ba chiar că ar fi făcut servicii de spionagiu Turcilor.

*

Limbagiul studenților din Sofia la vestea mobilizării noastre (limbagiul fără gust, dar nu fără energie):

„Insistam pe lângă Guvernul bulgar ca sa se desfacă definitiv de orice tradiționalism și sentimentalism în politica sa și sa împlinească pe cât se poate

mai iute toate acțiunile și combinațiile necesare pentru păstrarea cu orice preț a integrității patriei; și

Declarăm sus și tare că, *atâta timp cât va rămâne la noi un om în stare să poarte arma, Bulgaria totuși va trăi.*“

*

În „Écho de Bulgarie“ din 25 Iunie, pe baza unor corespondențe din 1841, se reclamă ca „țara bulgara“ partea de Răsărit a Serbiei.

În același număr, pentru a face plăcere oaspeților sai, Evreul M. F. Kohen compară Sofia cu Karlsruhe, pe care se grăbește să adauge însă că... n’o cunoaște.

*

O foaie din Turnu-Măgurele descrie plecarea a doua regimente, în momentul când se așteptau lupte îndârjite.

„Plecau ca la nunta.“ Flori în piept, voioșie în ochi. Cântau și strigau: la Sofia, adăugând, împotriva geografiei, că au drum de întors prin Ardeal; la Prefectura au jucat hora. În solidarizarea tuturor claselor se adăugiă: „Trăiasca frația!“ Un soldat ranit de un accident n’a vrut în ruptul capului să ramâie în țara.

„Lasăți-mă, vă rog, să merg și eu cu taicuțul la războiu“, se rugă un baietel de 16 ani. Și a dus așa de bine ranița „taicuțului“ până la Dunare, — încât colonelul l-a lasat s’o și treacă!

În același timp, Bulgarii din Teleorman, la mobilizare, strigau „veneticilor“ de Români din satul lor: „Nu plecam până nu mușcam carne din voi“....

*

D-ra Arbure, ale carii idei socialiste sunt cunos-

cute, dă acest strigat, pe care l-ar fi auzit dintr'un tren militar în Moldova:

„Au Bulgarii prea mult pământ; ne ducem să li luăm și noi.“

Rău augur...

Și acestălalt strigăt, al unor „domni bine îmbrăcați“:

„Camarazi, mergeți voioși, aduceți-ni friptură de Bulgari.“

Ăștia, cari vorbeau așa, erau, sau niște proști mari, sau niște atroce canalii.

*

În „Foaia poporului“ din Sibiu, scrisoarea unui ofițer din Bulgaria.

La prinșii bulgari se găsesc bijuterii, ceasornice, inele, cercei, „de la cei cu cari s'au luptat“.

Nu, — de la cei cu cari *nu* trebuiau să se lupte.

*

Toț acolo, de la un soldat.

„Lângă masa soldaților noștri, stau Bulgari cu gramada, bieți oameni pe cari războiul îi lasă acasă, — fără pâne.

Li se dă și lor din mâncarea saracă a taberei.

„Ce să li facem, domnule, suflete sunt și ei: ție milă de un câne, și nu-l lași să moară de foame; dar de un om! Li dăm și bani, nu numai mâncare: acum două zile am strâns de la om la om câteva sute de lei de li-am dat celor 300 de prizonieri aduși din Plevna, sa aibă cu ce să-și ție zilele până acasă...“

*

Fața de mărturisirile din „Pesti Hirlap“, că, de fapt, monarhia habsburgică a sprijinit pe Bulgari

împotriva României, „Solia Satelor“ din Cluj spune aceste cuvinte cu greutate:

„Românii din Ardeal au fost cei din urmă cari au crezut acest lucru, și ei vor fi cei din urmă cari îl vor uita.“

*

„Neue Freie Presse“ declară, cu o seriozitate admirabilă, că am părăsit pe Sârbi și Greci, că oastea noastră e un „sprijin“ pentru Bulgaria, a cărei „prietenă aproape“ a ajuns România.

*

O foaie din Ploiești notează înălțătorul contrast între bietele femei de la sate care, în cea d'întâiu zi a mobilizării, își petreceau, cu lacrimile în ochi, bărbații, și „câtevâ doamne din oraș, îmbrăcate în rochii albe, împopoțonate ca de bal“, care „se plimbau în echipagii strălucite, răsturnate pe perne, picior peste picior.“

Ca în București, unde e o adevărată Gomoră... Automobilele, rechiziționate și nerechiziționate, fac șiruri lungi până la Șosea, grădinile sunt peste măsură de pline, la cinematografe se dă războiu...

*

Aflu dintr'o foaie ardeleană că la Braila ostașii au fost petrecuți și de colonia italiană și de colonia franceza, supt trei steaguri latine și în cântecul vechiu de frăție al lui Vasile Alecsandri.

*

Ceva care nu se potrivește cu declarațiile ce ni vin astăzi din Sofia.

Azi Românii vorbiau, pe vaporul ce duce de la Turnu-Măgurele la Giurgiu, despre Dobrogea și Silistra. Li s'a răspuns cu insulte: „mămaligari,

proști, leneși“; „vom veni în țară la voi să ni batem joc de fetele și nevestele voastre“. „La un moment dat, un soldat bulgar s'a răpezit la un Român ca să-l arunce în Dunare.“ Și publicul bulgar de clasa I-iu luă parte la aceste brutalități.

Dupa ziarul „Indrumarea“, din Turnu-Măgurele.

*

S'a prelungit armistițiul pe trei zile.

5 August. Din scrisoarea unui sergent:

„Sergentul G. V. din Pl. va trimete multă sănătate și vă asigura de vitejia soldaților suceveni, luptătorii națiunii. Ura, trăiască România! Trăiască regimentul 16 infanterie Suceava. *Ingrijiti-vă de țărănime!...*“

*

D. N. Banescu, locotenent azi, profesor de elită ieri și mâne, scrie:

„Sunt, în fruntea unui pluton de „nebuni“, în marș spre ținta noastră. Oamenii se poartă ca adevărați legionari. Am cucerit cu ei cetățile cele mai teribile¹.“

*

De la un financiar:

„Am avut repartizarea mea în linie de bătaie, luându-mi sarcina de a conduce trupa de supt comanda mea din victorie la victorie... Vă asigur că voi ști să mor cu glorie împreună cu oamenii miei.. Vă rog, când fiul meu se va face mare și va cere sprijinul sau ajutorul moral al d-voastră, a-l forma și pe el pentru a crește și a fi un adevărat patriot român... Și zic: ura, traiască Țara Românească!“

*

¹ D. Bănescu a tipărit frumoase și prețioase note din campanie în „Revista Infanteriei“.

Primesc, din tabara greceasca, o broșură foarte bine scrisă, „La seconde phase de la question d'Orient par M. R.". Se spune la p. 13 că lupta de azi „nu e cearta geloasă a unor jucători cari-și socot câștigurile respective la sfârșitul partidei sau furii de-ale unor căutători de aur din California, cari se zugrumă în jurul unor pepite mai mari decât celelalte, ci silința de a răspinge o nouă Turcie în marginile ei drepte și a o împiedecă de a face rău umanității.“

*

Dela doi ofițeri în rezervă, profesori:

„Țara ne-a chemat în ajutorul ei: noi răspundem chemării, gata a-i da tot ce ni va cere. Suntem ai ei, și de-acum înaintea poate să dispuie de noi cum va voi.“

*

Delegatul sârb Spalaicovici laudă „curtoazia și primirea rară, ca și când am fi fost aici aliații cei mai de aproape“.

*

Cazuri de holeră la Ștefănești în Ilfov, la Viișoara în Teleorman, la Nicopol (două).

*

Femeia unui dulgher către soțul ei: „Să te gândești că nu ai pe nimeni și sa lupți cu vitejie pentru țara noastră românească. Voiu fi în stare să-mi țin copila și să fiu curagioasă pentru patria noastră. Eu am inimă tare: să nu-ți mai fie gândul la noi, ci la ordinele țării noastre. Fii vesel și curajos cum ai fost la plecare... Te sărut cu foc de dor.“

*

Ministrul Franciei la Atena confirmă oficial oro-

rile comise asupra Grecilor de trupele regulate bulgare.

*

Bulgarii macedoneni, înfiorându-se la ideia desnaționalizării, cer și d-lui Maiorescu Macedonia autonomă.

*

Puterile-și rezervă ultima decizie asupra Cavălei. Prin d. Maiorescu ele au înștiințat delegațiile. Incă odata Pașici a cerut Strumița și Radovița din motive strategice, afirmând însă neclintita-i dorință ca pace să fie.

S'a vazut acum că Muntenegrul primise făgăduiala de despăgubiri teritoriale pentru ajutorul dat Serbiei.

*

Ziarul „America“ din Cleveland face o călduroasa cerere către Români de peste Ocean pentru contribuie la flota ce trebuie Regatului românesc în Marea Neagră¹. Și el adaugă: „Poate cât de curând, mai curând decât ne așteptăm, mai curând decât ne închipuim, România va fi chemată să aducă la îndeplinire năzuințele noastre, desrobirea întregului neam românesc.“

*

In cuvântarea sa de ieri, d. Maiorescu a declarat că *pacea încheiată cu Bulgaria nu se va confirma decât odată cu pacea generală balcanică.*

*

E cineva care a întrecut și pe Unguri în insulele fața de România. Anume „Adevărul“ (așa se

---

¹ „Uniunea Română“ din Youngstown mi-a încredințat 1.700 de lei pentru acest scop, — tot de la țărani de „dincolo“.

chiana și acesta), organul partidului social-democrat (de cuvântul „român“ se feresc „tov. Albani, Avramescu, Grădinaru, Ciser și Crețulescu“, de la „cafeneaua Magyar-Szinház din Wesselényi-utcza, colț cu Szövetség-utcza“) din Ungaria“. Ce facem noi pentru pacea Balcanilor, viața, averea și liniștea milioanelor, e un „brigandaj“, actul tâlhăresc al unor „canibali nepricepuți și trufași“, într'un cuvânt al unor „idioti“.

Autorul, I. Crețu, declară că el „priconisează“ altă politică. Ea se va face când se va „întremă“ „societatea socialista“.

E adevărat că pentru alt creștin, de la „singura foaie românească care apără interesele muncitorimii“, în Boemia „dinastia Habsburg își face de cap“.

*

Un ofițer sârb arată în „Vorwärts“ cum s'a cucerit Macedonia.

Bandele care întovărășiau trupele legau pe Turci câte zece la un loc și aprindeau supt ei rugul.

*

Un preot dela corpul II scie: „De opt zile mergem prin Bulgaria. Prin sate, cea mai desăvârșită desperare și cea mai neagră miserie. Armata noastră se poartă cu o blândeță de toată lauda. Nimic nu se ia decât cu bani, și nicio necuviința nu-și permite nimeni. Avem o armată bravă și nobila... Sunt mai mândru ca în totdeauna de a fi Român.“

*

24.— Ministeriul nostru de Externe anunța că, „Bulgaria acceptând toate cerințele României, pacea între aceste două popoare (?) a fost definitiv încheiată“.

Se așteaptă pe mâne, Joi, înțelegerea între Sârbi și Greci, de o parte, și Bulgari, de alta. Fără aceasta, — d. 'Maiorescu a declarat-o în conferință — pacea româno-bulgară nu va fi definitivă.

*

Focarele de holeră cresc în țară. De la corpurile de armată, nicio știre. Cu groază te gândești la cei pe cari i-ai lăsat acolo...

*

Se pare ca Grecii și Sârbii nu s'au ajutat la Pecevo, s'au încăierat la Ghevgheli și-și fac mizerii la Monastir. Isa Boletinaș, cu Albanesii plătiți și înarmați de Austria, înaintează către acest din urmă oraș.

Turcilor, omul cuminte și experimentat care e Nacevici li-ar fi oferit Chirchilise — deci *nu* mai e Lozengrad; bieții învingători! — și neutralizarea Adrianopolei.

*

Un punct foarte important e acela că dd. Pașici și Venizelos s'au oferit de la sine să dea Aromânilor condițiile pe care le-a primit Bulgaria.

* *

În Cadrilater, un soldat care-și părăsise postul e împușcat de sentinele.

După câteva zile vine soția lui, țărancă din Dobrogea, și cere să-l desgroape ca să-l mai vadă odată.

Refuzându-i-se cererea, i se fac daruri, și în bani, și toți caută s'o mângâie.

— Nu mi-e atâtă că a murit; se poate întâmpla... Dar vezi, că, murind, n'a fost măcar de folos...

Și atât.

*

L'Illustration aduce proba fotografică a crimelor comise asupra populației de către Bulgari la Doxato și Seres, care a fost părăsită în stare de totală ruină.

Se cere Bulgarilor a se trece în tratat sau în anexe despăgubirea pentru familiile victimelor.

Reginald Kann, corespondentul ziarului „Le Temps“, explică aceste infamii prin atrocea mentalitate de comitagii care a cucerit și stăpânit pe toți.

*

La spitalul din Uschiub se poate vedeà încă soldatul sârb căruia Bulgariei i-au tăiat urechile fiindcă nu voià să li dea știri.

Acolo s'a depus și trupul tăiat în bucăți al colonelului Aranghelovici, pe care Bulgarii l-au găsit pe câmp, rănit.

*

25 Iulie. Vestea păcii. S'a incheiat ieri, rămânând a se face apoi formele diplomatice. Pentru Strumița Bulgarii au cedat Sârbilor Pecevo, locul luptelor din urmă, în care pretind să fi reușit. Mesta desparte de acum pe Greci, cari capătă Cavala, de Bulgari. Se va face o rezervă verbală de Bulgari azi în ce privește Cavala; Rusia adaugă o mângâiere, puind în vedere revizuirea părților din tratat ce ating „interese europene“.

Ce e aceia „interese europene?“

*

„Cuvântul“ se plânge că „urmăm slugarnic poruncile primite dela Mesia“, că „jertfim Austriei propriile noastre interese“, că „facem încă, de un timp încoace, politică într'adevăr austriacă, politică dibuitoare și meschină, lipsită de linie conducătoare și lipsită de ideal“.

Aceiași foaie tiparià în Iunie, cu litere mari, ca, în caz de războiu european, trebuie să mergem, după tradițiile noastre, *cu Austria contra Rusiei*.

*

Dupa dorința arătata de anume cercuri din București, „Gazeta Transilvaniei“ cere, în numele Românilor din Ardeal, tot Cadrilaterul.

*

26 Iulie. Dintr'o scrisoare a marelui învațat german Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff:

„Gegenwärtig kann man keinen Brief nach Rumänien richten ohne einen Glückwunsch auszusprechen. Ihr Land und Ihre Regierung wissen was sie wollen und haben den Mut zu wollen: da bleibt der verdiente Erfolg nicht aus.

Sie wissen dass Rumänien und die Rumänen an des Deutschen und unserm Reiche aufrichtige Freunde haben.“

„Astazi nu se poate îndreptă o scrisoare în România fără a exprima felicitări. Țara dv. și guvernul dv. știu ce vor și au curajul de a voi: atunci succesul meritat nu lipsește.

Știi ca România și Românii au în Germani și în Imperiul nostru prieteni sinceri.“

*

Colonia sârbă din Geneva tiparește, supt titlul „La vérité sur le désaccord serbo-bulgare“, o broșura în care se înfățișează publicului european discursuri și articole marcante. De notat mai ales acelea ale d-lui Iacșici, colaborator la „Revue Historique“. Pentru d-sa, Monastir înseamna drumul la Salonic după ce i s'a închis Serbiei, de Austria, drumul la Durazzo. E „poarta comerțului liber, a schimburilor

fructuoase, a eliberării economice, a porcului bine vândut... Poporul sârbesc întreg poruncește guvernanților săi, să-i păstreze deschisă calea Salonicului: nicio dinastie chiar n'ar mai putea dura la noi cu pierderea Salonicului.“

*

Bulgarii au cerut ca lângă „pace“ să nu fie în tratat și cuvântul „armonie“. Ei au declarat că primesc tratatul numai pentru că Austria și Rusia îl vor revizui. În al treilea rând, au refuzat despăgubiri celor răniți de oștile lor în Macedonia. Și, în al patrulea, au refuzat să asigure Grecilor libertăți naționale.

E adevărat că li-au propus să acorde și ei asemenea libertăți Bulgarilor ce vor fi supt dominația Serbiei și Greciei și că au fost și ei refuzați.

Fără a mai pomeni hotărîrea Bulgarilor de a nu delimita granița cu Sârbii la Pirost.

Semne rele...

*

E vorba ca la București, cu nu știu cine din Paris, să se facă o ligă româno-balcanică.

Domnii aceia vor fi crezând desigur că au descoperit ceva...

*

Invățătorul român din Liunnița, Dumitru I. Ciotti, scrie ziarelor ca în 1912 a fost arestat, după un atentat cu pușca și o încercare de otrăvire, de un ofițer grec, care-l gătiă de spânzurătoare.

În Iunie, arestat la Salonic, a fost „bătut și torturat până aproape de moarte“. Pe jos, „lovindu-ma mereu“, jandarmii l-au dus la Atena, unde-l liberează consulul României.

El cere judecarea antașilor, — aratați anume —, cari sunt astazi ofițeri în armata elină.

*

Biroul presei vorbește: 389 de cazuri holeră constatată, 425 suspecte, morți, 129.

*

Scriitoarea Constanța Hodoș protestă în „Minerva“ împotriva năvălirii la pomană a miilor de femei care pot să lucreze și nu vor.

*

Regele pleacă în Bulgaria să-și vadă ostașii.

*

26. În ultima ședința a conferinței de pace, Bulgaria a afirmat dorința ce aveă de a se împărți teritoriile „pe baza principiului naționalităților“ și regretă că a trebuit să ție seamă numai de „considerațiuni de fapt“. Ea nădăjduiește totuși dela Puteri „un sprijin care sa îmbunătățească situația ei potrivit cu jertfele ce a făcut și cu necesitățile dezvoltării sale economice“ — să zicem: Cavala — „și naționale“. În schimb, delegatul grec Politis a adaus la „deferența față de marile Puteri“ și aceia față de România și crede ca rezultatul e „conform cu interesele permanente ale Statelor interesate“. D. Spalaicovici, pentru Serbia, a repetat aceste declarații. D. Maiorescu declară că rezervele „nu zdrobesc și nu infirmă întru nimic valoarea juridică a pacii, care *trebuie* considerată ca o pace definitivă“.

Sunt așa de importante cuvântările dela banquetul Ministrului de Externe, încât abiă am rezistat dorinței de a le reproduce în întregime, ca și schimbul de telegrame între Impăratul Wilhelm

și regele Carol, Hohenzolernii apropiați în sfârșit, peste intriga neputincioasă a Austriei.

*

După hotărârile dela Londra, Çorița ramâne a Albaniei.

*

Tribunalul de arbitragiu din Haga va hotărî asupra despăgubirilor cerute de Sârbi și Greci pentru poporația pașnică daunată de Bulgaria.

*

29. Plutonierul Bâizu din Severin, ranit în drumul spre Ferdinandovo, se plânge ca a fost dus în bătaie cu paturi de pușca și tocuri de cizmă pâna la un maior bulgar, care l-a palmuit și bătut cu pumni în față pentru ca n'a tradat situația Românilor. Un medic militar i-a sechestrat suta de lei ce o avea la sine.

*

30 Iulie. Un învățator din Macedonia a dat o petiție Reginei când mergea la Mitropolie.

Fugar de-acolo, „cu picioarele degerate“, are cu el soția bolnavă și două fetițe. Averele i-au luat-o „beligeranții“.

Și vor fi mulți ca dânsul...

Unde se va fi găsimd duiosul poet tânăr Papazisu, și el învățator în acea Macedonie¹?

*

Un dezertor din armata bulgară a pus doi drugi de fier în calea acceleratului de Constanța. Trenul a scăpat de primejdie.

*

---

¹ Am primit abia acum o scrisoare de la el și l-am sfătuit să rămâie, cu orice preț. acolo.

31 Iulie. Un punct de vedere. „Narodna Volia“ scria acum câteva zile:

„Să sperăm că Guvernul nostru va căpătă îndată dela România retragerea trupelor ei dincolo de noua graniță Turtucaia-Balcic. Evacuarea teritoriului nostru de trupele românești trebuie să preceadă deschiderea negocierilor de pace; altfel tratatul încheiat n'ar putea să aibă validitatea unei obligații voluntar consimțite. Un tratat iscălit supt presiunea pumnului ridicat n'ar putea să aibă o forță morală obligatorie, și Bulgaria ar avea temeiul să se sustragă dela observarea lui la cel d'intâiu prilej.“

*

„Locuitorii din Sofia, născuți în Vrața“, au făcut o petiție către Puteri, „protestând contra exceselor Românilor asupra populației pașnice care n'a făcut totuși nimic ca să merite aceste excese“. Și „Écho de Bulgarie“ adaugă: „Ei semnaleză numeroase fapte care merită a fi cunoscute“.

Eră de așteptat... Tocmai fiindcă nu s'a făcut nimic!

*

Bulgarii arată că li-au sosit din Macedonia oameni cu ochii scoși, cu mâinile tăiate, cu fețele scrijelate pentru că n'au dat Grecilor știri.

*

Dela Turcii barbari. Aflu că s'au păstrat „sigilatele“, registrele municipalității din Sofia și că pe baza lor profesorul Ișircov a scris o carte despre *Sofia în veacul al XVII-lea*, în colecția pe care o patronează orașul de azi.

*

D-rul Ivan Dimitrov, Caimacamul districtului Rodosto, se plânge că la revenirea Turcilor a fost

arestat cu ceilalți funcționari bulgari fără a fi rezistat și că e reținut încă în calitate de prins de războiu.

*

Scrie d. M. I. Cohen din Sofia: „În momentul ce-l va crede oportun, în momentul psihologic, poporul bulgar va avea voința și energia de a repara nedreptățile și injuriile ce nu se obolesc a-i face vecini răuvoitori și invidioși“.

*

„Mir“ numește intervenția Românilor „un oprobriu etern pentru România“, „o decădere pe care România va simți-o mai târziu și de care o să se caiască amar“.

*

„Narodnia Volia“ se întreabă dacă „trebuie un mare curaj unui voluntar ce se înscrie în rândurile unei armate ce intră într'o țară fără apărare“.

Numai cât noi nu puteam ști că, pentru aventuri nebune, țara va fi lăsată în adevăr fără apărare.

„Bulgaria a devenit sperietoarea vecinilor săi“, se spune tot acolo.

Aceasta, din nenorocire, e adevărat.

*

„Vecerna Pošta“: „La sfârșit tot noi vom câștiga, pentru că avem dreptul de partea noastră și forța pentru a-i impune respectul, dacă ar fi călcat.“

*

„Dnevnic“: „Orice s'ar întâmpla, oricât de mari ar fi silințele vecinului nostru pentru a ne nimici, Bulgaria va fi biruitoare la sfârșit. Ea va fi Statul cel mai puternic în Balcani. Dacă, în curs de 30 de ani, a putut ajunge la înălțimea unde se află, nimic

în viitor nu-i va putea oprî avântul. Viitorul nu va aparține sclavilor șovinismului și vorbelor goale, el nu va aparține acelor care cultivă acasă la ei șerbia; el nu va aparține spoliatorilor, lașilor și mincinoșilor.

Bulgaria nu va perî. Spada și cultura bulgară au domnie veșnică în Balcani. Bulgaria tenace și sobră, care nu s'a rătăcit deloc pe cărările primejdioase ale grandomaniei și șovinismului, va fi de fapt stăpână în Balcani. Dela Dunare la Marea Egee, și delă Marea Neagra la apele albastre ale Ohridei, ea va afirmă puterea bulgara, nu prin spoliație și felonie, ci prin munca și puterea sa militară.

În asemenea credință e o mare forță și o mare primejdie.

*

Răspunsul bulgar.

Bulgarii pretind ca la Seres au avut lupte cu populația, ce tragea de pe ferești, că focul a fost pus de Greci la depozitele bulgare, că a fost ucis un preot în fruntea unei bande, ca ei n'au masacrat pe Vlădica, pe directorul băncii, etc.

Adauga că la Demir-Hisar 16 soldați fuseseră măcelăriți în ascuns, că arhiereul, „eclesiasticul“ grec trăsesese și că avea revolverul în buzunar, că la Ghevgheli — spun fete delă o școală din Salonic — Grecii au ucis și elevi de gimnaziu și pe „surorile“ franceze.

*

Ce scria comitagiul Dragan la sfârșitul lui Decembrie 1912 într'o temniță din Macedonia:

„O tu, cer albastru, soare plin de raze și pământule negru, robie de 500 de ani, azi când ar trebui

să trăim liberi, iată-ne iarăși în chinuri. Voiu trai să ies de aici? O Ferdinand, Ferdinand!“

*

Ce zice popa Anghelco, din Macedonia.

„Prاف să mă facă, și fiecă grăunte tot bulgaresc va fi!“

Mărturisește profesorul de Universitate Crâsten Mirolinbov.

*

Ivan Vazov, la vestea nenorocirilor țerii sale:

„O mare nenorocire și o mare nedreptate... O, biată țară!“

*

La 5 Iulie, „Écho de Bulgarie“ anunță „retragerea trupelor românești care năvaliseră Bulgaria nordică“.

La 29 Iunie, aceiași foaie declară că „România n'a vrut să stea de vorbă cu noi“, iar, „acum încă, violând teritoriul nostru, nu ni spune ce dorește“.

!!

*

Ce scrie „șeful Duca Gervas“ satului Nichișan (cazaua Praviște), în Decembre 1912: „Eu, șeful Macedoniei Orientale și cuceritor al Pangeului întreg și al Cara-Praviștei am îndeplinit tot ce am crezut că trebuie pentru Patrie și district. Am ucis pe trădătorul vostru, popa Panaiot. Tot eu am ucis alți trădători creștini și o să ucid pe toți ceilalți trădători cari au fost prietenii Junilor Turci.“

*

O proclamație a prințului Ferdinand atrage atenția asupra ofițerilor răniți la Litacovo și arată ca se vor pedepsi și acei cari, știind asemenea intenții, nu le-au oprit.

*

Rusia a cedat Franciei: ea nu va cere revizuirea păcii. Furioasă, Austria, pe care Germania o constrânge, declară că, cel puțin, ...nu va ratifica-o nici-odată!...

*

Demobilizarea începe de azi.

3 August. Convorbire cu d. Victorov Toporov, reprezentant al ziarului „Rieci“, -al „cadeților“ lui Mi-lucov. Ascendenți, poloni și ruși. Căsătorit cu o Basarabeancă, înrudită cu Flondorii. Stă la Sofia. E hotărât filo-bulgar. A fost și în războiul manciurian.

Are credință în Bulgari. „Și cine nu-i iubiă până la nenorocirile lor, îi iubește azi, din cauza admirabilei hotărâri — nu resemnări — cu care au suportat războiul de zece luni și cufundarea atâtor visuri“.

La Veles, la Prilep, nu mai e nimic: holera a distrus totul. Spre Sofia a întâlnit, succedându-se la scurte intervale, trenuri enorme de refugiați flă-mânzi, la un loc cu bivolii. Și nu este cu ce-i hrăni.

Războiul i se pare că n'a dat rezultate definitive. Planurile oficialității rusești nu sunt părăsite, ci numai amânate. Constantinopolul nu poate fi oraș liber, „otel de plăcere“; sunt prea mari rivalități europene. Adrianopolul turcesc revine Rusiei, care nu va aduce pe Bulgari înapoi.

„Când se va reluă războiul de acum în zece ani, se va vedeà cine, în acest timp, a muncit mai mult“.

*

Venizelos către Grecii din Galați:

„Să vă socotiți, aici, nu populație grecească în țară străină, ci populație românească în țara ei.“

Primirea ce i s'a făcut acolo, *de toată lumea*, a fost a unui suveran victorios.

*

Regele poruncește să se caute criminalii cari au otrăvit armata ori au lăsat-o flămândă.

*

Se tot scriu voluntari români în America.

Unul spune: „Pe mine iată-mă gata, la orice.. Am soția și fetița: le voiu trimite la ai noștri, și eu voiu merge oricând să mă lupt pentru scumpa Românie. Merg voios oricând supt tricolorul românesc.“

E un Bucovinean.

*

3 August. Prințul de Fürstenberg s'a înfățișat la d. Maiorescu pentru a-i ceti o notă a Contelui Berchtold prin care România e felicitată pentru „aranjamentul prealabil“ dela București.

D. Maiorescu l-a informat pe ministrul austro-ungar că „aranjamentul prealabil“ e o pace definitivă, care constituie un moment istoric pentru Balcani și a adaus lecția că Europa, la 1856, la 1878 și la 1913, a intervenit numai din cauza rolului de protectoare a Imperiului Otoman ce și-a atribuit. Dar că noi nu suntem Imperiul Otoman și nici n'am discutat despre Imperiul Otoman.

E însă un lucru bun în asemenea „amicale“ gesturi de provocare: vorbindu-ni-se de „aranjamente prealabile“ a doua zi după sacrificiile noastre, suntem invitați a face aiurea „aranjamentele definitive“.

Și, dacă e în noi un dram de mândrie și de putere, *le vom face!*

*

Primesc o scrisoare din Orhanie.

Acolo pacea a fost serbată prin slujba bisericea-

sca facuta în piață de părintele Lungulescu din Craiova, care a ținut o frumoasă predică. A vorbit apoi generalul Cotescu, care a pomenit rolul de liberare pe care l-am jucat, cu Rușii, în 1878 și menirea de pacificație pe care acuma am îndeplinit-o. A strigat ura! pentru Rege, pentru generalisimul principe Ferdinand și pentru Suveranul pe pământul căruia se găsește ai noștri. Asistă primarul și populația, vădit mișcați de caracterul manifestației.

*

Ca o demonstrație contra atitudinii Austriei, Împăratul Wilhelm va merge la Corfu și va fi primit de cumnatul său regele Constantin în fruntea flotei.

*

O foaie din Pesta, „A' Nap“, atribuie lui Berchtold declarația că până în cinci ani Bulgarii își vor lua înapoi Macedonia răpită.

*

Țarul bulgar Ferdinand a călarit în fruntea trupelor sale lângă Ratco Dimitriev, la întoarcerea lor sărbătorească în Sofia.

*

Pentru fraude la rechiziții au fost arestați la Bacău ajutorul de primar, un locotenent de rezervă și arendașul Herșcovici.

În aceste părți ale noastre, jandarmii au „rechiziționat“ puii de găină și scoarțele locuitorilor.

*

La plecare, d. Pașici promite ca „națiunea sârbească“ ni „va rămâne totdeauna amică fidelă și devotată“.

*

Malisorii catolici declară că vor luptă—cu mandat revoluționar austriac — contra Muntenegrului.

*

În „Românul“, dr. Filip Mișea, fost deputat român în Camera otomană, arată că, Venizelos invitând pe Grecii din Monastir a fi buni cetățeni sârbi, i s'a răspuns că ei se simt Aromâni. „Foarte bine; de altfel nici noi n'am crezut vreodată că sunteți Greci“, ar fi răspuns spiritual cumintele Cretan.

Privilegiile școlare s'ar fi făgăduit oficios și Românilor din valea Timocului¹.

*

Dela 21 Iulie este voie a se sluji românește în Basarabia. Gavriil, episcop de Acherman, a spus liturghia în limba noastră, la biserica Sf. Gheorghe din Chișinău. Poporul plângea.

*

Ordinul de zi al Țarului Ferdinand către armata sa e de necrezut. El acuză, a doua zi după un tratat de pace, pe aliați de „trădare“, de „răpire“, de „felonie“, de „spoliațiune“, cerând viitorului „zilelor glorioase mai bune“ Monastirul, Ohrida, Dibra, Prilepul, Seres și Salonicul, precum și „alte teritorii bulgare. pe care trăiesc frații noștri de aceeași rasă“.

*

În „Le Journal“ se vorbește de copii ale căror brațe au fost tăiate fiindcă nu voiau să se desfacă de pe copacul pe care se refugiaseră, de bătrâni culcați în groapa ce singuri își săpaseră.

În Macedonia, supt ocupația bulgară...

*

---

¹ Era fals. Și e imposibil până nu vom avea o politică netedă, oferind garanții.

Cu amănunte pe care, în cea mai mare parte, le recunosc exacte, „Innainte“ arată cum, în momentul când prietenul Al. Saulescu, căpitan în rezervă, ducea colonelului Stanciov, la Arab-Conac, răspunsul generalului Gărdescu, căprarul de roșiori Alexandru al Preotesei s'a aruncat cu trei oameni asupra unui număr îndoit de cavaleriști bulgari — neștiind porunca — și s'a oprit numai la ordinul căpitanului său,

*

Descripția Turtucaii prin 1860 în „Constantinople par l'auteur des Horizons prochains“, p. 87: „Ce radios se desfășoară pe mal acest sat bulgăresc, *Tortakan!* Casele lui, aruncate printre salcâmi, fără strade nici piețe nici nimic care să simtă regula, rîd la soarele ce răsare. Fiecare-și are înaintea oerperiușul de stuh, supt care se gramădesc căruțele; minaretul taie cerul cu linia sa albă; grădinile își întind verdeața: ici și colo fumul se desface în spirale albastre; cântece, strigăte vagi se pierd în aier. Mai departe, Oltenița, pe malul celălalt, ni arată lagărul ei valah. In picioare, răzimați de carele grele, pline, cu câte șase boi, acești oameni poartă pe cap căciula de miel negru, ițari strimți pe pânză li înfașă piciorul și au o cămașă albă, scurtă, pe care o strînge de trup brâul larg; părul lung cade pe gât; toate mișcărilor lor sunt întipărite de grație antică. Priviți pe acest țăran tânăr ale cărui brațe ridica lespezi; gestul e sobru, armonios; capul se ridica mândru; fiecare din atitudinile lui ar face fericea unui pictor.

Și, pe când un șîr de luntri fără pânze se suie pe cursul apei, pelicani zboară lângă noi; aripile lor mari strălucesc; trec la stînga și se lasă pe vre-un adăpost de trestii.“

Silistra (pp. 90—1): „O coastă sfâșiata își arată măruntaiele roșiaticice; trei mori bat aierul cu aripa lor, care se profilează întreagă în orizontul gol; drumuri drepte se înnoadă și se desnoadă la întâmplare de-a lungul malului pustiu; pământul e ars, nicio iarbă nu crește în înfundături, niciunul din acei copaci sălbateci cari se prind de stânci nu întinde aici ramurile lui sărace; soarele arde atmosfera, pământul pârlit iea reflecte de cuptor și pe unul din drumurile acelea aruncate ca o scară de sus-în josul dealului, un călăreț își târăște calul. Nu se mai vede altceva; dar ce culoare, și cât de mult culoarea e cu adevărat veșnica sărbătoare a ochilor!“

*

La înmormântarea în Bulgaria a unui voluntar craiovean femeile satului l-au petrecut plângând.

*

Și un prieten din Italia îmi scrie că „între noi e părere comună că nu va fi pacea perfectă, ci cu germeii noilor lupte și certe viitoare“.

*

5 August. Ieri Bulgaria a ratificat tratatul contra caruia agită pretutindeni și cu cea mai mare vehemență.

*

Puterile cer Turciei să demobilizeze pentru a putea discuta în liniște chestia Adrianopolei.

*

La întoarcerea Grecilor, Turcii ar fi ocupat De-deagaci.

*

Bulgarii se plâng Europei că li-am fi oprit pe valea Ischeșului 2.000 de rezerviști. Și amenință.

Se știe ca am dat drumul imediat, ceia ce n'ar fi făcut nimeni, prizonierilor bulgari, cari pe urmă ni împușcau noaptea ofițerii și ni prădau convoaiele.

*

Frații italieni deplâng plecarea imediată a conțelui Berchtold.

*

„Se pare că pe încetul vom ajunge la controverse cu toți aliații“, spune cu o melancolie adâncă „Neue Freie Presse“.

*

Toți Turcii din Turtucaia și-au schimbat, spune „Innainte“, pe românește firmele. Iar unul mai sărac a scris singur pe scândură: „La țăran român“.

*

Pierderi până la 3 August: 11 ofițeri, 775 de soldați.

Cauza: medical, — holera. Politic și moral, — criminala neglijență.

*

Intr'un discurs festiv, Impăratul Wilhelm a atribuit sentimentelor personale ale aliatului său Francisc-Iosif păstrarea păcii.

*

8 August. „Să mă așezați cu capul spre Dunăre“ au fost ultimele cuvinte ale unuia din aceia cari s'au stins, — și puteau să se întoarcă înapoi.

*

Ziarele spun grozăvii despre holericii răspinși la Măgurele și trimeși iarăși pe o corabie fără scop, despre lipsa de hrană a convalescenților, despre frica doctorilor celor mari tremurând la telefon pe când bolnavii pier fără căutare în lazarete.

*

8 August. Față de halul lucrurilor la Turnu-Măgurele, unde suspecti și agonisanți stau împreună, la același regim de foame, d-na Elisa I. Brătianu a înștiințat telegrafic pe Regele. Principesa Maria merge să vadă lazareturile.

În schimb, în fruntea „Epocei” „soldatul voluntar” D. Davidovici explică în numele Intendenței că tot ceia ce s'a petrecut trebuie să se petreacă din cauza răpeziciunii marșurilor.

*

La Varna întoarcerea soldaților ar fi provocat tulburări.

Pierre Loti e la Adrianopol.

*

Studentul în medicină C. Gheorghiu denunță neputusa brutalitate cu care s'au făcut la Râmnicu-Sarat rechizițiile de la sateni.

*

Un diplomat sârb se plânge ca Bulgarii au făcut pe aliații din Belgrad să plătească vamă pentru proviziile trimise corpului de ajutor d'innaintea Adrianopolei și taxă pentru transportul corpurilor ofițerilor cazuți.

*

9 August. „L'Illustration” dă în chipuri „ororile bulgare” din ultimul războiu. Un ofițer sârb rănit a auzit dându-se de un ofițer bulgar ordinul de a nu se eruță viața răniților pe cari ai lui îi prădau.

*

Alta listă de 90 de morți pe urma holerei: și un

ofițer din Vâlcea. Noi am pierdut pe harnicul, entuziaștul Lăzărescu-Olteanu, la 25 de ani!

*

1-iu August. Erà o zi de post și soldaților de la Siliștioara trebuia să li se taie o vacă.

Flăcaii s'au sfătuit între ei, au găsit pe cea mai saracă din femeile ai căror soți plecară la oaste, — și i-au daruit vaca.

*

S'a întors la București d. Polly Vacas, cu care am fost în primejdioasa excursie de la Etropol.

Ți ei a scris să-l prindă Bulgarii. Silit a aterizat între ei la Gornia Orehoița, a fost întrebat de comandant unde e cavaleria noastră, — ca și cum astfel de lucruri s'ar putea cere de la un ofițer.

După cinci zile de captivitate, a putut pleca.

*

Din prea-frumoasa scrisoare a unuia din foștii miei profesori parisieni:

„Ai asistat „pro parte virili“ la mari evenimente politice și militare. Ți voi mărturisii ca la începutul războiului balcanic atitudinea României îmi facuse rău (*m'avait affligé*). Nu puteam înțelege pentru ce Guvernul d-voastră pareă că uită pe cele trei milioane de Români din Ardeal și pentru ce legase tovarășie (*lié partie*) sau pareă că o legase cu Austro-Ungaria. Toți Români pe cari i-am cunoscut până acum îmi vorbiseră de Unguri și de regimul lor cu o așa de mare amărăciune, încât în ochii miei Ungurii trebuiau să fie priviți de Români absolut ca și Turcii. Pe urma, când cele d'întăiu biruințe ale aliaților sfărâmară ce mai rămâneă din puterea otomana, când împărțirea spoliilor eră să se facă între învingători, n'am putut să văd fără

neplăcere (*malaise*) România venind să ceară, sa reclame, să pretindă (*exiger*) partea sa din pradă, ca în colțul pădurii (*comme au coin d'un bois*).

Enormă prostie a Bulgariei a produs cea mai fericită din schimbări. Atunci atitudinea României, foarte netedă, foarte hotărâtă, în același timp când eră și foarte moderată, a produs cel mai bun efect. Pentru că azi ultimul cuvânt al politicii internaționale se rezumă în „compensație“, ceia ce a reclamat ea, eră moderat, mai ales față de creșterea considerabilă a Bulgariei, chiar învinse (prin greșeala ei, foarte marea ei greșeală!). Loialitatea alianței sale cu ceilalți Balcanici, răpeziciunea mobilisării sale, ireproșabila purtare a trupelor sale, care formă un contrast atât de bătător la ochi (*si saisissant*) cu ferocitățile celorlalți, au câștigat României un prestigiu considerabil. În sfârșit, felul răpede cu care au fost conduse negociațiile care au dus la pacea din București a consacrat hegemonia României în regiunea balcanică. Tratatul din București e un act internațional de o însemnătate (*portée*) considerabilă pentru viitor, care crește foarte mult prestigiul României.

Fără îndoiala unii îl înfățișează de pe acuma ca perimat (*caduc*), ca trebuind să fie revizuit îndată, fie de Europa, fie de învinșii de ieri. Dar noi am învățat de 40 de ani încoace ca nimic nu poate dură mai îndelung decât un acord provizoriu întemeiat pe puterea brutală. Dacă Balcanicii sunt cumiști, ei vor întrebuița cei 40 de ani cari vin ca să-și îngrijească rănile acestui războiu grozav și sa repuie în valoare țările cucerite. În fruntea lor trebuie să rămâie România. Și-mi vine (*je me sens en humeur*) să repet acel strigăt pe care l-am scos de atâtea ori când am trecut prin țara d-voastră (cu ocazia ex-

cursiei Societații Științifice): „*Trăiască România*“ (în original).“

*

12 August. La Caralî, Bogdalî, Cocargeà, Armutli în Cadrilater un voluntar rezervist a găsit locuitori bulgari știind românește.

*

De fapt, Varna a fost ocupată câteva ceasuri de bicicliștii căpitanului Cristodulo și de cavaleria maiorului Pop. Colonelul bulgar poruncise garnizoanei să depună armele, când a venit ordinul de retragere.

La spital, găsindu-se în miserie, scrie d. Leontin Iliescu, în „Universul“, soția medicului cu trei copii, a fost rugată de ofițerii noștri să primească darul de 400 de lei.

*

„Seara“ acuză pe medicul maior Miron (M. Segall) că a pricinuit cu cruzime și prin totală neglijență moartea colegului, confratelui și conaționalului său dr. Hermann Solomon. Un alt medic evreu desminte.

*

13 August. Murind pe câmpul de onoare, învățatorul din Vișina, Bratu, a lasat întreaga lui economie de 30.000 de lei școlii sale iubite.

*

În „Minerva“, știri, care concordă cu cele din scrisoarea d-nei Torgud-Şefchet, despre jafurile bulgărești la plecarea din Adrianopol: s’au furat de ofițeri și înalți funcționari, covoare, pianе, etc. Niște Greci cari furaseră din proviziile puse în foc, au fost înnecați, trăgându-se cu pușca asupra lor.

Femeile au fost violate; multe au nebunit. Moscheile ar fi fost prefăcute în latrine.

La Turci, excesele se pedepsiau cu împușcarea.

*

Seara, s'au întors aici, la Văleni, o mare parte din soldați, chiuind ca la nuntă. Au cerut să li se puie vagoanele de care aveau nevoie și nu s'au dat jos de pe coperiș până nu le-au avut. Ni se spune ca acuză și amenință pe ofițeri, atribuindu-li vina ca au fost lăsați fără hrană.

*

14 August. Din „Daily Telegraph“ (raport oficial rus). La Adrianopol, un soldat bulgar ucide pe bătrânul ofițer turec dat în seama lui și pe locuitorul evreu care ceruse milă pentru dânsul. Dintr'o prăvălie a trei frați ceasornicari se iau 500 de ceasornice; unul din proprietari e înțepat cu baioneta, până la moarte și după moarte. În moscheia Mirimiran se ucid 13 oameni, dintre cari trei preoți. La plecare, au fost omorâți toți cei ce nu se mai puteau tîrî. Ceilalți sunt poftiți să plece, ca să fie apoi împușcați pe la spate. La Cumerli 50 de Turci sunt măcelăriți în moscheie, se răpesc zece fete (una de 12 ani).

*

La Botoșani căpitanii Ialovischi și Cerbu—spune „Seara“, — nevoind ca trupa lor să fie la carantina, ar fi amenințat cu împușcarea pe prefect și pe un maior.

*

15 August. Un ofițer superior a semnalat d-lui Murgoci că mulți din prinșii bulgari își tăiau de-

getele de la mâna dreaptă spre a scăpa de urmarea războiului.

*

D. Scarlat Lahovari se plânge că la Măgurele divisia a 2-a de rezervă a fost primită rău, ba — n'a fost primită de loc.

Din cauza temerii de holeră...

*

După Principesa Maria Regele vizitează lazaretele de holeră la Dunăre.

*

17 August. Primesc o broșură „Extraits fac-similés de certaines lettres trouvées dans le courrier du 19-me régiment de la VII-me division grecque, saisi par les troupes bulgares dans la région de Razlog, 1913.“

Scrisorile de soldați și caporali greci prinse de Bulgari arată că rivalii balcanici au fost vrednici unii de alții. Iată extrase:

„Am ars toate satele părăsite de Bulgari. Aceștia ard satele grecești și noi satele bulgărești. Aceștia macelăresc, noi măcelărim... Din 1.200 de prinși ce am făcut la Nigrita, n'au rămas decât 41 în închisori și, pe unde am trecut, n'am lăsat nici rădăcina acestei nații“.

„Am ars satele Dutlii și Bașița, focarul temuților comitagii și am trecut totul prin foc și baionetă, cruțând numai femeile, copiii, bătrânii și bisericile.“

„La Vrundu am prins 5 Bulgari și o fată din Seres. I-am adus la caraulă și i-am oprit. Fata au acis-o... Bulgarilor li-am scos ochii de vii“.

„Dela Seres până la hotar am ars toate satele Bulgarilor“.

„Bulgarii ce rămân îi mănăcă Manlicherul; am ars și câteva sate. Așa fac și Sârbii.“

„Î-am turbat arzând satele și, unde găsim unul ori doi, îi ucidem ca pe vrăbii.“

„Pe unde am stat n'a rămas un Bulgar... Am ars și satele.“

„Ardem toate satele bulgărești ce ocupăm și ucidem pe toți Bulgarii ce ni cad în mână.“

„Așa lucruri n'au mai fost de la venirea lui Isus Hristos. Oastea grecească dă foc unde află sate bulgărești și ucide pe cine găsește... Ne mănăcăm unii pe alții.“

„Am ars toate satele bulgărești unde am fost.“

„Ni se ard satele și oamenii, dar și noi ardem și facem mai rău ca Bulgarii.“

„Mi s'au dat 16 prinși ca să-i duc diviziei și am adus numai 2. Pe ceilalți i-a mănăcat întunerecul. Eu i-am ucis“.

*

În Tracia Loti a găsit toate puțurile pline de cadavre. Fete de zece ani au fost violate și ucise. Grecii și-au găsit moartea în valuri. Eră vorba să se distrugă cu tunurile, la Adrianopol, moscheia lui Selim. Fiul lui Fuad-Pașa, marele ministru al lui Abdul-Aziz, prins de Bulgari, a fost mutilat, scoțându-i-se ochii și tăindu-i-se nasul.

*

Acuma, în noua Albanie, Arnăuții taiă pe Greci.

*

Plecând din Orhanie, ofițerii noștri au lăsat 1000 de lei pentru săraci.

Primarul, d. Lalovschi, a mulțămît în biserică.

*

Fiul maiorului Urlățeanu, sublocotenent la Chitila, s'a îmbolnavit de holeră.

Bietul tată a străbătut orașul întreg căutând ajutor, — și nu l-a găsit.

Bolnavul eră un holeric, dar cei ce s'au purtat astfel nu erau oameni.

*

La Lepița colonelul Octav Boian s'a îngrijit a face un frumos mormânt soldaților săi căzuți departe de țară și 'a-l încredințat cu acte în regulă parohului și primarului.

*

Izolații de lângă Botoșani sunt hrăniți cu o mâncare scârboasă care-i pregătește pentru holera de care trebuie să se ferească.

*

În același n-r din „Universul“ (226) sergentul V. Herescu din Focșani arată cum a fost aruncat pentru că se resimțea de urmele inoculației anti-holerice într'un lan de porumb unde muriau bolnavii, fără alt tratament și altă hrană decât apa fiartă și fără alți îngrijitori decât sanitarii soldați, cari veniau să mai lepede un trup în spasme.

*

19 August. D. N. Duțu povestește că la Nicopol copiii ieșiseră cu flori la o fereastră și că un glas de femeie strigă: „Spuneți, maică, spuneți că sunteți Români“, iar fetele de lângă dânsa: „Să vă întoarceți cu sănătate și cu flori la pălărie!“.

*

„Viitorul“ crede că sunt înca mii de morți, cari se ascund...

*

„La revedere peste cinci ani la București“, ar fi spus la plecare ofițerilor noștri cei bulgari, în Plevna.

*

Principesa Maria s'a stabilit la Turnu-Măgurele și vizitează zilnic pe soldații holerici.

*

Moartea de holeră la Turnu-Măgurele a maiorului Glogojeanu, câteva ceasuri după ce-l văzuse Regele.

*

D. C. Turtureanu din Tecuciu arata în „Viitorul“ că regimentul 50 de rezervă a plecat *fără medica-mente*, deși doctorul le-a cerut.

La întoarcerea în țară s'au trimes la 1.140 de oameni ai unui batalion 10 grame de acid lactic și 50 de prafuri de chinină.

D. T. acuză pe medicii diviziei că „toată ziua beau cafele și jucau cărți“.

Soldaților li se dădeă pâne mucedă cu viermi, pentru cai eră ...papură!

*

D. Sp. Lambros. vestitul profesor din Atena, de origine aromân, îmi trimete cărți poștale ilustrate din care se vede totala distrugere de Bulgari a orașului Seres.

*

22 August. Sublocotenentul Mihail Pîntea din regimentul de infanterie de pază la holericii din Cîrveni-Breg, a ridicat din leafa sa monumentul de piatră cu înșcripții săpate în amintirea soldaților încetați din viață și l-a încredințat cu act în regulă primarului localității.

*

Sergentul Alexandru Iacomî s'a căsătorit cu fiica preotului bulgar din satul unde erà în garnizoană¹.

*

23 August. Corespondentul ziarului „Excelsior“ trimete ziarului său fotografii de femei cu degetele tăiate de Bulgari.

*

Între soldați erà și veteranul Gheorghe N. Croitoru din Muscel.

Intrebat de colonel dacă-l țin picioarele, moșul, care-și întovărașià fiul și ginerii, a răspuns:

„Să trăiți, d-le colonel, vedeți de picioarele d-v., că en îmi cunosc de mult pe ale mele.“

*

Un redactor se plânge de insultele și amenințările ce a întâmpinat la Siștov. Deși erà ofițer, nu le-a reprimat. Atâta mai rău...

*

Refugiații macedoneni se plâng, într'un memoriu către Regele, de felul cum fostul antart Karapanos, căpitan în armata elină, a tratat Meglenul aromânesc. Se dă lista celor executați de dânsul. Și în noul războiu au căzut atâția dintre fruntașii aromâni. Și acum se bat cu bicele peste obraz acei ce se recunosc ca Români.

Tratatul din București își va produce însă efectul.

*

Din scrisoarea unui învățător macedonean:

Vă scriu de aici, din Salonic, unde m'au azvârlit năcazurile întâmplărilor. M'am despărțit de scumpul oraș

---

¹ Peste câteva săptămâni. mândra i-a fugit...

Giumaia, fără voie, trist ca și cum m'aș fi despărțit de cel mai iubit prieten. Căci ce eră să fac?

Bulgarii, cari în ultimul timp fuseseră înfrânți cu desăvârșire de Greci, în retragere au pătruns în oraș și au prădat totul. Dar... nu numai atât!... După ce au spart magaziile din piață, au năvălit sălbateci prin mahalale și, după ce intrau în locuințele bieților Aromâni, înainte de toate jăfuiau tot avutul casei și apoi, urlând ca niște fiare, pe bărbați îi străpungeau cu baionetele, iar femeile erau batjocurite fără nicio rușine.

Târziu pătrunseră în casa noastră, luară tot calabalăcul, ni-au luat cincizeci de polți, toată economia ce-am putut-o agonisi în decursul atâtor ani de zile, ni-au scos veșmintele, ghetetele, pălăriile, și goi ne trăgeau să ne decapiteze. Mama noastră în două rânduri a fost împunsă cu baioneta. Ca prin minune însă am putut scăpa, dând fuga pe-o ulicioară unde am ieșit la casa lui Veriotti. și de acolo cu mai multe familii am apucat-o în munți.

De acolo, ascunși în tufișuri, am avut nenorocirea să asistăm la cel mai dureros spectacol. Comitagiile bulgari dedeseră foc orașului. Într'o clipă flăcările cuprinseră totul. De acolo, urmăriți de o ceată de comitagi, am alergat împrăștiți înainte, până am dat de armata grecească. Timp de o săptămână ne-am hrănit cu fructe. Neputând însă mai mult să îndurăm mizeria, am pornit-o jos până la Salonic.

Bine că am găsit pe tata aici; de altmintrelea eram pe drumuri. Gândul însă că suntem apostoli scumpei noastre națiuni pentru care ne luptăm, ni dă răbdarea să îndurăm totul. Sperăm un traiu mai liniștit de aici înainte, o viață mai senină...

XV.

Incheiem cu aceste patru articole din „Neamul Românesc“, care cuprind și părerea mea de astăzi, după ce atâtea argumente s'au adus de o parte și de alta, — a oficialilor în stare de veșnică beatitudine și a gurilor spurcate de critică veșnică.

1.

Incheiam, acum aproape două luni, rândurile prin care-mi arătam credința că spre războiul mergem, și nu spre o mobilizare de dulce șantagiu diplomatic și nici spre „excursia“ de care visau anume domni de la „Capșa“, cu afirmarea siguranței că nația se va dovedi încă odată ceia ce a fost totdeauna, de o vitejie voioasă, de o supunere sprintenă și plină de inițiativă, de un vesel despreț de primejdie, care o așează printre cele d'intâiu ale lumii.

Așa a și fost. Afară de unele momente în care și cea mai mare bunăvoință și bărbăție ingenuche înaintea tuturor neplăcerilor, lipsurilor, primejdiilor unite — foame, ploaie, oboseală, boală și nici măcar, în perspectivă, acea apropiere a dușmanului, care înviorază, — țăranul nostru s'a dovedit o superioară și nobilă ființă omenească, pe care n'o știm prețui și nici s'o răsplătim nu vom ști. Nu odată la vorba lor glumeață, plină de un adânc înțeles, la cântecul lor în care se zbătea atâta dor, la căutătura lor care vedeă peste munți și ape, lacrimi s'au ivit în ochii miei, și-mi pare rău numai că aceiași uniformă nu mă putea confunda în mijlocul lor, cum aș fi dorit din toată inima să pot face.

Pentru iuțea faptei lor războinice i-a admirat lu-

mea. Pentru avântul lor de a vedeà dușmanul și de a-l birui, i-am lăudat câți li-am stat aproape în aceste zile ce nu se pot uită. Pentru bunătatea lor de creștin, de frate, de tovarăș la muncă i-a iubit, da, i-a iubit, acea lume a satelor bulgărești care de atâtea ori îi vedeà mângâind pe brațe copii fără de tată.

Nu e tot așa, nu e chiar așa în ce privește orășenii, în destul de mare parte. Nemulțămiiți, cu vorba amară, cu lauda pe buze și fără aplecare în a-și face cu jertfă datoria, ei au fost prea adese ori elementul demoralizant. În cazurile, foarte rare, când soldații din armata română au fost brutali, cruși față de populația fără arme și nevinovată, domnii de la orașe erau cei cu păcatul. Și așa fi vrut să am puterea de a-i pedepsi îndată și exemplar ca să vadă țărani că nu li se trece nimic celorlalți, cari sunt *altfel*.

Dar în cuvintele de serioasă reflecție, plină de preșimțirea lucrurilor mari și grele, glorioase de sigur în totalul lor, dar pe alocuri pline de atâtea tristeță omenescă, de o fatalitate așa de aspră, pe care mi le impuneau împrejurările — căci un războiu nu e totuși o senzație nouă, cam ca a unor lupte de tauri la Madrid, așezată între un mare spectacol parlamentar de „ședință secretă“ și o reprezentare de actrițe goale la teatrul francez din Sinaia —, în cuvintele acelea se roștia o îndoială, o chinuitoare îndoială. Va fi conducerea la înnălțimea puterilor ce se oferiau cu atâtea uitare a greșelilor, a crimelor făcute de cei de sus față de cei de jos?

Eră îndreptățit și acest sentiment.

Nu vreau să vorbesc de conducerea militară, pe care n'am competența s'o laud, cum mi se pare că ar merită, și în așa de largă măsură. Vreau să vorbesc de celelalte, de toate celelalte, care cruță pe ostaș, care-l păstrează, îl întăresc și-l înnalță, de toate măsurile mici care fac la un loc acel lucru mare: a nu fi jertfit nicio viață fără folos, a nu fi răpit niciunei familii sprijinul sau bucuria ei decât atunci când o soartă de neînvinș a cerut-o.

Avem 1.200 de morți, — trei șferturi răpuși de holeră, în chinuri fără de nume. Vom mai aveà. Pentru cei ce au curajul să asiste la spectacolele de vară din Sinaia sunt un număr oarecare de țărani, cari de sigur

că ar fi fost bine să nu rămâie acolo, în țerna străină a Bulgariei, dar cari se pot înlocui cu alții, tot așa de săraci și tot așa de supuși. Pentru câțiva însă ei sunt o mie de suflete care s'au dus, poate nu blăstămând, dar cu simțul că față de ei s'a făcut o mare nedreptate, un mare păcat.

Și așa e.

Oastea noastră a fost obosită, — și poate așa trebuie, pentru succesul campaniei, și nu pentru ambiția unuia și altuia. Oastea noastră a fost lovită de vreme aspră, — și cine ar fi fost în stare s'o apere de urmările ei, când jumătate de milion de oameni uzi până la piele se culcau seara pe noroiul înghețat al Balcanilor? Dar oastea noastră n'a fost nici regulat hrănită, nici bine hrănită, — și aceasta când proviziile umpleau găurile în urmă și când ele nu lipsiau adesea de jur împrejur în țara străină. Pânea mucedă am văzut-o și eu, soldații cu fețe arse au trecut și înaintea mea. Și știu și eu de ce a izbucnit holera la Vrața și aiurea, unde trupele au fost băgate fără nicio rațiune în orașe contaminate, unde au dormit în case părăsite și în cazărmi semnalate ca primejdioase. Și am văzut și eu, care am adus la București știri ce au fost primite cu neîncredere, că cei dintâi soldați bolnavi —, a doua zi o sută, a treia zi de două ori pe atâta —, nu puteau fi căutați fiindcă lipsia totul, de la paiele patului până la instrumentul de injectat, când nici chinină măcar nu era la îndemâna doctorilor, — a celor cari nu fugiau de marea și grozava lor datorie.

Da, e păcat, — un mare și greu păcat...

Și-l simțim așa de mult cu toții, încât, în clipa când trei Capitale primesc cu supreme onoruri pe învingători ca și pe învinși, Bucureștii singuri, unde s'a dictat pacea, n'au curajul moral de a o face, — pe lângă curajul fizic, care lipsește și acela....

2.

Un Stat are, nu numai valoarea elementelor omenești care-l compun, a moștenirii economice și culturale pe care a primit-o, a tradițiilor pe care le găsește în trecutul său însuși sau al națiunii pe care o înfățișează,

ci și aceia a organizării sale, a conducerii de care a avut parte.

De aici vine că neamuri rău înzestrate, cu o pregătire neîndestulătoare, nu numai că se ridică răpede, dar sunt în stare să se împotrivescă și celor mai grele încercări, pe când altele, cu adevărat alese, în toate provinciile, stau pe loc tocmai în ceasuri hotărîtoare pentru desvoltarea lor și, dacă împrejurările le aruncă totuși în vâltoarea luptelor, a întrecerilor cu alte State, triumful lor nu corespunde silinților ce au făcut, și mai ales, *cuceririi materialc, ce s'a îndeplinit, nu-i corespunde acea înălțată stare morală care dă dovada unei depline sănătăți naționale.*

Pot fi astfel pe lume *învingători bolnavi și învinși robusti*, — și aceasta în afară de energiile cu care s'au născut unii și alții.

Ce se întâmplă la noi a doua zi după o fulgerătoare mobilizație, după dovada unui superior avânt al mulțimilor uitătoare de toate suferințele lor, după afirmarea de hegemonie balcanică a tratatului din București, e o puternică — și pentru noi așa de tristă! — dovadă a acestor afirmații.

Pe când dincolo de Dunăre, la cei biruiți și pedepsiți pentru cutezanța lor prin pierderea celor mai multe roade ale unor jertfe uriașe, se proclamă zilnic, în cuvinte care impresionează, siguranța unui viitor, sprijinit pe căldurosul cult al trecutului și pe o încredere absolută în puterile prezentului, la noi abia ici și colea se mai ridică un glas oficios pentru a vorbi, în cuvinte fără convingere, stoarse de datorie, în vechi fraze sarbede sau în sterpe formule de megalomanie nouă, care nu prind bine pe nimeni și niciodată, de acele zile de zgomot și lumină din Iunie și Iulie.

Atât. Articolul plătit al ziaristului năimit pentru aceasta. Incolo, ce se cetește în foile noastre? Să amintim:

Cearta medicilor în jurul holerei, pe care nu sunt în stare a o birui, ceiace e tot mai mult spre pierderea țării și spre rușinea civilizației noastre.

Cearta coabitantilor conservatori și democrați în jurul valorii d-lui Tache Ionescu și onestității d-lui Bădărău.

Cearta liberalilor cu generalul Averescu, ale cărui planuri de războiu nu-i satisfac.

Cearta credincioşilor d-lui Carp cu necredincioşii d-lui Maiorescu.

Cearta ciivililor cu ofiţerii pentru bătaia în campanie şi „ororile“ cele nouă ale celei mai recente destrăbălări jurnalistice.

Cearta flămânzilor din vară cu intendenţa militară, care n'a ştiut ori n'a vrut să-i hrănească.

Cearta opiniei publice cu serviciul sanitar al armatei, care s'a dovedit a fi mai mult o iluzie.

Cearta socialiştilor cu toată lumea, afară de Bulgari.

Cearta Evreilor cu acei cari nu vor să li dea drepturi la toţi pentrucă unii dintre dânşii au tremurat pe chesoane ori au speriat pe Bulgarii prin... partea lor sedentară.

Pentru literatură, pentru ştiinţă, pentru politică, pentru spiritul politic, preocupat de cinematografele, de berăriile, de „santezele“ şi de jocurile sale de noroc, războiul n'a existat, sau, dacă a fost, e de mult, de mult de tot. Nu mai vorbim de aceia cari cred că judeţul numit pompos „România Nouă“, cu Bulgarii, Turcii, Tătarii sau Găgăuţii săi cei vechi, la cari se vor adăugi noii noştri Găgăuţi, se va organiza singur, după preceptele pedagogice ale Motrilor noştri.

Erau unii totuşi cari aşteptau dela campania din vară, dela marele ei succes fără sânge o înnoire a sufletului naţional, obosit şi fără ideal. Fraţii de peste hotare erau cei d'intâiu siguri de creşterea energiilor noastre, şi ei au rămas singurii cari caută să facă, în chip aşă de mişcător, bilanţul pozitiv al acţiunii trecute.

Şi în acest timp Bulgarii învinşi, împăcaţi şi cu Danevii lor cei fulgeraţi de soartă, intonează încă de astăzi imnurile viitoarei „revanşe“.

De ce această deplorabilă stare de spirit?

Răspunsul e scurt:

Pentrucă poporul românesc nu-şi are încă Statul său şi pentrucă celalt Stat, incapabil de a-i da dreptate, cultură, fericire, e al acelor cari nu ştiu nici să câştige ei un triumf, nici să întrebuiţeze măcar pe acela care li-a fost dat de supuşii lor.

După săptămâni întregi de primejdie şi oboseală, de suferinţi şi boli pentru unii, de aşteptare dureroasă a părinţilor, soţilor şi fraţilor, pentru alţii, ostaşii se în-

torc la casele lor ca să ajute la munca, încă neisprăvită, a câmpului. E pace acuma, și o pace care a crescut și înălțat România, pentru care trebuie să ni ținem gata totdeauna puterile care de câțiva ani de zile sunt puse în noi de o voință mai tare decât voința noastră.

Pacea ați făcut-o voi, totii aceia cari v'ați strâns în jurul steagului românesc, semn al cinstei și al mândriei acestui neam. Fiecare ați făcut-o câte puțin, plătind-o cu zile de pripă pe drumuri străine, cu înfrânarea trupului care cerea hrană și odihnă, cu îndurarea nopților reci prin pustiurile bulgărești. Câți nu s'au stâns pe meleagurile acelea vitrege, fără să fi văzut în ceasul din urmă o față iubitoare aplecată asupra lor! Câți n'au căzut pradă a bolilor celor mai grozave pe care din funduri sălbatece de Asie le-au adus Turcii și, prin Bulgari, le-au răspândit și asupra noastră! Pe lângă casele unde acum e bucurie, când se văd strânși cu toții la aceeași masă, ruda cu altă rudă, prietenul cu prieten, sunt și altele unde femei cernite plâng, și se adună de frică în unghere copii fără tată!

Dar pentru pierderile lor și pentru suferința lor și pentru patima celorlalți e mângâiere fără păreche aceia că azi țara nu mai samănă cu ce era înainte de a se face în ochii tuturor dovada vredniciei sale, dovada iubirii fiilor ei pentru dânsa și dovada bărbăției față de primejdiile a acestora.

Multe s'au învățat din aceste săptămâni pe care până la adânci bătrânețe nu le vor uita acei cari le-au trăit.

Au văzut altă țară, alți oameni. Bulgarii de acolo li vor fi spus că au pământuri toți și că se țin din ele, că la dânsii nu sunt nici arendași, nici boieri. E firesc să fie așa, căci de supt jugul Turcului, pe care noi nu l-am avut, toți au ieșit de o potrivă: niciunul mai mare decât altul. *Dar nu e de ajuns să fi avut pământ: trebuie să-l și poți ține.* Căci, ca și banul, și pământul se poate duce, și tot în mâinile celui mai isteț și celui mai harnic rămâne. Ei au știut însă a-și păstra ogorul, a și-l îngriji și a și-l crește. Grădinile lor puteau fi o mustrare pentru mulți, foarte mulți dintre ai noștri.

Și noi însă li putem arăta ce înseamnă a trăi. Casele lor erau ca niște peșteri afumate, fără nicio podoabă

în ele, ba de multe ori și fără cele mai trebuincioase lucruri. Nu găsi ai o cusătură la ferești, nu găsi ai o floare în glastră. Se vedeă — cel puțin pe unde am văzut și eu — cât de mult li trebuie până vor ajunge, ca noi, să știe ce e frumos și să nu poată trăi fără dânsul.

Dar, pe cât de urît șede câte un mormânt ca acesta în mijlocul bogăției, pe atât e de plâns să vezi în jurul casei celei frumoase gospodăria câmpului, a livezii și a grădinii fără cuvenita îngrijire.

Ați mai văzut acolo *cât de aproape e omul cel mic de omul cel mare*. Asta fiindcă mai mari sunt feciorii țăranilor, cari nu s'au deprins a-și desprețui părinții. Dar și pentrucă *țeranul își dă seamă că țara e a lui, că trebuie să fie și pentru el*. Acolo, alegerea de primar, de deputat sunt alegeri *adevărate*. Omul nu se lasă înșelat și băgat în boli. Și de aceia *alesul e al celor cari l-au ales*.

Faceți și d-voastră tot așa! Dacă nu va perî răul tot dintr'odată, veți vedeă, după dovada de bărbăție ce veți fi dat-o, câte lucruri se vor schimba în bine.

Și pentru aceasta încă vă veți mângâia de pierderile și suferințele războiului din 1913.

4.

Umblă din nou prin vecini veste de războiu. De fapt, se și urmează de vreo săptămână lupte înviersunate, de o cruzime fără păreche, între Sârbi, cari au cuprins în hotarele lor cele nouă o parte din țara de munți a Arnăuților sau Albanezilor, și între acești bieți oameni săraci și sălbateci, fără muncă orânduită și venituri asigurate, pe cari-i poartă cum vor, cu ațâțări și cu bani, Austriacii, cari nu mai pot de năcaz pentru creșterea sârbească. Arnăuții din țara cea liberă s'au strâns cu miile, au jăfuit și au ucis, au pus pe fugă pe soldații sârbi și au crezut că astfel s'au isprăvit toate în folosul lor. Dar oști mai multe ale dușmanului i-au încunjurat din toate părțile, și acum toate văile sunt pline de trupurile lor ce putrezesc la soare.

În altă parte, Turci și Greci stau să se încaiere din nou. Acum o lună, Turcii s'au folosit de intrarea noastră în Bulgaria și au pus mâna, fără luptă, pe sfânta cetate Adrianopol, precum și pe alte locuri unde se câștigaseră dăunăzi biruințele cele mari bulgărești. Bulgarii, pe cari, pentru harțagul lor, nimeni nu voiă să-i mai ajute, au trebuit să se împace cu această pierdere, pe atât de neașteptată, pe cât de grozavă. Acuma, căpeteniile cele ușuratece ale Turcilor cred că ar putea isprăvi tot așa de răpede și cu Grecii, smulgându-li înapoi cetatea Salonicului. Ori, altfel, cer, între altele, să li deă îndărăt ostroavele cele mari de lângă Asia, care sunt acum supt steag grecesc. Dacă nu, ei arată că se vor bate.

Iar Bulgaria face ce poate ca să întetească vrajba și să aprindă focul. Cu toată holera, sărăcia și suferința de tot felul, Guvernul țării vecine ar mai băgă odată în foc pe sărmanii flăcăi osteniți.

De noi nu se leagă nimeni. Dar pacea pe care am făcut-o, va trebui poate să o și apărăm. Să ne deprindem cu gândul acesta! Cine așteaptă mai rău, se bucură dacă iese mai bine.

APENDICE

Discursul d-lui N. Iorga la întrunirea naționalistă din București (Octombrie 1912).

Domnilor,

Noi avem față de alții meritul de a vorbi rar, scurt și cuprinzător. Prin urmare nu vi s'a înșirat un rând întreg de oratori naționaliști; ceilalți, cari ar fi putut vorbi, vorbesc aiurea, vorbesc unor oameni cari măcar astăzi trebuie să înțeleagă deplin ce li se spune. Este un ceas când se destupă urechile, când ceața de pe ochi se duce și firește că, dacă și acuma vor rămâne orbi și surzi, paguba va fi a noastră, a tuturor. Prin urmare nu facem expoziție de oratori, noi suntem pretutindeni unde este datoria noastră să fim, și acolo facem mărturisiri care pleacă din adâncul inimilor noastre cutremurate și triste și caută să meargă în adâncul inimilor d-voastră, celor cari aveți o inimă, căci Țara Românească cuprinde sus cel puțin trei șferturi oameni ai căror părinți nu li-au dat prin creștere nici minte, nici inimă, nici conștiință. (Aplauze.)

Dacă ne-ar întreba cineva din ceilalți cari nu vin aici ca să ne audă, căci îi doare și nu vreau să audă — același lucru și în Parlament, pentru că rușinea li se scrie pe față: am văzut pe unul mare de tot acuma, care a sărit dintr'odată în locul de frunte, și nu odată l-am văzut la vorba adevărată rușinându-se, deși se zice că de mult a uitat ce e rușinea, dacă a cunoscut-o vre-odată (Claritate, aplauze), — prin urmare, dacă unul din acei cari nu vin aici ca să audă, nu cetesc scrisul nostru ca să-l înțeleagă și cari ar vrea să ne înnăbușe, și într'o anume clipă — și eu știu ce spun —, au vrut să ne în-

năbușe cu gloanțe, cari mâne poate, în alegerile ce se deschid, vor căută să închidă glasul nostru, al unora dintre noi măcar, cari par mai mici și mai ușor de atacat, între cei patru păreți ai unui arest de provincie — știu eu ce spun —, dacă aceia ar fi aici și ar întrebă care este rostul acestei întruniri, care poate va fi singura întrunire ce se va ține cu prilejul alegerilor, — căci, vezi minune mare, zece zile mai sunt până la alegeri și totuși această întrunire a noastră va fi poate singura întrunire, și altele nu s'au anunțat, amuțind oamenii dintr'odată —, dacă ne-ar întrebă, zic, oamenii aceștia: de ce v'ați adunat aici?, li-aș răspunde: fiindcă suntem răi patrioți, și fiindcă d-voastră sunteți patrioți buni. Aceasta este deosebirea dintre dumnealor și noi, și cred chiar că deosebirea aceasta a fost totdeauna: totdeauna dumnealor au fost eselenți patrioți și totdeauna noi am fost patrioți răi.

Mă rog, să începem ceva mai de departe. Eră, în 1906, aici, în această sală, multă lume. Dintre cei mulți cari se aflau atunci aici, unii au fost prinși cu înșelăciuni, cu terorizări, cu funcțiuni, cu zestri, cu locuri prin bănci: cu ce nu se poate căpăta un suflet de om slab pentru a face dintr'insul un suflet de om mizerabil! Aici, la 1906, eră în această sală, prin culoare, prin curte, o lume întreagă. Și din adunarea din seara aceia, care eră îndreptată, în aparență, altfel — totdeauna o mișcare pleacă dela suprafață și ajunge până în fund; aceasta plecase dela un chef boieresc al unei reprezentării franțuzești, —răpede s'a desemnat o mișcare ce tindea să ridice lumea muncitoare, lumea cinstită, lumea folositoare și apărătoare a țării de jos, să o ridice, zic, împotriva celor de sus, cari, suindu-se așa de ușor, nu văzuseră măcar că nu trebuie să desprețuiască umerii pe cari s'au suit și cari îi sprijină. (Puternice și prelungite aplauze.)

Da, mișcarea aceia s'a lămurit îndată. A fost de ajuns să ieșim din București, unde viața e puțin mai deosebită — multe spectacole: atunci nu erau încă cinematografe, dar multe berării, muzică, grădini de vară, petreceri de iarnă, în sfârșit tot ce trebuie ca să te mai înșeli asupra vieții adevărate a țării, — a fost de ajuns ca în Mart 1906 să ieșim dincolo, unde e țara, pentru ca să se simtă că această țară este greu bolnavă. Atunci, toți acei cari

ziceau doar că se plimbă câțiva scriitori dela un capăt la altul al României, toți au văzut că nu erà vorba de o plimbare de plăcere, ci erà vorba de scormonirea pentru vindecare — rănile nu se vindecă până nu le scormonești întâiu, ca să înlături partea puterdă —, de scormonirea pentru vindecare a rănilor țării. Nici prin gând nu ni treceà în Mart 1906 că o să răsară un mic partid de oameni cinstiți — țara e destul de mare, dar cea mai mare parte e foarte necinstită (aplauze prelungite) —, prin gând nu ni treceà că va ieși din durerile țării, cu care pretutindeni intram în legătură, un curent care, prin voința împrejurărilor, s'a transformat în partid, și, dacă acest partid nu dă un Guvern, e pentrucă alegerile se falsifică, pentrucă o alegere falsificată vine după altă alegere falsificată și o minciună după altă minciună, o silă după altă silă. (Aplauze mult prelungite.)

Atunci, domnilor, ni s'a spus, în aprobarea generală: răi patrioți: „În Țara-Românească nu moare nimeni de foame, țăranul român..., păstorul..., țărancă română... Rodica.“ În auzul tuturorora am spus: sunt cinci milioane de oameni apăsați, mințiți, batjocoriți, palmuiți, fără dreptate, și acești oameni nu vreau să mai rămâie în această stare. Am spus-o, și n'au crezut. Când, după un an, s'au trezit cu Mart 1907, atunci, înspăimântați, s'au aruncat unii în brațele celorlalți plângând, căutând îngroziți în jurul lor un vinovat, și ne-au găsit pe noi. Ceiace înseamnă să te sui pe un munte fluierând și cam beat, cu o călăuză. Călăuza îți spune: Nene, pe cărarea aceasta nu te duce: îți rupi cel puțin nasul, dacă nu capul. D-ta zici: Țsta nu știe ce vorbește, — și te duci acolo, și nasul ți-l rupi. Și atunci, așa plin de sânge, în loc să te dregi, apuci călăuza de piept și o întrebi: mizerabile, de ce ai făcut prăpastia! (ilaritate, puternice aplauze.)

Atunci, în 1907, prin greșala dumnealor am intrat în Cameră. Nu vă potriviți la ce scriu gazetele jidovești că eram înțeles cu d. Stere. Domnilor, după vorbe de astea, eu m'aș înțelege cu toată lumea, dar mă înțeleg așa de bine, că din toate înțelegerile nu iese nici măcar întrarea mea în Parlament (ilaritate, aplauze prelungite.) Acum ar urmà două lucruri: sau că eu sunt prea prost — și nu știu cum mă veți fi aprecind d-voastră —, sau

că acei cari scriu așa ceva sunt persoane foarte proaste (mare ilaritate, aplauze).

Prin urmare, d-lor, la 1907 întru în Parlament; dar cum și de ce? Fiindcă s'a zis: „Naționalismul acesta despre care se vorbește de câtăva vreme, — un moft: noi facem alegerile cum știm; ce ni pasă de cei cari se adresează la conștiința alegătorilor, cari vorbesc de primejdie națională, de interesele superioare ale patriei, de lucruri mari! Eu ieau 50 de franci și-i dau unui comisar de coloare; sunt patru comisari: de patru ori 50 fac 200 de lei. Imi strânge fiecare pe alegătorii din circumscripția lui, și în două zile s'a isprăvit alegerea.“ Așa au crezut că eră să se întâmple și în Iași la 1907, dar, printr'o curioasă schimbare de împrejurări, am intrat în Parlament cu 1000 de voturi și mai bine. Acum sunt în drept să mă întreb: unde sunt ei? Au fost toți aceia transformați și ticăloșiți? Doar nu sunt alegători de Colegiul întâiu, către cari te îndrepti sigur, cu oferta bine cântărită; alegătorul Colegiului al doilea nu se prea poate găsi așa de ușor, și nici meteahna lui nu i-o poți afla așa de ușor, mai ales într'un oraș mare, ca a alegătorului dela Colegiul I-iu. Prin urmare nici, de murit, n'au murit, nici, de corupt, nu s'au corupt toți; numai cât lumea de acolo s'a convins că naționalismul e o primejdie, și a luat măsuri. Deci, când s'a mai făcut a doua oară alegere la Iași, buletinele noastre au ieșit pătate, și câte alte mijloace ticăloase nu s'au întrebuintat pentru ca să iasă ilustrații ca dd. Tuduri, Suțu și Leatris (ilaritate, aplauze prelungite), pe cari mă mir cum, când s'a făcut înțelegerea cu domnii conservatori-democrați, cum, după ce i-au descoperit acum doi ani, îi părăsesc astăzi și nici unul din ei nu mai e pe lista prezintată alegătorilor. În Țara Românească e greu până găsești o celebritate, dar încă trei, și e o adevărată risipă cu geniile partidului, care s'a comis. (Ilaritate, aplauze prelungite.)

Am intrat în Cameră, și eră atunci în discuție chestiunea agrară. Se ascultă atunci în Cameră de un bătrân moșneag — cuvântul nu e o ofensă, nu se supără niciun bătrân dela țară când îi spui că e moșneag —, un bătrân foarte de ispravă, foarte neplăcut ca gesturi, ca vorbă și apucături, dar foarte de ispravă, care a văzut un lucru pe care ceilalți nu l-au văzut: cum se face o

țară. Și cine a văzut cum se face o țară, se gândește și cum se desface, pe când domnișorul răsărit de-odată din leagănul său de aur în mijlocul mulțimii care-l aclamă, domnișorul acela, fiindcă nu știe cum se face o țară, nu se gândește cu un cutremur de conștiință cum o țară se poate și desface. Moșneagul a zis: Tremură lumea de pe urma răscoalelor țărănești, trebuie să acordăm reforme largi, de care țărănimea are nevoie ca să se ridice și să fie, nu *un* factor important în România, ci factorul important din România. (Aplauze.)

Cine vreți d-voastră să fie factorul important în România, vă rog: funcționarul, care tremură după slujba lui — tremură prea mult; sunt sigur, că, cu actualul sistem de vot, poate să voteze cum știe, dar a prins pielea de iepure în spate și nu poate scăpa de dansa (ilaritate). Boierimea? Cea cu mijle de automobile înflorite în București, aceia care, pe vremea răscoalelor, când sună goarna la ieșirea de la întrunirea de aici și oastea eră gata să verse sânge, — s'a pus un revolver în pieptul prietenului meu Cuza —, când eră exasperată toată lumea, de o parte și de alta, de atmosfera violentă a răscoalei și când putea să se verse sânge, la Șosea mergea în trapu 'ncet al cailor: cavalerii cei frumoși mergeau lângă cocoanele elegante, de s'ar fi crezut că se află în țara cea mai asigurată de pe fața pământului. Iar la câțiva kilometri de București începeau să tragă puștile Mannlicher în piepturile goale ale țărănilor descarnați de foame. (Puternice și prelungite aplause.)

Voiți să fie factorul decisiv și mai departe în viața politică a țării aceiași lume care astăzi repetă rătăcirile de atunci? Eram aici în ziua când s'a declarat războiul între Confederația balcanică și Turcia. Un teribil semn de întrebare s'a pus la hotarele noastre, și în momentul acela orice om cu conștiință în Europa trebuia să simtă cum îi trece prin inimă ca un cuțit îngrijorarea: ce va ieși din acest războiu; mai mare sau mai mică, mai glorioasă sau mai scăzută va fi patria noastră? Pentru Paris, pentru Londra întrebarea aceasta s'a pus în acea zi, și, aici, mulțimea obișnuită își vede normal de treabă: cinematografele își făceau recolta mare cu scenele lor scandaloase, păsările de noapte, care ieau în stăpânire de la 12 ceasuri Bucureștii, inun-

dau străzile oraşului, asupra căruia, în clipa aceasta, sta întrebarea cea mare a destinului, şi nu eră nimeni să se cutremure de această întrebare. (Puternice aplause.)

Cine voiţi d-voastră să fie factorul deciziv? Negustorul evreu din Moldova? Negustorul de toate neamurile, adesea ori, din Muntenia? Acei cari dau milioane ca să se înnalte palate de marmură în Atena, cari cumpără chiurasate pentru armata regelui Gheorghe? Aceştia voiţi d-voastră? Atunci? O clasă săracă de muncitori care n'a ajuns încă la încheierea ei desăvârşită?

E o singură mare clasă, căreia nu-i putem datori destulă recunoştinţă pentru cât a muncit, pentru cât sânge a vărsat şi câtă suferinţă a îndurat, o singură mare clasă e în stare să ni dea România cea nouă, România care nu s'ar teme de nimeni, dacă am înfăţişa, în locul ciocoiului căruia-i tremură inima într'însul când ştie că are să părăsească cele mai mici diu bunurile existente, cel mai mic din avantajile luxului, dacă în locul acestui ciocoiu degenerat. căruia-i fug ochii numai după pradă şi la gândul unei încheşări cu duşmanul simte cum îi înghiaţă puţinul sânge ce-l are în vine, am scoate ţăranul român multămit, sigur pe pământul lui şi sigur pe dreptul lui, respectat în fiinţa lui materială şi morală. Să poftească oricine să se socotească cu noi! (Entuziaste aplause, mult prelungite.)

D-lor acest lucru l-am spus în Cameră când acel moşneag cerea să se voteze răpede reforme şi când ceilalţi, zăbovind până în iarnă, până la sfârşitul iernii, au dat legile, reformele agrare ale liberalilor, cunoscute şi de d-voastră, legi care cresc doar salariul zilnic al muncitorului în anume Ținuturi, unde ar fi crescut şi fără intervenţia legilor de binefacere ale Guvernului liberal. Afară de aceasta ţăranul şi astăzi se găseşte la discreţia proprietarilor şi arendaşilor, cari au atâta iubire pentru dânsul. Dăunăzi, — nu începuse încă războiul, — am auzit într'un vagon de clasa I-a vorbindu-se de eventualitatea lui de către un arendaş sau proprietar, care spunea: dacă va intra şi România în războiu, cu siguranţă că o să moară o mulţime de ţărani, şi e păcat, căci şi aşă avem prea puţine braţe! (Puternice aplause; râsete.)

De altă parte, Casa Rurală, care face afaceri de scont,

care cumpără nu știu câte moșii în câteva județe, dar despre care în județe întregi țăranimea n'are habar și nici nu știe că există fiindcă n'a văzut nimic rezultând din activitatea binefăcătoare a acestei Case. Apoi s'au votat jandarmii noi, s'a votat răspunderea colectivă a sătenilor. Ar fi minunat să se introducă și la orașe: arde o prăvălie jidovească, nu știi cine i-a pus focul, toată lumea din prejur e răspunzătoare pentru focul acela (ilaritate.) La țară așa e. Nu se aplică, căci prostii ca acestea, o lege atât de îngrozitoare și neumană în ultimele ei consecințe de aplicare, nu se poate aplică.

Acesta a fost Parlamentul liberal și marea lui operă.

Când în acest Parlament mă ridicam, din nenorocire singur, fără măcar considerația convenită unei munci cinstite dăruită țării și care n'a vrut niciun fel de răsplată timp de 20 ani (puternice aplause), când spuneam lucrurile acestea în hohotele de râs ale tuturor junilor advocați de 30 de ani, îngrășați prin procesele dăruite de partid și zestrile scormonite tot de partid, mi se răspundeà: rău patriot! Mai tulbură apele odată liniștite, mai trezește din nou chestia rurală, odată adormită. Atunci când toți suntem înțeleși, când suntem mulțumiți, ce mai vine acesta să vrăjească din adânc duhul rău al zilelor trecute!

Va să zică: rău patriot!

Ne adunam la 1910, în Aprilie. Nu în 'sala aceasta, care ar fi fost scumpă dacă prietenii noștri n'ar fi așa de săraci și de darnici, fiindcă chiria sălii costă 350 de lei, și rog pe reprezentantul onor. gazete „Adevărul“ să însemne că prietenul meu d. Filipescu, împreună cu bogatul domn Cantacuzino, cari doar vor să mă scoată la alegere, au uitat s'ò plătească (mare ilaritate, aplause). Iar, când s'ò dovedi că m'or scoate, atunci ofer și un banchet (ilaritate); dacă mi s'ar cere, ofer chiar un banchet cușer (mare ilaritate, aplause) și, să ne înțelegem, — e vorba de un angajament și trebuie să fiu precis —, îl ofer întregii redacții (mare ilaritate; aplause.)

Prin urmare, d-lor, într'o sală mică, în April 1910, ne-am adunat și am constituit partidul acesta. Să vedem din programul alcătuit atunci un punct care are un mare interes în împrejurările acestea de acum. Poate că unii din d-voastră să-l fi uitat, și apoi nu toți cei din

această sală sunt naționaliști, și poate că fac cunoștință cu noi acum pentru întâia oară.

Iată întâiul punct al programului întocmit atunci când eram afurisiți ca răi patrioți, ca totdeauna de altfel:

1. „O politică externă care, plecând de la conștiința unității neamului și a intereselor lui solidare în toate privințele, să întrebuițeze cu înțelepciune toate împrejurările potrivite ce se oferă, fără a se angaja în costisitoare și primejdioase alianțe cu Puterile mari, și să caute în același timp și apropierea de vecinii României în Peninsula Balcanică, dobândind în această unire locul hotărâtor ce se cuvine de drept și după toată tradiția istorică a României.“

D-lor, aceasta eră în 1910.

O, zice cineva, da, e prevedere. Până atunci toată lumea se târă la picioarele Austriei. D. Tache Ionescu nu se gândia încă să felicite „marea națiune“ care a răsărit dincolo de Dunăre și nu o asigură de prietenia sa deosebită, pe care vă puteți închipui cât o prețuiesc; la cealtalgea, în preajma Constantinopolului, ce poate folosi explozibilul inutil al d-lui Tache Ionescu, praful de pușcă, care nu ia foc, al d-sale... (Iaritate, aplause.)

D-lor, nu e numai din 1910 această părere, e mai veche. Dați-mi voie să căutăm și alte dovezi. Ne vedem rar, prin urmare abuzez puțin de timpul d-voastră. (Iaritate.)

Vorbiam în Cameră, la 1907, toamna, și ziceam, în indignarea întregii Camere, îndeplinind iarăși funcțiunea de rău patriot și în politica externă, ca și în chestia agrară. — Vom vedea cum își îndeplinesc dumnealor funcția de buni patrioți: față de chestia rurală țăranul a rămas ca și înaintea, și politica externă tot ca și înaintea, iar acum își sparg capetele de toți păreții neștiind ce să milogească, întocmai ca un cerșitor care vrea să ceară ceva și nu știe ce pomană să ceară, dar care un lucru îl știe: că nu vrea să muncească. (Indelung prelungite aplauze.)

Vorbiam, zic, în Parlamentul liberal și au venit deputați la mine după cuvântarea aceasta și mi-au spus: se poate să ni faci ofensa aceasta, să ne apropii de națiunile balcanice?

Iată ce am zis atunci, în 1907:

„E de regretat că, în anul acesta de reparație, de transformare întreagă, nu vine un singur cuvânt privitor la schimbarea sistemului electoral, la schimbarea vieții politice în sens democratic. Uitați-vă, și Bulgaria are o viață politică mai sănătoasă decât a noastră. Am ajuns acolo încât, supt multe raporturi, trebuie să tragem învățături de la dânsa. În multe ramuri Bulgarii sunt mai buni gospodari și mai cu dragoste, și săracii lor sunt mai inițiați în viața politică și mai mulțămiiți în cea economică decât ai noștri. De aici vine și mândria lor, pe care noi n'o avem. Mândria lor e cunoscută; s'a dovedit și dăunăzi într'un conflict dintre ei și noi; un ofițer al nostru din flotilă a fost insultat; a fost verba de o anchetă: nu știu dacă s'a făcut; aș fi vrut să se ceară pedepsirea aceluia cari ne-au insultat.

„Am fost, d-lor, în Bulgaria, să-i văd, și m'am îngrozit de puterea credinței lor. Nu este babă în sat care să nu se uite la flăcăul ei cu mândrie și să zică: de ar începe războiul, și să te duci să iei Macedonia! Și nu am văzut un oștean mai mândru decât stegarul care păziă la mormântul lui Battemberg, cel dintâiu prinț al Bulgariei libere, pe când Cuza al nostru stă aruncat și părăsit într'o moșie cu arendaș evreu! Noi am ajuns să dăm lumii manifestări de războiu civil și de ură de clasă, și avem în fața noastră popoare de acestea gata de războiu și care nu se întreabă altceva decât care graniță să o treacă și ce dușmani să atace.

„Pe aceste temelii nu se întemeiază un popor menit să trăiască. Și, așa, este păcat de țaran și de bogăția pământului, este păcat de trecutul nostru, este păcat chiar de clasa stăpânitoare!“

„Serbia este în adevăr o țară de țărani. Să ne ajute și pe noi Dumnezeu să ajungem o țară de țărani ca Sârbii! Căci țara lor este o țară în care nu există nemulțămire din partea stratului celui mai numeros al populației. Oricâte ar fi fluctuațiile politice și oricare ar fi caracterul acestor fluctuații, oricât în aceste fluctuații s'ar fi amestecat și o picătură de sânge, oricât ar fi de adevărat acest lucru, totuși Serbia este o țară asigurată de viitor, pe când noi nu suntem o țară asigurată de viitorul nostru. Serbia se razimă pe o bază solidă, a mul-

țimii țaranului sârb, mulțămît de la un capăt al țării la celălalt, pe când noi nu ne aflăm într'o stare de lucruri așa de mulțămitoare. Sârbul poate să zică: țara mea va mai trăi încă o sută de ani, pe când noi nu putem spune același lucru.

„Iar, dacă la Sârbi se întâlnesc oameni de aceia cari să săvârșească lucrurile ce s'au săvârșit, — și s'au lăsat a se înțelege, cu oarecare intenție, în întrunirea pomenită, — de vină nu este țaranul sârb, precum nu e vinovat țaranul nostru, cu mai puțină dreptate și fericire decât cel sârb, pentru starea de lucruri nenorocită din țara noastră.

„Țăranul sârb are într'adevăr mai mult drept de vot decât țaranul nostru: Serbia este o țară de largi drepturi electorale, precum este și o țară de echilibru agricol. Țăranul acesta sârb, care are pământ, care are drepturi, nu e însă în măsură să influențeze viața politică numai el. Există o anume clasă de târgoveți, care s'a organizat de multă vreme, precum s'au organizat partidele noastre, o clasă care are o cultură foarte superficială, precum superficială este cultura noastră, mai ales cea morală și socială. Clasa aceasta, cu superficială cultură germană, asemenea culturii noastre superficiale franceze, e grupată numai pe baza intereselor personale; partidele n'au alt scop decât exploatarea pe rând a budgetului. Partidele acestea sârbești au, de decenii întregi, situația în mână. Prin urmare, dacă într'un anume moment s'au întâmplat ticăloșiile pe care le știm, dacă Serbia a fost dezonorată pentru toate timpurile, omorându-și Regele și Regina, aceasta nu se datorește țărănimii sârbești, care nu poate fi făcută responsabilă pentru acest lucru, ci se datorește bandei de politicieni flămânzi, cari au luat în stăpânire țara aceia și o cârmuiesc rău, potrivit scopurilor lor.“

Peste un an, în sala Dacia, Liga Culturală țineă o adunare. Eră vorba de un războiu între Austria și Serbia. Intrase ceva în capul euminților noștri bărbați politici, cari înțeleg și astăzi, ca și ieri, că toată politica externă a unei națiuni de 12 milioane de suflete, din care șese milioane constituiți în Stat, trebuie să se facă prin ambasadorul Germaniei la Constantinopol și prin

ministrul de Externe al Austro-Ungariei la Viena. Pe vremea aceea li dăduse în cap acestor mari patrioți să ajute Austria împotriva Serbiei... Nu eră de ajuns să cadă Austria întreagă asupra Serbiei ca să-i răpească drepturile asupra Bosniei și Herțegovinei, unde sunt tot Sârbi —, și noi trebuiă să mai cădem peste nenorociții aceea. Au venit la noi atunci oameni fruntași ai Sârbilor, au vorbit și cu mine și cu alții, și au întrebat: Este de nădăjduit că am putea să ne răzimăm pe dumneavoastră? De atâta vreme suntem vecini, multe dureri am împărțit împreună: în oastea lui Tudor au luptat Sârbi de-ai noștri, Românii voștri au luptat totdeauna în luptele noastre; ne lăsați să perim? Am răspuns: avem angajamentele noastre cu Austro-Ungaria. Dacă întrebai mai bine, aflai că o să și folosim ceva, că ni va cădea Valea Timocului, cu Românii ce sunt acolo! Vă puteți închipui ce interesantă frontieră! Ar însemna tot atâta, ca și cum din casa d-tale ai azvârli o pungă de bani în mijlocul drumului și ai rămâne încredințat că nimeni din acei cari trec pe stradă n'o să se atingă de punga care e dincolo de zidul casei d-tale! Și e o prostie tot așa de gogonată să dai pe toți Românii din Ardeal, din Ungaria și Bucovina să-i dai pentru o miserie de câțiva kilometri de pustiu bulgăresc! (Bravo! Aplause puternice și repetate.)

Să-i dai pe atâta lucru, este și prostesc, este și imoral, este și periculos. Prostesc, mai zic odată, și imoral, căci este o moralitate și pentru națiuni, și este și periculos fiindcă o frontieră mai bună, dincolo care este ură mai multă, nu e o frontieră mai bună. Cea mai bună frontieră pentru oricare nație e frontiera pe care o apără o armată, ci îngerii nebiruiți ai lui Dumnezeu: e frontiera dreptului național. (Mari aplause.)

Pe când în 1908 se vorbea de rolul de hoți furișai pe urma oștirilor austriace în dauna bieților Sârbi, se ținea aici la Dacia o adunare în numele Ligei Culturale. Unii din d-voastră își vor fi amintind de dânsa, dar, cum cei mai mulți veți fi uitat de lucrurile care s'au spus atunci, dați-mi voie să vă cetesc o pagină din cuvântarea pe care am ținut-o atunci, în Octombrie 1908.

„Este cu adevărat curios cum un popor s'a încăpățânat

astfel în a nu cunoaște pe vecinii săi imediați, și este cu atât mai curios și nenatural, cu cât noi dădusem popoarelor acestora din Balcani în mare parte rosturile pe care le au astăzi. Turcii au cucerit toate malurile țării noastre, iar noi am rămas de-asupra apei. Cum pe un banc de nisip necuprins de valuri aleargă toate vietățile amenințate de moarte și se adăpostesc acolo, așa în vechea noastră Românie s'au adăpostit toate neamurile balcanice; Greci, Sârbi, Bulgari, toți aici la noi au plămădit viața lor de astăzi. Cel dintâiu strigăt de libertate al lor de aicea au plecat; nu se poate spune câtă ospitalitate și bunătate primitoare am avut noi față de toate neamurile acelea, și, dacă n'am fi fost așa de buni, n'ar avea în clipa aceasta neamurile din Peninsula Balcanică State independente.

A fost un timp, când, în Constantinopol stând Sultani turcești, Domnii noștri din Iași și București erau considerați ca moștenitori ai Impăraților bizantini; ei porneau din Țarigrad, și rugăciunile care se cântau odinioară la sfințirea Impăraților romani de Răsărit se cântau la miruirea Domnilor noștri; cu alaiu împărătesc veniau în țară, unde prin mânilor Domnilor noștri și cu banii noștri se țineau viața sufletească și Biserica din Răsărit. Aceasta o zice toată tradiția noastră: noi eram centrul firesc al Răsăritului creștin.

După epoca veche creștină a venit epoca nouă păgână, de închinare la modele și prejudecățile din Apus. N'am vrut să rămânem în Răsăritul acesta, unde a trăit, s'a dezvoltat și a înflorit creștinătatea de a ajuns ceia ce este astăzi. Până și vechiul Orient musulman s'a scuturat din nepăsarea-i seculară; Statul turcesc nu mai este o Impărăție mondială, dar el reprezintă un popor, o națiune care vrea să trăiască în chip vrednic de trecutul său. Ce am făcut noi față de neamurile acestea, întru cât am afirmat rostul nostru în Peninsula Balcanică, pe care, ca liberă viață creștină, noi am întemeiat-o?

Au venit stăpânitorii vecinilor să ni facă vizită, vizita nu s'a înapoiat; ne-am încunjurat cu un zid de despreț, și dincolo de acest zid de despreț popoarele balcanice s'au dezvoltat totuși.

Ar fi trebuit însă ca astăzi glasul nostru să hotărască în Balcani, voința noastră să fie voință hotăritoare acolo,

noi să fim centrul firesc de alipire pentru popoarele din Peninsula Balcanică, pe când astăzi toate se fac de-a-supra capetelor noastre și în paguba noastră.

Nici comerțul nostru nu pătrunde în Balcani, nici politica noastră n'are legături în Balcani, nici viața noastră culturală n'are prestigiu pentru Balcani. Umblând după fantasmеle Apusului, am pierdut realitatea Răsăritului. (Mari aplause.) Am pierdut realitatea Răsăritului ca și cum am putea schimba fatalitatea geografică, ca și cum am putea muta hotarele și le-am putea alungă în Apusul acela unde știm sau credem că este începutul neamului nostru. Facem o greșeală politică după alta, și aceste greșeli nu pot fi repetate, fără ca după scăderea prestigiului să se ajungă la primejduirea existenței Statului românesc."

(Aplause.)

Domnilor, cum aplaudați acum, tot așa cetesc: „Mari aplause“ atunci, la acest punct din conferința mea. (Iaritate, aplause). Numai, cum nu veți face nimic după aplausele acestea și țara se va duce unde se va duce, tot așa n'au făcut nimic după aplausele de atunci. (Iaritate.) Aplausele sunt bune numai atunci când înseamnă că o conștiință, în stare să lupte cu orice apăsare, o conștiință eroică s'a deșteptat și se manifestă aprobător prin acele aplause.

Dar, veți zice: ai zis d ta așa, a doua zi ai uitat.

În Nôvembre, vorbiam la Botoșani și ziceam:

„Bulgarii au întrebuintat prilejul pentru a-și proclama Independența. Dintr'un prinț au făcut un Țar, urmaș al „Împăraților“ pe cari-i avuseră în evul mediu. Cu ei vom fi avut de la 1878 încoace ce vom fi avut, dar acelea sunt lucruri isprăvite. Bulgaria nouă a voit o politică nouă. Ea s'a arătat bucuroasă de o statornică prietenie cu noi. Putea România să sfarme ceia ce se îndeplinise, să întoarcă înapoi Statul vecin de pe calea înaintărilor lui? Nu. Și atunci nu ar fi fost mai potrivit actul cavaleresc și loial al unei recunoașteri a noii situații de peste Dunăre decât o tăcere prudentă, o zăbavă pânditoare, o așteptare smerită, dintre acelea care nicidecum nu ni-au adus vre-un folos?

Și, în același timp, anexarea definitivă a Bosniei și

Hertegovinei de către Austria sfarmă ultimele nădejdi de întindere, de împuternicire ale Serbiei. De atâția ani un popor întreg trăia în așteptarea pătimașă a veasului când și-ar fi căpătat hotarele firești. Ce n'a răbdat pentru aceasta, ce suferințe n'a primit cu bucurie? Și, deodată, visiunea viitorului dispăre.

Nu spuneți că se putea aștepta cineva la acest naufragiu. Și noi avem visurile noastre cele mari. Și noi ni dăm seama de nebunia ce ar fi de a căuta fără întârziere îndeplinirea lor. Dar nu le părăsim. Generație după generație, trăim în ele și murim cu gândul la dânsese, lăsând această mai scumpă moștenire de *datorie* urmașilor noștri. Și ce-ar fi oare dacă ar veni cineva, brutal, să închidă pentru totdeauna izvorul luminii speranțelor noastre?

Așa a fost cu Sârbii. Biet popor fără noroc! Și-au ucis Regele, icoana vie a țării, au ucis pe Regina lor, o femeie. Și omorul l-au făcut acei cari oriunde sunt păstrătorii cei mai chemați ai onoarei naționale: ofițerii! Dar, de când cea mai mare durere s'a coborât asupra lor, Sârbii sunt *alt* popor, și, acum, când merg nebunește înainte, gata să-și sfărâme capul de stâncă, noi, la rugămintile lor, noi, alt neam nenorocit și sfășiat, n'am găsit o vorbă de mângâiere, de prietenie, de îmbărbătare!

Această politică de mândrie cu cei mari, de despreț cu cei mici, de căutare a sprijinurilor puternice și de ignorare a împrejurărilor prielnice poate avea un singur nume, acelaș cu al politicei interne care strivește cu luxul trândav al celor de sus munca obscură a celor de jos. E politică de *ciocoi!*"

Prin urmare iată, d-lor, constatările pe care le făceam la 1908. Nu mai e nevoie să pun în atingere împrejurările de-acum cu ceia ce aminteam atunci, ca să vedeți cât de multă dreptate aveam. Că eram hotărât asupra acestui lucru, dovedește faptul că am trecut în programul partidului ca punct întâiu punctul care ne îndeamnă către politica de cunoaștere, de recunoaștere, de sprijinire și de întrebuintare, în folosul lor și al nostru, a vecinilor de peste Dunăre.

Evident că politica cealaltă e o politică mult mai atrăgătoare. De sigur, Austria nu e un biet Stat balcanic,

Austria, cu tot prestigiul istoric care o înconjoară, cu toate avantajile actuale care pleacă de la dânsa, cu toate legăturile dibace pe care a știut a le țese, cu toate mijloacele de presiune pe care le exercită asupra noastră, Austria poate momi pe cinevă, și ea momeste mai ales pe acei cameni cari și-au trăit tinereța în superficialitatea apuseană a Parisului și-și petrec toată viața neputându-se desfăce de această superficialitate, pe care o localizează diplomatic pe urmă în Berlin sau Viena.

D-lor, nu se știe ce ni va cere politica austriacă mâne, și văd că, pentrucă această servire a politicei austriace se pare că e sprijinită și de opinia publică, se întrebunțează foi cu foarte largă răspândire pentru ca aceste foi să creeze, prin articolele unor oameni cari n'au cunoștința, nici autoritatea și poate nici simțul răspunderii trebuitoare, — căci e un mare lucru să îndemni un popor să se arunce într'un războiu de care atârnă atâtea —, să creeze deci curente în sensul unei expansiuni teritoriale oriunde, în afară de orice considerație de dreptate, de orice scrupul moral. Ei bine, noi, cari nu ne-am gândit niciodată să măgulim sentimentele publicului celui adevărat, cari nu suntem ținuți prin urmare să respectăm sentimentele publicului celui închipuit, noi spunem lămurit, aici, că pentru România există o singură politică externă și că nu e aceasta. O spunem la ceasul când nu s'a luat încă o hotărîre, și să mă ferească Dumnezeu, să nu dea Dumnezeu să trăiesc pentru ca mai târziu, după ce hotărîrile se vor lua, ca să-și dea urmările, pe care le cred rele, să nu dea Dumnezeu să trăiesc ca să vin înaintea d-voastră sau a altora și să spun: și această nenorocire a țării și neamului meu am prevăzut-o și cu slabele mele puteri am încercat să o împiedec. (Călduroase și mari aplauze.)

Eu zic: aici avem puteri pentru noi, pentru 6 milioane și jumătate de Români din țară, pentru 12 milioane de Români, câți suntem de toți. În sprijinul niciunei cauze nu se poate cheltui sângele Românilor decât în sprijinul cauzei naționale românești. (Inflăcărute aplauze, mult prelungite.)

Statul român poate să aibă angajamentele sale, el poate să găsească oportun, într'un anume moment, pentru un anume scop, să se unească cu vecinul mai mare

din dreapta sau din stânga, schimbând direcția: de câte ori nu și-au schimbat-o Bulgarii, rând pe rând și-au pus șapcă rusă și ciacoul austriac, mutându-l așa de răpede, încât nu mai știai ce poartă pe cap. (ilaritate!)

Prin urmare, pentru anume motive de oportunitate a Statului român el se poate sprijini pe alt Stat; niciodată însă o alianță care pune în joc însăși existența unui Stat, care pune în joc măcar integritatea aceluși Stat, o alianță atât de periculoasă și atât de plină de răspundere nu se poate încheia decât atunci când e vorba de necesitățile de viață ale unui popor. Dacă mâine i s'ar întâmpla Ungariei ceiace i se întâmplă Turciei astăzi, dacă-mâne nedreptatea de acolo s'ar zguduî cum s'a zguduit nedreptatea de dincolo, n'aș ezita să recomand oricui să pornim cu toții, fiecare cu vârsta noastră, cu puterile noastre, cu ce ni-a dat Dumnezeu și ce a mai păstrat Dumnezeu în noi, pentru a face să izbândească dreptul nostru! (Inflăcărate, mari, emoționate aplauze.)

E încă vremea când putem judeca. Odată ce s'a ridicat steagul țării, nicio discuție nu se încapă: oriunde, împotriva oricui, în orice mâni s'ar găsi steagul țării, mergi după el! Dar e încă vremea când putem discuta, când putem împiedeca, fiind răi patrioți numai în sensul dumnealor, rămânând foarte buni patrioți în sensul nostru. Și, dacă e așa lucrul, se găsește între d-voastră toți unul singur căruia să nu i se strângă inima la ideia că am merge alături, pe pământul României, lângă oastea maghiară care reprezintă pe aceiași oameni cari astăzi, în momentul când vorbesc de alianță în biurourile lor diplomatice, astăzi, prin foile lor ne insultă, prin manifestele opoziției ungurești ne amenință și prin purtarea agenților administrativi ungurești târăsc în temniță preoți de 94 ani, fiindcă au apărat dreptul românesc de a auzi limba românească în biserica Românilor? (prelungite aplauze.)

Eu zic așa: a merge la un drum greu cu cineva, aceasta trebuie să cuprindă multă socoteală. N'aș face o ascensiune pe un munte cu o călăuză despre care știu foarte bine că moartea mea i-ar procura avantajii din cele mai însemnate (aplauze), și cred că și călăuza noastră, măcar partea ungurească din călăuza noastră de

astăzi, n'ar păgubi de loc dacă pe malul Dunării n'ar mai există o Românie (aplauze prelungite).

Și, d-lor, de aceia luăm parte la campania electorală, de aceia scormonim ultimul ban din buzunarul nostru și-l cheltuim conform prescripțiilor regulamentului, făcut anume ca să răsbată mai greu la depuțăție săracul, pentru buletine, pentru întruniri, pentru propaganda în mijlocul alegătorilor, de aceia o facem fiindcă avem conștiința că e un ceas mare pentru România, că bat vânturi ispititoare, că o primejdie mare ne amenință, nu din răutatea altora, cât din necunoașterea de lucruri a noastră. Ne răpezim cum te răpezi când vezi că stă cineva iubit să-ți lunece în adânc, ne răpezim pentru a-l opri. Și credem că oprirea nu trebuie să o pronunțăm numai aici, ci e un alt loc unde cu mult mai mult efect oprirea se poate pronunța. Nu noi vom fi vinovați dacă acei cari au în păstrare onoarea națională și interesele României, din meschine scrupule de partid, din dorința de a rămâne între dumnealor, în cercul închis al aceleiași corupțiuni și aceleiași ignoranțe, își vor interzice controlul spiritului public liber pe care noi îl reprezentăm. (Aplauze furtunoase.)

D-lor, ni s'a spus: nu trebuie luptă electorală. O foaie guvernamentală a avut imprudența să explice de ce nu trebuie. Știți care e argumentul? D-voastră poate nu l-ați cetit: e obiceiul să nu se cetească decât foile de opoziție, dar foile de opoziție au dispărut, nu mai există astăzi: toate foile sunt guvernamentale (Mari aplauze, ilaritate.) Tachiștii formează jumătatea majorității guvernamentale, conservatorii jumătatea cealaltă, mai bosomeflată, à aceleiași majorități (râsete), dar sunt la Guvern curtoșii, și eu cred că cei mai bucuroși sunt liberalii, cari vor beneficia de prezența lor în Parlament fără să iea pe sufletul lor ceva din răspunderea unei situațiuni foarte grele: lasă pe cumătrul tachist să isprăvească tramvaiele, pe cumătrul conservator, cu d. Bădărău lângă dânsul, să se zbată cum poate în împrejurările de acum, și el șade de o parte, așteptând vremea, pentru ca, dacă o ieși bine, să spună: aceasta am prevăzut-o eu (ilaritate), iar, dacă o ieși rău, să spuie: dacă eram eu, ar fi fost cu totul altfel! (Mare ilaritate.) Dacă aceasta însemnează

politică demnă de un mare partid, spuneți-o d-voastră. Noi credem că n'ar putea fi demnă nici de o mică adunătură de oameni, cum suntem noi, cei puțini strânși în jurul acelorași idei: ne-am rușină să facem această politică, ne-am rușină să o facem, cum ne-am rușinat în 1910 de a primi locurile în Parlament care ni s'au oferit. Eu, ăsta care mă vedeți, am fost rugat telefonic, în numele primului-ministru, de un prieten al meu, să primesc un loc în Cameră. L-am răspins, și niciodată în viața mea nu m'am simțit mai mândru și mai liber decât atunci când am ieșit din cuprinsul odăii în care răspinsesem unui întreg partid dela putere oferta cu tot desprețul de care poate fi capabil un suflet moral. (Aplauze puternice.)

Știți ce zicea foaia guvernamentală de acum? Vă ofensă; spuneă: cunoaștem alegătorii, atârnă: toți de partide; cei cari nu atârnă, sunt puțini: prin urmare nu avem nevoie să mai ducem luptă electorală.

Eu cred că nu se poate ceva mai batjocuritor pentru d-voastră. Or fi și tineri cari, ca să ajungă, trebuie să se înscrie în registrele unui club de partid, cu inima strânsă, blăstămând pe aceia cari li-au forțat conștiința. Dar tot atât de puțin stăpânești sufletul omului pe care l-ai câștigat așa, cum stăpânești sufletul femeii căreia i-ai întins o bucată de pâne ca preț al necinstei sale. E exact aceeași situație. Prin urmare, or fi și de aceștia cari au primit într'un moment de mare nevoie să înscrie numele lor în registrele unui club, dar aceasta înseamnă că-i aparțin pe viață, orice ar face partidul? Dar bine, partidul, între altele, nu poate să aibă un program pentru toate împrejurările. Uite, e chestiunea aceasta: orientarea României în războiul balcanic, în care partidele, dacă sunt cinstite, — măcar acelea care nu sunt la Guvern, și tachistii când nu erau la Guvern, — trebuie să spuie care e soluțiunea lor, trebuie să o prezinte alegătorilor, și d-ta votezi sau nu votezi pentru ele după cum părerea lor este sau ba potrivită cu judecata d-tale. Așa îmi închipui (aplauze), dar nu să rămâi toată viața d-tale la poarta lor și să aștepți ce mâncare îți aruncă.

Cum să rămâi într'un partid când vin idei noi, atitudini noi și oameni noi? Iată partidul liberal: îți plăceă

cât eră d. Sturdza, trebuie să-ți placă după ce a venit d. Ion Brătianu, sau, în partidul conservator, erau persoane care se găseau bine pentru că eră d. Carp, pe care partidul l-a escamotat (ilaritate). A dispărut: l-am văzut pe d. Carp pe Calea Victoriei astăzi, dar cred că nu poate fi dumnealui, e o altă persoană sau o umbră, fiindcă, odată ce l-a repudiat partidul, nu mai poate trăi. Cineva deci putea fi acolo cât eră d. Carp, dar urmează care să rămâie și când d. Tache Ionescu îl înlocuiește, dacă e adevrată prezicerea că dumnealui are intențiunea de a confiscă pe prieteni cât mai răpede? A spus-o d. Bădărău: când vorbește imprudent partidul tachist, vorbește d. Bădărău. (Ilaritate, aplauze.) Lucrul e cam așa: d. Tache Ionescu strânge la inimă pe conservatori și li zice „Dragii moșului“, iar cellalt strigă: „Ăsta vă mănâncă!“ (Mare ilaritate.)

Vedeți prin urmare d-voastră, nu se poate invocă faptul că numărul cel mai mare al alegătorilor este legat de un partid. Aceasta îți dă oare dreptul să suprimi Constituția, să desființezi libertățile constituționale, să numești prin sergenții de stradă pe deputați și senatori, să împarți mandatele cum ai împărți d-ta cine știe ce cuprins de farfurie?

Dar, în afară de alegătorii cari sunt în partide, nu sunt atâția cari nu fac parte din partide? Eu cunosc o mulțime. Cu ce drept vii d-ta să-i confیști și pe dânșii? Ei nu fac parte din cele trei partide care împart plăcinta: cine-ți dă dreptul să-i vinzi și pe aceia? Sunt Țigani d-tale, cum ziceam altădată, ca să-i dai în foaie de zestre (mare ilaritate, aplauze), să-i poți trece cui vrei? Se poate batjocură mai mare decât ca despre cetățenii unei țări libere să spui așa ceva, să tragi asemenea concluzii? Dar atunci să se înțeleagă între dânșii, să facă un tratat pe un număr de ani, să arăte pe câți ani de zile unii să fie reprezentați prin o treime, ceilalți prin două treimi, și s'a isprăvit: de ce să se mai facă alegeri, de ce să mai cheltuim vreme și bani, să mai înbolnăvim oamenii ținându-i pe ploaie la ușile biurourilor de votare, când ar fi așa de ușor prin o hotărîre a clubului să se facă odată pe patru ani împărțea!

E pe atât de ridicol, pe cât e de odios, e atât de ridicol,

încât e odios. În vremea când țara ta are nevoie de un Parlament în care toată energia și toată conștiința națională să fie reprezentate, să vii d-ta cu toate secăturile, cu toate lepădăturile cluburilor d-tale și să-i mâni ca turmele către Parlament, către diurnele Parlamentului, căci nimic nu-ți atrage în Parlament decât atâta, și afacerile pe care le pot face (furtunoase și prelungite aplauze).

Prin urmare, d-lor, a renunța la drepturile d-voastră cetățenești — și vă vorbesc ca și cum ar fi aici toți alegătorii bucureșteni, cari mă pot auzi prin d-voastră —, a renunța pe baza unui argument atât de stupid, determinat de interese atât de murdare, de ineptii atât de patent ciocoiești și de o inconștiență atât de puțin potrivită cu starea de spirit a unei țeri libere, aceasta ar însemna să vă solidarizați și d-voastră cu idei așa de nenorocite, de prejudicioase și de rușinoase. Tocmai în momentul când pretind a se desființa conștiința cetățenească, tocmai în momentul acesta conștiința cetățenească trebuie să se ridice cu hotărîre spre a duce lupta pentru biruință, dacă nu în cine știe ce colț de provincie năpădită, întunecată, cel puțin aici, în București, în care silințele noastre de a ridica sufletele către ideal nu trebuie să rămâie zădarnice, silințele îndelungate pe care le-am cheltuit pentru ca să facem dintr'o aglomerație de oameni o nație nu trebuie să rămâie sterpe.

Acum se poate să faceți altfel, cu sistemul arestărilor, controlului corespondenței, furtului de gazete care s'a aplicat și anii trecuți și se va aplica și anul acesta cu siguranță, — mai ales că se invoacă interesul suprem național care justifică toate, interes suprem național care cere numai decât prezența actualului Ministeriu în jurul unei mese, care doar ea de va putea să deie învățătura ce nu s'ar putea găsi la vechi specialiști în Istoria Imperiului otoman și a Statelor balcanice. Va să zică se poate întâmpla ca, supt acoperemântul acesta al interesului suprem național, lupta noastră să fie împiedecată, se poate întâmpla ca un Parlament întru toate asemenea Parlamentelor celorlalte să iea în stăpânire România de astăzi.

Dar trebuie să se țină seamă de faptul că noi, cari ne gândim adese ori numai la noi, suntem numai o generație

într'un popor, și, când vor veni și alte generații după noi — după cei bătrâni, or să vie îndată, după d-voastră, alți tineri; or să vie la rândul lor —, aceste generații vor avea să socoată ce-am făcut noi cu toții, fiindcă soarta unui popor nu atârnă numai de conducătorii lui, numai de acei cari se oferă pentru a-l conduce, ci soarta unui popor atârnă și de cel din urmă reprezentant al său. Când Țara Românească va scădea în clipele când putea să se înnalțe, când Țara Românească se va demoraliza mai mult în clipele când trebuie să se facă curată și mândră, căci prin virtutea sufletească se biruiește, și pe câmpul de luptă ideia bulgărească și sârbească a biruit Turcia, iar nu gloanțele puștilor și nici gurile tunurilor, și avântul furtunos nu-l dă nicio comandă auzită, ci comanda care răsună în sufletul fiecăruia (Aplauze puternice), — și va veni ceasul hotărîtor al judecății, aceia cari așteptăm că poate să rămâie dincolo de marginea mormântului ceva din ființa noastră, care să știe ce se petrece pe urma vieții noastre trecătoare aici pe pământ, credem că vom simți osânda sau lauda urmașilor cu privire la gândul pe care l-am avut, la vorbele pe care le-am spus, la faptele pe care le-am îndeplinit. Și se va țineă seamă și de faptele pe care noi am voit să le îndeplinim, și eram în stare să le îndeplinim, și mișelia societății în care am trăit ne-a împiedecat de a le îndeplini. Puternice aplause, ovațiuni.)

Românii și noua stare de lucruri în Orient

Broșură publicată în Octombrie 1912 (traducere din limba franceză de d. profesor R. Caracș).

I.

Trupele bulgare se găsesc, după un „mars” extraordinar de răpede și după câteva conflicte victorioase cu o armată turcă absolut demoralizată, prost hrănită și rău condusă, înaintea forturilor care apără Constantinopolul, sfânta cetate imperială, tradiționalul Tarigrad al rasei lor, și ziaristii cărora noutățile senzaționale ale zilei par a nu li fi de ajuns, declară că ar fi cunoscând intenția regelui Ferdinand, care se consideră ca un adevărat a Tr și poartă coroana Bizanțului pe scutul său, de a înfige iarăși crucea ortodoxă pe cupola Sf. Sofii. Ceilalți membri ai uniunii balcanice, invită fără de știrea întregii Europe diplomatice, care e totuși destul de atentă la lucrurile din Balcani, și-au îndeplinit de asemenea în chip strălucit misiunea lor.

Sârbii au străbătut tot teritoriul care separă regatul lor de Bitolia (Monastir); Muntenegrenii asediază Scutari, care are totuși aierul că va rezista mult timp, și Grecii, răspinși din spre partea Ianinei, au intrat de marea sărbătoare a Sf. Dimitrie în zidurile Salonicului, care păstrează moaștele venerabile ale mucenicului.

Aliații nu mai așteaptă decât căderea, apropiată de acum înainte, a Adrianopolului, care cuprinde încă o întreagă armată, pentru a constrânge Poarta să primească condițiile lor. Dacă trebuie, ei vor merge, după ce au atins Archipelagul și Marea de Marmara, până dincolo de zidurile bizantine.

E vorba de o împărțire a Turciei europene. Invingătorii declară că au toate drepturile la aceasta, începând prin acela al victoriilor lor. Posibilitatea unei intervenții

a Europei nu-î deconcertează de loc: ei au, se pare, motive de a crede că această intervenție nu va fi efectivă. În orice caz, ei se declară gata a înfruntă orice împotrivire.

S'a atribuit quadrupla alianță balcanică sfaturilor abile date la Belgrad de ministrul Rusiei la Belgrad, d. Hartwig. Dacă această presupunere s'ar verifică, diplomatul rus ar avea motiv să regrete ultimele rezultate ale acțiunii sale. Căci victoria creștină, cu consecințele sale naturale, închide peninsula, poftelor moscovite; ea micșorează, dacă nu-l anulează cu totul, prestigiul Puterii „libertatoare“, care va trebui să se mulțumească de aci înainte cu o recunoștință pur platonice din partea acestor popoare, care nu odată s'au opus încercărilor sale de dominație și manierelor ofensatoare ale diplomaților săi.

Anglia pare a fi renunțat la politica sa tradițională de a susține cu orice preț și ontra oricărui adversar menținerea Imperiului Otoman în limitele sale dela 1856. Înaintea rușinosului dezastru al protejaților săi, cari pier de pe urma unei boli morale hotărît incurabile, ea pare a se gândi mai ales, nu fără oarecari ezități însă, să-și aleagă o pradă.

Poziția cea mai grea este a Austro-Ungariei. Ea este aceia, care a dat, prin anexarea formală a Bosniei și Herțegovinei, semnalul atacului contra Turciei noi, care pare a fi rupt cu rutina periculoasă a vechiului regim. Ea a aplaudat declarația de independență a Bulgarilor, dacă nu cumva a și provocat-o, fixând ziua, favorabilă intereselor sale, când trebuie să se întâmple aceasta. A fost bănuită chiar de a-și fi avut mâna în această confederație neașteptată, și e neîndoios că n'a făcut decât foarte puțin spre a împiedecă un conflict al căruia rezultat nu-l prevedeă nici ea mai mult decât mulți alții. Ea ar da astăzi bucuros Țarului Ferdinand Tracia și Grecilor părți din Epir, dar să vadă pe Muntenegreni la Scutari, pe Sârbi la Novibazar, pe care a făcut greșala de a-l evacua într'un moment de extraordinară generositate, să admită un port sârbesc la Marea Adriatică, să renunțe la influența ei în Albania, care întreacă u mult pe a Italiei. întoarsă la tradițiile sale din evul mediu, asta i se pare de nesuferit. Ea speră

să convingă pe Sârbi și Muntenegreni; dacă nu, ea amenință cu un războiu, pe care nu l-ar întreprinde totuși așa de ușor, pentrucă Europa întreagă ar lua parte la el și cu sorți aproape egali.

Înainte a acestei situațiuni și cu o asemenea perspectivă, a unui războiu între Austriaci și Ruși, care ar avea loc și în spre Focșani și Galați ca și înspre Galiția, care este atitudinea poporului românesc?

II.

Noi zicem: atitudinea poporului român, și nu aceia a guvernului României care nu poate fi urmat în toate atitudinile sale, căci nu se pot cunoaște convențiile care-i dictează conduita, presiunile cărora a trebuit, la anumite momente, să cedeze și promisiunile care păr a-l fi sedus.

Popoarele au totuși și ele politica lor. Ea e mai veche decât aceia a guvernelor, cari sunt cu atât mai puternice, e adevărat, cu cât își dau osteneala de a o cunoaște și de a o urmă, și ea e mult mai clară și mai îndrăzneată în afirmarea unui ideal necesar, pe care nimic nu poate face să-l părăsească, nici chiar așteptările cele mai lungi și înfrângerile cele mai dureroase.

România oficială poate însărcina statul său major să combine cu stat-majorul imperial și regal planul unei campanii comune, care poate fi chiar fericită; ea nu va reuși niciodată să facă pe Români să privească drept frați de arme, pe cari să-i acopere cu flori înainte și după luptă, pe acei Unguri, dușmani ereditari, cari au smuls episcopilor români uniți cu Biserica catolică zecimi de mii de credincioși pentru a-i supune unui nou episcop, străin, însărcinat a duce la bun capăt opera de maghiarizare, și cari nu se dau în lături de a arunca în închisoare preoți nonagenari cari protestează pașnic contra încercării de a exclude din biserica lor limba națională. România oficială poate face să strălucească înaintea ochilor poftitorilor de cuceriri fără de jertfe nada unei rectificări de graniță în Bulgaria sau chiar a unei anexări a „cadrilaterului Rusciuc-Șumla-Varna“, grație bunăvoinței Europei și sprijinului armelor austro-ungare. Poporul român e prea leal și prea mândru pentru a se mulțumi cu recompensa ce i s'ar arunca, cu desprețul le-

gitim față de aceia cari vor să profite pe ieften de greutatele altuia fără a se gândi la urile tenace care-i sunt urmarea naturală.

Românii, adecă partea sănătoasă a opiniunii publice din regatul României, se inspiră, în aprecierea lucrurilor actuale, din dreptul lor și din misiunea lor, din situația lor națională și din trecutul lor istoric.

Noi suntem o națiune de 13 milioane, din cari abia 7.000.000 se găsesc în Statul român, format prin unirea Moldovei cu Țara-Românească în 1859, devenit independent în 1877 și creat regat în 1881. Toată Transilvania, simplă provincie a regatului ungar numai de la dualism și bucurându-se, până atunci, de o organizație autonomă, este locuită de țărani ormâni în afară de colțul sudostic, care aparține, și încă nu în întregime, câtorvâ mii de Secui, apoi de câteva insule ungurești și de orașe, odinioară săsești, germane. Ei formează în Banat, în regiunea Crișului, în Maramureș până la Tisa majoritatea absolută a populației. Aceasta face 3—4 milioane de supuși „unguri“ ai regelui apostolic Francisc-Iosif.

Bucovina, anexată de Austria în 1775 și în curând inundată, pentru a-i distruge caracterul național românesc, de rătăcitorii Evrei și cerșetorii ruteni ai Galiției, cuprinde încă pe jumătate o populație românească.

Basarabia, câștigată de Rusia acum o sută de ani, în urma unui războiu, fericit către sfârșit, contra Porții, e un pământ de țărani moldoveni, al căror număr se ridică la 1.500.000 sau chiar la 2.000.000.

Ni e imposibil, într'o vreme când Slavi și Greci, tari pe drepturile lor istorice, își împart Turcia europeană, când Polonia visează iarăși eliberarea sa, când Croația caută a rupe legăturile care o leagă de Ungaria, când Irlanda își recapătă existența ei deosebită, când până și Arabii Tripolitaniei se ridică în fața Italiei ca apărători ai teritoriului lor național — fără a mai vorbi de aspirațiile pe care le manifestă Coptii Egiptului, Indienii, Sirienii și chiar și Bediunii rătăcitori —, ni e imposibil, zic, de a concepe o politică românească făcând abstracție de acest fapt că două milioane de Români trăiesc în Rusia și de două ori atâția în monarhia austro-ungară, aliata noastră. Aa ni părăsi frații persecutorilor lor

spre a ajunge, în serviciul chiar al acestor apăsători, persecutorii altora, mai slabi decât noi, aceasta e cu mult mai grav decât o simplă rătăcire de oportunism politic.

III.

Nu ca inimică trebuie să pătrundă România și Balcani. Rolul său e cu mult mai legitim, mai nobil și mai mare. Trebuie să începem de foarte departe pentru a-i găsi toate motivele.

Nu sunt în Balcani și Carpați acele popoare amestecate, acele rase nu încă bine deosebite, de care vorbiă, într'un moment de grijă pentru pace și de mânie în contra tulburătorilor, un ziarist francez. Rasele sunt bine deosebite, dar *elemente comune se găsesc la originea lor și soarta lor a fost până în secolul trecut o soartă comună, după cum trebuie să fie de azi înainte, când conștiința puterii lor, ca mănunchiu unic de forțe militare, s'a deșteptat.*

Oricine observă cu atenție structura ca și locuința, uneltele, costumul tuturor acestor națiuni, oricine cunoaște ocupațiile lor agricole și păstorești, oricine studiază sintaxa limbilor lor, — deci felul lor de a gândi —, superstițiile lor — rămășițe ale unei vechi religii dispărute —, proverbele lor, cântecele lor, ariile lor, jocurile lor, găsește asemănări uimitoare și care i se par neexplicabile. Li se găsește explicația dacă ajungi a fixa marele rol stăpânitor a acelei națiuni a Tracilor, care domină odinioară de la Archipelag până la arcul de Nord al Carpaților.

Prin Traci sunt înrudite toate aceste popoare, și moștenirea acestor strămoși e încă bogatul patrimoniu al civilizațiunii lor populare. Și, dacă Ilirii sunt reprezentați de Albanezi, Tracii, frații lor, au dat naștere, prin Geții și Dacii de la Dunăre, populațiile lor cele mai războinice, Românilor, cari păstrează încă cu sfințenie pământul strămoșesc. Ceeace nu împiedică faptul că *dela Archipelag la Dunăre baza etnică a tuturor națiunilor separate până astăzi prin vechi dușmăni, sunt chiar acești Traci aborigeni.*

O lentă infiltrație italiană romaniză această lume tracă. E de ajuns să observe cinevă pe Sârbi cu capetele rotunde, cu fața brună pentru a-și da seama: Ro-

mânii din Oltenia, vecinii, lor, au acelaș sânge. Traian veni mai târziu în calitate de cuceritor spre a desăvârși opera de romanizare începută cu mult înaintea lui de obscurii țărani emigrați din Italia română.

Peninsula își recâștigă supt noii stăpâni unitatea sa politică.

Ea fu păstrată supt urmașii, din ce în ce mai orientalizați, mai elenizați, ai Impăraților romani de Răsărit. Și nu numai aceiaș organizație de Stat reuniă popoarele Balcanilor și-și întindeă protecția, influența asupra Românilor dela Dunăre și din Carpați, nu numai ele participau cu toatele la aceiaș ierarhie eclasiastică, la aceleași forme de civilizație: *ele avură parte de acelaș amestec de viață barbară*, din care în cea mai mare parte ieșiră cu totul transformați, deveniți Slavi, în timp ce populația românească împrumută de la năvălitori, cu cari duceă în unele regiuni de mult timp un traiu comun, o parte însemnată a limbajului său.

Țaratul Bulgarilor de origină uralică, suprapuși ca o clasă dominantă Tracilor-Slavi de peste Dunăre, supușii lor, cari ajunseră a desnaționaliză pe acești stăpâni, regatul Sârbilor, cari râvniau aceiași coroană bizantină, nu erau, la dreptul vorbind, State nouă: erau numai tabere organizate, îndreptate în contra Bizanțului, unde trebuia întronat un Impărat de altă rasă, dar un Impărat roman, un Impărat „ortodox“. *Toate aceste sforțări, aceste lupte, aceste rivalități se confundau în ultimă esență în unitatea romană de Răsărit.*

Turcii ei înșii, deși „păgâni“ și barbari, ajunseră în chip natural succesorii ei. Regimul lor, aspru une ori, nu fu totdeauna și pretutindeni urât. Sultanul fu considerat ca Țarul, Impăratul legitim al supușilor săi creștini. Bulgarii își amintiau de aceste tradiții populare, când vroiau să facă după 1870 din Padișah regele lor!

Ceeace însă nu mai puteă subsistă liber și a se desfășură supt noii stăpâni erau viața bisericească și civilizația în legătură cu dânsa: literatura, arta, școlile. Ele căutară un adăpost, și-l găsiră în Principatele române, care-și păstrară Domnii, Vistieria, oastea. Unși la Constantinopol de către Patriarhul ecumenic cu ceremoniile obișnuite la încoronarea Impăraților, încunjurați de episcopi orientali, de dascăli, de artiști, protectori

ai Locurilor Sfinte de la Athos, din Tesalia, de la Ierusalim, ziditori de mănăstiri și biserici în tot Orientul, dăruitori de cărți slavonești, grecești, arabe tipărite în tipografiile Domnilor din Moldova și Țara-Românească, acești Domni, cari se îngrijiau să fie zugrăviți pe zidurile ctitoriiilor lor cu coroana regală pe frunte, fură timp de trei secole apărătorii ierarhiei și ai civilizațiunii creștine în tot Răsăritul.

Românii dadură astfel de la 1400 la 1800 tuturor neamurilor creștine unitatea lor de civilizație religioasă.

Când sosi epoca eliberării pentru supușii sărăciți și brutalizați ai Imperiului Otoman în decadență, Principatele dădură pe primii capi ai mișcărilor revoluționare. Călugări veniți din Țara-Românească, soldați formați în garda Domnilor se găsesc la fiecare pagină a acestei istorii tragice. Fanariotul Constantin Ipsilanti, aproape romanizat, soțul unei Românce, susținut în mod constant cauza sârbească, și fiul lui Ipsilanti, Alexandru, pe jumătate Român, veni la Iași pentru a desfășura steagul renașterii grecești. Românii luptară la Sculeni și Drăgășani pentru libertatea Greciei, care li eră cu totul străină, în timp ce, în Epir și Tesalia, Românii din Pind, ramură balcanică a nației, aceiași cari dăduseră Bulgarilor subjugăți de Bizantini libertatea și noul Imperiu supt dinastia lui Asan. contribuiau în mod esențial la gloria revoluției grecești prin isprăvile lui Marcu Bociari și fraților săi de arme.

Aristocrația fanariotă, formată în afaceri prin rolul ce a jucat, ca Domni și boieri, la Dunăre, dădù, în mijlocul rusticilor briganzi, mai mult sau mai puțin eroici, ai Moreii, șefii prevăzători și practici ai unui guvern organizat. Până la secularizarea bunurilor mănăstirești de Țuza-Vodă, bogatele pământuri ale Moldovei și Țării-Românești, hrăniră pe călugării întregii ortodoxii. Și, în sfârșit, când veni rândul Bulgarilor, dela 1840 ei fură liberi a pregăti, adesea cu riscul și primejdia oaspeților lor, acele năvăliri revoluționare care fură origina eliberării lor.

Fără acest focar de agitațiuni creștine datorit largii ospitalități a Românilor, dominația turcă ar mai fi durat încă un veac sau ar fi fost înlocuită cu un regim austriac, cu unul rusesc.

Astfel, când la 1877 România luă parte alături de Rușii la războiul care dădă Bulgarilor o patrie, ea nu făcea decât să urmeze sănătoasele tradiții ale politicii sale.

Pentru Serbia de asemenea ea a fost un bun vecin. Și nimic nu a putut schimba această politică, nici chiar regimul de desnaționalizare căruia-i fură supuși locuitorii români, în așa de mare număr, ai țărmlui drept al Dunării, șicanele de frontieră, adesea repetate, ale guvernelor din Sofia sau, în sfârșit, ațâțările presei bulgărești către conaționalii din Dobrogea—în cea mai mare parte emigrați din coloniile formate de Ruși în Basarabia — ca să aibă o atitudine dușmănoasă față de administrația românească, care, nu o singură dată, trebuie s'o mărturisim, a fost lipsită de tact față de această populație îndărătnică.

O altă cauză de nemulțămiri continue a fost tratamentul barbar căruia i-au fost supuși cinstiții negustori și meșteșugari, bieții păstori români din Macedonia, cari formează o populație de cel puțin 300.000 de oameni, vorbind un dialect românesc, din partea bandelor grecești și bulgărești. În timp ce Poarta li refuză cu încăpățănare, ațâțată de Patriarhul ecumenic, această organizație bisericească fără de care e imposibil a concepe viața națională în Turcia, Grecii și Bulgarii îi pedepsiau cu foc și sabie, de a fi „trădători“ cauzei lor naționale, necruțând nici chiar femeile și copiii. Aceia dintre acești nenorociți cari fură supuși regatului Greciei la anexarea Tesaliei, sunt prada persecuțiilor neînțetate, menite să-i facă să-și piardă orice caracter național. Trebuie să se mai mire cineva că Românii din Pind devin cei mai buni amici ai Turcilor „păgâni“, cari nu-și băteau capul de a-i face să-și renege limba și rasa?

Liga balcanică, îndreptată în contra Turciei, s'a format fără de România. N'avem intenția de a analiza a cui e greșala. În ce ne privește, noi am osândit întotdeauna cu asprime — și opiniunea publică ni-a dat dreptate — politica desprețului față de națiuni având în parte aceleași origini, adesea același trecut, și trebuind să aibă un viitor asemenea; noi am amintit în fiecare ocazie amintirile comune și evidentă solidaritate de in-

terese. Faptul rămâne totuși: ununea balcanică, ce pare că se va transforma într'un factor politic permanent, nu se încrede în România, o exclude și pretinde că va putea trăi fără alianța sau sprijinul ei.

Românii nu vor face greșeala de a se răpezi în spre alianța austriacă, al căreia scop evident este de a-i face să părăsească drepturile naționale ce le au în Carpați și care singure li pot crea un viitor mai demn și mai mare. Ei se îndreaptă către cei ce sunt cu drept cuvânt mândri astăzi de a-și fi eliberat frații supuși Turcilor, ei li amintesc tot ceea ce i-a unit și trebuie să-i apropie încă, ei li amintesc relele zile când Austria amenință la Belgrad și când Rusia detronă la Sofia un prinț victorios, ei arată cu degetul Sârbilor pe conaționali lor cari împărtășesc în Ungaria soarta nenorocită alor noștri și-i asigură că, *pentru ca „Balcanii să fie ai Balcanicilor“*, nu e decât un singur mijloc: acest bulevard de neînvinc al unei Români mari și puternice. Ei nu cer dincolo de Dunăre decât respectul datorit naționalității de aproape o jumătate de milion de consângeni de ai lor și privilegiul lor de întâietate ca frați mai mari.

Ar fi destul de trist ca alte mijloace decât persuasiunea binevoitoare să fie necesare spre a ni asigura drepturi elementare. Ar fi a se da astfel dreptate dușmanilor noștri comuni și a li redeschide o poartă de influență, care e astăzi pe jumătate închisă.